

**Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích**

Historický ústav

Diplomová práce

Bohumil Markalous / Jaromír John

**(Příspěvek k dějinám společnosti a kultury v českých zemích
v první polovině 20. století)**

Autor:

Luděk Škrabal

Vedoucí diplomové práce:

doc. PhDr. Josef Blüml, CSc.

České Budějovice

2007

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci Bohumil Markalous / Jaromír John (Příspěvek k dějinám společnosti a kultury v českých zemích v první polovině 20. století) jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Praze dne 6. 8. 2007

.....

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat všem, kteří mi byli oporou během psaní této práce a pomáhali mi při získávání potřebných informací, materiálů, dokumentů a jiných podkladů pro její vytvoření. Na prvním místě bych chtěl poděkovat vedoucímu mé diplomové práce, panu doc. PhDr. Josefu Blümlovi, CSc., za toleranci, trpělivost a důvěru, kterou mi projevil. Dále pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze Mgr. Olze Puchtové, Mgr. Marii Prokešové a panu Jaromíru Steklíkovi, bez jejichž obětavé pomoci při badatelském výzkumu fondu Jaromíra Johna, který se dosud nachází teprve v prvním stadiu zpracování, bych se neobešel, také vzhledem k rozsahu fondu (cca 100 kartonů), což přinášelo řadu problémů a nečekaných komplikací. Za pomoc při aktualizaci a doplňování bibliografických údajů děkuji kolektivu pracovníků Městské knihovny Hradec Králové a neměl bych opomenout ani cennou pomoc Mgr. Davida Drozda, Ph.D., který mě informoval o vzájemné korespondenci Josefa Šafaříka a Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna, uložené v Archivu Masarykovy univerzity v Brně. V neposlední řadě děkuji doc. Dagmar Blümlové, CSc., za některé cenné připomínky k práci, doc. Robertu Sakovi za zajímavé přednášky z dějin nakladatelského podnikání a moderní české kultury, které mě v mnohém inspirovaly, a Mgr. Zdeňku Bezecnému, Ph.D., jehož prostřednictvím jsem se seznámil s životem a dílem Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna. Na závěr připojuji vyjádření díky pracovníkům a pracovnícím studovny Archivu hlavního města Prahy, studovny Oddělení časopisů Knihovny Národního muzea a všech knihovnických institucí, v jejichž prostorách jsem mohl nerušeně studovat a využívat jejich služeb.

Annotation

Luděk Škrabal

Bohumil Markalous / Jaromír John (Contribution to the history of society and culture in the Czech lands of the first half of the 20th century)

České Budějovice, 2007, 169 pages, 69 pages of annexes.

This dissertation work is dedicated to a biographical study of the one of prominent personalities of the Czech inter-war culture and social life. The aesthetician and promoter of culture life, Bohumil Markalous (1882-1952), was publishing his literary works since the First World War under the name Jaromír John and exceeded the common idea of a Czech inter-war intellectual by his broad education, scope of culture knowledge, personal contacts within the Europe and rich life experiences. He aimed his professional and journalistic work to the sphere of aesthetics of practical life, for which he was a one of crucial personalities of the period of the so-called “First Republic”. Between the years 1924-1948 was Markalous conducting the book edition *Ars* (Sbírka rozprav o umění) of the Orbis publisher, in which he brought into Czech context some of the significant works of European aestheticians, philosophers and theoreticians of art. As a personal friend of the architect Adolf Loos (1870-1933) popularized Markalous his work and thoughts of the Czech environment. At the turn of 1920s and 1930s was Markalous conducting the editorial of a prominent Czech pictorial magazine *Pestrý týden* and participated on organization of a Prague social club *Společenský klub*, intended for representative purposes on the international niveau and meetings of Czech and international personalities of culture and social life. After the Second World War accepted Markalous the offer to establish department of aesthetics at the newly founded University of Palacký in Olomouc that he conducted up to the end of his life.

The personal heritage of Bohumil Markalous – Jaromír John is stored in the separate fund of the Literary archive of the Museum of Czech Literature in Prague and the intriguing documents on operation and members of *Společenský klub* (1925-1938) of inter-war Prague remained preserved in the fund of the Archive of the Capital City of Prague. We can meet the published editions of outright majority of literary, aesthetic and journalistic works as well as personal documents (correspondence, memories of Markalous – John). Among the foreign friends with that he kept in touch can be found the aestheticians Victor Basch (1863-1944), Charles Lalo (1877-1953), Max Dessoir (1867-1947) and many other personalities of both the Czech and international culture of the first half of the twentieth century.

Obsah

1.	Úvod	s. 7
2.	<u>Chrudim a dětství</u>	
2.1.	Rodiče a dětství	s. 10
2.2.	Chrudim a léta na gymnáziu	s. 14
3.	<u>Vstup do života</u>	
3.1.	Praha a studia na univerzitě	s. 19
3.2.	Založení rodiny a první roky mezi Prahou a Kolínem	s. 24
3.3.	Hradec Králové a Palackého čítárna	s. 26
4.	<u>Světová válka</u>	
4.1.	První světová válka a Mackensenova ofenziva na Balkáně	s. 32
4.2.	Rakouské vojenské špitály a původ Jaromíra Johna	s. 35
5.	<u>Brněnské období</u>	
5.1.	Osvětovým důstojníkem, úředníkem ministerstva, nebo novinářem?	s. 39
5.2.	Lidové noviny - práce žurnalistická	s. 40
5.3.	První literární období (do konce 20. let)	s. 44
5.4.	Z estéta estetikem a pedagogem	s. 49
5.5.	Na cestách – překonat ty „malé české poměry“	s. 54
5.6.	Bytová kultura, docentura a Sociální skupina	s. 58
6.	<u>V centru dění</u>	
6.1.	Brněnské reminiscence	s. 62
6.2.	Knižnice ARS a česká meziválečná estetika	s. 63
6.3.	Tiskový odbor předsednictva vlády a cesta do Anglie	s. 72
6.4.	Společenský klub v Praze Na Příkopěch	s. 76
6.5.	Časopis Pestrý týden v kontextu české meziválečné žurnalistiky	s. 86

7.	<u>Jaromír John vítězí...</u>	
7.1.	Estetik slovem i činem	s. 97
7.2.	Druhé literární období (1930-1942)	s. 103
7.3.	Duše česká, učitelská...	s. 112
7.4.	Poustevník ve věži, u něžž se dveře netrhnou	s. 117
7.5.	Život v protektorátu	s. 125
8.	<u>Poslední vzepětí Markalouse-Johna</u>	
8.1.	Konec války a životní rekapitulace	s. 132
8.2.	Znovu zakladatelem	s. 135
8.3.	Třetí literární období (po roce 1942)	s. 143
9.	Závěr	s. 153
	Prameny a literatura	s. 160
	Seznam příloh	s. 169

Úvod

Přítomná studie o Bohumilu Markalousovi – Jaromíru Johnovi je pravděpodobně prvním pokusem o komplexní pohled na život a dílo této neobvyklé osobnosti českých kulturních a sociálních dějin první poloviny 20. století. Estetik Bohumil Markalous získal během První světové války své literární alter ego v podobě spisovatele Jaromíra Johna, který ho doprovázel po celý následující život a významně obohacoval jeho již tak osobitý pohled na svět a nebývalé nasazení v českém společenském a kulturním prostředí. Jeho poměrně bohaté literární, estetické, žurnalistické i kulturně-organizační dílo a vsutku pestrý život přímo vybízí k monografickému zpracování a je jen s podivem, že se tak v prostředí českých humanitních věd dosud nestalo.¹

Uvedená stručná charakteristika s poukazem na dosavadní absenci komplexního monografického zhodnocení vychází také z poznání relativně dostupného a bohatého pramenného materiálu, který se k osobnosti Markalouse-Johna dochoval. Jeho pozůstalost je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze v podobě samostatného fondu Jaromíra Johna, čítajícího kolem jednoho sta kartonů. Situaci poněkud komplikuje fakt, že fond se nachází teprve v prvním stadiu zpracování, což v praxi znamená, že je pouze rozdělen na dokumenty osobní povahy, rukopisy (vydané, nevydané, cizí), korespondenci (odeslanou a přijatou) a jiné (např. fotografie, apod.). Mnohem výhodnější situace se nabízí při rozhledu po vydaných pramenech a edicích prací Bohumila Markalouse i Jaromíra Johna. Během příprav životopisné studie jsem v této souvislosti využil především některá jeho literární díla s výrazně autobiografickými prvky², vydané studie a články esteticky zaměřené³, výbor z korespondence, který vyšel v 80. letech 20. století v nakladatelství Československý spisovatel v Praze⁴, a několik rozsáhlejších vzpomínkových statí přátel a spolupracovníků Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna z různých etap jeho

¹ Jediným pokusem o syntetické uchopení osobnosti Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna se stala nepublikovaná disertační práce Josefa Petřtyla z literárněvědného semináře prof. Alberta Pražáka, obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1937 (a dovedená tudíž do pouze do roku 1936). Disertace Petřtyl, J., Jaromír John (Dr. B. Markalous). O životě a díle výtvarné osobnosti (Praha 1937) je uložena v Archivu Univerzity Karlovy pod sign. 2044.

² V první řadě John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970; John, J., *Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi*, Praha 1917; John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz*, Hradec Králové 1985; John, J., *Večery na slavníku. Sólové výstupy, zpovědi, banality a sentimentality*, Praha 1982.

³ Z autorovy pozůstalosti a dobového tisku připravený výbor článků a studií Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989. Z knih a studií publikovaných za autorova života např. Markalous, B., *Co je umění*, Praha 1938; Markalous, B., *Eidický princip u T. G. Masaryka. Rozmluva s prezidentem*, Praha 1934; Markalous, B., *Kluby a jejich anglická tradice*, *Magazín Družstevní práce III*, 1935-1936, s. 67-73, 100-112, 134-142, 164-177, 211-219, 242-248, 277-285.

⁴ *Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna*, Praha 1982.

života.⁵ Studium pramenných materiálů jsem doplňoval získáváním informací z odborné historické a společenskovedné literatury, která se vztahovala k problematice sledované během jednotlivých fází Markalousova života a různým proměnám jeho pracovní-profesního nasazení. Zde je ovšem nutné podotknout, že v řadě případů jsem se potýkal s nedostatkem relevantní odborné literatury, protože zejména v případě dějin meziválečné české žurnalistiky a kulturně-společenského života se synteticky koncipovaných prací nedostává a potenciální badatel je omezen na studium dobové publicistiky nebo některých, tematicky omezených a z hlediska kritické analýzy poněkud problematických přehledů.⁶

Při koncipování životopisné studie o Bohumilu Markalousovi – Jaromíru Johnovi jsem vycházel v základním rozvrhu z metody přímé, založené na heuristice relevantních a dostupných pramenů a literatury, po jejichž kritické analýze a zhodnocení jsem přistoupil k výkladu zjištěných skutečností cestou diachronního vylíčení životních osudů a proměn pracovního nasazení (koncentrace pozornosti) Markalouse – Johna během jednotlivých etap jeho života. Nezbytné zařazení do kontextu historického vývoje české společnosti a kultury první poloviny 20. století si vyžádalo pokusit se v práci o aplikaci metody progresivní, která by sledovala vývoj osudů českého intelektuála generace pozdní moderny, vstupujícího do veřejného prostoru na přelomu 19. a 20. století a uzavírajícího svou životní dráhu v období po Druhé světové válce. Současně se ukázalo během příprav této studie vhodné kombinovat zvolené postupy s metodou retrospektivní, jejímž prostřednictvím bych se pokusil přiblížit možné myšlenkové klima a jeho vývoj v prostředí z hlediska spektra politických názorů levicově smýšlející české inteligence (byť v postavě sledované osobnosti poněkud „atypické“), které vytvářelo jednu z podmínek pro po roce 1945 relativně nerušený příchod politických změn ve smyslu vlády jedné strany krajně socialistického typu. Neodbytná otázka, do jaké míry vstoupila osobnost Markalouse – Johna do života společnosti (z hlediska jeho zájmů, postojů a činů), zda zanechala v jejím historickém vývoji nesmazatelnou stopu a popřípadě jaké povahy, nebo jen tzv. „proplula“ a odešla do (dříve či později přichozího) zapomnění, najde snad v závěru této práce vysvětlení. Z hlediska konkrétního života

⁵ Michl, K., Chvilé setkání, věčnost vzpomínky. Medailóny Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štýrského, Hradec Králové 1975; Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, Praha 1980. Komplettní seznam použitých pramenů a literatury je připojen na závěr této práce.

⁶ Na mysl tu mám dosud jedinou, přitom značně dobově poplatnou (ačkoliv nedlouho před Listopadem 1989 vydanou) synteticky koncipovanou publikaci k dějinám československé meziválečné žurnalistiky Beránková, M. – Křivánková, A. – Ruttkay, F., Dějiny československé žurnalistiky III.díl. Český a slovenský tisk v letech 1918-1944, Praha 1988. V případě dějin českého meziválečného společenského a kulturního života tvoří určitou kompenzaci k dosavadní absenci syntetického zhodnocení několik kapitol prvního a třetího dílu základní práce k dějinám První republiky Kárník, Z., České země éře První republiky I-III, Praha 2000-2003. Pro kapitolu věnovanou Společenskému klubu Na Příkopech jsem badatelsky využil fond klubu, uložený v Archivu hl. města Prahy, Společenský klub v Praze (1925-38), 1 karton.

Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna se ukázaly nepostradatelné některé postupy historické antropologie a dějin každodennosti (Markalous – John jako člověk, přítel, učitel, vzor, partner, spolupracovník a gentleman), které bylo vhodné použít při nabízejícím se množství pramenů osobní povahy a jejich potenciálního využití pro poznání dobové sociální a kulturní praxe.

Při vytváření osnovy práce se nabízely dvě možné varianty. První, chronologická, která by následovala pomyslnou časovou osu života Markalouse – Johna s ohledem na proměny dobového kontextu a důležité změny v politicko-společenském uspořádání českých zemí, a druhá, která by tematicky vymezila různé stránky osobnosti a praktické činnosti Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna a jim by věnovala samostatnou pozornost. Vzhledem k tomu, že během heuristické a kritické fáze příprav této studie vyplývala z pramenů a jejich vzájemného srovnávání faktická nesnadnost striktně oddělit estetika a občana Markalouse od spisovatele a tvůrce Johna, užil jsem kombinaci obou postupů a rozdělil práci do sedmi kapitol dle významných mezníků v jeho životě, které se ve většině případů shodovaly s významnými předěly v novodobých českých dějinách sledovaného období. Samotný Bohumil Markalous – Jaromír John sváděl celý život vnitřní boj se svou podvojnou, „rozdvojenou“ duší, která střídavě utlačovala tu či onu stránku jeho osobnosti a nacházel slova útěchy v konstatování, že život bez poznání a vědění není stejně možný jako život bez lásky a skutečného „ponoření v žití“.

Chrudim a dětství

Rodiče a dětství

Bohumil Václav Rudolf Markalous, jak znělo jeho celé jméno podle křestního listu, se narodil dne 16. dubna 1882 v Klatovech do rodiny gymnaziálního profesora Václava Markalouse a Bohumily Markalousové rozené Kratochvílové. Oba jeho rodiče byli katolického vyznání a pocházeli z východních Čech z pardubického regionu. Do Klatov přibyli před osmi lety poté, co tam otec získal místo gymnaziálního profesora. S klatovským prostředím se ale Bohumil neměl čas seznámit, protože hned příští rok (v létě 1883) se rodina přestěhovala zpět do východních Čech do Chrudimi, kde otec od školního roku 1883-1884 začal vyučovat na zdejším gymnáziu. A tak to bylo právě chrudimské prostředí a středostavovský měšťanský původ, které formovaly první dětská léta a období dospívání mladého Bohumila.

Na své rodiče vzpomínal Markalous po letech bez silnějších emocí. Matka Bohumila (1852-1887) pocházela z rodiny mlynáře Václava Kratochvíla, „*měšťana a majitele uměleckého mlýna v Nemošicích*“. Její budoucí choť Václav Markalous nám zanechal její stručný popis na konci své Hospodářské čítanky v oddíle nazvaném Stručné životopisy, kde zmínil její sličnou postavu, dobromyslnost, vtip a veselý humor, účast na veřejném životě v Klatovech i Chrudimi a oblibu v četbě.⁷ Z korespondence Markalousových rodičů vyplývá, že v době seznámení s Bohumilovým otcem Václavem, tehdy studentem na pražské univerzitě, neuměla česky téměř psát a doma v mlýně svého otce a nevlastní matky na tom nebyla lépe než služka.⁸ Z jejích dopisů vysvítá přirozená inteligence a určité diplomatické nadání, bohužel ale také nepříliš odolná fyzická konstituce. Již před svatbou se u ní hlásila o slovo tuberkulóza, na kterou nakonec skonala ve svých pětatřiceti letech. První vzpomínka z dětství, kterou si po letech spisovatel John vybavil, patřila právě jí: „*Hrál jsem si v jednom pokoji. Vím, že byly velké dvoukřídlivé dveře dokořán otevřeny a jimi bylo viděti do pokoje, kde ležela moje matka pod bílou peřinou a v bílé jupičce. Pamatuji se, že často u ní sedal tatínek. Toho dne tu a tam jsem se podíval do ložnice. Viděl jsem, že matka sedí a něco pojídá. Seděl jsem za stolem a nesmírně mne bavily barevné proplétanice, jak se jimi tehdy zaměštávaly malé děti. Vzhlédl jsem od této práce a najednou vidím, že matka, sedící na*

⁷ Markalous, V., Hospodářská čítanka, Chrudim 1889.

⁸ Blahynka, M. (ed.), Stará láska. Listy z let 1872-1874, Hradec Králové 1972, s. 29n.

*posteli, prudce klesla. Tatínek k ní přiskočil. Pak si nepamatuji už nic, jenom mi utkvělo, že na pohřbu bylo u nás v bytě mnoho lidí a že jakýsi strýc mě houpal na kolenou.*⁹ Uvedenou vzpomínku John okomentoval, že na něj nepůsobí ani tragicky, ani jinak. Jeho tvrzení ale nemusíme věřit bez výhrad, zvláště pokud jde o spisovatele a umělce citlivě vnímajícího své okolí od raných dětských let a schopného své dětské zážitky i po mnoha letech sugestivně vylíčit.

Otec Václav Markalous (1847-1905) pocházel z chudé rolnické rodiny z Jesenčan z pardubického okresu. Obecnou školu vychodil v Třebošicích a gymnaziální studia absolvoval v Hradci Králové v roce 1869. Na pražské univerzitě vystudoval v letech 1869-1874 klasickou filologii a český jazyk. Po krátkém suplování v Hradci Králové získal místo gymnaziálního profesora v Klatovech a po devíti letech se s manželkou (sňatek uzavřeli v roce 1874 v Pardubicích) a s jednoročním Bohumilem vrátili zpět do rodného kraje. Na zdejší gymnázium vyučoval až do své smrti v roce 1905 (ten rok uzavíral Bohumil Markalous svá univerzitní studia v Praze). Václav Markalous byl také literárně činný¹⁰ a účastnil se aktivně spolkového života Chrudimi přelomu století (byl mimo jiné velký popularizátor včelařství v českých zemích). Ke svému synovi si ale vroucí vztah nikdy nevytěžoval. Bohumil na něj po letech vzpomínal takto: *„Byl do sebe uzavřeným člověkem. Osobního, lidského neřekl nic. Často se opakoval. To budilo můj úsměv. Tatínka jsem se jenom bál. Bil nás někdy nemilosrdně. A při tom jsem věděl, že je nešťastný ve svém druhém manželství. Byl mi záhadou. Nepřístupný, suchý, frázovitě neosobní člověk.*¹¹ Svého otce později (už jako spisovatel John) spodobnil v značně autobiografickém románu *Estét* v postavě ředitele gymnázia Bedřicha Vašátka.¹²

Zajímavé svědectví o Václavu Markalousovi vydávají milostné listy z let 1872-1874, které si psal se svou budoucí ženou a Bohumilovou matkou a které použil spisovatel John jako podklad pro svou knihu *Boský osud*.¹³ V roce 1972 vydal původní dochovanou korespondenci Markalousových rodičů Milan Blahynka v královehradeckém nakladatelství

⁹ Pražák, F., *Paměti českých spisovatelů z dětství*, Praha 1946, s. 65.

¹⁰ Své didaktické, odborné i beletristické práce nechával tisknout vlastním nákladem v chrudimské tiskárně nebo se nacházejí ve výročních zprávách klatovského a chrudimského gymnázia. Můžeme zde zmínit např. pro milovníka žerotínské češtiny příznačnou *Obranu Karla Staršího ze Žerotína k panu Jiříkovi z Hodic z roku 1897*, *Hospodářskou čítanku* vydanou poprvé v roce 1888, *Řečnictví* z roku 1894 nebo *Nauku o slohu*, vydanou až posmrtně v roce 1905. Pro své studenty připravil antologii básní nazvanou *Pomněnky*.

¹¹ Pražák, F., *Paměti českých spisovatelů*, s. 68.

¹² Původně vycházel *Estét* na pokračování v letech 1935-1936 v *Pestrém týdnu*. Knižně ho připravil k vydání z autorovy pozůstalosti Milan Blahynka pro královehradecké nakladatelství Kruh v roce 1970.

¹³ První kapitoly připravil John pro *Lidové Noviny* v roce 1918 ještě pod názvem *Stará láska* a knižně vyšlo dílo jako *Boský osud* (s podtitulem „*Film lásky z roku 1872*“) roku 1922 jako součást sbírky *Tabatěrka*. Definitivního samostatného vydání se knize dostalo roku 1935 (titul zachován).

Kruh pod názvem Stará láska. Listy z let 1872-1874.¹⁴ Z korespondence Markalouse staršího vyplývá jeho vroucí vlastenectví (byť v rámci úcty k monarchii), dobově typická zdlouhavá obřadnost v milostných vyznáních i nejmarkantnější lpění na správně formě, ať už šlo o jazykovou podobu psaného textu nebo obvyklé konvence ve společenském styku. V jeho osobnosti se tak snoubilo celoživotní obětavé úsilí o pozdvižení kulturní úrovně národa s až pedantskou a kazatelskou povahou a mentorováním všech, včetně své nastávající, a v případě nutnosti i potenciálního tchána.¹⁵ Přesto na důkaz své lásky nechal po smrti ženy Bohumily (19. ledna 1887) zřídit nadaci, která nesla její jméno a sloužila k financování nadaných studentů českého jazyka (byla mezi prvními svého druhu v Čechách). Od září téhož roku pořídil do chrudimské gymnaziální kaple varhany, které věnoval „*čestné památce vroucně milované choti své Bohumily*“. Svou velkou láskou k českému jazyku a jeho funkční a slavnostní formě (viz např. jeho spisek o řečnictví) a obětavou popularizační a osvětovou činností si vydobyl místo v českém kulturním povědomí už za svého života.¹⁶ Mladý Bohumil, přes určitou citovou distanci a absenci hlubšího vzájemného vztahu, po něm bezesporu mnohé zdědil, minimálně lásku k českému jazyku, vědomí potřeby osvětové práce a blízký vztah k formě psaní, společenského obcování a životního stylu obecně.

Když Markalous už jako spisovatel John ve 30. letech 20. století dával dohromady své vzpomínky na dětství strávené v Chrudimi, kvitoval nakonec s povděkem, že jeho otec přes svou povahu a profesi neprojevoval žádnou zvláštní snahu ho vychovávat. Měl tak víc času a klidu na vlastní pozorování a seznamování se se světem, odkud odvozoval zdroje svého pozdějšího přesvědčení o důležitosti zrakových vjemů pro člověka.¹⁷ Na rozdíl od mnohých jiných spisovatelů a básníků ale nespatoval v dětství nějakou zvláštní periodu, či dokonce klíčové období pro svůj umělecký a osobní vývoj. V duchu svého univerzitního vzdělání spatoval v dětství významný vývojový stupeň, ale např. rozlišování na „šťastné“ či „nešťastné“ mu připadalo jako zavádějící zpětné vnášení norem a zkušeností dospělých do světa dětského vnímání, dosud nepoznamenaného možnostmi srovnávání.¹⁸

Na Chrudim svého dětství Markalous později vzpomínal jako na rolnické město „*plné odporností*“. „*Naplňovalo mě hnusem, když jsem viděl na ulici krávu zapřaženou do vozu, jak*

¹⁴ Blahynka, M. (ed.), Stará láska. Listy z let 1872-1874, Hradec Králové 1972.

¹⁵ Blahynka zmiňuje okamžik z korespondence, kdy se mladý profesor českého jazyka neostýchal rozhněvat na svého budoucího tchána pro nevhodný kus papíru použitého pro dopis (bližší odkazy viz Stará láska, s. 23n.).

¹⁶ Např. vlastní heslo v Ottově slovníku naučném (XVI. díl, s. 860). Bližší informace o jeho osobnosti a odkazy na sekundární literaturu viz dr. Josef Petřtyl, Památce profesora Václava Markalouse, Chrudimský kraj z 26. listopadu 1938.

¹⁷ Pražák, F., Paměti českých spisovatelů, s. 73.

¹⁸ Jak bude dále uvedeno, kromě ústředních estetických a filosofických disciplín vystudoval také zeměpis, chemii a zbožíznalství a jako mimořádný student měl zapsány přednášky z fyziologie na lékařské fakultě.

vyhrbena močí nebo kálí. I největší část lidí byla taková hrubá, tělesná, neostýchavá, i před dětmi.“¹⁹ Jejich měšťanská domácnost byla pravým opakem uvedeného. V rozlehlém bytě měli salon s klavírem a knihovna zabírala celé jedno poschodí. Přiznával, že se cítil hloupě povznesen nad všechny kluky, kteří tohle neměli, i když to v běžném styku prý nedával najevo. Skutečný pojem města, ke kterému měla v jeho dětském vnímání Chrudim daleko, pro něj znamenal čistotu a povznešenost a vesnice mu v představách splývala se špínou a těžkým údělem. Profesorské dítě v měšťanské domácnosti s úzkostlivě dodržovanou čistotou a pořádkem a bez bližších vazeb na venkovské prostředí si dlouho hledalo cestu k přívětivějšímu vnímání přírodního koloritu chrudimského regionu. *„Příroda kolem Chrudimě, to jsou řepná pole, bláto, voli, cukrovarské řízky a všeliká jiná nečistota. Dlouho jsem si myslel, že příroda je vůbec hrozně nečistá. Samé mazlavé bláto a trus.“* S otcem jednou za čas navštěvovali jeho rodiče v Jesničanech na výměnku a tyto návštěvy, jak přiznává, v jeho dětské duši vzbuzovaly přímo odpor. *„V doškové chalupě, na nepořádném, zahnojeném dvorku, v bohopusté zahrádce i ve světnici plné much, starých křápků a všelijakého nečistého šatstva mi šlo všechno proti srsti. Nechápal jsem, jak může tatínek do Jesničan chodit a být dokonce dojat, když vidí své staré rodiče. Úcta k dědečkovi a babičce byla u mne jen nařízená. Když jsem měl políbit babičce černou žilnatou ruku, vždycky jsem to dělal s odporem. Ruce dědečkovy, které jsem musil líbat, byly strašné, chromé ruce, neohebné, jako z gumy a vždycky nějak zamazané. Babička byla ochromena a dědeček, který zemřel skoro devadesátiletý, budil ve mně velký odpor, když ležel poslední dvě léta v malé komůrce na ovčích kožíšcích, přikryt pruhovanou peřinou a tatínek mně říkal, že byl proležený. Vzduch v komůrce hrozně páchl.“*²⁰ Stačí toto sugestivní líčení srovnat s pozdějšími (z hlediska životní chronologie, ne ovšem datací vzniku textu) Markalousovými zážitky ze světové války, vtělenými do jeho literárních prvotin již pod pseudonymem Jaromír John, abychom spatřili ten obrovský posun ve vnímání svého okolí mezi malým Bohumilem chrudimského dětství a dospělým vojákem Markalousem, z kterého válka definitivně dotvořila spisovatele Johna. Sám si tento duševní „rozkol“ nadále pěstoval a svérázným způsobem ve své osobnosti spojoval esteticky vytříbené vnímání a úsilí o estetizaci každodenního života s obdivem a zájmem o tělesně a smyslově bohatý život prostých lidí a věcí.

Vztah k přírodě se u Markalouse začal pozvolna proměňovat postupem času, když se seznámil s kluky nadlesního Ziedlera v kuchanovické myslivně nedaleko Slatiňan. Rád

¹⁹ Pražák, F., Tamtéž, s. 67.

²⁰ Tyto a následující řádky podrobněji viz Pražák, F., Paměti českých spisovatelů, s. 65-73.

vzpomínal na tamní lesy a auergsperskou oboru, a i když přiznával, že se tam neustále cítil tak trochu jako cizí, naučil se vnímat, co je to les, rybník, život v horském potoku plném pstruhů, vzpomínal na pohádkové stoleté stromy, pávy, kočáry a lovecké psy, všudypřítomnou aristokratickou vznešenost, „*ticho lesní, hladinu rybníka, potápky – podivuhodný život*“. Druhým mocným dojmem v jeho dětství na něj zapůsobila tatínkova knihovna a obrazy doma rozvěšené (např. Klatovská Madona). Mezi první klukovská dobrodružství patřila např. četba Robinsona Crusoe, Zapovy Českomoravské kroniky, listování v obrázkových časopisech Světozor a Zlatá Praha (ilustrace Mikoláše Alše a Josefa Mánesa), odkud odvozoval svůj zájem o výtvarnictví. Dobově oblíbené historické romány Aloise Jiráska či Václava Beneše Třebízského prý četl, ale bez většího zájmu a už se k nim nevracel. Jeho citlivou dětskou obraznost podněcovaly pravidelné návštěvy katolických církevních bohoslužeb v chrámu svatého Salvatora v Chrudimi a tamní šeré kouty, svíce, ornáty kněží a kadidlo. Až do sexty na gymnáziu ministroval v kapli městského chudobince a stejně silně na něj působily návštěvy v klášteře kapucínů s kobkami mnichů. Jako kluci chodili v létě na plovárnu (zvlášť ve dnech, kdy měly přístup dámy – dívali se prý štěrbinami a pak se styděli), s otcem se chodil koupat ke splavu, kam přicházeli vojáci a zejména dragouni, kteří se koupali nazí, což malý Bohumil nikdy nechápal. Při vzpomínce na dětské sny si vybavil jen jeden typ, který se mu vracel častěji, a to schopnost plavat vzduchem jako ve vodě a uvádět v úžas okolí (taneční sál, náměstí o výročním trhu, apod.).

Chrudim a léta na gymnáziu

Po absolvování obecné školy nastoupil mladý Bohumil roku 1892 na chrudimské reálné gymnázium. Jeho otec se dva roky po smrti první ženy (se kterou měl kromě Bohumila ještě druhého syna Jaromíra) podruhé oženil s Marií Žaludovou, se kterou zplodil další tři potomky (Ludmilu, Bohuslava a Jana). Druhé manželství Václava Markalouse ale nebylo tak šťastné jako první. V jeho závěti, kterou sepsal tři roky před svou smrtí, se dochovaly zmínky o jejich vzájemném poměru a rodinných vztazích. Profesor Markalous starší si v ní stěžoval na manželčinu umíněnost a přepjatost, kterou mu ztrpčovala život, na to, že přes své značné příjmy z věna a prodaného dědictví nepřispívala vůbec na společný provoz domácnosti a on se musel „*mnoho duševně namáhati a pracovati v knihách, aby utržené za ně peníze mohl ještě přidati na domácnost, až jsem si nemoc žaludeční utržil, ale manželka Marie nikdy se*

mnou útrpnosti neměla, aby mně ulehčila ze svých příjmů; později ovšem chtěla přispívati, ale já jí to už odřekl, protože mi dříve tolik trpkosti svou a matčinou nepovolností nadělala“. K tomu vzápětí připojoval, že matka jeho druhé ženy Marie Terezie Žaludová strávila v jejich domácnosti posledních osm let svého života (1889-1897) a veškeré výdaje s tím spojené hradil opět on (stravu, ošacení, léky, pobyty v lázních, atd.); „*ale za to žádnými penězi mně na udržování domácnosti ani tchýně ani manželka nepřispívala, což činiti jsem arcí povinen nebyl, ale mlčel jsem, abych s nimi mohl žíti, a nepotřeboval se s nimi ustavičně hašteřiti“.*²¹ Nutno podotknout, že přes uvedené okolnosti pamatoval Václav Markalous v závěti spravedlivě na všechny své potomky a ty starší z prvního manželství nabádal, aby se k nevlastní matce a mladším sourozencům chovali s veškerou úctou a šetrností a vzájemně si pomáhali.

Chrudimský kulturní život „fin de siecle“ byl, jako v řadě podobných regionálních center Čech, na vzestupu. Od 60. let 19. stol. se zde rozvíjela spolková činnost (Sokol, kratochvilná společnost chrudimských „Kosů“, pěvecký spolek Slavoj) a do města přijížděly hostovat díky místnímu rodákovi a neúnavnému organizátorovi kulturního života dr. Karlu Pippichovi²² známé osobnosti kulturního života z Prahy (především od 80. let např. Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Zdeněk Fibich, atd.) i zahraničí (roku 1886 hostoval v pražském Národním divadle francouzský hudební skladatel Camil Saint-Saëns a dr. Pippich zajistil jeho návštěvu v Chrudimi). Jak spisovatel John později vzpomínal²³, jeho otec gymnaziální profesor Markalous udržoval hudbu ve zvláštní úctě a říkával, že kdo nemiluje hudbu, není dobrý člověk. Šest let (od 7 do 14 let) ho prý „mořil“ hrou na housle u starého řídícího učitele, než seznal, že tento nástroj není pro mladého Bohumila ten pravý.

Vlastní zájem o umění, hudbu a poezii se u něj projevoval od kvinty, kdy začal pravidelně navštěvovat místní veřejnou knihovnu a založil si svou malou sbírku uměleckých děl. Pod dojmem návštěv chrudimských nebo pardubických výstav (např. Alfonse Muchy) se sám pokoušel malovat a rozhodl se po absolvování gymnázia zkusit štěstí na Akademii umění. Silný dojem v něm zanechaly také návštěvy hostujících divadelních společností, které

²¹ Ve fondu Jaromíra Johna v Literárním archivu PNP v Praze se dochoval opis poslední vůle Václava Markalouse, vyhotovený 10. červnu 1905 pro manželku Marii dle originálu datovaného k 3. 8. 1902. Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

²² JUDr. Karel Pippich (1849-1921) se po ukončení studií práv v Praze vrátil do Chrudimi, kde začal svou právnickou kariéru, postupně vystřídal funkce člena městského výboru, náměstka starosty, člena okresního zastupitelstva a poslance zemského sněmu. Sám byl umělecky činný, v 70. letech oživil skomírající pěvecký spolek Slavoj a od roku 1882 se stal ředitelem, dramaturgem i režisérem chrudimského ochotnického divadla, kde uváděl hry z repertoáru pražského Národního divadla i odvážné novinky jako např. hry Henrika Ibsena nebo Maurice Maeterlincka.

²³ Pražák, F., Paměti českých spisovatelů, s. 69.

zval dr. Pippich. Vysedával hodiny na schodišti domu u Šefelinů, kde Markalousovi bydleli, a naslouchal, jak si jejich soused herec a člen místních ochotníků Ladislav Pech předřikává role. V sextě přišly na řadu taneční hodiny a první pokusy s hrou na klavír, který měli Markalousovi v domácím salonu. Otec si všiml jeho nového zájmu a dovedl ho ke slečně Růženě Tůmové, na jejíž vlídný dům a laskavou trpělivost si John uchoval milou vzpomínku. Za rok pilné přípravy předčil ve hře na tento nástroj mnohé své vrstevníky a stal se lokálním virtuózem, absolvujícím řadu veřejných vystoupení.

Po konfesní stránce pocházel Bohumil Markalous ze stran obou rodičů z ryze katolických rodin. Vzpomínky na katolické církevní bohoslužby, návštěvy v chrámu sv. Salvátora v Chrudimi a ministrování v kapli městského chudobince mu vydržely do dospělého věku. V přístupu k duchovním záležitostem u něj nastala změna v pozdějších ročnících gymnázia, když se začal seznamovat s moderními trendy v kultuře a umění. Pročítal Volné směry, Zlatou Prahu, Světozor, Čas, odebíral Sokolovu Vzdělávací knihovnu a pod lavicí mimo jiné i při hodinách svého otce objevoval svět nově vydaných Falkenbergových Dějin filosofie. Vlivem přítomnosti Václava Markalouse v pedagogickém sboru chrudimského gymnázia zakoušel jeho syn vše dvojmo (jednou v hodinách a po druhé doma). Aby unikl přísnému dozoru otce a nevlídnému domácímu prostředí s nevlastní matkou, unikal ve volném čase ven na hřiště „Na kůlnách“, kde se spolužáky hrával fotbal (tehdy horkou novinku mezi mládeží), nebo si užíval další dobové vymoženosti, kola „*Helikal Premier, koupeného od zlatníka Emanuela Morávka, na němž jsem jezdil po Vysočině, do Krkonoš, do Jičína a hlavně do Pardubic ke strýci Jelínkovi, mlynáři Na haldě. V Pardubicích se volně dýchalo*“.²⁴ Pokud počasí nebo jiné okolnosti nedovolovaly opustit domov, uchyloval se do svého „filosofického“ koutu, který si vytvořil v rodinném salonu. „*Na stěně křídový obraz matky a korálky vyšívaná schránka na noviny. Na stole a polici 'moderní' literatura beletristická a filosofická. Uměl jsem tehdy celé Falkenbergovy Dějiny nazpaměť. Byl jsem trýzněn sterými otázkami. Přemýšlel jsem o záhadě Boha a mučivé myšlenky přiváděly mě k zoufalství, protože jsem dávno nevěřil. Za to zakotvil jsem tehdy už pevně v umění, jež mi bylo tehdy totéž jako náboženství.*“²⁵

V době studií Bohumila Markalouse na chrudimském gymnáziu se zde odehrála řada společenských a kulturních událostí (ať už se to týkalo instituce samotné školy, nebo celého města), u nichž lze předpokládat, že se jich mladý gymnazista účastnil, byť se o tom

²⁴ Citováno ze vzpomínkové statě nazvané Nenarodíte se po druhé prof. dítětem!, zahrnuté do Památníku Státního reálného gymnasia v Chrudimi 1863-1948, Chrudim 1948, s. 153n.

²⁵ Citováno z odstavce, připsaného na zadní straně fotografie gymnazisty Markalouse, která se dochovala v Johnově pozůstalosti, uložené v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

nedochovaly přímé důkazy v pramenech. Hned v počátcích jeho docházky se konaly během letních prázdnin 1893 oslavy třicetiletého trvání gymnázia, při kteréžto příležitosti byl mimo jiné vydán almanach, konal se společný oběd na Střelnici a historická merenda studentstva. Studenti i profesori gymnázia se účastnili jako korporace vítání význačných osobností, které navštívily Chrudim (např. návštěva nového královehradeckého arcibiskupa v září 1893), pohřbů bývalých profesorů a studentů jejich školského ústavu či význačných činovníků města. V roce 1898 se v Chrudimi jako v jiných českých městech organizovaly velké oslavy stého výročí narození Františka Palackého, na něž jeden pamětník vzpomínal takto: *„Dopoledne byla oficiální oslava před budovou gymnasia, které tonulo v národních barvách. Před vchodem do budovy na podstavci, dekorovaném červenobíle, stála busta Otce národa v záplavě zeleně, květů a stuh. Gymnasium se slavnosti účastnilo in corpore s praporem... Počasí bylo nádherné, a proto i odpolední veselice, která se konala v lipové aleji před gymnasiem, se plně vydařila.“*²⁶

Na gymnázium doléhaly rovněž události, spojené s osudem habsburského panovnického domu, jako např. smrt arcivévody Albrechta („proslaveného polního maršálka a vítěze u Custozy“) v únoru 1895 nebo událost, která v září 1898 přinesla zármutek celému mocnářství, když *„pronesla se neuvěřitelná zpráva, že její Veličenstvo naše Nejjasnější a nejmilostivější císařovna a královna Alžběta skončila předešlého dne v Ženevě svůj život, štěstí a blahu bližních zasvěcený – rukou vražednou“*.²⁷ Při těchto příležitostech byla v gymnaziální kapli sloužena zádušní mše a některý člen pedagogického sboru držel proslov ke studentům, v případě smrti „Sisi“ Habsburské vyslalo vedení školy deputaci na okresní hejtmanství tlumočit soustrast na c. k. české místodržitelství do Prahy. Výjimečnou událostí pro celý region se stalo slavnostní zahájení jízdy na nově zřízené místní dráze železnice z Holic do Chrudimi v září 1899, které se účastnil sám c. k. místodržící království českého hrabě Coudenhove s doprovodem, které uvítala na novém nádraží deputace představitelů města a špalír studentů podél silnice.²⁸

Bohumilův otec profesor Václav Markalous se jako jednatel Prvního českého včelařského spolku v Chrudimi účastnil řady výstav, z nichž si odnášel četná ocenění. Tak tomu bylo také v případě Jubilejní všeobecné výstavy v Praze roku 1891 a Národopisné výstavy z roku 1895, přičemž je možné předpokládat, že tyto události mladý student navštívil se svým otcem.

²⁶ Vzpomínková stať Jaroslava Peška, vrchního právního rady v. v., uvedená v Památníku Státního reálného gymnasia v Chrudimi 1863-1948, Chrudim 1948, s. 165.

²⁷ Almanach c. k. reálného a vyššího gymnasia v Chrudimi 1863-1913, Chrudim 1913, s. 33.

²⁸ Tamtéž, s. 35.

Studia chrudimského gymnázia absolvoval Bohumil Markalous bez většího zájmu, což se projevilo na jeho maturitním vysvědčení.²⁹ Zpětně při vzpomínání na středoškolské profesory si nevybavoval ani jednoho (včetně svého otce), „*který by býval měl pro nás trochu srdce a který by se nám byl lidsky ukázal*“.³⁰ Jedině snad od školního roku 1895-1896 nově přichozí učitel tělocviku Jaroslav Zych našel v jeho očích trochu uznání. Ostatní byli podle něj většinou zlí, pedanští nebo nešťastní alkoholici či slaboši, takže z něj po maturitě spadl těžký kámen a „*ponižující svěrák*“. Dodejme snad, že takto černě neviděli své bývalé profesory z chrudimského gymnázia všichni Markalousovi vrstevníci. Někteří z nich vzpomínali po padesáti letech např. na katechetu Adolfa Plešingera, který přednášel v hodinách náboženství husitství dle Palackého „*vlastenecky a poctivě*“³¹; na pana učitele Františka Havlíka, který studenty příležitostně pouštěl na některé zakázané divadelní hry³²; nebo si při lamentaci na soudobý studentský žargon připomínali „*horlivého ctitele veleslavínské češtiny*“ a Bohumilova otce profesora Václava Markalouse.³³

Z 24 absolventů chrudimského gymnázia z přelomového roku 1900 se po profesní stránce stala většina středoškolskými pedagogy, úředníky, soudními rady, právníky či advokáty, armádními důstojníky nebo lékaři. Bohumil Markalous byl jediný, který dosáhl na sklonku svého života titul univerzitního profesora a který se prosadil také v umělecké sféře. Pokud vezmeme v úvahu širší okruh jeho vrstevníků, měli bychom zmínit, že na chrudimském gymnáziu tehdy studovaly některé další osobnosti, které se později zapsaly do českého kulturního povědomí, jako např. klasický filolog a znalec antiky František Novotný (maturoval 1899) nebo dramatik František Zavřel (absolvoval 1904). Již během svých studií se mladý Markalous seznámil s Boženou Šmahelovou (později provdanou Hackenschmiedovou), se kterou se znovu sešel po třiceti letech při spolupráci v redakci časopisu Pestrý týden, a s Albertem Pražákem, pozdějším známým historikem literatury a klíčovou osobností protinacistického odboje za druhé světové války.

²⁹ Nyní uloženo v Johnově pozůstalosti LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů. Lze na něm najít celé spektrum známek od hodnocení „výborný“ ze zpěvu a tělocviku až po „dostatečný“ z řeckého a latinského jazyka.

³⁰ Pražák, F., Paměti českých spisovatelů, s. 70.

³¹ Vzpomínka vrchního soudního rady v. v. v Praze Aloise Siegela Chrastického, in: Památník Státního reálného gymnasia v Chrudimi 1863-1948, Chrudim 1948, s. 133n.

³² Václav Kabeláč (toho času městský tajemník v Trhové Kamenici), in: Tamtéž, s. 159-161.

³³ Poznámka dr. Karla Hradeckého (roku 1948 již vrchního soudního rady v. v. v Brně), in: Tamtéž, s. 137nn.: „Ovšem, co jsme jediné tehdy neznali, to byl onen studentský žargon, v němž si libuje dnešní mládež a který byli bychom považovali za znesvěcení mateřské řeči. Jak byste se asi podivil a vážně rozhořčil, pane profesore Václave Markalouse, horlivý ctiteli veleslavínské češtiny, kdybyste byl od nás zaslechl vulgární vyjadřovací styl, slova á la: gympl, říd'a, prófa, děják, čenina, anglina, franina, zemák, biják a podobný žargon, který došel mezi mládeží dnes takové obliby a rozšíření!“

Vstup do života

Praha a studia na univerzitě

V posledním roce Markalousových gymnaziálních studií bylo již jasné, že se po maturitě zapíše na pražskou univerzitu. Jeho umělecké zážitky, vlastní klavírní úspěchy a dobrodružné objevování filosofických hlubin a estetických výšek dějin evropské vzdělanosti ho přiměly celkem bez váhání směřovat na vysoké škole k předmětům filosofie, estetiky a dějin výtvarného umění. Suše a střízlivě uvažující otec mu ovšem dal jasně najevo, že si musí zapsat také nějaké praktické obory. Po maturitě (24. září 1900) se tedy přihlásil ke studiu na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze a k vlastním vybraným oborům připojil psychologii a pedagogiku v kombinaci s přírodními vědami (chemie, zeměpis) jako předpoklad budoucí možnosti dráhy středoškolského profesora.

Po svém příchodu do Prahy neváhal a okamžitě se ponořil do víru kulturního života metropole. Na otci si vymohl přestěhování klavíru do svého pražského podnájmu, začal pravidelně navštěvovat obrazárnu Vlasteneckých přátel umění v Rudolfinu a Kotěřův pavilon Mánesa pod Kinskou zahradou, kde na počátku 20. století probíhaly klíčové výstavy moderního umění, burcující mladou generaci k objevování dosud neprobádaných oblastí a tvůrčích možností (především expozice francouzského sochaře Augusta Rodina a norského malíře Edvarda Muncha). Nevynechal ani divadelní život a střídavě trávil večery na opeře i činohře v českém Národním divadle i Německém (dnešním Stavovském) divadle na Wagnerových cyklech. Ve volném čase sbíral umělecké plakáty a obrazy, vedl vášnivé debaty s přáteli malíři, sochaři, konzervatoristy a studenty Uměleckoprůmyslové školy.³⁴

³⁴ Přiléhavou vzpomínku na svá studentská léta zanechal Bohumil Markalous v jednom ze svých článků pro Lidové noviny po světové válce, nazvaném Chudoba cti netratí (recenze na knihu Františka Zákavce o českých výtvarnících, otištěná v Lidových novinách z 6. listopadu 1920, s. 1-2), ve které vzpomínal na hodiny proseděné v obrazárně Rudolfinu nebo toulky Starým Městem a Malou Stranou, jak se probouzela „horká láska ke kráse“, která se stranila trivialit a banálního pražského života. „Ano, tak začínaly ony rozkošné chvíle, kdy znenáhla, bez prudkých nárazů otvíral se svět výtvarného umění. Články v Pelclových Rozhledech, Moderní revui, které jsme podtrhávali, po stranách glosovali, výkladní skříň pražských knihkupectví a antikvářů, The Studio, The Artist, L'art et decoration, Kunstwart a Velhagenovy sešity v kavárnách... Když se přihodila památná událost a vyšel sešit volných směrů nebo vystavoval Mánes, stejně Vám tlouklo srdce a zpyšněla mysl štvaná amorálním symbolismem a novoromantismem, dekadentním aristokratismem literárním, plněná Masarykovým moralistním realismem, Drtinovým humanismem, ruským pesimismem a věčným – do bílého rána – debatismem, otázkou drobné práce... (na tomto místě snad stojí za zmínku, že Markalous mimo jiné neopomněl zdůraznit, že např. problémy tzv. ženské otázky zůstávaly i nadále záležitostí především mužskou – pozn. autora) ...a přišlo Tolstého křesťanství, konec Slávie, otázka židovská, osvětové snahy, kravály proti Masarykovi, hilsneriády, společenský klub Slavia u Štajgrů a nevím co ještě...“ S mírným povzdechem, ironicky zaostřeným, si položí řečnickou otázku (na kterou si sám vzápětí odpoví), kam že se rozprchla ona „troška, která rok co rok navštěvovala zcela nechlebařské přednášky Hostinského o estetice, hrstka, jejíž nerozlučnou částí byl povýšeně

V době příchodu Bohumila Markalouse na pražskou univerzitu se definitivně v českých vědeckých a univerzitních kruzích etabloval pozitivismus jako určující vědecká metoda. Mladý student navštěvoval semináře a přednášky z filosofie a pedagogiky profesorů Tomáše Garrigua Masaryka a Františka Drtiny, z dějin umění a estetiky prof. Otakara Hostinského, docentů Karla Chytila a Bohumila Matějky. K doc. Františku V. Krejčímu se zapsal na psychologii (relativně nový obor na filosofické fakultě, speciální přednášky teprve od roku 1889) a s ohledem na dobový trend propojovat studia filosofie se znalostí přírodních věd (zvláště v případě psychologie doplňovat poznatky z anatomie a fyziologie mozku) připojil přednášky z fyziologie, biologie a antropologie.³⁵ Svou roli tu ovšem sehrál také tlak Bohumilova prakticky uvažujícího otce. Spektrum přednášek doplňoval studiem literatury, především té moderní západoevropské (u Emila Fridy – Jaroslava Vrchlického v posledních letech jeho působení na univerzitě).

Pro Markalousův duchovní i osobnostní vývoj bylo univerzitní období klíčovou periodou jeho života. Pražské studentstvo (a studenti filosofické fakulty především) se aktivizovalo na poli společenského dění, v politice i osvětové práci. V kultuře se definitivně prosadila generace moderny a na české části rozdělené univerzity již převládala skupina mladších pedagogů, prosazujících nové trendy ve vědecké práci, pamatování evropských souvislostí překonávajících provinciální do sebe zahleděnost malých českých poměrů a osobní aktivitu a odpovědnost vzdělaných vrstev národa, které potenciální absolventi vysokého školství vytvářeli. Díky svým studiím navázal Bohumil Markalous kontakty se svými učiteli Masarykem, Drtinou, Hostinským (např. prof. Tomáš Garrigue Masaryk byl znám svým na tehdejší dobu neobvykle osobním a vstřícným přístupem ke studentům, s nimiž dokázal debatovat dlouhé hodiny v domácím prostředí svého bytu) a z řad jeho spolužáků se v budoucnosti mnozí stali významnými osobnostmi českých moderních dějin (např. již zmíněný Albert Pražák, spolužákem u prof. Otakara Hostinského mu byl Zdeněk Nejedlý). Z nejmladší generace začínajících pedagogů to byl např. František Xaver Šalda, se kterým Markalous navázal přátelský vztah a který ho později povzbuzoval v jeho spisovatelských počátcích.

Markalous ani ve volném čase nezahálel a od dob svých studií započal s účastí na veřejném životě aktivitou v řadě spolků a kulturních organizací. V Chrudimi nadále

se usmívající Nejedlý a s chvatnou neúnávností pšící a vytrvale kolokvující Branberger, která naslouchala Matějkovi o výraz těžce zápasícímu, která ho provázela po výstavách...“.

³⁵ Fyziologii studoval dva semestry jako mimořádný posluchač Lékařské fakulty u prof. Františka Mareše (1857-1942), přírodovědce z rozsáhlými filosofickými znalostmi a velkého popularizátora vědy (také senátora, později neblaze proslulého svými sympatiemi s fašismem), a kvůli doplnění vědomostí z psychiatrie docházel na přednášky prof. Kuffnera do Ústavu choromyslných na Karlově.

konceroval s klavírem při různých příležitostech, účastnil se divadelního a hudebního života organizovaného dr. Pippichem, spolupracoval s nedávno založeným průmyslovým muzeem, studoval hudební teorii u skladatele Aloise Hniličky, stal se místopředsedou Spolku chrudimských akademiků a účastnil se přednášek v akademických extenzích pro veřejnost. V Praze se přihlásil v prvním ročníku do Studentského spolku Akademické čítárny a stal se cvičencem Sokola (byl jím do roku 1922). Roku 1902 vstoupil do realistické strany (která se rozpadla roku 1919, když si její iniciátor a zakladatel prezident Masaryk již nepřál její obnovení) a po návratu ze studijní stáže v Innsbrucku byl přijat jako člen Filosofické jednoty (členem zůstal do roku 1938).

Do období univerzitních studií spadají také počátky Markalousovy literární a publicistické činnosti. Roku 1902 sehrál chrudimský spolek ochotníků jeho aktovku *Probuzen* a v roce 1904 přispěl do Almanachu chrudimských akademiků krátkými prózami *Motýli* a *Kouzlo tance*.³⁶ První odbornou statí, kterou Markalous publikoval časopisecky, se stala práce ze semináře u prof. Masaryka, otištěná v *Rozhledech* roku 1905.³⁷

Dva semestry na přelomu let 1902-1903 strávil student Markalous na univerzitě v Innsbrucku v rakouských Tyrolích. Ze studijních oborů věnoval více pozornosti přírodním vědám a jako klíčové pro svůj budoucí vývoj později vnímal biologické přednášky prof. Heidra. S ohledem na pedagogický sbor byly tamní filosofická (a obdobně i právnická) fakulta podle něj špatně obsazeny. Zaujala ho rozsáhlost teologické fakulty, která čítala na 200 posluchačů (např. sesterská fakulta při vídeňské univerzitě měla v té době kolem 150 posluchačů) a kde studovali převážně cizinci z Anglie, Spojených států, Francie a Ruska. Nejvíce si ale pochvaloval fakultu lékařskou: „*Velkolepá moderní nemocnice, anatomický, chemický ústav speciální pro mediky a pharmaceuty, staví se hygienický... jinak medicínská fakulta, jako celá universita, je jakási přechodná stanice pro docenty a mimořádné profesory z Vídně, Hradce (Štýrského – pozn. autora) i z Německa.*“³⁸ Na univerzitě ale působila také řada českých pedagogů. U přednášek z filosofie a psychologie na filosofické fakultě u prof. Franze Hillebrandta a Karla Überhorsta si stěžoval na odtažitost, mechaničnost a absenci „*vřelosti a tepla*“ přednášených názorů, pramenících z dlouholeté zkušenosti a určitého vztahu k přednášenému tématu, které znal z Prahy z poněkud skromnějších poměrů rozdělené univerzity.

³⁶ Knižně John, J., *Motýli – Kouzlo tance*. Dvě prosy z roku 1904, Praha 1935.

³⁷ Markalous, B., *Dr. Otto Weininger o ženách a emancipaci*, *Rozhledy* XV, 1905.

³⁸ Markalous, B. (pod zkratkou B. M-lous), *Innsbrucká universita, Naše doba* X, 1903, s. 266-271.

Zhruba v půli svého pobytu v Innsbrucku v lednu 1903 sepsal několikastránkovou zprávu o situaci na tamní univerzitě a svých dojmech z města a regionu, která byla publikována v Naší době roku 1903.³⁹ Na několika místech si v ní postěžoval na příslovečnou tyrolskou pohodlnost a ubohou duševní úroveň studentstva, které vůbec nečte, na absenci veřejných čítáren a chabou vybavenost univerzitní knihovny, která byla plná jen „*staré metafysické veteše*“. První polovinu článku věnoval komentáři studentských bouří, které vypukly předchozího roku pro dosazení nového italského docenta a souvisejících se snahou rakouských Italů zřídit samostatnou univerzitu. Zajímavé byly jeho postřehy ohledně spolkového života německých a italských studentů. V případě prvních se zájmem kvitoval instituci tzv. „starých pánů“ – bývalých členů, kteří se nadále příležitostně účastnili akcí spolku a platili měsíční příspěvky. Srovnání s českým prostředím, „*kde vystuduje řada z podpor třeba Radhoště – a když jsou hotovi, na spolek si ani nevzpomenou*“, se zrovna nabízelo. Jinak ovšem nešetřil ironických poznámek na adresu tyrolského spolkového života, který se hbitě dokázal přizpůsobovat různým oficiálním obstrukcím z důvodů překračování stanov: „*Členové téhož spolku, jenž ráno byl rozpuštěn, sejdou se večer opět jen s rozdílem barev a čepic. Účel všech je jednoduchý: knajpy.*“⁴⁰

Co však uchvátilo Markalouse bez výhrad během jeho pobytu v Innsbrucku byla tyrolská příroda a krásná zem, „*jejíž hory v titanských výškách, jejíž údolí věnčena romantickou obrovitostí – překvapující zjev přírodní a život sám – ale hlavně ona velikost, nesmírnost přírodních krás je schopna i v největším atheistovi vzbudit pocit, který není daleko od nadšené náboženské modlitby*“. V osobní korespondenci se svou budoucí ženou Gizelou Hrbenskou se Markalous zmiňuje, že již tenkrát nezapomínal s sebou brávit fotoaparát, aby se s ní aspoň jejich prostřednictvím mohl podělit o nezapomenutelné zážitky z tamní atmosféry.

V Johnově pozůstalosti se dochovala řada dopisů ze studentských let Bohumila Markalouse, ve kterých se poprvé naplno projevuje jeho spisovatelský talent.⁴¹ Markalous v nich k vzletným milostným vyznáním i běžným informacím o novinkách občas připojoval první nesmělé pokusy a náběhy k fabulaci, jako např. krátké črty nazvané Plavba mořem⁴² nebo Pohádku podivnou o Toutegalovi.⁴³ A byly to právě dopisy zejména z období Markalousova studijního pobytu v Innsbrucku, které si po několika letech při jedné návštěvě

³⁹ Viz předchozí poznámka.

⁴⁰ Markalous, B., Innsbrucká universita, s. 268.

⁴¹ LA PNP Praha, fond Jaromír John, korespondence s Gizelou Markalousovou.

⁴² Tamtéž, dopis datovaný říjnem 1903.

⁴³ Tamtéž, kopie dopisu z února 1902 (datovaná rokem 1913).

odvezla bez jeho vědomí Růžena Svobodová a ukázala je F. X. Šaldovi, který mu posléze doporučil začít s tvůrčím psaním, zprvu třeba kratší formou povídky.

Z tehdejší vzájemné korespondence Bohumila a Gizely mimo uvedené skutečnosti vyplývá, že v Innsbrucku strávil kvůli dosavadnímu psychickému přetížení jeden až dva týdny ve zdejší nemocnici s diagnózou obrny spirálového nervstva. S ostatními studenty, se kterými bydlel, si prý již předtím nerozuměl, protože neustále vysedával nad knihami a oni ho měli za samotáře a podivína. Po návratu z nemocnice ho sice šetřili, pokládali ho ale prý bez pochyb za naprostého šílence. V jednom dopise z března 1903 se svěřuje Gizele se svými osobními a rodinnými problémy, které na něj doléhaly nebyvalou měrou: *„Nemám myšlenky, na které s útěchou bych stanul. Doma strašně neutěšený stav, bratr vyvádí hlouposti a otec nařiká ve psaní, že jsem se pohnut zas rozplakal. Nevlastní matka dělá doma výstupy a scény – ve své ponuré hrobce umírá souchotinami moje nebohá učitelka na klavír, prosí mne pro Boha, abych jí psal něco, že moje psaní jsou jí jedinou útěchou v její nemoci, mám prý takové porozumění pro ni trpící...“*. A jak na tom byl on sám? *„Rozdrásán vnitřními duševními boji, jaké byly doma ještě na gymnáziu, pak trudné dny v Praze, plné vysilující práce, boj a ztráta mého náboženství – boj strašný jenž mne stál mnoho sil a kteréžto mi vzaly přírodní vědy – každou píď svých vědomostí, jež jsem si musel vždycky námahou zaplatit, a ta veliká, všeobsahující nespokojenost, soucit s trpícím lidstvem a poznání pravdy samé, jež učiní člověka docela jinakého – a teď roztráštěn v tisíce snění a průníků nemohu stačit, mé síly nestačí, jsem přemožen a klesám – jsem vysílen, absolutně vysílen, rozumově, citově. Necítím, poněvadž jsem příliš cítil. Nemám nikoho ke komu se obrátit mám – nemám nikoho – a moji přátelé neinteresuji se úže a nemají potřebu sdílné duše – a já ji mám tolik potřebí – tolik – ach tolik...“*⁴⁴

Svůj pobyt v Innsbrucku ukončil Markalous absolvováním předepsaných zkoušek na konci letního semestru roku 1903 a koncem července byl zpátky doma. Nepoměrně jednoznačnější byly jeho výsledky při srovnání s maturitním vysvědčením. Zkoušky na pražské univerzitě vykonával nepochybně s větším nadšením a zaujetím, což se projevilo na jeho hodnocení od zkoušejících profesorů – naprostá většina výborných či výtečných. Když se roku 1905 blížil konec jeho pražských studií, uposlechl rady profesorů Františka Čády a Františka Drtiny k závěrečným státním zkouškám z přírodních věd připojil vysvědčení o učitelské způsobilosti z praktických oborů. Získal tím aprobaci přírodních věd pro vyšší a zeměpisu s chemií pro nižší ročníky gymnázií a reálek, a dále zbožiznalství, technologie a

⁴⁴ Dopis z 10. března 1903, uložený v LA PNP v Praze ve fondu Jaromíra Johna (korespondence s Gizelou Markalousovou).

obchodního zeměpisu pro obchodní školy. Celý tento proces se ale vlivem jiných okolností protáhl na celé tři roky, takže definitivní vysvědčení o získání uvedených aprobací obdržel až v červenci roku 1908.⁴⁵ Rigorosa z filosofie a estetiky byla prozatím odložena, protože svatba byla na spadnutí a první potomek na cestě.

Založení rodiny a první roky mezi Prahou a Kolínem

Se svou budoucí ženou Gizelou Hrbenskou se Markalous seznámil během svých studií na pražské univerzitě. Gizela pocházela z rodiny kolínského lékaře židovského původu MUDr. Gustava Hrbenského (zemřel roku 1907). Narodila se 14. června 1883 v Labské Týnici u Kolína a středoškolská studia absolvovala v Kolíně. Oba její bratři Evžen a Arnošt Hrbenští byli za První republiky armádními důstojníky. Evžena Hrbenského internovali nacisté za druhé světové války roku 1944 jako míšence v Terezíně, kde také zemřel. Podobný osud stihl převážnou část Gizeliny příbuzných.

Gizela se roku 1901 zapsala jako mimořádná posluchačka na filosofickou fakultu pražské české univerzity. Dle dochovaných záznamů zde absolvovala minimálně šest semestrů studia v letech 1901-1904 a patřila mezi vůbec první vysokoškolské studentky v českých zemích.⁴⁶ Kromě studií se aktivně věnovala sportu a jako nadaná malířka byla krátký čas žačkou Jana Preislera.⁴⁷ Bohumil Markalous si s ní od počátku pravidelně dopisoval a v letních měsících za ní dojížděl do Kolína.⁴⁸

V jejich vzájemné korespondenci, která nebyla zahrnuta do pozdějšího výboru Johnových dopisů⁴⁹, se dochovaly kromě dobově impresionisticky stylizovaných milostných

⁴⁵ Všechny uvedené dokumenty se nacházejí v Johnově fondu v LA PNP Praha (2 kartony osobních dokumentů).

⁴⁶ V Johnově fondu se dochovalo několik vysvědčení Gizely Hrbenské z uvedeného období, dosvědčující absolvování zkoušek z jazyka francouzského, z Dějin pověry za středověku a Kulturně-historického obrazu českých kronik do r. 1796 (v obou případech s prospěchem výborným, podepsán prof. Čeněk Zíbrt), dále přihlašovací archy pro předměty Dějiny českého dramatu, Německá literatura doby přítomné, Dějiny estetiky, Úvod do filosofie, Francouzský romantismus a syntax, Ruská mluvnice, apod.; vše uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

⁴⁷ Dle vzpomínek Otakara Štorcha-Mariena to byly první dva roky po svatbě, kdy novomanželé Markalousovi bydleli s malířem Janem Preislerem v jednom domě v Praze na Vinohradech. Gizela také psala články do časopisů pod různými pseudonymy a stála prý modelem pro nejedno umělecké dílo (např. sousoší Práce a Humanity od Jana Štursy pro Hlávkův most.); in: Štorch-Marien, O., Sladko je žít. Paměti nakladatele I., Praha 1992, s. 26-28.

⁴⁸ Počátky korespondence (a tudíž i pravděpodobné seznámení obou milenců) se datují někdy na přelom let 1901 a 1902. Nejstarší dochovaný dopis opatřený datací pochází z února 1902; uloženo v Johnově fondu v LA PNP Praha, korespondence s manželkou Gizelou Markalousovou.

⁴⁹ Výbor připravily pro nakladatelství Československý spisovatel Marie Krulichová a Milena Vinařová a byl vydán pod názvem Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982.

vyznání také vzácné zmínky o Markalousových literárních prvotinách a plánech. Zřejmě již během univerzitních studií pomýšlel na vydání sbírky kratších próz, o čemž svědčí dopis Gizele z 31. prosince 1903. Uvádí v něm, že ho otec nabádal, aby se soustředil na úspěšné složení zkoušek a vyvaroval se všeho, co by ho od tohoto úkolu odvracelo. „*Bylo mi divně – věř, literatura a umění vůbec stalo se mi něčím nezbytným: nutnou součástí duše... A tu když květy vypučet mají, když od prázdnin obírám se celý čas myšlenkou vydat knihu – otec mne zchladí takovým trnem, že jsem seznal, že s ním vůbec ani žádná řeč není.*“⁵⁰ Také bratr Jaromír ho prý varoval, že kdyby uspěl, už by ho nic nepřivolovalo zpět k přírodním vědám. V citovaném dopise dále uvádí, že to na něm sedí „jako můra“, protože má již takřka sebranou sbírku 40 až 50 prozaických prací a jejímu dokončení by chtěl nyní věnovat veškerou námahu a čas (také se Gizele omlouval, že se jí ozval až nyní, protože přes celé vánoce psal a psal).

Jak bylo již zmíněno, poslední univerzitní zkoušky k získání potřebných aprobací a vysvědčení o nich obdržel Bohumil Markalous na závěr letního semestru roku 1908. Do té doby vyučoval jako suplent na pražské Škole obchodního grémia (1905-1906) a poté současně na Obchodní škole a Reálném gymnáziu v Kolíně (1906-1908). Na kolínském gymnáziu byl na školní rok 1908-1909 přikázán ministerským výnosem pro vykonání zkušebního roku. V Praze a Kolíně tedy strávil první čtyři roky své profesní dráhy. Oženil s Gizelou Hrbenskou a 20. dubna 1906 se jim v Praze narodil syn Evžen, pozdější člen brněnského Devětsilu, avantgardní fotograf a renomovaný lékař (koncem 30. let se stal primářem smíchovské nemocnice Na Cihlářce v Praze).

V Kolíně Markalous poprvé zhodnotil své dosavadní vzdělání a zkušenosti z organizačně-kulturní a osvětové práce (účast na univerzitních extenzích). Nadále se angažoval jako člen realistické strany na pořádání přednášek a politických diskuzí jejich představitelů v Kolíně a jako dopisovatel spolupracoval s Herbenovým Časem, tiskovým orgánem realistů. Těžiště jeho organizační práce ale spočívalo v umělecké oblasti. V Kolíně uspořádal mimo jiné výstavy Ludvíka Kuby a Vojtěcha Preissiga, rozhodující událostí pro další jeho působení se ale stala soupisná expozice uměleckých předmětů z majetku kolínských měšťanských rodin. V pěti sálech novostavby školní budovy kolínského gymnázia bylo v létě roku 1908 nashromážděno množství starožitného nábytku, skla, porcelánu, hodin, obrazů i textilií, pokrývající z hlediska doby vzniku období od baroka po modernu a zastupující

⁵⁰ LA PNP Praha, fond Jaromír John, korespondence s Gizelou Markalousovou.

renomované původce i výtvořiny lidového umění.⁵¹ Výstavě se dostalo širokého ohlasu a pořádaly se na ni dokonce zájezdy ze středních a východních Čech, během nichž ji navštívila také řada odborníků a milovníků starožitností.⁵² Podle jejího vzoru se později uskutečnilo v celých Čechách několik dalších podobných výstav, žádná již ovšem s takovým ohlasem a úspěchem.

Na kolínské působení Bohumila Markalouse zanechal pěknou vzpomínku jeden tehdejší student tamního gymnázia a později proslavený český nakladatel Otakar Štorch-Marien. V prvním díle svých pamětí uvedl, jak se (tehdy jedenáctiletý) zúčastnil s rodiči vernisáže výstavy, na níž mimo jiné poprvé spatřil manžele Růženu a Františka Xavera Svobodovy. Vyslechnul otcovo upozornění, o koho jde, ale jak vzápětí přiznává, mnohem víc ho zajímal „*krásný starý nábytek, na něm stojící sloupkové hodiny a celé zástupy rozkošných figurek ve vitrínách, a ovšem přemnohé obrazy, jakým podobné jsem nikdy předtím neviděl, protože my doma měli na stěnách jen reprodukce tištěné na plátně, a ty jsem znal do posledního detailu*“. Nechtělo se mu prý z výstavy odejít a na otci si vyprosil slib, že ji ještě jednou navštíví. „*Ta výstava byla pro mne skutečně první velké intimní setkání s krásnými věcmi.*“⁵³

Hradec Králové a Palackého čítárna

Když po druhé světové válce Markalous, s ohledem na svou kandidaturu na místo řádného profesora na nově zřizované Palackého univerzitě v Olomouci, vyplňoval jeden z dotazníků Ministerstva školství a národní osvěty, v jedné z příloh uvedl, že již během svého

⁵¹ Nechme zavzpomínat samotného Markalouse: „Na základě důkladné revize a soupisu všeho cenného v rodinách kolínských sestavili jsme v krásných místnostech nové školy, stylově upravených, pokoj lidových památek, pokoj biedermeierovský, empírový, barokový a sň moderních obrazů... Malba, koberce, záclony upraveny dle požadavku doby. Nescházely ani svíčky v lustrech, suché květiny a mašle za obrazy, psací náčiní na sekretářích, kočičky za svatými obrázky a podobné drobnosti, které činí pokoj milým a útulným.“ Uvedená slova pocházejí z článku Markalouse (Osvěta lidu z 24. srpna 1912, s.2.), komentujícího záměr pardubických kolegů uskutečnit obdobnou výstavu, jakou zorganizoval on před čtyřmi lety v Kolíně. Autor v něm mimo jiné uvedl, že kolínská výstava měla slušný výsledek morální i hmotný a výbornou návštěvnost, byť se nakonec nestala stimulem pro oživení esteticko-výchovné práce ve městě (také prý pro tamní „neblahé politické poměry“).

⁵² V Johnově pozůstalosti se dochoval strojepis o šesti stranách podepsaný dr. Janem Hořejším s titulem Osobní data o autorovi Eidický princip u T. G. Masaryka. Jeho působení v lidovčchově od r. 1906, cenný zdroj informací zejména o Markalousově osvětovém působení před a po první světové válce. Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů. Mezi známými osobnostmi českého kulturního života, které výstavu navštívily, uvádí autor článek např. dr. Zdeňka Wirtha, spisovatele K. B. Mádlu, Růženu Svobodovou, prof. Josefa V. Klímu, Josefa Svatopluka Machara a další.

⁵³ Štorch-Marien, O., Sladko je žít. Paměti nakladatele I., Praha 1992, s. 26-28.

hradeckého období podnikal studijní cesty do zahraničí za renomovanými odborníky pro oblast estetiky a dějin umění.⁵⁴ Učitelskou definitivu obdržel od školního roku 1909-1910 na královehradeckém dívčím lyceu, kde mezi jeho studentky patřily také dvě dcery profesora Tomáše Garrigua Masaryka.⁵⁵ Jako aktivní člen realistické strany se v Hradci Králové nadále podílel na jejích předvolebních agitacích a organizování přednášek realistických kandidátů prof. Františka Drtiny a T. G. Masaryka, u nichž figuroval často jako druhý řečník. První žurnalistické zkušenosti začal nabývat jako redaktor hradecké rubriky pardubické Osvěty lidu, kde působil do první světové války v letech 1910-1914.⁵⁶

Markalousův první životopisec dr. Josef Petryl vzpomínal v jednom Johnově medailonu na jejich vzájemný rozhovor, který se uskutečnil roku 1936 v Novém Městě nad Metují a v němž se spisovatel Jaromír John rozpomínal na období svého hradeckého působení.⁵⁷ Mimo jiné Petrylovi vyprávěl, jak středoškolský profesor Markalous nerad vyučoval přírodopis pro samé memorování jmen latinských a českých a přednost dával hodinám zeměpisu, logiky nebo psychologie. „*A když přece jen přírodopis na mě padl, nechal jsem stranou knížku nabitou popisy, výčty a počty a bavili jsme se obecnými otázkami života, zařizoval jsem akvária a terária, nebo jsme se dívali do mikroskopu na nálevníky a amoeby. Učil jsem pozorovat přírodu a lidi.*“ Proti popisu vnějších tvarů a memorování názvosloví dával přednost pozorování „*zázračného klíčení, růstu, rozvoje, množení a smrti živých tvorů*“.⁵⁸ Svými netradičními pedagogickými metodami budil mnohdy u vedení školského ústavu rozpaky. Spisovatel Karel Michl ve svých vzpomínkách na Johna zmínil jednu humornou historku, kterou mu vyprávěly bývalé žačky prof. Markalouse z hradeckého lycea.⁵⁹ Aby ozvláštnil suchopárnou hodinu přírodopisu na téma domácí zvířata, když jejich obrazy jako školní pomůcky shledal školený estetik naprosto nevyhovujícími, koupil na trhu živé kůzle a dal ho přinést do třídy. Vyplašené kůzle začalo pobíhat po místnosti mezi

⁵⁴ Zajížděl především do sousedního Německa k prof. Dalerozovi (Drážďany), Dessoirovi (Berlín) a Lichtwarkovi (Hamburk); uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

⁵⁵ „Měl jsem na dívčím lyceu a gymnasiu v Hradci Králové jeho dvě dcery jako žákyně a tak nastal dlouholetý styk s ním a celou rodinou, také při mých zájezdech do Vídně, kde jsem se v Macharově rodině setkával s T. G. Masarykem.“ Uvedený citát pochází ze životopisu, který Markalous přikládal k Žádosti o jmenování řádným profesorem na Palackého univerzitu do Olomouce na podzim 1946. Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

⁵⁶ Soupis článků z Osvěty lidu viz Jaromír John 1882-1952. Bibliografie, Hradec Králové 1982.

⁵⁷ Petryl, J., Moc života, slova, obrazů a hudby, in: Jaromíru Johnovi k šedesátinám, Panorama XX, č. 4, 1942, zvl. příl. Petryl tehdy připravoval svou disertaci o Jaromíru Johnovi – Bohumilu Markalousovi na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kterou obhájil roku 1937. Nepublikovaná disertace je nyní uložena v Archivu Univerzity Karlovy (číslo 2044) pod názvem Jaromír John (Dr. B. Markalous). O životě a díle výtvarné osobnosti (Praha 1937).

⁵⁸ Petryl, J., Moc života, slova, obrazů a hudby, s. 5n.

⁵⁹ Michl, K., Chvilé setkání, věčnost vzpomínky. Medailóny F. Halase, J. Johna a J. Štýrského, Hradec Králové 1976, s. 106n.

rozjásanými dívenkami a učitel se za katedrou radoval ze svého úspěchu. Ovšem pouze do doby, než do třídy vstoupil ředitel, přivolán podezřelým hlukem.

Bohumil Markalous přišel do Hradce Králové v době nebývalého rozkvětu města. Nedávné zboření hradeb umožnilo realizaci moderního urbanistického plánu, prosazovaného novým starostou Františkem Ulrichem (od 1895) za spolupráce předních českých architektů té doby, Josefa Gočára a Jana Kotěry. Na hradeckém gymnáziu působili přední odborníci (např. znalec francouzské literatury Otakar Šimek nebo hudební kritik Gracián Černušák), čelným představitelem kulturního života ve městě byl MUDr. Leopold Batěk, náměstek starosty a intendant Divadla východočeských měst. Od poslední třetiny 19. století žili obyvatelé města rušným spolkovým životem a silnou pozici si získalo pokrokářské hnutí (z něhož vzešel starosta Ulrich). Muselo ovšem čelit aktivizované konkurenci katolické agitace po volbě nového hradeckého biskupa v 90. letech, jímž se stal konzervativní Edvard Jan Nepomuk Brynych. Na přelomu srpna a září 1894 proběhla v Hradci Králové Hospodářská, průmyslová a národopisná výstava, na které se během tří neděl vystřídalo přes 200 000 návštěvníků a po jejímž skončení mnohé exponáty přešly do vlastnictví nově zřízeného Městského průmyslového muzea (vlastní nová budova muzea byla dokončena podle architektonického plánu Jana Kotěry právě v době Markalousova příchodu do Hradce Králové na přelomu let 1909-1910).

Roku 1898 se v řadě českých měst slavilo sté výročí narození „Otce národa“ Františka Palackého. V Hradci Králové připravily místní spolky důstojný dvoudenní program, ale pro neshody s městskou radou ohledně organizace se oslavy omezily na přednášku Tomáše Garrigua Masaryka dne 11. června a následné založení Veřejné Palackého čítárny, k čemuž se po určitých průtazích přistoupilo v prosinci následujícího roku. Čítárna byla umístěna spolu s Obecní knihovnou do budovy bývalé chlapecké školy na Velké náměstí a náklady na její provoz společně zajišťovaly město a zúčastněné spolky. Od roku 1901 se čítárna stala plnohodnotným střediskem hradeckého spolkového života a započalo se s organizováním univerzitních extenzí.⁶⁰ Roku 1906 vznikl celonárodní Svaz osvětový jako ústřední spolek pro lidové vzdělání a výchovu, který inicioval zakládání vzdělávacích sborů na venkově. Při

⁶⁰ Z pramenů vyplývá, že se student pražské filosofické univerzity Bohumil Markalous extenzí osobně účastnil. Je tedy pravděpodobné, že v té době již zavítal do Hradce Králové při některé z nich, byť třeba jen jako návštěvník nebo doprovod některého ze svých pedagogů, i když personálně byly extenze zprvu realizovány osobnostmi kulturního života z města a okresu. Přednáškové cykly se konaly v Klicperově divadle a v aule hradecké obchodní akademie. Tematicky se střídaly příspěvky z oblastí národohospodářství, ekonomie, politiky, filosofie, zdravotní vědy, dějin, přírodních věd či náboženství. Přístup veřejnosti nebyl zpoplatněn a přednášejícím byly hrazeny pouze výlohy na cestovné.

hradecké čítárně působil od roku 1907 jednatel svazu, pověřený organizací přednáškové činnosti po celém okrese.

Jako metropole východních Čech figuroval Hradec Králové určitě i v horizontu Markalousových úvah při hledání pracovního uplatnění. Město bylo na počátku 20. století na vzestupu, bohatý kulturní život a dostatek školských institucí vytvářel prostředí pro řadu příležitostí. Nelze ale opominout dvě okolnosti, či spíše osobnosti v jeho životě, které mohly k Markalousovu přesunu do Hradce Králové více či méně přispět. Jak již bylo uvedeno dříve, na hradeckém dívčím lyceu studovaly dvě dcery profesora Masaryka a kandidátem za realistickou stranu byl v Hradci Králové prof. František Drtina. Nabízí se otázka, zda některý z nich neinicíoval Markalousův přesun z Kolína do Hradce a případně mu nepomohl v uplatnění ve zdejší prostředí. Odpověď by mohl nabídnout dr. Hořejší ve svém článku o Markalousově osvětovém působení.⁶¹ Hořejší se identifikuje jako jeho nástupce v činnosti lidovýchovné v Hradci Králové, přičemž informace a podklady pro svou studii prý čerpal z pramenů i osobní autopsie. Část o hradecké periodě Markalousových aktivit uvozuje zmínkou o přání prof. Drtiny, aby ten zde působil osvětově v oblasti výtvarného umění. Ať již byla cesta Bohumila Markalouse do Hradce Králové jakákoliv, jeho příchod znamenal znatelné oživení zdejších poměrů. Seznam přednášek byl totiž postupně rozšiřován a doplňován, „zejména když se v roce 1908 stal jednatelem čítárny prof. B. Markalous (= spisovatel Jaromír John), který veškerou činnost – zvláště přednáškovou – soustředil ve svých rukou“.⁶² Pokud se tedy autorka uvedených řádků nezmýlila v dataci, Markalous do Hradce dojížděl již během svého působení v Kolíně a měl tedy dost času seznámit se s místními poměry osobně. Hradec nebyl daleko od Kolína a Markalous měl dostatečné vzdělání i zkušenosti, aby se osvědčil jako schopný jednatel čítárny a organizátor osvětového programu.

Kromě Bohumila Markalouse byli členy výboru Palackého čítárny a jeho nejbližšími spolupracovníky náměstek starosty dr. Leopold Batěk a MUDr. Otakar Klumpar, předseda hradeckého Pokrokového klubu. Klub se měl po vzoru sesterských organizací v Náchodě, Kolíně či Plzni časem sloučit s Palackého čítárnou, aby vzniklo společné regionální ústředí pro osvětovou a lidově-výchovnou činnost, k čemuž nakonec nedošlo. Čítárna alespoň zastřešila od roku 1910 činnost tzv. Volné lidové školy, při které se pořádaly přednášky pro veřejnost. Neustálé organizační problémy plně vynahrazovala agilní činnost dvou vůdčích

⁶¹Hořejší, J., Osobní data o autorovi 'Eidický princip u T. G. Masaryka'. Jeho působení v lidovýchově od r. 1906. Strojopisný opis článku je uložen v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokladů.

⁶²Koudelková-Poláková, L., Krajská knihovna v Hradci Králové. Příspěvek k historii veřejného knihovnictví, Hradec Králové 1964, s. 21.

osobností, Leopolda Bařka a Bohumila Markalouse. Dr. Bařek převzal po trapném neúspěchu koncertu Českého kvarteta na podzim roku 1912 organizaci kulturních aktivit do svých rukou a realizoval plán pěti abonentních koncertů, z kterých hned první (Ševčíkova kvarteta) slavil úspěch a bylo vyprodáno. Na Markalouse čekal jiný úkol. Dosavadní prostory čítárny se již delší dobu jevily jako nevyhovující (špatné osvětlení a větrání, nedostatečné vybavení vhodným nábytkem, špatné větrání, apod.). Městská rada jako spoluprovozovatel Palackého čítárny schválila propůjčení čtyř místností v domě U Špuláků na Velkém náměstí v historické budově z roku 1750. Úpravy a zařízení nových místností se ujal Bohumil Markalous, který tím strávil celé léto a podzim roku 1912. Čítárna v nových reprezentačních prostorách byla za účasti mnoha hostů slavnostně otevřena 9. února roku následujícího. Svým „*technicky dokonalým způsobem a intimní výpravou*“ se stala chloubou města, kterou si nenechal ujít nikdo z návštěvníků Hradce Králové.

Zařízení čítárny se stalo vizitkou roku 1913 nově zřízené sekce klubu pro výtvarné umění a estetickou výchovu uměleckého odboru. Již předchozího roku vznikla při Palackého čítárně Poradna pro záležitosti umělecké (po vzoru Volného sdružení pro zdomácnění výtvarného umění v Mannheimu), jejímž hlavním cílem bylo zprostředkovávat kontakt mezi veřejností, umělci a výrobci.⁶³ Kromě vybavení nových místností čítárny se sekce s Markalousem v čele zasloužila o luxusní výpravu předního společenského střediska velkého sálu a přilehlých místností hradecké měšťanské Besedy a spolupracovala při zařizování několika soukromých bytů. „*Poradna působila též při zprostředkování prodeje umělecko-průmyslových předmětů, koupi a prodeji starožitností, podávala ústní i písemné rady. Tímto způsobem přímo i nepřímo podporovala domácí produkci a práci hradeckých živnostníků*“.⁶⁴

Do první světové války stihl výbor Palackého čítárny zorganizovat přes 140 přednášek z různých oblastí lidského vědění a činnosti, čemuž napomáhala organizovaná síť důvěrníků po celých severovýchodních Čechách (také pro sběr sociografického a kulturního materiálu). Denně navštěvovalo čítárnu zhruba 60 až 70 lidí a jen Volná lidová škola měla v letech 1910-1912 zapsaných 1700 posluchačů. Návštěvníci měli k dispozici příruční knihovnu čítající zhruba 90 svazků, dále desítky časopisů domácí i zahraniční provenience (české, německé, francouzské a jeden polský). Volný přístup do čítárny měli její funkcionáři, členové spolků a

⁶³ Při Palackého čítárně fungovaly před válkou osvětové odbory pro umělecký průmysl a umění, hudbu, operu a dramatické umění a krásnou literaturu. Chod uvedených sekcí zajišťovala tzv. Úřadovna práce osvětové, kterou tvořili sekretář, správce čítárny a dva jednatele. V esteticko-výchovných snahách spolupracovala Čítárna s průmyslovým muzeem, učitelskou komisí a sdružením hradeckých umělecko-průmyslových firem „Huť“. Blíže viz: Markalous, B., Organizace činnosti esteticko-výchovné v Hradci Králové, Česká osvěta XX, 1914, č. 7, s. 147-150.

⁶⁴ Koudelková-Poláková, L., Krajská knihovna v Hradci Králové, s. 24.

korporací, jednotlivci přispívající dosud nezastoupenými tituly a studenti vysokých škol, ostatní platili roční zápisné 5 Korun. Záslouhou uměleckého odboru došlo také k „zřízení kočovné výstavy uměleckých reprodukcí českých mistrů Mánesa, Alše, Čermáka a Mařáka, spojené s výstavkou vkusu a nevkusů“.⁶⁵ Výstavy Josef Mánes a Vkus a nevkus vzápětí souborně proputovaly 23 obcemi a městy hradeckého okresu, ale i jihovýchodních Čech a Moravy.⁶⁶ Umělecký odbor hradecké čítárny také spolupracoval s Klubem za starou Prahu ohledně zachování hodnotné architektury v Hradci Králové, a to té nové i starší. Spolky sdružené kolem čítárny každoročně organizovaly oslavy Mistra Jana Husa, roku 1911 byly obnoveny Učednické besídky a pracovníci čítárny podávali turistické informace cizincům o památkách a zajímavostech města. Roku 1913 se Palackého čítárna (Markalousovou zásluhou) stala členem mnichovského spolku Die Brücke, jehož cílem bylo mimo jiné usnadnění a sjednocení duševní práce a tvorby na mezinárodní úrovni, ale také např. propagace moderních tzv. Ostwaldových formátů při tisku plakátů, tiskopisů a knih.

Válka výrazně narušila chod čítárny (Bohumil Markalous jako řada dalších odešel na frontu) a roku 1916 došlo na úřední zastavení činnosti. Během války bohužel dr. Batěk z opatrnosti řadu dokumentů zlikvidoval, což znesnadňuje zpětné rekonstruování úplné její charakteristiky. Díky Bařkovu otálení se splněním úředního zastavení chodu čítárny se ale podařilo oddálit úplný její zánik a čítárna po vzniku samostatného státu přešla pod městský osvětový odbor a od roku 1923 se stala regulérní součástí městské knihovny (byť nadále pouze pasivní). V mladém státě se kulturní život začal organizovat v již změněných podmínkách a předváleční tvůrci „slávy“ Palackého čítárny se rozešli za jinými úkoly do různých koutů republiky.

⁶⁵ Divecký, J., Počátky a rozvoj Veřejné čítárny Palackého v Hradci Králové, in: Královehradecká ročenka 2, 1913, s. 105-109.

⁶⁶ Bohumil Markalous tehdy kromě organizace uvedených putovních výstav sám několikrát přednášel (zejména o estetické výchově a praktických otázkách vkusu) v některých východočeských městech, o čemž se nám dochovaly zprávy v regionálním tisku; např.: V Přelouči..., Národní obzor VI, 1912, č. 14 (24. 2.), s. 6; Beseda v Litomyšli, Stráž východu, 1914, 28. 3., s. 3.

První světová válka

Světová válka a Mackensenova ofenziva na Balkáně

Světová válka zastihla Markalouse na vrcholu jeho hradeckého působení (bylo mu 32 let). Jako jednoroční dobrovolník nastoupil 15. února 1915 k 18. pěšímu pluku v Hradci Králové, odkud putoval nejdřív do České Lípy a posléze do Trutnova k 9. vozatajskému praporu. Zde absolvoval kurz důstojnických aspirantů a jezdeckou školu a 18. července 1915 vyrazil s Gebirgstrainskadron směr válečné pole na Balkán. Od podzimu 1915 do jara následujícího roku se účastnil tzv. Mackensenovy ofenzivy proti Srbsku, která vedla k jeho porážce (9. října padl Bělehrad, do listopadu obsazen zbytek země) za vydatné pomoci německých a bulharských spojenců v rámci mocností Osy. Rakouská armáda ještě stačila využít příznivé strategické situace a v lednu 1916 obsadila Černou Horu a do května také severní část Albánie. Jednotky z českých zemí se na celém tažení podíleli spíše sporadicky.⁶⁷

Markalous prošel s jednotkou horských myslivců bezmála celý Balkán. Čechy opustili za Českými Budějovicemi, odkud vyrazili na jih do Horních Rakous, přes Linz a Salcburk do Alp směr Tyrolsko (opět navštívil Innsbruck, kde kdysi studoval) a odtud pokračovali v rámci příprav na zahájení ofenzivy do Slavonie. „*Pohyboval jsem se severním i středním Srbskem, v hornatých částech Černé Hory až do dobytí Rožaje a Berane a vzdání se Srbska, v jižní části Srbska (Prizren), odtud jsem jel s kolonou přes severní Albanii do Lješe*“.⁶⁸ Od okamžiku narukování vedl Markalous čilou korespondenci se svou ženou Gizelou.⁶⁹ Dochovalo se tak cenné svědectví o polních podmínkách na balkánské frontě, v týlu i zázemí rakouské armády a o nadějích a obavách vojáků na frontě i jejich příbuzných doma. V kombinaci s uměleckým ztvárněním svých válečných zážitků, které vtělil již pod pseudonymem Jaromír John zejména do knih *Večery na slavníku*⁷⁰ a *Listy z vojny*, jež psal jsem svému synovi⁷¹ před námi

⁶⁷ Srov. Šedivý, I., *Češi, České země a Velká válka 1914-1918*, Praha 2001, s. 101n; *Vojenské dějiny Československa. Díl II., Od roku 1526 do roku 1918*, Praha 1986.

⁶⁸ Údaje z vlastního životopisu, který dle datace 1919 a razítka reálného gymnázia v Brně předkládal při žádosti o místo pedagoga na uvedeném ústavu. Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

⁶⁹ Vzájemná korespondence Bohumila a Gizely Markalousových uložena v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

⁷⁰ První zárodky povídek do *Večerů na slavníku* se objevovali již v Markalousově korespondenci z fronty (např. *Kůry andělské*), jednotlivě byly tištěny od roku 1917 časopisecky v *Cestě*, *Lumíru* nebo *Šibeničkách*. Některé byly zařazeny do dvou sbírek z roku 1918 (*Humoresky* a *Dojmy a povídky*). První ucelené knižní vydání pod shora uvedeným titulem vyšlo roku 1920 nákladem brněnské Polygrafie.

vytváří plastický obraz každodenních útrap, strastí i malých radostí rakouských jednotek na vzdálených bojištích.

Mezi nepříjemné faktory, doprovázející vojáky během polního tažení, patřil neustálý nedostatek některých základních potravin nebo jiných nezbytných doplňků. Maso se ještě dalo sehnat, pokud se nehledělo striktně na původ takového pokrmu, ale zoufalý nedostatek chleba a pečiva byl na denním pořádku a těžko se nahrazoval. Neustálé přesuny během ofenzívy zapříčinily dlouhé prodlevy v doručování korespondence, což v kombinaci s rychlým šířením poplašných zpráv v zázemí a všudypřítomnou šeptandou přivádělo příbuzné doma do emotivně vyhrocených situací.⁷²

Vojáci na frontách se v okamžicích oddechu mezi útoky odreažovali různými drobnými činnostmi, jako např. hraním karet, výrobou praktických pomůcek, správkou výstroje nebo zaznamenáváním válečných zážitků do korespondence s příbuznými a blízkými. K typickým prvkům doplňujícím slovní popisy událostí a stavů člověka čelícího válečnému běsnění patřily drobné kresby a skromné výtvarné projevy lidové tvořivosti. Jako řada jiných také Markalous přikládal v dopisech své ženě a především svému malému synovi mnohdy jednoduché, ale i složitější kresby prostých vojáků, vojenských ubikací na frontě nebo navštívených krajin a zákoutí.⁷³ Obdobnou funkci plnily kolorované pohlednice, zobrazující města s místními pamětihodnostmi, reprodukce známých děl národních umělců i malované portréty vesničanů v lidových krojích nebo různé žánrové obrázky ze života měšťanských vrstev.⁷⁴ Vojáci si tak udržovali stálou vzpomínku na domov, která jim mnohdy pomáhala překonat nesnesitelné podmínky, které na ně čekaly stovky a tisíce kilometrů od domova.

Že tažení balkánským bojištěm byla strastiplná cesta s nebezpečím číhajícím na každém kroku, dosvědčují mnohé pasáže z Markalousovy korespondence i Johnových Večerů na slavníku: „*Po dlouhém putování, fasování a odvádění máme 12 hodin Rast, jsme v místě, kde je možno odevzdat poštu – jinak byly ted' několik dní jen nekonečné pustiny, prudký*

⁷¹ Útlá knížečka obsahuje sedm povídek, které datem vzniku předcházejí povídkám z Večerů. Listy z vojny vyšly nákladem Dědictví Komenského v Praze roku 1917. Tentýž rok vyšla sbírka drobných próz U táborového ohně, rovněž inspirovaná válečnými zážitky.

⁷² V Johnově pozůstalosti se dochoval dopis Gizely Markalousové svému choti, datovaný 11. prosincem (dle zmínky o přijetí disertace zřejmě 1916?), v němž zmiňuje několik nepříjemných hodin, které prožila poté, co se k ní doneslo, že profesora Markalouse zabila puma z letadla (navíc od něj delší dobu neměla žádné zprávy). Domnělého původce zprávy nakonec sehnala a ten o ničem naštěstí nevěděl, tak seznala, že to byl zase jen výplod lidských klepů a hlouposti (někdo to dokonce tvrdil i malému Evženovi).

⁷³ Srov. např. dopisy a kresby Ludvíka Maršíka, zasílané z haličské a italské fronty, publikované in: Zapomenuté hlasy. Korespondence, deníkové záznamy a kresby z první světové války, Hradec Králové 1986, s. 65-88.

⁷⁴ V Johnově pozůstalosti se dochovala řada kreseb tužkou i perem a kolorované pohlednice měst, kudy procházela jeho jednotka (České Budějovice, Innsbruck a další), ale také např. fotografie a stylizované momentky z fronty.

*studený vítr, kopce, déšť a to hrozné lepkavé bláto, moře bláta a vody.*⁷⁵ Vzápětí autor doplňoval, že lehounké stany, v kterých jsou nuceni někdy trávit i 10 nebo 11 hodin od soumraku do úsvitu a ve kterých se nejde prakticky v leže natáhnout, často tichá voda v noci vytopí nebo vítr převrhne a oni jsou nuceni několikrát za noc svoje skromné obydlí opravovat. V povídce O ubohém koníku, zařazené do souboru Listů z vojny, John sugestivně vylíčil, co to znamenalo táhnout smutným krajem podzimního Srbska s jednotvárným a řídkým dubovým porostem a malými údolími bez polí, zřídka posetými polorozpadlými chatrčemi: „*Jako by byla (srbská krajina – pozn. autora) zlou vrásčitou stařenou, která s úsměvem hledí na pachtění naší kolony, jež leze po horách jako proud mravenců po krtčích hromádkách kdesi v zanedbaném koutě zahrady... Prší-li, vytvoří se na povrchu ředina, četné prohlubně a dolíky široké několik metrů naplní se vodou, a padne-li tudíž náhodou vyčerpaný kůň do takového výmolu, utopí se doslova v blátě, nepřispějí-li lidé včas na pomoc. Přes mrtvolu koně, kterou není ani viděti, jezdí se dále. Vyjezdí-li se rýha, pak čouhá tu – onde hlava, noha, kopyto. Mrzne-li, sotva co poznáš a myslíš, že je to balvan nebo malý kopeček*“.⁷⁶ V takových situacích asi rád vzpomínal na „*únavnou*“ a „*ohavnou*“ první cestu 18. pěšího pluku přeplněným vlakem z Hradce Králové přes Osek, Mladou Boleslav a Turnov do České Lípy na jaře roku 1915, nebo na týdny před ofenzívou, které trávil s vozatajskou jednotkou na konci léta téhož roku v rakouských Alpách: „*V Tyrolsku byly krásné, teplé dni. Dopoledne i odpoledne bylo zaměstnání s koňmi a lidmi, večer sedávali jsme pod přístřeším jediného hostince vesničky Pillu a čekali jsme na poštu. Lovili jsme pstruhy, chodili k vodopádům, navštěvovali sousední vesnice, kde bylo rovněž horské vozatajstvo, konali jsme vycházky, abychom viděli kamzíky, a trhali protěž, vyjížděli si koňmo na staré zámky a šlechtická sídla*“.⁷⁷

Do Večerů na slavníku John vtělil řadu svých zážitků a dojmů z balkánské fronty. Ze Srbska pokračovala Markalousova horská eskadrona na jih do sousední Makedonie, jejíž obyvatelé tvořila pestrá směsice národů tří náboženství. Návštěvu Prizrenu (kosovské Prištiny) z března 1916 zachytil v povídce Balkánský betlém, kde se s etnografickým zanícením rozepisuje o prastarých tureckých mostech a ulicích snědých kovářů, „*jejichž pracující měchy hučí táhlým sténáním*“, nebo o pouličních kuchařích, kteří „*škvaří na rožni šišky z rozsekaného masa, obracejí je háčkem, křičí, hádají se a plivají*“. Jeho přímo šťavnaté

⁷⁵ Tato a dvě následující citované pasáže jsou převzaty z povídek zahrnutých do souboru Listů z vojny. Přes zřejmý literární charakter nelze opominout jejich výrazně dokumentární a popisné prvky a tudíž použitelnost jako pramene pro ozřejmění atmosféry sledovaných dějů. Srov. John, J., Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi, Praha 1917.

⁷⁶ John, J., Listy z vojny, s. 49nn.

⁷⁷ Tamtéž, s. 29n.

a smyslově bohaté popisy nám zprostředkovávají životem překypující dobový kolorit Balkánu počátku 20. století. „*Náměstí dlážděné kulatými bílými kameny, ne nepodobnými lidským lebkám, plné tekoucí močůvky, je ozářeno záplavou slunečního světla. U zdí omítnutých blátem, v koutech u domů, sedí babky z albánských hor... Ženy s kostěnými okuláry pletou tu holenice a rukavice a jejich řeč se nezastaví*“. Mezi vojáky bloumajícími tím vším mumrajem zaslechneš „*pražskou hantýrku, vídeňský dialekt, bulharské klení, arnautský šepot, albánské šišlání, měkkou slovinštinu, maďarské repetění, zpěvavou srbštinu a mazlivou polštinu*“, přičemž nade vším se „*nese a rozteskňuje hrdinský guslarův zpěv*“.⁷⁸

Přeplněné ulice Prizrenu brzy vystřídala panensky krásná, byť k příchozím návštěvníkům nemilosrdná příroda Černé Hory, která utmáceným jednotkám nabízela jen „*skály, rozervaná údolí, páru, nebe a už nic jiného*“. A aby toho nebylo dost, od velení přijde rozkaz pronásledovat s horským dělostřelectvem uprchlé Srby dál do Albánie. Sem umístil John svou povídku Dvanáct apoštolů. „*V Albánii nejsou cesty. Jde se přese všechno, přes kameny, vodu, sníh, nebo roštím a dubinami. Koně se řítí ze skal. Sypaly vánice, mrzlo, jen praštělo, a nakonec jsme nevěděli, kde jsme, kam jdeme, kudy jdeme. V údolí tma, dívali jsme se shora – skrze mraky pod námi, sněžilo z nich a na nás svítilo slunce – jak falešný dinár... Někdo se vyškrábal na vrcholek, ohledal situaci, pak jsme zavázali koňům oči a pokřižovali se. Spouštěli jsme koně taky po laně*“.⁷⁹ Vojáci se v albánské zimě přesouvali zabalení až po uši do látek a hadrů a jak vypráví spisovatel John, nebylo ojedinělým jevem, že v kruté zimě občas nějaký kůň umrzl i ve stoje.

Rakouské vojenské špitály a původ Jaromíra Johna

Zimní tažení horskými oblastmi jižního Balkánu si vyžádalo své oběti. Markalous zde na přelomu února a března 1916 onemocněl úplavicí a zůstal upoután na lůžko. Jeho žena Gizela se v lístku z 12. března zmiňuje o tom, že ten den ráno dostala od něj dopis, který ji překvapil touto novinou, když ještě 24. dne předchozího měsíce psal, že je naprosto zdrav.⁸⁰ Rovněž mu sdělila, že začne okamžitě vyvíjet aktivitu, aby byl jako rekonvalescent převezen do rodné vlasti. V řadě jejích dopisů z válečného období lze sledovat, jak prožívaly dobu odloučení ženy mužů, kteří narukovali na frontu. V případě Gizely Markalousové se sice

⁷⁸ John, J., Večery na slamníku. Sólové výstupy, zpovědi, banality a sentimentality, Praha 1982, s. 198nn.

⁷⁹ John, J., Večery na slamníku, s. 101nn.

⁸⁰ Uložený v LA PNP Praha, fond Jaromír John, korespondence s Gizelou Markalousovou.

jednalo o vzdělanou ženu ze středních vrstev s některými na tehdejší dobu nekonvenčními způsoby⁸¹, za války se ale rozdílly smazávaly a žena odloučená od muže prožívá podobné pocity, ať pochází z jakékoli společenské vrstvy. V jednom nedatovaném lístku z období před Markalousovým odchodem na frontu se rozepisuje o svých pocitech ženy, jejíž muž narukoval a ona očekává, kdy se dozví, že i on dostal příkaz k odchodu na frontu: „*Otvírám okno – vojáci jdou do pole – zpívají – jdou jak stádo – mávají šátky a křičí s Bohem – snad jediné české slovo co znají – i je mě smutno při myšlence že i Ty bys šel – nesmíš Hochu – co úzkosti jsem přešla když odejel´s – nechtěla bych zase žít v onom stavu, kde slzy nepřestaly téci – s Tvým odchodem jak by nějaké vnitřní světlo odešlo a kolem mne byla pouze tma a stín...“*. V jiném dopise z blíže neurčeného měsíce roku 1917 (psaném na ručním papíře) se rozepisuje o touze po milované bytosti a svým stylistickým dovednostmi dokazuje schopnost komunikovat se svým chotěm na rovnocenné umělecké úrovni: „*Co je vlastně touha? – Ne ta nedočkavá, která musí být uspokojená, a nebo když se neukojí, zemře! Ne! – Touha, která nikdy neumře, která nás povznáší do božských sfér – která slíbí utrpením, která se kráší svojí trpkostí, a která, když dosáhne svého cíle, duši naplní s takovou čistou, vřelou radostí, že i šediví starcové plesají –“*.⁸²

Podporučík c. k. rakousko-uherské armády Bohumil Markalous strávil jaro roku 1916 po špitálech v Sarajevu, Vídni, Praze a Hradci Králové. V lístku z 6. března uvedl, že ho již šest dní trápí kloubní a svalový revmatismus, bronchiální katar, nervy, horečka, průjem a celková slabost spojená s únavou. Umělecky své zážitky z nemocničních pobytů opět zapracoval do Večerů na slavníku, zejména do povídek Zajatcovy sny a Lajtnant zlatíčko, kde pravděpodobně nejvýstižněji přiblížil tragédii jednotlivce, kterému válka navždy změnila život, i když se vlastně na frontu ani nedostal.⁸³ Stručně a výstižně sumarizoval Markalous již

⁸¹ Karel Michl ve svých vzpomínkách uvádí jednu neocenitelnou momentku, která přispívá k pochopení osobnosti této ženy, ale i jejího muže, který si ji zamiloval a s ní žil, byť trvale jen do světové války (z důvodů, které budou v dalších kapitolách osvětleny): „Nejsem z těch, kterým je rozkoší nahlížet zvědavě komukoli do jeho prádelníku... V našem případě mi však nedá, abych nezaznamenal alespoň něco z Johnova soukromého života. Jeho paní byla mondénní dáma, která provokovala měšťanskou společnost (zvláště ženskou) návštěvami kavárny v Grandhotelu. Sedávala u okna u šálku kávy a z dlouhé špičky kouřila okázale a vyzývavě cigaretu. Nadto se odvažovala chodit do kavárny sama, bez mužského doprovodu. Bylo to v době bojů anglických sufražetek o ženská práva a první návštěvy hradecké sufražetky na nedělním korze na Velkém náměstí, která tu promenovala v kalhotové sukni (jupe guilotte).“ Citováno dle Michl, K., Chvilé setkání, věčnost vzpomínky. Medailóny Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štýrského, Hradec Králové 1796, s. 111.

⁸² Taktéž v Johnově fondu v LA PNP Praha, korespondence s Gizelou Markalousovou.

⁸³ Ústřední postava povídky Lajtnant Zlatíčko Vlastislav, v zázemí všemi milovaný a pohledný důstojník rakouské armády, utrpí při srážce vojenských vlaků těžká zranění a komplikované zlomeniny, které ho poznamenají na celý život. Protože k incidentu nedošlo na frontě, jeho tragédie je o to nesnesitelnější. Takové zranění jaksí nepatří k věci a je tudíž vnímáno okolím tak trochu „skrz prsty“ jako politováníhodné nedopatření. Vlastislav pozná mnoho stropů vojenských nemocnic a při náročné léčbě a opětovném lámání a narovnávání končetin projde peklem, které si jen málokterý smrtelník dovede představit. Lajtnant Zlatíčko spolu s Delirium

jako spisovatel Jaromír John své dosavadní válečné eskapády v další povídce z Večerů, v Tetě Lále: „*Dva měsíce jsem byl v Tyrolsku, tři v Haliči, sedm v Srbsku, na Černé Hoře, v Makedonii, Albánii, na frontě i v etapách, s úplavicí po nemocnicích, na infekčním, interním i nervovém oddělení, v Lješi, Sarajevu, ve Vídni – až se mi hlava točí, když si na to v chumlu vzpomínám*“.⁸⁴

A kde se vlastně vzal spisovatel Jaromír John? Křestní jméno převzal po svém zesnulém bratrovi, který byl raněn na haličské frontě hned z kraje války a v roce 1915 zemřel v jedné z vídeňských nemocnic. Příjmení si vybral, jak sám několikrát vzpomínal, „*pro krátkost a pěkně se psalo francouzským perem*“. Nelze ale opomíjet ani dobové sympatie k mocnostem Dohody a pravděpodobně také fakt, že pseudonym ho chránil před pronásledováním ze strany vojenské mašinerie. Důstojník rakouské armády měl zapovězeno publikovat, navíc mnohdy odvážné a antimilitaristicky zaostřené povídky a črty. Pseudonym navíc nabízel možnost odstupu a jak ještě uvidíme, plně odpovídal Markalousově pojetí osudového rozdvojení duše moderního člověka, zmítaného mezi tělesnou a duchovní stránkou, podobně jako vystihoval celou jeho životní dráhu.

Ale zpět k jeho válečné etapě. Po ukončení rekonvalescence byl v červenci roku 1916 jmenován velitelem jízdárny a instruktorem jednorocní dobrovolnické školy v Trutnově. V červenci 1917 obdržel hodnost poručíka a byl převelen do funkce správního důstojníka srbského zajateckého tábora v Broumově, odkud byl po čase znovu přemístěn na obdobnou pozici do barákové nemocnice v Pardubicích, kde se stal velitelem jednoho z pěti bloků karanténní nemocnice. V té době byl podle svého vyjádření již ve spojení s Mafií a společně s ostatními správními důstojníky a českými lékaři (např. s prof. MUDr. Antonínem Trýbem) zadržovali mnoho českých významných osobností. Také zde začaly vznikat povídky, publikované nejdřív časopisecky a později zahrnuté do souborů *Humoresky a Dojmy* a povídky (obě 1918), v „definitivní“ (v případě Johnovy tvorby velice relativní pojem) podobě v roce 1920 do *Večerů* na slavníku.

V pardubické nemocnici ho zastihly říjnové události roku 1918. „*Maje stálé spojení s Prahou, odjel jsem do Prahy. Zabral jsem s několika důstojníky a vojáky z ulice kasárna ve Vršovicích, obsazená Maďary, a zachránil sanitní vlak na vršovickém nádraží. Stal jsem se plukovním pobočníkem a organizoval z vojáků posílaných ze Žofína 1. československý*

tremens (básnickým podobenstvím válečného běsnění a šílenství) patří k bezesporu k uměleckým vrcholům velmi různorodého souboru textů, který Jaromír John zahrnul do finální podoby *Večerů* na slavníku.

⁸⁴ John, J., *Večery na slavníku*, Praha 1982, s. 368.

pluk.“⁸⁵ V té době ale nebyla vojenská situace nově vznikající samostatné republiky vůbec příznivá. České pluky rakousko-uherské armády se ještě nevrátily z fronty a doma byly jen náhradní prapory složené z velké části z vojáků jiných národností, jejichž hlavní starostí bylo co nejdříve se dostat do své vlasti. Jako ostatní složky nově se formující armády samostatné republiky se i 1. československý pluk skládal z dobrovolnických oddílů, příslušníků Sokola a Dělnických tělocvičných jednot. 31. května 1919 byl Bohumil Markalous propuštěn z vojenské služby v hodnosti kapitána v záloze. 1. československý pluk, z něhož mezitím tři prapory odjely na Slovensko, zanikl za čtyři měsíce nato.

⁸⁵ Uvedeno v příloze k jednomu ze životopisů, nazvané „Služba v rakouské a československé armádě“; uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

Brněnské období

Osvětovým důstojníkem, úředníkem ministerstva, nebo novinářem?

První světová válka změnila životy mnoha lidí a navždy proměnila podobu Evropy. Vznik samostatné československé republiky přinesl kromě jiného naléhavou potřebu vybudovat vlastní státní aparát, který by zajistil běžný chod nově se konstituujícího politického celku, přičemž klíčovým problémem bylo zajistit personální obsazení všech nejdůležitějších funkcí. Byť se situace neobešla, podobně jako v legislativě, bez určité návaznosti na předchozí rakousko-uherské poměry, rozhodující slovo měly mít v nově vzniklé republice generace mladší, národnostně převážně české, vstupující do společenského života na přelomu 19. a 20. století. Mezi nimi pak především absolventi nově založené české univerzity od roku 1882, současníci generace moderny, osobnosti spojené s procesem s Omladinou v 90. letech 19. století, tzv. čapkovská generace, stoupenci nově se konstituujících politických stran (sociálně-demokratických, lidoveckých, apod.) a mnozí další. Vzhledem k vývoji české otázky za války a bezprostředně po jejím skončení se logicky otevíralo pole možností převážně pro osobnosti nějakým způsobem spjaté s okruhem stoupců, přátel a žáků prof. Tomáše Garrigua Masaryka. Jeho třicetileté působení na české univerzitě, souběžná (ale rozhodně ne „běžná“) politická kariéra a v neposlední řadě osobní přístup, nebývalé nasazení, charisma a vstřícnost zejména směrem k mladým generacím vytvořily dostatečné podmínky pro zformování řady osobností bytostně spjatých (byť třeba s určitými politickými výhradami) s myšlenkami, názory a činy profesora a později prezidenta mladé republiky.

Bohumil Markalous vstoupil do tohoto světa svým příchodem na českou část Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze příznačně v přelomovém roce 1900. Studia estetiky, filozofie a přírodních věd na Filozofické fakultě v prvních letech nového století mu umožnily seznámit se s řadou osobností (z řad pedagogů i spolužáků) v životě pozdější republiky rozhodujících. Jména některých z nich hovoří za vše. Z Markalousových učitelů to byli např. Tomáš Garrigue Masaryk, František Václav Krejčí, František Drtina, Otakar Hostinský, František Xaver Šalda; ze spolužáků např. Zdeněk Nejedlý, Albert Pražák, kterého znal už z dřívějších dob, a někteří další). Připomeňme zde, že od roku 1902 byl Bohumil Markalous členem Masarykovy realistické strany a později za svého působení v Hradci Králové učil na zdejším dívčím lyceu jeho dvě dcery. Od dob svých studií navíc dojížděl nepravidelně do Vídně, kde

se s profesorem Masarykem setkával při návštěvách rodinného kruhu Josefa Svatopluka Machara.⁸⁶ Když po válce nebyla obnovena činnost realistické strany, rozešli se její členové do jiných politických uskupení a Markalous zakotvil na dalších dvacet let u sociální demokracie.⁸⁷

Vojenská kariéra Bohumila Markalouse a události na sklonku války ho zanesly přímo do centra dění, do Prahy přelomu let 1918-1919. Ve svých životopisech obvykle uvádí, že měl být jmenován vedoucím osvětovým důstojníkem československé armády, ale sešlo z toho, protože byl více ve spojení se zakládáním Ministerstvem školství a národní osvěty (a tudíž s prof. Františkem Drtinou, dr. Zdeňkem Wirthem, Jaroslavem Kvapilem, Stanislavem Kostkou Neumannem a některými dalšími, kteří se aktivně účastnili jeho budování). Vzhledem k slibně se rozvíjející literární a publicistické činnosti (viz následující pasáže studie) se během jara 1919 vynořily nabídky na práci v některých novinách, které otiskovaly jeho povídky a črty – Právo lidu, Lidové noviny a nově vzniknuvší Tribuna. Během následujících let vystřídal jako redaktor a příspěvovatel všechny tři deníky, nejdůležitější pro jeho budoucí život bylo ale přijetí nabídky Arnošta Heinricha, šéfredaktora Lidových novin, kde po dobu tří let (1919-1922) získával základní žurnalistické zkušenosti jako redaktor kulturní rubriky a výtvarný referent. Kariéra státního úředníka byla odsunuta do pozadí (na rozdíl od přítele S. K. Neumanna ale ne zcela) a poté, co byl na konci května propuštěn z armády, se naplno začal věnovat novinářskému řemeslu v listu, kde mu společnost tehdy tvořily jedny z nejvýznamnějších osobností meziválečné české žurnalistiky a literatury.

Lidové noviny – práce žurnalistická

Pro dráhu redaktora v celostátním deníku, jakým byly Lidové noviny po první světové válce, měl Bohumil Markalous dostatečné předpoklady vzděláním, životní zkušeností i dosavadní praxí v jiných žurnalistických podnicích. Jak bylo již uvedeno, do té doby stihl publikovat několik statí v Naší době, před válkou přispíval pravidelně do regionální tisku východních Čech⁸⁸, roku 1910 mu F. V. Krejčí otiskl v Právu lidu jeho črtu Františka

⁸⁶ Zmínku o tom zanechal Markalous mimo jiné v životopisu, který přikládal k Žádosti o jmenování řádným profesorem na Palackého univerzitu do Olomouce na podzim 1946. Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

⁸⁷ V jednom z dochovaných vlastních životopisů uvedl jako důvody vstupu blízkost politického programu, osobní styky s čelnými funkcionáři (např. Lev a Gustav Wintrové, F. V. Krejčí, Josef Stivín) a spolupráce se stranickým nakladatelstvím Svěceného, které vydalo první tři jeho knížky.

⁸⁸ Zejména do pardubické Osvěty lidu, České stráže, Kolínských listů, Ratibora / Revue Ratibora, atd.

(de facto literární debut) a po návratu z fronty a úspěšné rekonvalescenci začínal uveřejňovat některé svoje povídky v humoristických Šibeničkách.⁸⁹ První příspěvky do Lidových novin se datují rokem 1917, odkdy začal i zde publikovat drobné prózy ovlivněné válečnými zážitky, z nichž některé později zahrnul do svých větších celků Listů z vojny a Večerů na slavníku.⁹⁰ Jednalo se ale dosud o práce více beletristické, než publicistické.⁹¹

O bližších okolnostech přijetí Bohumila Markalouse do redakce Lidových novin prameny mlčí. Šéfredaktor listu Arnošt Heinrich i majitel celého koncernu Adolf Stránský byli členy brněnského Národního výboru a účastnili se všech klíčových jednání převratových dnů. Z Adolfa Stránského se stal první československý ministr obchodu (byť měla vláda Karla Kramáře před sebou relativně krátkou dobu existence) a posléze senátor. Obdobná kariéra čekala i jeho syna Jaroslava Stránského, který po studiu práv vstoupil rovněž do politiky, ale prioritou pro něj zůstalo vedení nakladatelského a tiskařského podniku, což brzy prokázal svými obchodními aktivitami (např. převzetím renomovaného nakladatelství Františka Borového). Arnošt Heinrich se od počátku o politiku příliš nezajímal a hlavní pro něj zůstávala věc „Lidovek“ (poslaneckého mandátu za národní demokracii se brzy vzdal). V redakci deníku působil již řadu let a roku 1919 se stal jeho šéfredaktorem. Stránský mladší i Heinrich se snažili po celou dobu existence Lidových novin udržet politickou nezávislost a z ní pramenící určitou prestiž listu. Jinak byla česká žurnalistika meziválečné republiky v naprosté většině případů odvislá od politických stran, jejichž tiskovými orgány se jednotlivé deníky stávaly (z hlediska časopisů byla situace poněkud jiná).

Arnošt Heinrich se snažil od svého nástupu do čela redakce získat ty nejlepší spolupracovníky a zajistit tak co nejkvalitnější zpravodajství a vysokou úroveň publikovaných příspěvků (v textové i obrazové části). Vzhledem k proklamované nestrannosti nebylo ani jiné možnosti. List také potřeboval překonat regionální omezení, což se podařilo zřízením pražské pobočky roku 1920. Mezi redaktory Lidových novin postupně přibyli např. Rudolf Těsnohlídek, Bedřich Golombek, Eduard Valenta, Otokar Fischer, z pražských redaktorů Kamil Zdeněk Klíma (vedoucí pražské filiálky), Eduard Bass, Rudolf Ondrák, od roku 1921

⁸⁹ Např. Pan básník vypravuje (Šibeničky z 25. 7. 1918, s. 50-51) či Sein oder nicht sein (23. 12. 1918, s. 139-142); obě již pod pseudonymem Jaromír John.

⁹⁰ Jedná se o črty nazvané Bůh já (Lidové noviny z 18. 11. 1917) a Vypravování rakouského zajatce (Lidové noviny z 23. 11. 1917). Od počátku roku 1918 to byly např. Příhoda u dalekomluvu (Lidové noviny z 1. 1. toho roku), Polní bio (Tamtéž, výtisk z 2. 2.), Paní Kinderessen (10. 2.), Patálie (24. 2.) a Moralista (10. 3.).

⁹¹ Relativně kompletní bibliografii publicistické tvorby Bohumila Markalouse sestavila Marie Krulichová v Markalous, B., Estetika praktického života, Praha 1989, s. 565-592. Bibliografii literárních prací a žurnalistických příspěvků, uveřejňovaných pod jménem Jaromír John, lze nalézt v soupisku Jaromír John 1882-1952. Bibliografie, Hradec Králové 1982. Pro účely této studie bylo přihlédnuto také k disertační práci Josefa Petřtyla, Jaromír John (Dr. B. Markalous). O životě a díle výtvarné osobnosti, Praha 1937 (uložena v Archivu UK Praha, sign. 2044).

bratři Čapkové a mnozí další. Ze zahraničních zpravodajů jmenujme např. Richarda Weinera (Paříž) nebo Egona Ervína Kische (Berlín). Promyšlenou koncepci Heinricha se přes počáteční finanční problémy podařilo udržet a mezi přispěvovatele se podařilo získat další známé osobnosti literárního života (např. Jaroslava Haška, Marii Majerovou, Viktora Dyka, S. K. Neumanna, Antonína Sovu nebo Karla Tomana). Lidové noviny přišly také s řadou nových či nově pro českou žurnalistiku adaptovaných útvarů: sloupků, entrefiletů či tzv. bají. Další zajímavou inovací bylo roku 1920 zavedení svérázně pojatého sloupku do pondělního vydání listu, tzv. Pražského filmu. Tento svérázný novinářský útvar (něco na způsob kultivovaně a vtipně podaných historek z pražského kulturního a společenského života) stvořili tři pražští redaktoři Lidových novin, vystupující pod zkratkou K+M+B.

Jak jsme uvedli, Markalous do Lidových novin přispíval od konce roku 1917, je tedy pravděpodobné, že ho na jaře 1919 kontaktoval Heinrich osobně poté, co se stal šéfredaktorem. Do redakce vstoupil Bohumil Markalous jako kulturní zpravodaj a výtvarný kritik a vydržel zde tři roky až do léta roku 1922, kdy se vydal na cesty po Německu a Francii.⁹² Mohl zde plně uplatnit svoje vědomosti a zkušenosti estetika a schopného organizátora, stejně jako svůj spisovatelský talent. Lidové noviny tehdy kromě běžného zpravodajství z různých oblastí života uveřejňovaly i romány na pokračování, což bylo pro denní list neobvyklé. Publicistickou premiéru si zde odbývala díky Heinrichovi řada českých spisovatelů a např. mnohý román Karla Čapka byl otištěn nejprve zde.

V uvedených letech publikoval Bohumil Markalous v Lidových novinách převážně články o různých výstavách, osobnostech výtvarného života, odborných časopisech a sdruženích, recenze na knihy o výtvarném umění, příspěvky dotýkající se problému estetické výchovy a osvětové práce, nebo krátká zamyšlení nad posláním umění a estetiky v životě člověka.⁹³ Z tematického hlediska pokrýval celou škálu oblastí výtvarna přes malbu, sochařství, architekturu, umělecký průmysl (od plakátu přes nábytek až po květinovou výzdobu), nebo organizaci a kulturu životního prostředí různých společenských vrstev. Heinrichovu představu o precizní grafické a výtvarné podobě listu uvedl do života právě on, když dostal na starost soustavné obstarávání kreseb a výtvarných příspěvků od předních českých umělců, z nichž mnozí se díky Lidovým novinám dostali do povědomí české

⁹² Bedřich Golombek v poslední kapitole svých vzpomínek uvádí, že kulturní rubrika Lidových novin zahrnovala v prvních letech po válce cca tři plné sloupce (400 řádek), a potvrzuje Heinrichovi ambice čtenáře listu také vzdělávat, přičemž k tomuto cíli prý nelitoval jinak poněkud vzteklý a přísný šéfredaktor obětovat nemalé sumy za honoráře. Srov. Golombek, B., Dnes a zítra, Brno 1944, s. 240nn.

⁹³ Pokud své články nepodepisoval jménem, užíval v Lidových novinách i jinde zkratky a šifry: Zefirín, Toutegal, Karel Klem, B.M. a –bm.

veřejnosti.⁹⁴ Stal se prvním recenzentem soustavně se věnujícím a českému čtenáři zprostředkujícím dění na umělecké scéně na Moravě i na Slovensku (Bratislava, Liptovský Mikuláš), a dokonce i za českými hranicemi v Maďarsku, Slovinsku, Bulharsku a Rusku.

Při práci v brněnské redakci Lidových novin se Markalous setkal s jedním ze svým univerzitních spolužáků a vrstevníků, Rudolfem Těsnohlídkem (pojilo je také společné přátelství s Jiřím Mahenem a Albertem Pražákem). Těsnohlídkovi přidělil Arnošt Heinrich zprávy ze soudní síně a jak se ukázalo, vystihl přesně možná jedinou oblast, kde se tento plachý a melancholický spisovatel mohl v redakci denního listu, jinak velmi hektické, alespoň částečně realizovat. V souvislosti s ním nelze vynechat zajímavou a humornou, i když jinak v literatuře již dostatečně zdokumentovanou historii původu Lišky Bystroušky.⁹⁵ Markalous jako výtvarný referent měl na starosti obstarávání kreseb do listu a tedy kontaktování a mnohdy osobní objíždění výtvarníků. Arnošt Heinrich přišel koncem roku 1919 s nápadem otiskovat pravidelně obrázek a text. Markalous rozvinul síť kontaktů s moravskými i českými výtvarníky a zajistil v případě spolupráce odpovídající honoráře. V této souvislosti vzpomínal také na „*nesmělého mladíka a právníka*“, který se objevil u jeho redakčního stolu – Ondřeje Sekoru. Vzhledem k tomu, že ale potřeboval kolem jednoho tisíce obrázků ročně, musel v hledání pokračovat. Při jedné cestě do Prahy zavítal k Stanislavu Lolkovi. Spočinul u něj po dvou dnech marného běhání a přemlouvání různých výtvarníků., usedl na pohovku a smutně se prý rozhlížel po krajinách, kterých měl Lolek plný ateliér. Nedal se ale odbýt vmlouvajícím se umělcem a prohledal hromadu obrazů a skic, ve které našel sérii obrázků „*o jakémsi zuřivém myslivci se zježenými vousisky a jakési prohnané lišce*“.⁹⁶ S obrázky pod paží stihl poslední vlak do Brna a jak se ukázalo, série byla kompletní a použitelná. Zbývalo jen, kdo k nim dodá text. Šéfredaktor Heinrich nemohl dlouho najít nikoho, kdo by se uvedeného úkolu zhostil, až jednou položil kresby na stůl právě nepřítomného Těsnohlídku. Ten mu zprvu oplatil stejnou a v jeho nepřítomnosti mu kresby vrátil. Po nějakém čase ale svolil a Liška Bystrouška vycházela na pokračování v Lidových novinách na jaře roku 1920 (knižně vyšla o rok později). Netrvalo dlouho a Těsnohlídkovi volal Leoš Janáček, že by z jejích příběhů udělal operu...

⁹⁴ Např. Josef Lada, Stanislav Lolek, Zdeněk Kratochvíl, Ondřej Sekora, Otakar Mrkvička, Václav Rabas, Vlastimil Rada, Jiří Trnka, Antonín Pelc; z pražských např. Josef Čapek nebo Adolf Hoffmeister. Od roku 1921 se stal členem brněnské redakce Eduard Milén, který se stal tvůrcem grafické podoby listu pro další období.

⁹⁵ Viz např. Hrabák, J., Rudolf Těsnohlídek, Praha 1982, s. 82-85. Podrobnější vzpomínku na okolnosti vzniku Lišky Bystroušky (a osobnost Rudolfa Těsnohlídku) zanechal Bohumil Markalous (jako Jaromír John) ve svém příspěvku do publikace Dvořák, J., Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, Praha 1941, s. 185-204.

⁹⁶ John, J., Vyčítám si, in: Dvořák, J., Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, s. 197nn.

Svoji vzpomínku na Rudolfa Těsnohlídka z roku 1941 pojmenoval Markalous (podepsaný jako Jaromír John) příznačně Vyčítám si.⁹⁷ Litoval, že si nenašel v každodenním shonu redakce víc času a s Rudolfem se blíž neseznámil. Těsnohlídek prý patřil k lidem, kteří lidský kontakt potřebují ze všeho nejvíc. Vzpomínal na jeho typickou melancholii, neurotický nečitelný rukopis, těkající oči a určité bolestinství. Často ho prý zval do Bílovic, kam ale Markalous (jako do výletního místa „Brňáků“) odmítal jezdit, i když ho trochu lákaly tamní lesy. „*Jenže co já všechno v Lidových novinách dělal! Besídkou pod čarou, sloupky, kulturní stranu, rubriku ze světa, obrázky, referáty o výstavách pražských, moravských, slovenských, nedělní přílohu a noční služby, cesty a na fůry korespondence a telefonování, věru, že nebylo času a nebylo ani peněz na výlety za Těsnohlídkem, když já měl v těch poválečných letech proletářskou periodu: neměl jsem ani bytu a spal na svalené posteli v administrativním skladišti, až se Heinrich nade mnou smíloval a vzal mě k sobě – kdepak by měl člověk hlavu pro Těsnohlídkovu bolestínskou společnost!*“.⁹⁸ Nosil prý Markalousovi své básně, on ho přátelsky napomínal za věčné „*fňukání*“ a „*dekadenci*“, ale vždy pozorně četl a byl k němu poté šetrnější, ale i rezignovanější. Když odjel na rok Paříže, Rudolf užíval jeho stůl a u něj se také, jak se později dozvěděl, zastřelil.

První literární období (do konce 20. let)

Skutečnou literární premiéru si Bohumil Markalous (ještě pod svým občanským jménem) odbyl v době univerzitních studií, kdy na podzim roku 1904 publikoval v almanachu Spolku chrudimských akademiků dvě drobné impresionistické črty Motýli a Kouzlo tance. Tyto kratší práce, ovlivněné ještě doznívající secesí, byly později přetištěny v Lumíru⁹⁹ a roku 1935 vyšly jako soukromý tisk v úpravě Jana Vaníčka a doplněné kresbami autorova přítele Otakara Coubina v Hranicích na Moravě.¹⁰⁰ Pod vlivem četby Moderní revue a realizovaného hudebního nadání (připomeňme několik klavírních koncertů ještě v dobách gymnaziálních studií v Chrudimi) psal mladý Markalous jako mnoho jeho vrstevníků lyrické básně. První

⁹⁷ John, J., Vyčítám si, in: Dvořák, J., Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, s. 185-204.

⁹⁸ Dvořák, J., Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, s. 192.

⁹⁹ Lumír XLVI, 1918, s. 473-474.

¹⁰⁰ Nepostradatelným zdrojem informací o bibliografii prací Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna (do roku 1937) je kromě několika autorových vlastních seznamů především disertační práce Josefa Petřtyla o Jaromíru Johnovi, uložená v Archivu Univerzity Karlovy (č. 2044). Josef Petřtyl roku 1936 pravidelně dojížděl za Johnem do Slatiňan a poté do Nového Města nad Metují a několikrát s ním svou práci konzultoval. Následující rok ji sepsal a obhájil v semináři prof. Alberta Pražáka na FF UK.

časopisecký příspěvek mu otiskli v regionálním periodiku Český východ a od roku 1902 přispíval do celostátních časopisů a různých periodik.¹⁰¹ Prvním signálem ohlašujícím spisovatelský talent, který prostřednictvím Růženy Svobodové rozpoznal i F. X. Šalda, se stala povídka Františka, otištěná v Právu lidu roku 1910. Markalous již tehdy psal tzv. do šuplíku. Rozhodujícím mezníkem pro jeho literární dráhu se staly válečné zážitky z fronty i zázemí let 1914-1918. Od začátku Mackensenovy ofenzivy, které se účastnil od podzimu roku 1915, vedl čilou korespondenci se svou ženou Gizelou a řada vyměněných dopisů (z obou stran) doznala určité literární stylizace. Některé kratší povídkové črty z nich vyšly roku 1917 a znamenaly první literární práce publikované pod pseudonymem.¹⁰²

V té době se Bohumil Markalous rozhodl stvořit Jaromíra Johna. Geneze spisovatelského pseudonymu byla osvětlena v závěrečné kapitole předešlého oddílu, snad můžeme jen dodat, že kromě nastíněných důvodů se zde možná projevila potřeba určitého úniku „z markalousovského vážného postoje do johnovské volnosti“.¹⁰³ V letech 1916-1918, tedy během své rekonvalescence a následného působení v Trutnově, Broumově a Pardubicích, sepsal John většinu povídek a drobných próz, které později publikoval ve dvou sbírkách nazvaných Humoresky a Dojmy a povídky (obě 1918).¹⁰⁴ Tyto soubory se staly také základem pro nejznámější Johnovu knihu z poválečných let (a možná vůbec), Večery na slavníku (1920).¹⁰⁵ Nicméně, jak bylo jeho zvykem, nic nezůstávalo ani po publikování dlouho ležet, k mnoha námětům a motivům se znova vracel a řada próz doznala dalšího přepracování nebo využití při jiné příležitosti.¹⁰⁶

K prózám, které měly starší předválečné kořeny, patří soubor povídek Tabatěrka s podtitulem „Povídky o lásce“ z roku 1922.¹⁰⁷ John v nich završil první pokusy své literární tvorby, spadající ještě do dob před světovou válkou a ovlivněné stykem s okruhem Růženy Svobodové a F. X. Šaldy. Povídku Františka otiskl v Právu lidu roku 1908 druhý jeho literární patron a rádce, F. V. Krejčí. Tabatěrka, Františka a Benjamínův žal tvoří dle Václava Černého

¹⁰¹ Prvním publikovaným příspěvkem byl článek Potulky slováckým Povážím, Český východ, 1901 (bližší specifikaci se nepodařilo získat).

¹⁰² John, J., Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi, Praha 1917; John, J., U táborového ohně, Praha 1917.

¹⁰³ Petřtyl, J., Jaromír John (Dr. B. Markalous). O životě a díle výtvarné osobnosti, Praha 1937, s. 30.

¹⁰⁴ Část materiálu pro druhou z nich datuje Josef Petřtyl již do období kolem roku 1906.

¹⁰⁵ Večery byly jako snad jediná autorova kniha (přes jistě potíže, především kvůli jazykovým zvláštnostem) přeloženy do mnoha evropských jazyků a získaly řadu ocenění (viz dále). Z překladů za autorova života jmenujme např. německý, anglický, srbochorvatský, dánský a další.

¹⁰⁶ Např. krátká črta (Utržený) Knoflík z Listů z vojny se dočkala samostatného vydání roku 1932 u Václava Neuberta (jako novoroční tisk s ilustracemi Cyrila Boudy); povídka Zbloudilý syn z roku 1931 (knižně 1934) v mnohém čerpala z materiálu „Večerů“, byť celkovým vyzněním ohlašovala spíš události příští; povídku V mohamedánském nebi z Listů z vojny John na prahu 40. let přepracoval do samostatné knížky příhod Vojáčka Hubáčka, apod.

¹⁰⁷ Vyšla u nakladatele E. K. Rossendorfa s obálkou od Josefa Čapka.

naplnění prvních snach Jaromíra Johna o uchopení literární matérie, která má něco „z *rodu* (čapkovsky) *trapných povídek*“, ovlivněných Antonem Pavlovičem Čechovem.¹⁰⁸ V jeho osobitém stylu se mísí „*trochu filosofie, trochu úvah, trochu humoru a hlavně hodně lásky*“ ke svým blízkým a rodinnému společenství, které se mu ne vždy v jeho reálném životě dostávalo.¹⁰⁹ „*Jsou všední, chcete-li, ti první Johnovi lidé, běžní, odjinud známí, ale jsou pravdiví, jsou skuteční. Živočišně teplá ještě látka, jíž se básník pokorně klaní smutnému bohu těl.*“¹¹⁰ Dozvuky sentimentálního realismu dosud převládají, základní prvky celé jeho pozdější literární tvorby jsou ovšem již přítomny (zájem o obyčejného člověka, bohatá smyslovost, zvláštní a typicky Johnovská směs tragiky a humoru, někdy přesahující až do ironie). Sám Jaromír John tyto svoje počátky nijak nepřeceňoval a považoval je za přípravu a tříbení stylu. Dle jeho vlastních slov ho ještě čekalo mnoho drobné práce, aby v sobě vypěstoval (po vzoru Čechova) literární, ukázněnou osobnost s životní filosofií a „*ostrým zrakem pro životní děje*“.¹¹¹

„Sólové výstupy, zpovědi, banality, sentimentality“ zní podtitul nejvydávanější a zřejmě nejznámější knihy Jaromíra Johna, *Večerů na slavníku*.¹¹² Povídky a drobné prózy v ní obsažené vycházely od roku 1917 v skromných brožurkách Dělnického nakladatelství nebo nakladatelství Dědictví Komenského, popřípadě jako krátké besídky v Lidových novinách či jiných časopisech (Cesta, Lumír, Šibeničky). Knižně doznaly „definitivní“ podoby nákladem brněnské Polygrafie v roce 1920 (druhé, částečně přepracované vydání vyšlo v nakladatelství Sfinx Bohumila Jandy v Praze roku 1930). Od té doby se kniha dočkala celkem čtrnácti vydání u nás a řady překladů do cizích jazyků.¹¹³ John zde poprvé rozvinul svůj vypravěčský talent a naplno nechal zaznít bolesti „*nahého člověka mezi nahými lidmi, jejichž útrapám není konce*“.¹¹⁴

Soubor se v jednotlivých vydáních skládá z 38 až 40 různorodých povídek, tématicky zaměřených na osudy obyčejných vojáků, vydaných napospas válečnému běsnění a

¹⁰⁸ Černý, V., Jaromíru Johnovi je šedesát, in: Jaromíru Johnovi k šedesátinám, Panorama XX, 1942, č. 4, zvl. příl.

¹⁰⁹ Petřtyl, J., Jaromír John (nepublikovaná disertace), s. 35.

¹¹⁰ Černý, V., Jaromíru Johnovi je šedesát, Panorama (zvl. příl.).

¹¹¹ V dopise ženě Gisele ze 7. února 1918, ze kterého zde cituji, dále uvádí: „Knížky, které jsem dosud vydal literárně, nijak nepřeceňuji – nejsou to žádné zvláštní umělecké činy, spíše cvičná průprava, namáhavá, velmi lopotná slohová cvičení o výraz, o ztělesnění myšlenky, nálady... Snad časem vyrostou tyto drobné činy, mé črty, krátké povídky v cosi typického, v čemž bude se spatřovat pel doby... Jsem si vědom, že jsem v počátcích a chystám se k rozmachu velké práce. Jsem z nejhoršího venku. Z plínek, abych tak řekl.“

¹¹² V jiných vydáních můžeme nalézt uvedený podtitul v částečně pozměněné verzi „Sólové výstupy, gramofonové desky, pošklebky, sentimentality“.

¹¹³ Z ocenění, jež se titulu a autorovi dostalo, jmenujme např. Cenu Akademie věd a umění a zároveň cenu Zemského výboru moravského z roku 1921 nebo jugoslávský řád sv. Sávy IV. třídy za knihu *Večery na slavníku* z roku 1930.

¹¹⁴ Černý, V., Jaromíru Johnovi je šedesát, Panorama XX (zvl. příl.).

nesmyslnosti vojenské mašinérie. Z hlediska literárního (a jak napovídá podtitul knihy) se jedná o jakoby dokumentárně zaznamenané výpovědi prostých vojáků (se všemi jazykovými zvláštnostmi, typickými pro různé národnosti a povolání), citově zabarvené dopisy, vzpomínkové prózy, halucinační výjevy horečnatých stavů, cestopisné zápisky, drobné výjevy ze života i ryzí povídky rozvíjející na malé ploše tragické, či spíše tragikomické osudy prostých vojáků rakouské armády, kteří se ocitli ve víru událostí jednou provždy poznamenávajících jejich životy. Řada povídek nese výrazné autobiografické prvky¹¹⁵, jiné jsou poutavým vylíčením běžného života vojáků na frontě se všemi starostmi, strastmi i prostředím, kterým se pohybují.¹¹⁶ Vrcholem sbírky se stává vylíčení pohnutého osudu Lajtnanta Zlatíčka, kterému válečné události tragicky poznamenají život, ač se na frontu de facto ani nedostane. Zde nechává John poprvé a naplno zaznít své ironii, ironii ale laskavé a soucítící s lidským údělem, který se tak často jeví z odstupu tragikomickým. Jeho ironie je jen „jiným jménem *bezradné lásky*...“ (zdůraznil V. Černý), je „*bezmocností milostiplné vášně k člověku, jež se střetla s přírodním zákonem či, náboženskou kategorií vyjádřeno, s realitou dědičného hříchu*“.¹¹⁷ Humor, prostupující v různých podobách a souvislostech celou knihu, charakterizuje snaha po vnitřní vyrovnanosti a překonání úzkosti z nebezpečí, touha sdílet osud a víra v budoucnost, která je ovšem jiného druhu, než ústící v radikálně revoluční řešení (např. u Henri Barbusse) nebo nabízející potenciální výklad možnosti rezistenčního „švejkování“ (u Jaroslava Haška).¹¹⁸

V závěrečné kapitole, nazvané O těch, kteří jsou silami země¹¹⁹, John explicitně vyjadřuje, co bylo dosud přítomno jen jako spodní linie textu a co je jeho hlavním poselstvím (a odkazem prožitých událostí): „*Že nelze jinak změřiti hlubin lidství, že nelze jinak prožiti utrpení a hoře jeho než pochopiti nejprve nahotu člověka, mnoha nahých lidí, nositelů lásky, žalu a nenávisti.*“ Toho lze dosáhnout jedině cestou sebezapření, potlačení svého ega a sdílením jejich údělu, „*zapomenouti sebe, žíti jejich smíchem, nářky, sténáním, prokletím; pozorovat je spící, poslouchat, co mluví ze sna, a viděti je – ohaře – vlekoucí se odevzdaně po poutích nekonečných, v blátě, dešti, prachu, slunci.*“ Světová válka uvedla na scénu miliony chudých, opovržených, trpělivých, kteří byli hnáni na jatka a jimž bude patřit česká země a její dary, těm, kteří ji milují, těm, „*kterí jsou jí nejbližší svým nevědomím, silou, odříkáním –*

¹¹⁵ Např. Tetičky (smrt bratra), Kravál u dalekomluvu (hlášení kadeta Johna), Teta Lála (dětství a tetičky z matčiny strany).

¹¹⁶ Dvanáct apoštolů (sugestivní vylíčení osudu srbských zajatců), Paní Kinderessen (odjezd na frontu), Balkánský betlém (pestrá směsice národů, potkávající se na jednom tržišti v Makedonii), nebo U ohně (neutrální půda, kde se večer co večer sejdou všichni od zajatců po důstojníky).

¹¹⁷ Černý, V., Jaromíru Johnovi je šedesát, Panorama (zvl. příl.)

¹¹⁸ Srov. Petrtyl, J., Jaromír John (nepublikovaná disertace), s. 49nn.

¹¹⁹ Ve vydáních Večerů před rokem 1948 nese toto krátké zamyšlení a výzva na závěr název O duchu země.

těm nerozdvojeným, kteří žijí v nekonečné jednotě bytí, u nichž není pojmu hmoty a duše, není příkazu osobnosti a uctivého kultu jejího – jen nepřetržitý tok života, v němž jsou plně, zdravě ponořeni.“¹²⁰ Jsou zde obsaženy dva klíčové momenty, které rezonují celou další tvorbou Markalouse – Johna a které můžeme na tomto místě zdůraznit: pojetí „nahého lidství“ a představa „těch nerozdvojených“.

Johnovým Večerům na slamníku jsme zde věnovali větší prostor, protože znamenají v jeho dosavadním literárním díle první skutečný vrchol a první vskutku významný úspěch. Aktuálnost vydání (teprve dva roky od skončení války), lidová mluva a temperament textu, ale i dosavadní absence většího pokrytí tématu (první sešit Haškova Švejka vyšel např. až s ročním zpožděním po Večerech) zajistily knize širší oblibu. Na knihu vyšla řada recenzí¹²¹ a alespoň zpočátku se dobře prodávala, byť si John později v korespondenci stěžoval, že značná část nákladu zůstala kvůli špatné propagační politice Polygrafie ležet ladem.¹²² Ne všechny dobové ohlasy ale oplývaly nadšením. Např. Richard Weiner si v Lidových novinách neodpustil štiplavé poznámky o neočekávaném závěru knihy, který přirovnal k „*dunivé kantátě hrané na varhanách*“, završujících sérii kupletů kdesi v kabaretu. Sympatie pro své „lidičky“ a „figurky“ prý získává způsobem odvozeným z pedagogické praxe, byť mu nelze upřít určitý spisovatelský talent. Zdánlivé dokumentárnosti, která není znát na první přečtení a která je u nás dosud nedocenená, dosahuje John tedy „*vpravdě stavbami, prováděnými se všemi fortely spisovatelského řemesla*“. Weiner ale neodsuzuje šmahem, vzápětí dodává, že John je „*burleskní a humorný*“ a „*má také ještě jinou přirozenost: lyričnost a rozechvělý cit*“.¹²³ Jiný význačný literární kritik meziválečné republiky, Arne Novák, oceňoval na jeho prózách „*bezprostřední názornost*“ a charakterizoval ho jako „*neúnavného experimentátora pružného slohu a vtipné formulace*“. Neopomenul mu ale vytknout spokojování se se „*starším figurkářstvím a genrovou humoristikou*“ a vydatné užívání lidských dokumentů ho vedlo k zařazení Johnova díla k próze naturalistické (což mu autor nemohl nikdy zapomenout).¹²⁴

¹²⁰ John, J., *Večery na slamníku*, Praha 1982, s. 384-386.

¹²¹ Zajímavé srovnání nabízejí např. recenze od Anny Brtníkové-Petříkové (*Zvon XXI*, 1920-1921, č. 5, s. 70), Richarda Wernera (*Lidové noviny XXVIII*, 1920, č. 470, s.9) nebo Rudolfa Medka (*Lidové noviny XXVIII*, 1920, č. 525, s.1) na první vydání knihy; popř. A. M. Píši (*Právo lidu XXXIX*, 1930, č. 285, příl. s. 4), Arnošta Bláhy (*Národní osvobození*, 1930, č. 357, s. 4) či Josefa Kodíčka (*Dnešek I*, 1930-1931, č. 10, s. 289-294) při příležitosti druhého vydání v roce 1930.

¹²² Zmínky o tom se objevují na několika místech v Johnově korespondenci a potvrzují to i vzpomínky Julia Firta. Srov. Firt, J., *Knihy a osudy*, Brno 1991, s. 24-25.

¹²³ Weiner, R., *Přítel lidiček. Jaromír John: Večery na slamníku*, *Lidové noviny* z 21.9.1920. Citováno dle Weiner, R., *O umění a lidech*, Praha 2002, s. 325-330.

¹²⁴ Novák, A. – Novák, J. V., *Přehledné dějiny literatury české*, Brno 1995, s. 1049. Ve vydané korespondenci (*Polohy srdce*, Praha 1982) se Jaromír John několikrát zmiňuje o údajném osobním nepřátelství Arne Nováka

Večery na slavníku si nicméně v dějinách české literatury své místo našly a s odstupem času dokázala literární historie kriticky vymezit jejich přínos (souvislost s avantgardními postupy v meziválečné české literatuře, oživení orálního vypravěčského gesta, jedinečnost v postihu válečných zážitků a útrap, apod.).¹²⁵ Bylo již několikrát poukázáno na historické souvislosti jeho povídkového díla (dědictví Jakuba Arbesa, anticipace děl Karla Čapka)¹²⁶, nejpřiléhavější hodnocení zanechal Václav Černý, když zařadil Johnovo „*kecavé sólo českého kmána*“ po bok osudů dobrého vojáka Švejka Jaroslava Haška jako dvou nejdůležitějších předchůdců próz Bohumila Hrabala.¹²⁷

Z estéta estetikem a pedagogem

Bohumil Markalous patřil k lidem, do jejichž životních osudů se nesmazatelně zapsaly zážitky a vzpomínky na dobu dětství a dospívání. Matka mu zemřela v pěti letech, vyrůstal v prostředí maloměstských středních vrstev v rodině gymnaziálního profesora a otce, se kterým jen stěží hledal společnou řeč, a z Chrudimi, kde se vlastně ani nenarodil (přestěhovali se tam z Klatov, když mu byl jeden rok) a k jejímuž prostředí nikdy výrazně nepřilnul (viz první oddíl této studie), toužil uprchnout do světa. Podařilo se mu to po maturitě, kdy odjel studovat na univerzitu do Prahy, z domova si nicméně odvezl úctu ke klasickému humanitnímu vzdělání, českému jazyku a aktivní přístup ke kulturnímu dění ve společnosti.

Již během gymnaziálních studií se projevil u mladého Bohumila cit pro různé oblasti umělecké tvorby. Zajímal se o filosofii a výtvarné umění, psal milostné verše a v posledních letech chrudimských studií se vypracoval na lokálního virtuóza ve hře na klavír. Ve svých zájmech zůstával ale osamoceny, těžko hledal přátele a trápily ho pochybnosti o svých schopnostech. Odchod do Prahy pro něj v této situaci znamenal svým způsobem vysvobození. Díky svým studiím estetiky a filosofie se seznámil s kulturní a vzdělaneckou elitou tehdejší doby a navázal četná přátelství se svými spolužáky a profesory, která mohl později využívat při své společenské působnosti.

k jeho vlastní osobě a nepřejícnosti, která mohla pramenit z několika zdrojů (např. osobní nepřátelství Nováka s dalším brněnským estetikem a Johnovým přítelem Otakarem Zichem).

¹²⁵ Např. Opelík, J., O Jaromíru Johnovi, in: John, J., Eskamotér Josef a jiné prózy, Praha 1958, s. 7-37; Blahynka, M., Denní chléb, Praha 1978, s. 119-128; Holý, J., Předobrazy tanečních hodin, Česká literatura XLVII, 1999, č. 5, s. 470-473.

¹²⁶ Např. Lehár, J. – Stich, A. – Janáčková, J. – Holý, J., Česká literatura od počátků k dnešku, Praha 1998, s. 308 a 562n.

¹²⁷ Černý, V., Eseje o české a slovenské próze, Praha 1994, s. 109n.

Těžko dnes posoudit, do jaké míry byl u něj „estétský postoj“ ke skutečnosti vypěstován prostředím a jakou měrou se zde podepsaly jeho vrozené vlohy. V každém případě nebyl až tak typickým klukem českého maloměsta (byť např. hrával fotbal a jezdil na kole, což byly tehdy žhavé novinky mezi jeho vrstevníky). Nejpregnantněji vyjádřil své pocity asi v autobiografickém románu *Estét*, kde do postavy mladého sextána Ctibora Vašátka vtělil své zážitky z dětství a dospívání: „*Nezájmovost o věci přírodní, tak rozmarně, nepřehledně měnlivé a ohavné v mazlavosti, hnilobě, mastnotě, puchu, prachu, mokrotě a špíně, přenášela sebevědomá duše na lidi, z nichž každý se mu zdál bytostí zašitou do svého pytle, znající jen svůj svět, podřizující všechno vlastní vůli, těžící ze všeho a za všech okolností, společnost netrpící mezi sebou výjimku, někoho mimo standardní sáček, někoho, kdo se s nimi nechce měřit a kdo nezapomíná.*“ Díky školníkovi si učenlivá Ctiborova duše uvědomuje, „*co jest lesk věcí tohoto světa, lesk jako dílo civilizace, dokument lidské povýšenosti nad živými tvory a mrtvou hmotou, co jest lesk, hladkost jako tvůrčí čin člověka, jako triumf nad přírodou...*“.¹²⁸ Člověk v jeho představách vystupuje jako vynálezce a skladatel barev, stvořitel geometrických tvarů, tvůrce hladkých povrchů věcí a lesků v přírodě nevídaných, o něž civilizace svádí „*hrdinný věčný zápas s nivelizujícími živly*“. Příroda se s ním mívá, jeho pozornost upoutá, když je někde ve městě svědkem, jak se něco rovná, staví, buduje, kultivuje; pořádek, srovnanost, hladkost, výtvarný řád – „*Božská určitosti!*“. John zde (v době, kdy *Estéta* psal, mu bylo už přes padesát let) nechává zaznít v pocitech a myšlenkách mladého Ctibora svým vlastním vzpomínkám na touhy a zmatky, které trápily jeho dětskou duši a zmatenou osobnost dospívajícího chlapce.

Absolvování univerzitních studií a vědecké průpravy vytvořilo pevné základy pro přerod estéta v estetika. Účast na univerzitních extensích, následná školská praxe a styk s moderními proudy v bádání i umělecké tvorbě přesměřovaly pozornost Markalouse k progresivním tendencím v otázkách estetiky a životního stylu, jež ho zajímaly nejvíce. Naplnění vztahu s Gizelou Markalousovou sňatkem roku 1905 ale znamená obrat v okamžitých prioritách a do popředí se dostávají otázky existenční. Následující roky si Markalous vydělává na živobytí jako pedagog v Praze, Kolíně a v Hradci Králové, nikde ale nezapomíná na krédo svého učitele Otakara Hostinského o „socializaci umění“ a živě se účastní kulturního a společenského života, publikuje články v tisku a podílí se na organizaci

¹²⁸ Knižně John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970 (výrazné autobiografické rysy nesou kapitoly 3. a 4.). Za autorova života vyšel román jen na pokračování v Pestrém týdnu na přelomu let 1935-1936.

osvětové činnosti.¹²⁹ Nezapomíná ani na teoretickou práci a připravuje se na disertaci z estetiky na české univerzitě. Přichází ale rok 1914 a situace se opět mění. Markalous se hlásí jako jednoroční dobrovolník a účastní se balkánského tažení na přelomu let 1915-1916. V té době mu u nakladatele Laichtra v Praze vychází překlad práce O kultu květin od Alfreda Lichtwarka.¹³⁰

Po návratu z fronty a úspěšné rekonvalescenci, kdy byl přidělen jako instruktor k jezdecké škole do Trutnova, se Markalous opět pokusil dotáhnout záležitosti ohledně své disertace k cíli (měl ji od recenzentů prof. Františka Čády a Karla Chytila doporučenou k obhajobě již roku 1911). To se mu podařilo a disertaci s názvem Timologie a kritika filozofie normativní se zvláštním zřetelem k aesthetice obhájil 17. března 1917 s prospěchem výborným.¹³¹ V nepublikované disertaci se Markalous zabíral teorií a historií timologie (teorie hodnoty), souvislostmi z psychologie, významem systému hodnot a pokusem o jeho naznačení, přičemž poslední dvě kapitoly věnoval možnostem uplatnění v pedagogické praxi a kritice estetiky u normativních filosofů. Hodnoty nelze dle něj z empirického hlediska absolutizovat, vždy je třeba mít na paměti souvislosti a vztahy mezi nimi, přihlížet by se mělo k člověku jako celku (poznávat po stránce fyzické i psychické). Rozlišuje pojem vkusu jako „*schopnost tvoření hodnot a soudů určitého osobitého směru*“ na rozdíl od uměleckého díla, které znamená „*konkrétní reálný výraz hodnoty nebo hodnot aesthetických, jakožto stavů vnitřních (vnitřních výtvorů uměleckých)*“.¹³² Pro oblast umění zdůrazňuje roli intuitivního poznání, které se v něm uplatňuje na vyšší, dokonalejší úrovni, obdobně jako ve vědě se uplatňuje přísnější poznání rozumové. V případě pedagogické praxe vidí nejrozumnější spojení a využití obou odlišených sfér, samozřejmě s ohledem na dětskou psychiku – to vše ve smyslu pěstování hodnot vědeckých, ekonomických, etických a estetických. Spojení slov „umělecká výchova“ se Markalousovi nezamlouvá, protože nelze umělce jednoduše „vychovat“. Příhodnější je dle něj u člověka cvičit smysly a schopnost pozorování, rozbor formálních stránek a zapojení citové stránky osobnosti. V takovém procesu se umělecké dílo stává jen jednou pomůckou z mnoha, konečný cíl je vychovat člověka schopného (nejen) umělecké „sebevýchovy“. Jakékoliv normy mají zde jen dočasnou platnost, neb „*nelze přikládati na život a jeho bohaté a komplikované tvary schemata pevná, určená,*

¹²⁹ V kolínském a hradeckém období publikuje řadu drobných statí z estetické výchovy, např. Umění a příroda v estetické výchově (1907), Estetická výchova na školách obchodních a O dětských hrách a hračkách (obě 1909), stať o Alfredu Lichtwarkovi v Naší době (Naše doba XXI, 1913-14, č. 5-6, str. 440-448) a další. Srov. viz 2. oddíl této práce.

¹³⁰ Lichtwark, A., O kultu květin, Praha 1916.

¹³¹ Disertace je uložena v Archivu Univerzity Karlovy v Praze pod sign. 854.

¹³² Markalous, B., Timologie a kritika filozofie normativní se zvláštním zřetelem k aesthetice, Praha 1917, s. 65.

nezměnitelná“.¹³³ Z filosofického hlediska se v jeho práci prolínají koncepce anglických empiriků, marxistický důraz na problém hodnot (kombinovaný s poznatky studia tzv. Anglické timologické školy), psychologické a sociologické linie estetického bádání (francouzské a německé), myšlenky Johna Ruskina, Hippolita Taina, Henriho Bergsona a v neposlední řadě jeho učitele a profesora Sorbonny Victora Basche.

Disertační práce znamenala první pokus Bohumila Markalouse o souhrnnější výklad svých myšlenek. Ucelenou koncepci nikdy nevytvořil, zřejmě také proto, že se poté již naplno věnoval jen problémům praktické estetiky a estetické výchovy.¹³⁴ Pod svým pseudonymem publikoval např. krátké zamyšlení ovlivněné válečnými zážitky pod názvem Duch země, které později začlenil do Večerů na slavníku.¹³⁵ Redaktorská práce pro Lidové noviny a jiná periodika (Tribunu, Cestu), pedagogické závazky a následné cesty po Evropě mu odčerpávaly mnoho sil a času. Působil jako zástupce Ministerstva školství a osvěty v komisi pro válečné památníky moravské, stal se členem výboru Svazu československého díla v Praze¹³⁶ a účastnil se založení brněnského výtvarného spolku Aleš. Dle dochovaných potvrzení vyučoval čtyři školní roky na Státní hudební a dramatické konzervatoři v Brně jako lektor estetiky a dějin výtvarného umění, základu filosofie a psychologie a společenského chování.¹³⁷ Jeden rok vyučoval také na Českém státním gymnáziu v Brně zeměpis (1924-1925). Mezi jeho tamní kolegy patřil např. Bedřich Václavek, se kterým o dva roky později spolupracoval na vydání sborníku Fronta (1927).¹³⁸ Mezi jeho žáky na gymnáziu patřil např. Josef Hrabák, budoucí literární historik. O šedesát let později vzpomínal, jak si museli žáci pořídit na hodiny profesora Markalouse sešit obřích rozměrů a zakreslovat do něj mapy, nebo si vystříhovali a nalepovali pěkné obrázky (které jim také sám nosil) na tzv. přírodní papír, který byl ovšem drahý a ne každý si ho mohl dovolit. Uměl prý zajímavě vykládat, nejvíc ale mladého studenta na něm upoutalo, jak chodil „*bezvadně oblečen a nosil v kravatě nápadnou jehlici s velkým drahokamem. Rád se držival za bradu a často procezoval skrze zuby slovíčko 'jo'.*

¹³³ Markalous, B., Timologie a kritika filosofie normativní (nepublikovaná disertace), s. 97n.

¹³⁴ K rozsáhlejším příspěvkům z té doby patří např. Otázka estetické výchovy, Lumír XLVII, 1919-1920, č. 4, s. 154-162; v rozšířené podobě Otázka estetické výchovy, Pedagogické rozhledy XXXIII, 1923, s. 73-81, 130-138, 267-272, 328-335, 458-463.

¹³⁵ John, J., Duch země, Cesta I, 1918-1919, č. 26, s. 693-696.

¹³⁶ Viz jeho článek v Lidových novinách XXIX, 1921, č. 297, s. 9. Kromě Markalouse byli členy výboru např. architekt Dušan Jurkovič, sochař a rektor uměleckoprůmyslové školy Břetislav Kafka, tajemník Svazu průmyslníků dr. Jindřich Klumpar, rektor Akademie umění architekt Jan Kotěra, ředitel Uměleckoprůmyslových závodů Brno Jan Vaněk, nakladatelé Štenc a Topič a další státní úředníci a průmyslníci. V čele desetičlenného předsednictva stál architekt Josef Gočár.

¹³⁷ Jedná se o roky 1919-1920, 1920-1921, 1923-1924 a 1924-1925 (potvrzení jsou uložena v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů).

¹³⁸ Fronta. Mezinárodní sborník soudobé aktivity, Brno – Praha 1927 (redigoval František Halas).

*To jsem od něho odkoukal a byl z toho doma nějaký pohlavek.*¹³⁹ Od vidění znal student Hrabák i rodinu pana učitele a Markalousův syn Evžen na tamním gymnáziu roku 1924 dokončil svá středoškolská studia maturitou.

Od konce světové války spolupracoval Bohumil Markalous s redakcí časopisu *Náš směr* (s podtitulem „Revue pro kreslení a umělecká řemesla“), kolem něhož se soustředili učitelé a teoretici prosazující moderní metody ve výuce (Josef Vydra, František Viktor Mokřý, atd.) a příležitostně o něm referoval v *Lidových novinách*.¹⁴⁰ V časopise uveřejnil jednu ze svých významnějších studií té doby, věnovanou praktické estetice ve školní výuce.¹⁴¹ V té a dalších dvou, uveřejněných v *Pedagogických rozhledech*, se zapojil do soudobé diskuse na téma estetické výchovy.¹⁴² Upozorňoval v nich mimo jiné na obtíže s vymezením obsahové stránky pojmu „estetická výchova“ i praktické překážky při její realizaci, když hlavním činitelem zůstává v posledku vždy osobnost učitele a zvláště u hodnot estetických jeho osobní vlastnosti a tzv. „kultura srdce“, čímž myslel „*důvěrný vztah k světu, jeho citové zkušenosti a jeho subjektivní, ba intimní vnitřní život*“.¹⁴³ Odtud pramenila jeho skepse k vydávání odborných metodik a příruček a hlavní problém spočíval dle něj v celkové koncepci především vysokoškolské přípravy budoucích pedagogů s jednostranným důrazem na vědecké aspekty a opomíjením celkových podmínek života studentů. Upozorňoval na mylné zaměňování vědeckosti za vzdělanost a některé negativní stránky naprostého opuštění jakýchkoliv výchovných ambic v akademickém prostředí. Z celospolečenského hlediska oceňoval s Alfredem Lichtwarkem¹⁴⁴ vzestup a kladné stránky fenoménu uměleckého diletantství, pro nějž mohla být zejména Anglie velkým vzorem: „*Kterak bychom byli předním hudebním národem, kdyby díla našich mistrů nebyla šířena diletanty? A podle toho, kde bychom již byli ve výtvarném umění, kdyby bylo uznáno, jako je to v hudbě, že patří k obecnému vzdělání: slušně kreslit, malovat, modelovat, rozumět architektuře? Vážně prováděný diletantismus má nejen národní, ale i individuálně psychologické a mravní oprávnění.*“¹⁴⁵ V souvislosti s tím se nelze podle Markalouse divit, že v naší (německými

¹³⁹ Hrabák, J., *Život s literaturou*, Brno 1982, s. 30-33.

¹⁴⁰ *Náš směr*, *Lidové noviny* XXIX, 1921, č. 519, s. 7. Obdobně informoval např. o časopise *Drobné umění* v *Lidových novinách* XXIX, 1921, č. 603, s. 7.

¹⁴¹ Markalous, B., *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*, *Náš směr* VII, 1921-1922, s. 4-7, 35-39, 74-79, 96-102, 158-173 (původně se jednalo o přednášku proslovenou v brněnské *Vesně* 30. září 1921).

¹⁴² Markalous, B., *Výklady děl výtvarně uměleckých*, *Pedagogické rozhledy* XXXI, 1921, s. 275-299;

Markalous, B., *Otázka estetické výchovy*, *Pedagogické rozhledy* XXXIII, 1923, s. 73-81, 130-138, 267-272, 328-335, 458-463.

¹⁴³ Zde cituji dle souborného vydání jeho estetických statí in: Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989, s. 113nn.

¹⁴⁴ Lichtwark, A., *Vzkříšení uměleckého diletantismu*, Praha 1908.

¹⁴⁵ Citováno dle Markalous, B., *Estetika praktického života*, s. 122.

vzory ovlivněné) kultuře schází vyjádření pro absenci výtvarného citu, jako je tomu v případě rčení o „hudebním sluchu“. Na rozdíl od románských a anglosaských zemí se naší kultuře rovněž nedostává vzoru kavalíra nebo gentlemana, které jen stěží v minulosti nahrazovala postava elegantního důstojníka pruské či rakouské armády.

Diskuse na téma umělecké výchovy na školách, kterou vedli přední čeští estetikové na stránkách odborných periodik od počátku století a která souvisela s celým tzv. hnutím za uměleckou výchovu (svými teoretickými pracemi ji v českém prostředí inicioval na počátku století Otakar Hostinský, z dalších autorů se do diskuse zapojili např. Josef Patočka, František Drtina, František V. Krejčí, Otakar Zich nebo Josef V. Klíma) se tak počátkem 20. let 20. století uzavřela bez větších praktických výsledků. Na některých školách byly aplikovány pokusy o začlenění výchovy estetické do studijních programů, k jejímu obecnému rozšíření ve větším měřítku ale nakonec nedošlo.

Na cestách – překonat ty „malé české poměry“

Helena Šmahelová ve svých vzpomínkách několikrát uvádí, jak se Markalous (John), jinak nadmíru systematický a pečlivý člověk, dokázal narychlo rozhodnout a unést okamžitou inspirací.¹⁴⁶ V létě roku 1922 si vzal neplacenou dovolenou a rozjel se na západ od hranic domovské republiky důkladně a osobně (pomocí „*přímého názoru na místě samém*“) seznámit s umělecko-historickými památkami a kulturním životem německého Porýní a jiných center zejména severovýchodního Německa (Berlín, Hamburk, Heidelberg, Výmar, atd.). Původní prázdninovou cestu po Německu si vlivem nových okolností mohl prodloužit o roční studijní pobyt v Paříži, které mu společně přinesly cenné životní zkušenosti a osobní kontakty, jichž později hojně využíval při své odborné a pedagogické činnosti.¹⁴⁷ Po několika týdnech seznamování se s německým kulturním dědictvím i aktuálním životem na (nejen)

¹⁴⁶ Nejdůležitějším pramenem osobní povahy, zaměřeným na osobnost Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna, zůstávají kromě jeho vlastních prací a korespondence vzpomínky spisovatelky Heleny Šmahelové, která s ním žila (vyjma zhruba dvouleté přestávky na počátku Druhé světové války) od poloviny 30. let až do jeho smrti. Srov. Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, in: John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, Hradec Králové 1985, s. 7-16; Šmahelová, H., *Vzpomínky na Jaromíra Johna*, Praha 1979

¹⁴⁷ V písemné pozůstalosti Jaromíra Johna, uložené v Literárních archivu PNP Praha (2 kartony osobních dokumentů), se zachoval opis Zprávy o použití cestovní podpory 5000 korun, kterou získal na sklonku léta toho roku od Ministerstva školství a národní osvěty. Jiná zmínka o inkriminované finanční podpoře se zachovala v opise dotazníku pro Ministerstvo školství z konce 40. let, kde Markalous uvedl částku 7000 franků. Zpráva první je datována dnem 6. říjnem 1922 v Paříži. Pokud nedošlo k nějakému dodatečnému uhrazení dalších výdajů, což je málo pravděpodobné, lze se přiklonit k prvnímu údaji vzhledem k jeho aktuálnosti pravděpodobnějším.

umělecké scéně se na začátku srpna 1922 po určitém váhání rozjel dál na západ od německých hranic do Paříže, kde nakonec zůstal až do příštího léta roku 1923.¹⁴⁸ Zážitky ze svých cest a pobytu v městě nad Seinou vtělil do krátkých notic, fejetonů a drobných próz, uveřejňovaných pravidelně od září 1922 do září následujícího roku v Tribuně (pod názvy Pařížská kronika a Pařížské podobizny) a příležitostně v Lidových novinách.¹⁴⁹

Se soudobým německým kulturním prostředím (zejména uměleckým a estetickým) udržoval Markalous osobní styky od předválečných let. Dle různých jeho zmínek ve vlastních životopisech byl již před rokem 1914 ve styku s profesorem estetiky Maxem Dessoirem z Berlína¹⁵⁰ nebo Alfredem Lichtwarkem, ředitelem umělecké galerie v Hamburku a velkým propagátorem estetické výchovy.¹⁵¹ Berlínské a drážďanské galerie, sbírky, knihovny a univerzity byly také vzhledem ke své relativní blízkosti častou destinací Markalousových odborných a zájmových výprav.¹⁵² Druhým centrem jeho pozornosti a četných návštěv se stal Bauhaus ve Výmaru jako centrum progresivních tendencí v architektuře, umění a uměleckém průmyslu 20. let s osobnostmi, jakými byli např. architekti Walter Gropius, Marcel Breuer, malíři Paul Klee, Vasil Kandinskij, malíř a scénograf Oskar Schlemmer nebo malíř a fotograf László Moholy-Nagy. Během své prázdninové cesty po Německu v létě roku 1922 se všude zajímal o umělecké a církevní památky, galerie, muzea, zámky, divadla a jako pedagog navštěvoval i univerzity a technické školy, přednášky a navazoval osobní kontakty. Jeho itinerář zahrnul bezpočet měst, např. Bayreuth s Wagnerovým divadlem, Bamberg, Hamburg, římské vykopávky v Saalburgu, Wiesbaden, akademii a výstavy v Düsseldorfu, Kolín nad Rýnem, Cáchy, Trier, Gutenbergovo muzeum v Mohuči, Darmstadt, Mannheim, Speyer, Heidelberg, Maulbronn, Stuttgart nebo Strasburg.

V novinových člancích, věnovaných německému prostředí, zachytil např. neopakovatelnou atmosféru Berlína s jeho „*prací melancholickou*“, která dává prý zapomenout, podporuje sebekritičnost a také „*vytváří šibeniční humor, hluboce lidský, který je nejmělečtější květinou z celé zahrádky humoru*“.¹⁵³ V Městech plných nenávisti zachytil nečekaně prozíravě hluboce zakořeněnou nenávist k Francouzům v Porýní, jejíž důslednosti a

¹⁴⁸ Helena Šmahelová vzpomíná na „chvilku krutého přemítání“ Johna na berlínském nádraží, po kterých následovalo rozeslání několika telegramů a nastoupení do rychlíku směr Paříž. Srov. Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, in: John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle, s. 11.

¹⁴⁹ Výbor z nich byl publikován v John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle, Hradec Králové 1985.

¹⁵⁰ **Max Dessoir** (1867-1947), německý filosof a estetik (obvykle řazen k neokantovcům), v letech 1897 až do nástupu nacistů k moci roku 1933 profesor berlínské univerzity.

¹⁵¹ **Alfred Lichtwark** (1852-1914), německý historik umění a pedagog, první ředitel hamburské Kunsthalle založené roku 1886 a jeden z průkopníků odborně pojímaného muzejnictví v Německu.

¹⁵² V Berlíně navštívil a seznámil se s ředitelem nově zařízené galerie v Kornprinzpalais dr. Thormählenem, zaměřené na moderní německé výtvarnictví, navštívil ale i ředitele berlínské akademie Maxe Liebermanna.

¹⁵³ BM, Práce melancholická, Lidové noviny XXIX, 1921, č. 282, s. 1-2.

tvrdosti se nic nevyrovná. Na římském náspu, dlouhém pruhu země na Rýnu, jemuž se „půvabem, romantikou, vinorodostí, upraveností sotva co vyrovná, tato příroda přímo salónní, v níž nasázeno hustě německví jaksi na kvadrát, sebevědomím, turistikou, spoustami pomníků německých imperátorů, vlastenectvím, slavnými hrady, pověstnými vrchy, písněmi, básněmi, hrdými průpověďmi, jež visí ve verandách vyhlídek, tím vším...“ dnes svrchovaně vládne „francouzský chlupáč“.¹⁵⁴ Situace na pováženou...

Do Paříže přijel Markalous na počátku srpna 1922 a když se nedlouho poté přiblížil čas návratu kvůli začátku dalšího školního roku, rozhodl se požádat o bezplatnou dovolenou. Stanovil si vysoké poznávací a studijní cíle a těch nebylo možné dosáhnout za pouhé dva nebo tři týdny. Kromě uměleckých památek, jako např. Notre Dame, Louvre, Versailles nebo Palais Royal, chtěl poznat obsah a způsob instalace všech významnějších muzeí pařížských, informovat se o výuce na pařížské Polytechnice, Ecole des Beaux-Arts, Sorbonně, College de France, navázat osobní styky s estetiky, umělci a provozovateli galerií, apod. Do správy pro Ministerstvo školství a národní osvěty, od kterého získal stipendijní podporu, uvedl, že získaný materiál hodlá využít mimo jiné při přípravě obsírnější odborné práce na téma Problém estetické výchovy, plánoval sepsat pojednání o estetických kvalitách francouzské renesance a klasicismu, doplnit si přednášky z dějin výtvarného umění a shromáždit dostatek odborné literatury a obrazového materiálu.¹⁵⁵

Z Paříže opět posílal pravidelně články do Prahy jako zahraniční zpravodaj Tribuny. Bydlel v jednom z levnějších, nicméně solidních hotelů blízko centra, dny trávil obvykle na Sorbonně nebo na jiném vysokém učení, docházel do knihoven a po večerech hrával na klavír v kavárnách, aby si přivydělal na živobytí. Na českém vyslanectví v Paříži tehdy působil jako kulturní atašé jeho přítel Hanuš Jelínek a podle Heleny Šmahelové se Markalous minimálně jednou zúčastnil společenských akcí tam pořádaných.¹⁵⁶ Z českých přátel žijících ve Francii byl ve spojení s malířem a svým blízkým přítelem Otakarem Coubinem. Především ale navazoval kontakty na univerzitách a v kulturních institucích. Na Sorbonně se na přednáškách seznámil s profesorem estetiky a vynikajícím řečníkem Victorem Baschem¹⁵⁷, který ho později zval na svá nedělní posezení s přáteli. Méně formální povahy byly zřejmě Markalousovy styky s další osobností evropské estetiky a profesorem filosofie na lycée Rollin

¹⁵⁴ BM, Města plná nenávisti, Lidové noviny XXXI, 1923, č. 126, s. 1-2.

¹⁵⁵ Zpráva o použití cestovní podpory 5000K s datací Paříž 6.10.1922. Uložena v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

¹⁵⁶ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, s. 11.

¹⁵⁷ **Victor Basch** (1863-1944), francouzský profesor estetiky a filosofie maďarského původu s židovskými předky. Angažoval se politicky (prezident Ligy lidských práv v letech 1926-1944 a člen Ligy proti imperialismu), za války zavražděn nacisty.

a lycée Voltaire v Paříži, Charlesem Lalo (zval ho i do rodinného kruhu).¹⁵⁸ K dalším osobnostem evropského moderního umění, se kterými se dle svých slov stýkal, patřili např. Marie Dormoy, Le Corbusier, Theo van Doesburg, Céline Lepage, Fernand Nathan, Léon Rictor, Louis Eisenmann, aj.¹⁵⁹

V článkách pro Tribunu zachytil neopakovatelnou atmosféru meziválečné Paříže z pohledu užaslého diváka a vzdělaného cizince z východu Evropy.¹⁶⁰ Všiml si v nich událostí nevšedních (vánoce ve velkých obchodních domech, slavnosti Mi-Carême, pařížské cirkusy) i obyčejného života pařížských ulic a bulvárů (život v pouličních barech, provoz na ulicích, všední život Montmartru). Pozornost věnoval také jevům okrajovým a někdy poněkud bizarním (vyhlášený pařížský psí hřbitov, Ústav soudního lékařství). V jeho článkách tepe život moderní doby v pařížských barech, kde se vše musí „*zmítat, třepat výzdobou, náradím, lidmi, ruchem, pohybem*“; venku na ulicích, kde nemají pokoje ani mrtví, neboť přes jejich pomníky „*jezdí na mostech tramvaje, dupají omnibusy, tlustí tuleni, a bzikají auta, jako je tomu na hřbitově montmartrském... pokoje nemáš v tomto městě vznícených dění a nepřetržitého pohybu, klokotu a troubení, když ne účelného, tak bez potřeby, pro pohyb, klokot sám, samoučel, který nelze nazvat už ani dekorací, nýbrž **absolutní hodnotou***“ (zdůraznil John)¹⁶¹; v obchodních domech, kde v předvánočním shonu „*proudy postupují krok za krokem, sráží se a odplaví i bledou prodavačku s tužkou ve vlasech od jejího vlastního stánku*“¹⁶²; v pařížských divadlech, kde se pro nedostatek hygienických zařízení tlačí ve frontách chudáci z posledních míst galérií s dámami a pány z lóží v přízemí, ověšenými brilianty a drahými kožešinami (páni ve smokingu).¹⁶³ Vnímavý pozorovatel je zahlcen hlukem obchodních domů, tou „*hereckou muzikou, bláznivým bubnem, džezem*“, které jsou mu tím, čím „*pro ucho komponistovo ohlušující rachot valníku naloženého železem*“. Pařížským dětem vše je dovoleno, jsou smělé a neostýchavé, neboť porodů ubývá a všude panuje rodinná atmosféra. Není neobvyklé potkat je večer v začouzeném biografu nebo zastihnout rodiče, jak je nechávají o přestávkách ochutnat vína či likéru. Na Montmartru stále žije umělecká komunita rozpustilým životem bohémy a „*cizinci, mezi něž patří pisatel těchto řádků, bloumají s pustou duší po Place Constantin-Pecquer, s ohrnutým límcem svrchníku a*

¹⁵⁸ **Charles Lalo** (1877-1953), představitel francouzské estetiky sociologizující linie. Bohumil Markalous sepsal předmluvu k jeho knize „*Krásna a láska*“, vydané nakladatelstvím Orbis roku 1926.

¹⁵⁹ Tyto osobnosti uváděl nejčastěji jako francouzské kontakty v různých životopisech a dotaznících, sestavovaných obvykle pro ministerstva školství v meziválečné době a po druhé světové válce; souborně uloženy v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

¹⁶⁰ Výběr z nich byl publikován in: John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, s. 113-208.

¹⁶¹ John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, Hradec Králové 1985, s. 170.

¹⁶² Tamtéž, s. 125n.

¹⁶³ Tamtéž, s. 145.

*protivnou kapkou rýmy u nosu, zajdou do pivnice Vzteklé krávy vypít u baru sklenici černé kávy – a koukají jako bukači – jako telata“.*¹⁶⁴

Během svého ročního pobytu v Paříži podnikal Markalous výlety do okolí města (směr Saint Cloud, Saint Germain en Laye, Engheim, apod.) a navštěvoval přátele a známé (Hanuše Jelínka v jeho pařížském bytě, Victora Basche při zmiňovaných nedělních soiré, Charlese Lala s rodinou). Otakar Coubin později vzpomínal na jeho návštěvu v Simiane u Avignonu v Provence na jihu Francie, kde tento původem český malíř žil od roku 1912.¹⁶⁵ Jako oázy v ruchu velkoměsta působily dle Markalouse pařížské cirkusy s jejich „*podívanou namnoze naivně prostou*“, jichž jakoby se čas ani nedotknul.¹⁶⁶ Stále titíž šašci, krasojezdkyně, „gumoví“ lidé, žongléři, vysoká jezdecká škola, vzpěrači a siláci, které vídal už jako chlapec v Praze v cirkuse Kludský, snad až na světoznámé bratry Fratellini, kterým se vyrovná jen málokdo. Ve starém a útulném cirku Medrano patřili tito „*inteligentní a rafinovaní mistři nejbanálnějších legrací*“ ke špičce programu, do kterého patřila i návštěva zákulisí o přestávkách s barem a všudypřítomným džezbendem.

Prioritou nicméně pro Markalouse zůstávalo studium a navštěvování přednášek význačných osobností kulturního života. Během ročního pobytu se seznámil s vědeckým a uměleckým klimatem světové metropole, shlédl mnoho výstav a navázal četná osobní přátelství a kontakty, jichž začal využívat brzy po svém návratu při redakční činnosti na časopise *Bytová kultura* a posléze v nakladatelství Orbis. Rok po návratu do vlasti (1924) obdržel za svoji přednáškovou a kulturně propagační činnost řád Palmy a byl jmenován důstojníkem Academie des Beaux Arts v Paříži.

Bytová kultura, docentura a Sociální skupina

Na konci léta roku 1923 se Bohumil Markalous vracel ze svého ročního pobytu v Paříži a Francii zřejmě plný dojmů a plánů, jak využít nabyté zkušenosti. Na čas se opět stává výtvarným referentem Lidových novin¹⁶⁷ a příležitostným příspěvovatelem Tribuny a ve

¹⁶⁴ John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, s. 183.

¹⁶⁵ Václavkova Olomouc 1962. O marxistické kritice let třicátých, Ostrava 1964, s. 498-500.

¹⁶⁶ Pařížské cirkusy, *Tribuna V*, 1923, č. 77, s. 3. Citováno dle John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, s. 145-147.

¹⁶⁷ Jedním z mála článků uveřejněných brzy po jeho návratu byl krátký příspěvek do Lidových novin, věnovaný výstavbě evropských měst po světové válce. Všimá si v něm její pokleslé úrovně věcné i umělecké, vynucené částečně poválečnými náklady, ale i liknavostí městských samospráv. Města severní Francie, ale zejména Berlín tím trpí prý nejvíce, když se naprosto přehlíží celkové architektonické řešení ulice i města a „výstavba nových berlínských moderních čtvrtí děje se bez cílevědomého plánu, umělecké myšlenky a jakékoliv umělecké

školním roce 1923-1924 vyučuje dál na brněnské konzervatoři. Někdy v té době oživuje styky s architektem a ředitelem Uměleckoprůmyslových závodů v Brně dr. Janem Vaňkem, se kterým se znali z výboru Svazu československého díla.¹⁶⁸ Společně začali připravovat projekt odborného časopisu, zaměřeného na oblast uměleckého průmyslu a kultury životního stylu. Roku 1924 byl také po několika předešlých neúspěšných pokusech jmenován honorovaným docentem dějin a estetiky výtvarného umění na Benešově Vysokém učení technickém v Brně.

Na redakci časopisu *Bytová kultura* (s podtitulem „Sborník průmyslového umění“) spolupracovali kromě Markalouse a Vaňka architekti Arnošt Wiesner¹⁶⁹, Jaroslav Grunt¹⁷⁰ a teoretik a proslulý architekt Adolf Loos.¹⁷¹ Původní záměr bylo vydávat populárně naučnou revue s periodicitou šest výtisků za rok. Po roční spolupráci a deseti číslech v dvojí jazykové mutaci (německá verze *Wohnungskultur*) bylo vydávání pozastaveno, zřejmě pro neshody s vydavatelem.¹⁷² Markalousovi se podařilo díky jeho kontaktům získat přispěvovatele světového renomé a z časopisu, přes jeho efemérní trvání, alespoň na krátko vytvořit důležitou platformu pro soudobou diskusi na téma architektury a životního stylu v evropském kontextu.¹⁷³

Na stránkách *Bytové kultury* mohli čtenáři nalézt teoretické statě a esejistické příspěvky z oblasti architektury a životního slohu, informace o výstavách a dění v oblasti

odpovědnosti“. Pozemky a na nich budované domy se stávaly prostředkem spekulací a nekalých praktik, dokud nebyla městskou radou Berlína roku 1923 realizována opatření zabraňující podobným nešvarům. Zde citováno dle Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989, s. 168n.

¹⁶⁸ **Jan Vaněk** (1891-1962), český architekt, publicista a nábytkový návrhář. Jeden ze stoupenců a prosazovatelů myšlenek Adolfa Loose v meziválečném Československu. Založil a mnoho let řídil Spojené uměleckoprůmyslové závody v Brně, ve kterých uváděl v praxi moderní zásady funkcionalistů (např. položil základy později rozvinutému tzv. stavebnicovému nábytku) a svojí velkovýrobou popularizoval kvalitní, praktický a relativně levný nábytek moravsko-rakouské firmy Thonet (známé židle „thonetky“).

¹⁶⁹ **Arnošt Wiesner** (1890-1971), český architekt rozvíjející v domácím prostředí podněty Adolfa Loose. Před První světovou válkou studoval ve Vídni na Akademii výtvarných umění, po válce byla především v Brně realizována řada jeho projektů, kterými se zapsal do povědomí (např. Gutmannův dům, banka Union). Roku 1939 emigroval do Velké Británie a po Druhé světové válce vyučoval architekturu na univerzitách v Oxfordu a Liverpoolu.

¹⁷⁰ **Jaroslav Grunt** (1893-1988), český architekt a urbanista. Kromě stavitelství působil také jako scénograf a návrhář nábytku. Roku 1924 odjel studovat na Bauhaus, kde se seznámil s Adolfem Loosem a holandskou poválečnou architekturou. Jeho projekty nesly stopy výrazného malířského pojetí architektury.

¹⁷¹ **Adolf Loos** (1870-1933), brněnský rodák a architekt světového jména. Vystudoval průmyslovou školu v Liberci a brněnskou techniku. Ve 23 letech odjel do Spojených států amerických, kde pracoval jako zedník nebo kreslič na různých stavbách. Ovlivněn zejména anglickými vzory, důrazem na účel, funkčnost a užitek se po návratu do Vídně v letech 1896-1923 zasazoval o proměnu dosavadních estetických konvencí v architektuře a umění. Přes značné potíže a řadu let nepochopení a odmítání se mu to podařilo až po světové válce. K jeho nejvýznamnějším stavbám patří např. Kavárna Muzeum ve Vídni, dům Tristana Tzary v Paříži, u nás např. vila v Hrušovanech u Brna nebo proslulá Müllerova vila v Praze.

¹⁷² Zmiňuje se o tom Josef Petryl ve své disertační práci o Johnovi. Srov. Petryl, J., Jaromír John (Dr. B. Markalous). *O životě a díle výtvarné osobnosti*, Praha 1937, s. 20nn.

¹⁷³ Svě články v něm publikovali např. Le Corbusier (Paříž), Theo van Doesburg (Utrecht), Walter Gropius (Výmar), Francis Jourdain a Céline Lepage (Paříž), Enrico Prampolini (Řím), M. Pattison a H. G. Scheffhauer (New York) a řada dalších.

uměleckého průmyslu (s důrazem na téma bydlení a zařízení interiérů), články o zahraničních zkušenostech se školským a institucionálním zázemím oboru, různé rozhovory, ankety a portréty význačných osobností činných ve sledovaném odvětví. Rozhodující událostí roku 1925, která hýbala tehdejší uměleckým světem a která ho polarizovala na dva víceméně zneprátelené tábory, byla dvojice výstav: Mezinárodní výstava dekorativního umění a průmyslu v Paříži a výstava Die Form ve Stuttgartu. Bytová kultura přinášela v jednotlivých číslech pravidelné zprávy, komentáře a polemiky o obou z nich, byť s patrnou inklinací k funkcionalistickému táboru. Jiným zajímavým momentem se staly dvě ankety, které stihli redaktoři během jednoho roku existence časopisu připravit. V první z nich bylo na téma užitého umění publikováno několik příspěvků renomovaných západoevropských autorů¹⁷⁴, v druhé měli dotazovaní z českého prostředí přiblížit, jaký že byl „domov českých spisovatelů“.¹⁷⁵

Bytové kultuře nebylo dopřáno přetrvat obvyklé problémy spojené s vydáváním odborného či oborového časopisu na trhu s malým čtenářským potenciálem. Svou roli zde sehrálo patrně úzké tématické zaměření časopisu a existence jiných již osvědčených titulů, které mohly konkurovat (např. Stavba či Stavitel). Snaha vymanit se z úzké profilace na odborné nebo aspoň dostatečně poučené a zainteresované laické publikum narážela pravděpodobně na různé představy mezi redaktory a vydavatelem o praktickém provedení takových úprav.¹⁷⁶ Bytová kultura se nicméně po technické i obsahové stránce zařadila mezi ta nejlepší odborná periodika a tiskoviny, které se objevily v českém prostředí 20. let 20. století, a redakční práce na její přípravě znamenala cenné zkušenosti do budoucna.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Např. architektů Theo van Doesburga z Utrechtu, J. M. van Hardevelda z Amsterdamu nebo J. B. van Loghema z Haarlemu, architekta Fernanda Nathana z Paříže, prof. Maxe Dessoira z Berlína, městského stavebního rady a architekta Bruno Tauta z Magdeburgu, H. G. Scheffhauera z New Yorku, atd.

¹⁷⁵ Z českých spisovatelů zaslali redakci vzpomínku Karel Matěj Čapek-Chod, Čestmír Jeřábek, Božena Jelínková, Karel Čapek, Arnošt Procházka, Alois Mrštík, Jiří Mahen, Anna Lauermannová-Mikschová, Anna Maria Tilschová, Artuš Černík, Jaroslav Durych, Josef Chaloupka, Kamil Jeřábek a Rudolf Těsnohlídek.

¹⁷⁶ František Halas, pozdější Markalousův blízký přítel a tehdejší čtenář Bytové kultury, se v jednom z dopisů jejich společnému známému Bedřichu Václavkovi (z 6. dubna 1925) zmiňuje o Bytové kultuře a naději, že se snad povede Markalousovi časopis udržet bez většího vlivu Uměleckoprůmyslových závodů a vést ji „moderněji, a ne tak až k blbosti kompromisně jako dosud“. Srov. Dílo Františka Halase, Sv. 6. Dopisy, Praha 2001, s. 27.

¹⁷⁷ Zájem o kulturu bydlení a životní styl v uměleckých, uměleckohistorických a estetických kruzích souvisel na konci 19. století s rozvojem tzv. Hnutí uměleckých řemesel (spojeného se jmény Johna Ruskina a Williama Morrisa), obecnou poptávkou po stylovém bytovém zařízení, která souvisela s rozmachem historizujících slohů té doby a její kritickou reflexí z řad uměnovědců. Rozvíjející se osvětové snahy v této oblasti navíc mnohdy narážely na nepochopení nebo neochotu z řad potenciálních příjemců estetických konzultací. Svým způsobem tak funkcionalističtí architekti a teoretici řešili v meziválečném období velmi podobné problémy, jako jejich předchůdci před třiceti a více lety, i když z jiných pozic. Zásady nové věcnosti, oproštěnosti, boj proti „národnímu svérázu“ a „planému dekorativismu“ se prosazovaly jen velmi pozvolna a bylo zapotřebí mnoho sil, osobního nasazení a tiskařské černě, aby dokázaly nabrat rozhodujících pozic (svým dílem přispěla i hospodářská krize z přelomu 20. a 30. let). Kromě některých nových, populárněji zaměřených časopisů ohledně

Od srpna 1925 do října následujícího roku působil Bohumil Markalous jako výtvarný referent a redaktor deníku sociální demokracie Právo lidu. Znamenalo to pro něj trvalejší připoutání k Praze, když teprve nedávno se mu podařilo zajistit rodině v Brně solidnější bydlení (po svém návratu z Francie). Po nezdaru s Bytovou kulturou se Markalous zřejmě nehodlal vzdát myšlenky na nějak obecněji zaměřený umělecký či estetický časopis, při jehož tvorbě by mohl uplatnit své dosavadní zkušenosti. Pravděpodobně vzhledem ke svému přátelství s malířem Miloslavem Holým, orientaci na praktickou „socializující“ estetiku i osobní politické preference uvažoval tehdy o časopise věnovaném sociálnímu umění a konkrétně uměleckému skupení Sociální skupiny. Skupinu (původně pod názvem Ho Ho Ko Ko) tvořili čtyři moravští výtvarníci Karel Holan, Miloslav Holý, Pravoslav Kotík a Karel Kotrba. Po neshodách v rámci Výtvarného odboru Umělecké besedy ji roku 1925 opustili a vytvořili vlastní uskupení, v jehož rámci poprvé vystavovali v dubnu roku 1926 v Domě umělců (Rudolfinu). Markalous byl slovy Vojtěcha Lahody „*jakousi šedou eminencí skupiny, teoretik v pozadí, který také napsal katalog první výstavy*“.¹⁷⁸ Skupina ale (a tedy zřejmě i myšlenka na časopis) neměla dlouhého trvání, když Miloslav Holý roku 1927 vstoupil do Spolku výtvarných umělců Mánes, zatímco zbylí tři umělci tam přijati nebyli. V té době měl Bohumil Markalous již jiné starosti a na pomyslném obzoru se rýsovala další etapa jeho pestrého života.

životního stylu (např. Salon, Gentleman, Eva), vycházela řada článků k dotčenému tématu v odborněji vedených periodikách, jejichž zaměření se nějakým stylem uvedeného tématu dotýkalo (např. Život, Stavitel, Naše doba, aj.). Z tehdejších knižních publikací, věnovaných kultuře bydlení, jmenujme pro srovnání např. sborník nazvaný prostě Byt z roku 1934, který vydal Svaz československého díla v Praze (společně s Krásnou jizbou dvě klíčové instituce v meziválečném Československu, zabírající se soustavně touto činností). V periodickém tisku se kromě Bohumila Markalouse tématu soustavně věnovali zejména architekti, estetici a teoretici avantgardy, jako např. Jan Vaněk, Karel Honzík, Karel Teige, Bedřich Václavek, a další.

¹⁷⁸ Dějiny českého výtvarného umění 1890-1938. IV/2, Praha 1998, s. 78.

V centru dění

Brněnské reminiscence

Jakékoliv přemístění těžiště působnosti probíhalo u Bohumila Markalouse vždy v delším časovém horizontu a vydrželo nanejvýše několik let. Rád se rozhodoval spontánně pod vlivem okamžité inspirace. Mnohé vazby a pracovní povinnosti ale nedovolovaly učinit takový krok uspěchaně, zvláště pokud se jednalo o zajištění existence sobě a své rodině. Když začínal roku 1924 v Praze redigovat knižnici Ars v nakladatelství Orbis a psát do kulturní rubriky Práva lidu, jeho syn Evžen maturoval ten rok na gymnáziu v Brně poté, co se sem teprve nedávno s matkou a Markalousovou ženou Giselou za ním přistěhovali. Následovaly tedy čtyři roky, kdy souběžně pracoval v Praze jako knižní a novinový redaktor (od roku 1926 navíc zaměstnanec tiskového odboru předsednictva vlády) a v Brně jako docent estetiky na Benešově technice. Do Prahy se natrvalo přestěhoval až po svém návratu z cesty do Anglie a propuštění ze státních služeb na přelomu let 1927 a 1928.

Z časů redaktorování v Lidových novinách a především asi z pedagogického sboru brněnského reálného gymnázia se znal s Bedřichem Václavkem, marxistickým literárním teoretikem a kritikem, který patřil k čelným představitelům brněnské avantgardní scény. Markalousův syn Evžen šel po gymnáziu studovat medicínu a v polovině 20. let stál u zrodu brněnské pobočky Devětsilu.¹⁷⁹ Pravděpodobně jeho prostřednictvím (nebo Václavkovým) se Bohumil Markalous seznámil s tehdy začínajícím básníkem Františkem Halasem.¹⁸⁰ Markalous se svým přítelem Jiřím Mahenem sepsali v létě roku 1926 doporučující dopisy a Halas nastoupil do redakce Orbisu jako úředník propagačního oddělení a posléze knižní redaktor. Následujícího roku 1927 Markalous přispěl do sborníku Fronta, který redigovali

¹⁷⁹ **Evžen Markalous** (1906-1971), lékař, fotograf a tvůrce koláží, člen brněnského Devětsilu. V druhé polovině 20. a na počátku 30. let vytvořil řadu obrazových básní a fotomontáží s tematikou sportovců a filmových hvězd, které publikoval v avantgardních časopisech. Účastnil se výstavy Film und Foto ve Stuttgartu roku 1929 a výstavy fotografické avantgardy v Aventinské mansardě roku 1930. Vystudoval lékařské fakulty v Praze a Brně, v letech 1937-1947 působil jako primář interního oddělení v nemocnici Na Cihlářce v Praze. Za druhé světové války se účastnil odboje a během pražského povstání v květnu 1945 byl během ošetřování raněných sám raněn. Jeho díla jsou zastoupena ve sbírkách Muzea Fokwang v Essenu nebo Moravské galerie v Brně.

¹⁸⁰ Jednou z prvních zmínek o jejich kontaktu je dopis Františka Halase Bedřichu Václavkovi z 13. května 1925. Halas v něm píše z Paříže o své finanční tísní, o (jakémsi) zamítnutém návrhu Markalouse a vyzvídá, zda by se nedalo na Markalousovi „něco vymačkat“, že by třeba psal z Paříže zprávy, apod. (viz: Dílo Františka Halase sv. 6, Dopisy, Praha 2001, s. 37n.)

Halas s Václavkem a který vyšel současně v Brně a v Praze péčí Ústředního studentského knihkupectví a nakladatelství.¹⁸¹

Knížnice ARS a česká meziválečná estetika

Roční studijní pobyt v Německu a ve Francii přinesl Bohumilu Markalousovi mnohé zkušenosti a cenné životní kontakty. Nadále zajížděl příležitostně do Vídně, Berlína a jiných německých měst, kam ho zanesly pracovní povinnosti či kulturní zájem a v druhé polovině 20. let uskutečnil také studijní cestu do Itálie. Nabyté zkušenosti zužitkoval velmi brzy přípravou a ročním redigováním sborníku *Bytová kultura* v letech 1924-1925, kolem kterého soustředil mnoho odborníků a osobností světového renomé v oblasti architektury, kultury bydlení a životního slohu. Druhá možnost se mu naskytla v případě redigování knižní edice v nakladatelství Orbis, která byla zaměřena na estetické, historické a teoretické práce v oblasti umění.

Tiskařská, nakladatelská a novinářská společnost akciová Orbis, jak zněl plný název podniku, existovala od roku 1921 a nepatřila mezi typické instituce svého druhu. Zřizovatelem a provozovatelem bylo Ministerstvo zahraničních věcí a jejím hlavním cílem byla propagace republiky prostřednictvím vydávání cizojazyčných novin a časopisů, podpora cestovního ruchu a vytvoření tiskového orgánu pro vydávání publikací z oblasti vědy, umění a literatury.¹⁸² Roku 1925 se podnik přestěhoval z Morzinského paláce na Malé Straně do nové budovy na Vinohradskou (tehdy Fochovu) třídu a v letech 1927-1928 byl dokončen i zadní trakt, kam byla umístěna tiskárna. V přízemí měl palác vlastní knihkupectví, které fungovalo kromě jiného jako generální zastoupení pro prodej publikací vědeckých ústavů a institucí, a nakladatelství vlastnilo síť nádražních prodejen a knihkupeckých obchodů po celé republice.

Produkce Orbisu se kromě jiného soustředila na vydávání periodik a kvalitní odborné, vědecké a populárně naučné literatury.¹⁸³ Pro německy hovořící menšinu v republice vycházel deník *Prager Presse*, jehož šéfredaktorem byl pozdější Markalousův spolupracovník a přítel

¹⁸¹ Fronta. Mezinárodní sborník soudobé aktivity, Brno – Praha 1927.

¹⁸² Srovnej např. Zach, A., *Stopami pražských nakladatelských domů*, Praha 1996, s. 71-74.

¹⁸³ Obdobné podnikání zaměřené do značné míry na z komerčního hlediska málo zajímavou a mnohdy dokonce finančně ztrátovou produkci bylo nutné čas od času dotovat z vnějších zdrojů. V První republice nebyl tento jev ojedinělý, o čemž svědčí např. finanční podpora Peroutkovy Přítomnosti nebo počáteční investice do poválečného rozjezdu Lidových novin ze strany prezidenta republiky Tomáše Garrigua Masaryka.

Arne Laurin.¹⁸⁴ Z dalších tiskovin vydávalo nakladatelství francouzský týdeník L'Europe Centrale, anglický čtrnáctideník The Central European Observer, ruskojazyčný dvouměsíčník Centralnaja Evropa, týdeníky Radiojournal a Týden Rozhlasu a měsíčníky Radioamatér, Zahraniční politika, Veřejná správa a Měsíční zprávy Společnosti národů. V knižní části produkce koncernu se vyprofilovaly během let edice Politická knihovna, Stopami dějin, Sociologická knihovna, Knihy osudů a práce, Časové otázky a řada dalších sbírek věnovaných publikacím z oblasti práva a národního hospodářství, organizace a řízení, turistickým průvodcům, apod. Do konce 30. let se z Orbisu stalo relativně velké nakladatelství, které sídlilo ve třech nových budovách na Královských Vinohradech a zaměstnávalo zhruba 550 lidí.¹⁸⁵

V novodobých českých dějinách tvořily úvahy o umění, filosofii umění a estetických problémech neopomenutelnou součást intelektuálního ovzduší i praktických snah různých skupin nebo jednotlivců. K zakladatelům estetického bádání v českých zemích patřily osobnosti, které svým záběrem a tvůrčí činností poznamenaly nejednu oblast lidské aktivity a významně ovlivnily české dějiny 19. století, byť třeba tato stránka jejich díla zůstává v pozadí.¹⁸⁶ Na počátku 20. století se česká estetika nacházela na pomyslném rozmezí svých snah a směřování. Vůdčí osobnost oboru té doby Otakar Hostinský vychoval řadu žáků a pokračovatelů, kteří se ovšem ve svém dalším bádání a práci rozcházeli a přejímali řadu různých podnětů ze zahraničí. Dominantní německé vzory vystřídala a duchovní obzor rozšiřovala klíčová díla filosofů, estetiků a teoretiků umění z Francie, Anglie a Itálie. V umění a kulturním životě doléhaly do střední Evropy silné podněty také ze severských zemí (např. Edvard Munch, Emil Verhaeren) a obecně se prosazoval ústup od strnulého a málo podnětného pozitivismu ve vědě a krajně realistických a naturalistických tendencí v umění.¹⁸⁷

¹⁸⁴ **Arne Laurin** (1889-1945), významný českoněmecký novinář, redaktor a publicista (vlastním jménem Arnošt Lustig). Od roku 1908 publikoval v řadě časopisů, po první světové válce působil v Tribuně a v letech 1921-1938 byl šéfredaktorem oficiálního listu Prager Presse. Člen PEN klubu a okruhu „Pátečníků“ Karla Čapka. Ve 30. letech spolupracoval s organizacemi na podporu uprchlíků z nacistického Německa, po Mnichovu emigroval do USA, kde před koncem války zemřel.

¹⁸⁵ To byl možná jeden z důvodů, proč o něj projevila zájem protektorátní státní správa po roce 1939 a bohatě využila rozvinutou administraci a síť poboček k vydávání politických brožur a nacistické a antisemitské literatury (i když původní produkce běžela víceméně dál). Obecné informace k nakladatelství např. Ottův slovník naučný. Dodatky IV/2, Praha 2001, s. 770.

¹⁸⁶ Jedná se samozřejmě o **Františka Palackého** (1798-1876) a **Mirolava Tyrše** (1832-1884). První proslul jako historik, politik a „otec národa“, ale jeho estetické práce zůstávají v širokém kulturním povědomí poněkud upozaděny. Obdobně u Mirolava Tyrše asi nikdo nezaváhá a označí ho za průkopníka novodobého pojetí tělesné kultury v českých zemích a zakladatele Sokola, ale o jeho estetickém bádání a výsledcích v této oblasti ví jen úzký okruh zasvěcených za řad badatelů a studentů estetiky a historie.

¹⁸⁷ Kolem roku 1900 se díky prvním překladům dostávaly do širší známosti jména významných soudobých filosofů, spisovatelů a teoretiků umění z románského a anglosaského světa, např. Henri Bergsona, Johna Ruskina, Oscara Wilda, Benedetta Croceho, a některých dalších. Z německé jazykové oblasti to byli zejména

Mezi umělci, vědci a studenty začínalo být běžné vycestovat na dlouhodobější studijní pobyty do těchto zemí a přivážet si z nich dojmy a zkušenosti, které chtěli zužitkovat v praktickém životě doma.

Česká estetika se jako svébytná a samostatná humanitní věda definitivně zformovala v generaci Otakara Hostinského a na svou příležitost teprve čekala. V předvečer prvního světového konfliktu se tak vzhledem k rozmachu vzájemně rozlišných badatelských přístupů, nedostatečnému a věkově velmi mladému personálnímu složení i přetrvávající úctě k učiteli a osobnosti profesora Hostinského nacházela v určité krizi. Změnu měla přinést až válka, respektive její konec a vznik samostatné republiky. Počátek 20. let znamená mimo jiné nový rozvoj vědeckých, popularizačních a osvětových snah a zakládání organizací a institucí nahrazujících zrušené rakouské či doposud absentující. Vysokoškolská estetika získává po Praze druhé působiště na nově založené Masarykově univerzitě v Brně, kde při jejím vzniku stál Hostinského žák doc. Otakar Zich.¹⁸⁸ Druzí dva nejznámější Hostinského žáci – Zdeněk Nejedlý a Bohumil Markalous – se po válce věnovali žurnalistické práci a v oblasti odborné estetiky publikovali jen sporadicky. Zdeněk Nejedlý vydával v letech 1921-1930 kulturní časopis *Var* a ve své tehdejší teoretické práci se věnoval výhradně dějinám staročeského zpěvu a hudby a rozsáhlé biografické studii o životě a díle hudebního skladatele Bedřicha Smetany. Bohumil Markalous nastoupil roku 1919 do Lidových novin jako výtvarný redaktor a kulturní referent, pokračoval v *Tribuně* a *Právu lidu* a svoji pozornost směřoval více k praktické estetice a osvětě prostřednictvím tisku i osobního nasazení v organizaci různých společenských aktivit.

V prvních letech po převratu, kdy Markalous zvažoval nabídku Otakara Zicha na habilitaci z estetiky na Masarykově univerzitě v Brně, probíhaly přípravy na vydávání samostatného českého odborného časopisu věnovaného ryze problémům estetickým a uměnovědným. Hlavním původcem a organizátorem redakce Českého časopisu estetického¹⁸⁹ se stal filosof Josef Bartoš, blízký okruhu filosofického časopisu *Ruch filosofický*.¹⁹⁰

psycholog Sigmund Freud a filosof Friedrich Nietzsche, vymykající se obvyklé pozitivistické představě akademického badatele.

¹⁸⁸ **Otakar Zich** (1879-1934), estetik, pedagog a hudební skladatel. Po studiích na pražské filosofické fakultě působil jako středoškolský profesor (obdobně jako jeho mladší spolužák z univerzity Bohumil Markalous měl kromě estetiky vystudované nějaké „praktické“ obory - matematiku a fyziku). Habilitoval se roku 1911, po válce zakládal estetiku na Masarykově univerzitě v Brně, roku 1924 ale odchází do Prahy. Kromě vědecké práce se věnoval skládáním operních i vokálních děl a zajímal se rovněž o lidovou hudbu a tanec.

¹⁸⁹ Český časopis estetický. Sborník Pro estetiku, vědy příbuzné a uměleckou výchovu I, 1920-1921, č. 1-4.

¹⁹⁰ **Josef Bartoš** (1887-1952), středoškolský profesor, estetik, filosof, hudební historik a kritik. Ve sporech o Antonína Dvořáka stoupenec Zdeňka Nejedlého, filosoficky český pokračovatel a propagátor intuitivní koncepce Benedetta Croceho. Kromě překladů jeho děl a vlastních prací z obecné estetiky sepsal několik životopisných

Časopisu nakonec vyšla jen čtyři čísla (druhé a třetí jako dvojčíslo) mezi dubnem 1920 a lednem následujícího roku (vydávalo nakladatelství B. Kočího), přesto tato snaha znamenala určitý pokus o reflexi dění v oboru a přinesla cenné zkušenosti s podnikáním podobných akcí pro všechny zúčastněné. Jednotlivá čísla obsahovala např. studii ze sociologie umění na pokračování od Emanuela Chalupného, příspěvky Františka Mareše, Otokara Fischera, Františka Skácelíka, Emanuela Svobody a Tomáše Trnky. V druhém čísle uveřejnil Josef Bartoš „programní“ stať, ve které si za cíl v tehdejší době nestálých tiskařských poměrů a neustálých kompromisů stanovil „staviti chaos v dnešní estetice u nás“ a místo metodologické změti (způsobené psychologickými, sociologickými a etnografickými inspiracemi) šířit víru v možnost „moderní vědecké (t. j. filosofické) estetiky“.¹⁹¹ Proti německé estetice, považované jím za hlavního původce chaosu, vyzdvihнул v článku osobitost i přínos filosofa Benedetto Croceho a vyslovil požadavek návratu k estetice idealistické, předherbartovské (s důrazem na rozdílnost metodologických rozdílů mezi filosofií a přírodními vědami – zbavit se mechanického přístupu např.). Markalous přispěl svým dílem do čtvrtého čísla časopisu, kam byly zařazeny dva jeho referáty (o životopisném portrétu Rembrandt. Život a umění od Jana Vetha a popularizačním podniku nakladatelství K. Beniška se sídlem v Plzni s cílem vydat 40-50 grafických listů s reprodukcemi děl význačných českých malířů).¹⁹²

Josef Bartoš v uvedeném článku v pasážích o Croceovi uvedl jako jeden z úkolů pro českou estetiku nezbytnost doplnit překlad teoretické části jeho estetiky¹⁹³ o dějinné pasáže (k poznání jeho „filosofie ducha“) a rovněž převést do českého jazyka autorův spis Breviř estetiky, který je dle Bartoše vhodným úvodem do Croceova filosofického uvažování o umění. Tohoto úkolu se nakonec po šesti letech zhostil sám, když svůj překlad Breviře doplnil navíc o rozsáhlejší biografickou předmluvu o Croceovi. Uvedený titul se stal osmým svazkem knihovny Ars¹⁹⁴, kterou začal Bohumil Markalous redigovat po svém návratu z Francie a habilitaci na Brněnské technice roku 1924, souběžně s prací na vydávání sborníku věnovaném bytové kultuře (který čekal mimochodem podobný osud jako Český časopis estetický).

Edici Ars, s podtitulem „Sbírka rozprav o umění“, vedl Markalous mezi lety 1924 a 1938, přičemž v pozdějších letech byl učiněn pokus v edici pokračovat vydáváním druhé řady zaměřené na literárně historické studie. Do roku 1948 ale vyšly pouze tři tituly a první dva

studií o českých uměleckých osobnostech (Miroslav Tyrš, J. B. Foerster, Zdeněk Fibich). V letech 1927-1929 redigoval s Karlem Vorovkou a Tomášem Trnkou revue Filozofie.

¹⁹¹ Bartoš, J., O hlavních úkolech Českého časopisu estetického, ČČE I, 1920-1921, č. 2-3, s. 33-41.

¹⁹² ČČE I, 1920-1921, č. 4, s. 121n.

¹⁹³ Míň titul Croce, B., Aesthetika vědou výrazu a všeobecnou linguistikou, Praha 1907 (nakl. J. Otto).

¹⁹⁴ Croce, B., Breviř estetiky, Praha 1927.

navíc hned roku 1940.¹⁹⁵ Těžiště sbírky tedy zůstalo v oněch patnácti letech První republiky, kdy vyšlo dvacet svazků. Po většinu let se Markalousovi dařilo vypravit cca jeden titul za rok, někdy i víc (hlavně v prvních letech a znovu roku 1937). Volné zůstaly pouze roky 1928 a 1936.¹⁹⁶

Již při letném pohledu na soupis titulů, vyšlých v knihovnici Ars (viz přílohy této práce), je patrné, že zatímco ve 20. letech spočívalo těžiště v překladech základních soudobých estetických pojednání předních evropských autorit v oboru (alespoň co do výběru redaktora)¹⁹⁷, ve 30. letech se pozornost přesunula víc k autorům českým a pojednáním z historie a psychologie umění.¹⁹⁸ Z hlediska uměleckých aktivit pokryla edice většinu oblastí od obecné teorie, přes výtvarné umění, divadlo, literaturu, poezii, hudbu i otázku vkusu v praktickém životě. Zajímavé je také složení autorského kolektivu jednotlivých publikací, zahrnutých do sbírky. Přes očividnou různorodost jejich přístupů (psychologizující a sociologizující estetikové, funkcionalističtí architekti a teoretici, idealistický filosof intuice, katolický literární mystik, světově proslulý skladatel moderní hudby či příslušníci mladé generace českých literárních kritiků) a národnostní původ (zařadil do ní autory a autorky české, francouzské, německé, italské a ruské) je ze seznamu patrná určitá redaktorova koncepce. Vedle stručných a popularizujících historických prací zahrnul Markalous do sbírky autory a díla představující v jeho očích moderní a podnětné přístupy k umělecké látce a její reflexi, a to celkem bez ohledu na jejich věkovou příslušnost k určité generaci nebo teoretickou vyhraněnost.¹⁹⁹

Sbírku Ars zahájila prvním svazkem roku 1924 stručná životopisná črta Zdeňka Nejedlého o Bedřichu Smetanovi, určená „*pro informaci ciziny k jubilejním slavnostem 1924*

¹⁹⁵ O českou literární kritiku. Vůdčí zjevy kritiky let devadesátých, Praha 1940; Šklovskij, V., Jak dělat prózu a verše. Technika spisovatelského řemesla, Praha 1940; název třetího titulu se autorovi této studie bohužel nepodařilo zjistit (je pravděpodobné, že bude uložen v Johnově pozůstalosti v LA PNP Praha). Sbírkou v druhé řadě vydávalo nakladatelství Orbis ve spolupráci s Literárně historickou společností za redaktorského přispění Alberta Pražáka, Karla Krejčího a Františka Halase.

¹⁹⁶ Počátkem roku 1928 převzal Markalous vedení redakce Pestrého týdne, což ho zřejmě spolu se sekretářstvím Společenského klubu plně vytížilo (ten rok také naposledy přednášel na technice). Rok 1936 věnoval (kromě literární práce) zařizování svého „poustevníckého“ sídla v Novém městě nad Metují (v Červené věži) a vzhledem k jeho povaze a dochovaným zmínkám v pramenech lze předpokládat, že tomu věnoval maximum své energie.

¹⁹⁷ Markalous se zde omezil na tři francouzské estetiky, které buď osobně znal (Victor Basch, Charles Lalo), nebo pokládal za důležité zpřístupnit českému čtenáři v překladu základní dílo autora jinak již v domácím prostředí dobře známého (Jean Maria Guyau).

¹⁹⁸ Z prací z oblasti psychologie umění např. Vinchon, J., Umělecké projevy choromyslných, Praha 1931; Kafka, F., O umělecké tvořivosti. Studie psychologická, Praha 1938. Z jedenácti svazků vydaných v letech 1930-1938 bylo sedm prací původních od českých autorů.

¹⁹⁹ Jean-Marie Guyau (1854-1888) patřil ještě cele 19. století, zatímco např. František Kovárna (1905-1952) nebo Václav Černý (1905-1987) představovali mladou generaci, prožívající a promýšlející svět podstatně odlišným způsobem v jiném čase a prostředí.

pořádaným sborem pro postavení pomníku Bedřichu Smetanovi v Praze“.²⁰⁰ Útlá knížka s jedenácti obrazovými přílohami představovala svým způsobem nahlédnutí do příprav rozsáhlé čtyřsvazkové studie Nejedlého o Smetanovi, jejíž první část vyšla ten samý rok a cyklus byl završen roku 1933, kdy byla vydána závěrečná část čtvrtá.²⁰¹

Během prvních šesti let vydal Markalous ve sbírce autory takřkajíc „vlastní“ či „kmenové“, které v mnoha případech také osobně znal a velmi si jich jako odborníků i významných osobností cenil. V jejich osobách a dílech se zároveň koncentrovaly duchovní proudy doby, které nejvíce působily na utváření myšlenkového světa Bohumila Markalouse. Mezi autory byli zastoupeni sociologizující estetikové Jean Maria Guyau²⁰² a Charles Lalo²⁰³, Victor Basch²⁰⁴ kriticky se vyrovnávající s kantovskou estetikou a teorií „vcítění“ Theodora Lipse, italský filosof intuice Benedetto Croce²⁰⁵ a v neposlední řadě moderní architekti a teoretikové spojení s funkcionalismem a zásadami prosazovanými německým Bauhausem – Adolf Loos²⁰⁶ a Bruno Taut.²⁰⁷ Markalous sám byl také ve dvou případech autorem předmluvy knihy (u prací Victora Basche a Charlese Lalo) a uspořádal (a částečně přeložil) sbírku statí Adolfa Loose Řeči do prázdna, ke které shromáždil a připojil místo doslovu několik reakcí na architektovu činnost a přednášky z pera různých autorů.²⁰⁸

Ve sbírce Ars se Markalousovi podařilo skloubit různé přístupy a oblasti estetiky tak, aby vznikla vyvážená edice zpřístupňující soudobým čtenářům stručné historické exkurze do dějin oboru²⁰⁹ i moderní koncepce leckdy ztěžka se prosazující.²¹⁰ Zvláště u překladů cizích autorů vyjednal nejednou připojení obsáhlejší předmluvy, která by nastiňovala stručný vývoj filosofického myšlení dané osobnosti či dotčeného přístupu, aby se i méně sečtělému čtenáři

²⁰⁰ Nejedlý, Z., Bedřich Smetana, Praha 1924.

²⁰¹ Nejedlý, Z., Bedřich Smetana I., Doma, Praha 1924; týž, Bedřich Smetana II., Na studiích, Praha 1925; týž, Bedřich Smetana III., Praha a venkov, Praha 1929; týž, Bedřich Smetana IV., Ve společnosti, Praha 1933.

²⁰² Guyau, J. M., Umění z hlediska sociologického, Praha 1925.

²⁰³ Lalo, Ch., Krása a láska, Praha 1926.

²⁰⁴ Basch, V., Hlavní problém estetiky, Praha 1924.

²⁰⁵ Croce, B., Breviář estetiky, Praha 1927.

²⁰⁶ Loos, A., Řeči do prázdna. Soubor statí o architektuře, bydlení, ústroji a jiných praktických věcech, které uspořádal Bohumil Markalous, Praha 1929.

²⁰⁷ Taut, B., Nové bydlení. Žena jako tvůrce (moderní domácnosti), Praha 1926. **Bruno Taut** (1880-1938), německý architekt a teoretik působící hlavně v Berlíně a Magdeburku. Před První světovou válkou patřil spolu s Woldem Gropiem (1883-1969) k předním propagátorům moderních tendencí v architektuře (spoluautorem tzv. Skleněného pavilónu na Spolkové výstavě v Kolíně nad Rýnem roku 1914), později byl ovlivněn staroindickým a alpským dřevěným stavitelstvím. Po válce strávil dva roky v Magdeburku jako městský stavební rada a od roku 1924 vedl vlastní architektonický ateliér se zaměřením na soukromé a obytné stavby (Berlín, Zehlendorf, atd.). V 30. letech působil jako architekt a pedagog v Sovětském svazu, Švýcarsku, Japonsku a Turecku.

²⁰⁸ Markalous zde neváhal kromě víceméně pochvalných a oceňujících glos a recenzí uveřejnit i notně kritický a trochu jízlivý článek od Richarda Weinera, který vyšel 3.4.1926 v Lidových novinách (Weiner, R., Adolf Loos chůvou, in: Loos, A., Řeči do prázdna, Praha 1929, s. 178-183.).

²⁰⁹ Svoboda, K., Vývoj antické estetiky, Praha 1926.

²¹⁰ Viz např. Markalousova předmluva k Řečím do prázdna Adolfa Loose (Loos, A., Řeči do prázdna, Kutná Hora 2001, s. 9-14.).

naskytlá příležitost danému textu skutečně porozumět.²¹¹ Kromě progresivních západoevropských tendencí se dostalo místa (v případě divadelní tvorby) i pro jejich soupeřníky na východě či jihovýchodě Evropy.²¹² V 30. letech převážila v knižnici původní díla českých autorů, kteří patřili k Markalousovým vrstevníkům (Jan Hofman, Otakar Zich)²¹³ nebo se rekrutovali z řad mladých ambiciózních badatelů a kritiků (František Kovárna, Václav Černý).²¹⁴ Za zvláštní zmínku stojí vydání překladu Čisté poezie od francouzského literárního mystika a člena Académie Française Henri Bremonda.²¹⁵ Muž, kterému „*bylo souzeno stát se obhájcem poesie a mystiky v dobách koženého racionalismu a diskursivního rozumaření*“²¹⁶, patřil do linie francouzských a evropských myslitelů (Bergson, Nietzsche, Croce, atd.), kteří celý svůj život a řadu filosofických děl zasvětili mimo jiné upozorňování na nedostatky a jednostrannosti moderní doby, příkládající důraz pouze na lidské raciono, vědecké přenášení metodologických postupů z věd přírodních do humanitních oblastí a obecně převládající

²¹¹ Např. nastínění osobnosti a filosofie Benedetto Croceho od Josefa Bartoše (Croce, B., *Brevíř estetiky*, Praha 1927, s. 5-50.); pojednání o vzniku moderního ruského divadla od Jindřicha Honzla ke knize Alexandra Tairova (Honzl, J., *Vznik moderního ruského divadla*, in: Tairov, A., *Odpoutané divadlo*, Praha 1927, s. 5-61); nebo stat' Ladislava Kratochvíla o původu psychoanalýzy (Kratochvíl, L., *Rozvoj a význam psychoanalýzy*, in: Freud, Z., *Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci. 4 obrazy*, Praha 1933, s. 7-39).

²¹² Tairov, A., *Odpoutané divadlo*, Praha 1927; Flajšhansová-Hušková, J., *Moderní rumunské drama*, Praha 1934.

²¹³ Hofman, J., *Staré umění na Slovensku*, Praha 1930; Zich, O., *O typech básnických*, Praha 1937. **Jan Hofman** (1883-1945), český historik umění a propagátor moderních metod památkové péče, vystudoval práva a posléze dějiny umění na univerzitách v Praze a Innsbrucku. Roku 1904 stál u zrodu Svazu československého studentstva a mezi lety 1906-1910 byl jednatelem Klubu za starou Prahu. Po válce spoluzakládal Vlastivědné muzeum v Bratislavě a z pozice vládního úředníka měl na starosti ochranu památek na Slovensku, které věnoval i své odborné publikace.

²¹⁴ Černý, V., *Esej o básnickém baroku*, Praha 1937; Kovárna, F., *Současné malířství*, Praha 1932; Kovárna, F., *Malířství ornamentální a obrazové. Příspěvek k určení výtvarné funkce předmětu*, Praha 1934. **František Kovárna** (1905-1952), český výtvarný kritik a estetik, spisovatel a překladatel. Začínal jako výtvarný a kulturní referent různých periodik a uměleckých revue za války, roku 1931 se stal tajemníkem Klubu za starou Prahu a 1935 se habilitoval pro obor dějiny umění na Univerzitě Karlově (profesorem 1945, po Únoru 1948 odešel do exilu). Spolupracovník Václava Černého při *Kritickém* měsíčníku a autor mnoha hesel v *Ottově slovníku naučném nové doby*. Kromě umělecko-historických a estetických studií psal paralelně expresivně laděné romány a povídky. **Václava Černého** (1905-1987) snad není nutné blíže představovat, snad jen že ve sledované době měl již za sebou dvě publikace (v českém jazyce) věnované reflexi současného umění (Černý, V., *Ideové kořeny současného umění. Bergson a ideologie současného romantismu*, Praha 1929.) a životu a dílu spisovatele Karla Čapka (Černý, V., *Karel Čapek*, Praha 1936). Jeho esej o baroku se stal příspěvkem do dobové polemiky a prvního soustavnějšího zhodnocení tohoto uměleckého a kulturního období v českých zemích (roku 1934 předcházelo vydání výpravné publikace věnované baroknímu umění a na rok 1938 se připravovala velkolepě koncipovaná výstava k tématu).

²¹⁵ Bremond, H., *Čistá poesie*, Praha 1935. **Henri Bremond** (1865-1933), člen francouzské Akademie, psycholog náboženství a literární kritik. Pocházel z Provence z jihu Francie, jezuitskou výchovu vystřídala studia filosofie a klasické filologie v Anglii. Po návratu působil jako pedagog, důležitá byla pro něj cesta do Řecka a Athén roku 1900. Svůj život zasvětil studiu evropského mysticismu a romantismu, které se odrazilo v jeho celoživotním díle *Literární dějiny náboženského citu ve Francii*, které zabíralo časově období tří století od náboženských válek do autorovy současnosti. Ve své filosofické koncepci „intelektu“ prosazoval místo dominantní role racionality a empirismu spolupráci rozumu, nazírání a intuice (citu). Umění se podle něho ve svých vrcholných projevech blíží a splývá s modlitbou, přičemž čtenář a recipient díla je obvykle ve výhodě, protože tvůrce zůstává spoután nutností vyjádření.

²¹⁶ Šalda, F. X., *Henri Bremond*, in: Bremond, H., *Čistá poesie*, s. 7-20.

mechanický přístup ke světu. Bremondova kniha vznikla na základě jeho proslavené přednášky v Institutu de France v Paříži roku 1925 (v originále publikována o rok později), která rozdělila francouzský literární svět na dva do značné míry zneprátelené tábory. V českém prostředí nacházely bremondovské inspirace živnou půdu mezi katolickými „renegáty“, určitou inspiraci přinášel ale i některým stoupcům avantgardy.²¹⁷ Bohumilu Markalousovi mohlo být na Bremondovi blízké jeho zdůrazňování opomíjené role citu v životě i reflexi umění²¹⁸, pedagogické souvislosti jeho myšlenek²¹⁹ i obecně lidský přístup k životu, ve kterém je Henri Bremond (dle F. X. Šaldy) „*vždycky pro rozum, ale ovšem pro rozum úplný, nezmrzačený, nesuchý, nemrzoutský*“.²²⁰ Ač tedy jeho práce přinášela zajímavé podněty pro myšlenkový svět některých osobností uměleckého světa, pro kritickou recepci poezie a umění zůstával Bremond, vzhledem k zaměření pozornosti na výklad vzniku a již méně na problémy hodnocení a rozboru díla, v širším měřítku autorem okrajovým.²²¹

Zde se dostáváme k otázce recepce a dobových ohlasů na knižnici Ars v českém kulturním prostředí. V periodickém tisku, zaměřeném na uměleckou kritiku a kulturní dění, se jednotlivým sbírkám dostávalo velmi sporadické pozornosti.²²² Markalous sám uveřejnil dva články v Ruchu filosofickém, se kterým příležitostně spolupracoval a v jehož redakci působily osobnosti duchovně jemu spřízněné (Josef Bartoš, Tomáš Trnka).²²³ Kromě těchto dvou příspěvků byly na stránkách časopisu publikovány ještě dvě drobnější recenze z pera Jiřiny

²¹⁷ Vzhledem k Bremondovým vztahům ke katolické církvi se nabízí srovnání s českým básníkem a knězem Jakubem Demlem (1878-1961), které by ovšem vyžadovalo bližší potvrzení z pramenné základny vymykající se záměrům i rozsahu této studie. Určité bremondovské reminiscence lze přesto nalézt např. v publikační činnosti katolického kněze a pedagoga Vysoké školy politické a sociální Jana Strakoše (1899-1966), který na počátku 30. let vydával v Kroměříži čtvrtletní sborník pro poesii a literární vědu nazvaný Poesie.

²¹⁸ Srov. Markalous, B., Victor Basch, in: Basch, V., Hlavní problém estetiky, Praha 1924, s. 5-17.

²¹⁹ Lze předpokládat, že se Markalous seznámil (během svého pobytu ve Francii nebo při redakci inkriminovaného titulu) s Bremondovým spiskem o dětství a pedagogice Dítě a život, ve které autor zdůrazňoval na prvním místě kulturu obraznosti (problémem lidského vnímání a zraku speciálně se v té době Bohumil Markalous intenzivně zabýval).

²²⁰ Šalda, F. X., Henri Bremond, in: Bremond, H., Čistá poesie, s. 15.

²²¹ Zajímavé srovnání přinesl např. dr. Ladislav Kratochvíl (1907), překladatel Bremondův a Freudův z knižnice Ars, ve studii věnované reflexi umění a poezie u těchto dvou osobností, nazvané Bremond a Freud. Dvojí pojetí čisté poezie (Listy pro umění a kritiku III, 1935, s. 198-201).

²²² Nebyl to ovšem jev nijak okrajový. Vzhledem k délce trvání edice (15 let), která předčila životnost většiny kulturních periodik v meziválečném Československu, nebylo ani prostoru pro nějakou soustavnou pozornost k ediční činnosti jednotlivých nakladatelství, natož natolik specificky zaměřenou (Český časopis estetický, který měl v tomto bodě největší potenciál, vydržel sotva jeden ročník).

²²³ B. M., Dva francouzští estetikové, Ruch filosofický V, 1925, s. 301-306; B. M., Charles Lalo, Ruch filosofický VI, 1926-1927, s. 40-47. **Tomáš Trnka** (1888-1961), český filosof a osvětový pracovník. V letech 1917-1925 působil v Osvětovém svazu a poté (jako tajemník a později ředitel) v Masarykově lidovóchovném ústavu. Patřil k okruhu protipozitivistické opozice v české meziválečné filosofii, spojené s časopisy Ruch filosofický, Filosofie a Český časopis estetický. V odborném díle věnoval pozornost filosofii kultury a cestám moderní filosofie 19. a 20. století. Ve volném čase psal básně (některé zhudebnil J. B. Foerster) a při Masarykově lidovóchovném ústavu založil a vedl filmové oddělení, v jehož rámci se také sám věnoval amatérskému filmu. Jeho snímek Bouře nad Tatrami (1932), zhudebnění symfonické básně Vítězslava Nováka, získal roku 1934 ve filmové soutěži na benátském Biennale jednu z hlavních cen.

Popelové a Jana Blahoslava Čapka.²²⁴ Na stránkách jiných vybraných periodik lze nalézt zmínku o nějakém svazku edice jen výjimečně, byť recenzím odborné a naučné literatury věnovala podstatnou část svého místa.²²⁵ Ústřední tiskový orgán meziválečné české filosofie Česká mysl přinesl pravděpodobně jedinou recenzi (Croceho Breviře estetiky), která se ovšem z valné části (a dost příznačně) zaměřila na odbornou revizi překladu a metodologické „uzávorkování“ Croceho pojetí estetiky.²²⁶ Poslednímu svazku edice (O umělecké tvořivosti od Františka Kafky) z roku 1938 se dostalo důstojného zhodnocení z pera Karla Tondla na stránkách Naší doby, kde vyzdvihl kvality knihy „*v našich poměrech svým předmětem vzácné a jedinečné, cenné nejen vědecky, ale i se stanoviska opravdovosti hlubokého vztahu k umění*“.²²⁷ V osobně autora ocenil Tondl šťastné spojení fundovaného vědce i zaujatého estéta s citovým poměrem k tématu, kterému se navíc dostal k zpracování bohatý průvodní materiál získaný z dotazníkové akce mezi českými umělci. Jako hlavní přínosy publikace vyzdvihl vyplnění mezery v naší vědecké literatuře, zlidštění vztahu k tvůrčí práci a jasnost a přehlednost podání, které u tak náročného tématu není zdaleka samozřejmostí.

Fragmentárnost recenzí a ohlasů na sbírku Ars logicky vyplývala z jejího zaměření na pomezí oblast reflexe umění bez omezení na nějakou jeho specifickou část (malířství, poezie, apod.). Práce autorů „kontroverzních“ (Croce, Loos, Bremond) se vhodně doplňovaly s pojednáními z oblasti historie umění, praktické estetiky nebo psychologie a sociologie umění, která nahlížela na vybrané téma vždy z originálního úhlu pohledu, nebo aspoň zaplňovala citelnou mezeru na trhu (z hlediska osvětových a vědecky popularizačních snah). Při rozhledu po srovnatelné ediční činnosti prvorepublikových nakladatelství vynikají jako jedna z mála sbírek, která již při letném seznámení nabízí určité paralely k Markalousově edici Ars, Knihy zkušeností a úvah (1929-1935) nakladatelství Melantrich, ve kterých se podařilo Bohumilu Mathesiovi za sedm let existence zredigovat a přivést na svět obdobné množství svazků, jako jeho jmenovci v edici Ars (20 titulů).²²⁸ Obě sbírky se sobě přibližují

²²⁴ Popelová, J., K. Svoboda: Vývoj antické estetiky, Ruch filosofický VI, 1926-1927, s. 303n; Čapek, J. B., M. Guyau: Umění z hlediska sociologického, Ruch filosofický V, 1925, s. 310.

²²⁵ Např. Čapek, J. B., Charles Lalo: Krása a láska, Kritika III, 1926, č. 19-20, s. 244n; P. F., M. Guyau: Umění z hlediska sociologického, Rozpravy Aventina I, 1925-1926, č. 9, s. 119n. Mezi vybrané excerpované časopisy byly zahrnuty formou sondy Česká mysl, Kritika, Listy pro umění a kritiku, Naše doba, Rozpravy Aventina, Ruch filosofický a Tvorba.

²²⁶ Schützner, J., O českém překladu Croceho Breviře estetiky, Česká mysl XXV, 1929, č. 1, s. 40-43.

²²⁷ Tondl, K., F. H. Kafka: O umělecké tvořivosti, Naše doba XLV, 1938, s. 556-558.

²²⁸ V této souvislosti se dochovalo zajímavé svědectví v Johnově korespondenci o praktickém fungování redakce knižní edice, jakou byla „Sbírka rozprav o umění“ Ars. Např. v dopise F. X. Šaldovi ze 7. ledna 1936 si Bohumil Markalous postěžoval: „Já se ještě držím. Správně: klepu se. Za rok jeden svazček – aby se teda neřeklo. Vařit z vody. Takhle kdyby byla malá glosa v Zapisníku, tak by mě aspoň morálně podepřela a vůči nakladatelství Orbis posílila. Váš řádek – doušek vína. Je to všecko u nás setsakramentský, rekonvalescentský“. Z tehdejších Markalousových dopisů Šaldovi i jiným osobnostem vyplývá, jaké finanční potíže doprovázely vydávání edice

šíří tématického záběru, generační i národnostní rozvrstveností autorů jednotlivých titulů i důrazem na vyváženost otázek a problémů historických, soudobých i moderních.²²⁹ Mathesiova knižnice nicméně věnovala více pozornosti otázce náboženství²³⁰ a, jak již název napovídá, individuálnímu poměru člověka k moderní době.²³¹ Teoretické problémy umělecké tvorby a estetiky zůstávaly zastoupeny v menším množství.²³²

Redigování sbírky *Ars* znamenalo pro Bohumila Markalouse jednu z hlavních příležitostí uplatnit své představy a organizační schopnosti mimo akademickou půdu či sféru institucionalizované osvětové (lidovýchovné) činnosti. Absenci „přímého názoru“, na který kladl největší důraz, zde nahrazovalo pěstění kritické schopnosti, rozšiřování obecné vzdělanosti a obeznámenosti s aktuálními myšlenkovými proudy u českého čtenáře. Vhodně se tak činnost redaktora knižního doplňovala s dalšími dvěma rolemi, kterým dá se říci „naplno propadl“ na přelomu 20. a 30. let – organizátora a sekretáře Společenského klubu a šéfredaktora prestižního společenského a kulturního časopisu *Pestrý týden*.

Tiskový odbor předsednictva vlády a cesta do Anglie

Návrat do Prahy, odkud odešel v roce 1919 do brněnských Lidových novin, a zvláště příchod do nakladatelství Orbis řízeného de facto, jak bylo již dříve uvedeno, z ministerstva zahraničí znamenal pro Bohumila Markalouse kromě jiného opětovné oživení kontaktů s přáteli a známými z řad poslanců i řadových členů sociální demokracie, jejímž byl členem, z nichž mnozí byli ministerskými úředníky. K přesnějšímu určení okolností, za jakých byl roku 1925 „přikázán službou k Tiskovému odboru presidia ministerské rady“ (původní název České tiskové kanceláře), se dnes nedostává pramenných podkladů.²³³ Na podzim toho roku,

(dokonce se vyžadoval v některých případech finanční podíl autorů jednotlivých svazků). Obdobně žádal např. již roku 1926 Václava Tilleho, kterému poslal všechny dosavadní svazky edice, zda by nemohl uveřejnit noticku o sbírce ve Venkovu, která by pomohla s propagací sbírky a tedy i obratem, když vydávání takové sbírky provází mnoho obtíží a tisková podpora není skoro žádná. Uvedená korespondence souborně in: *Polohy srdce*.

Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982 (s. 49n, 61n).

²²⁹ Prostoru se v ní dostalo např. statím o klasické ruské literatuře (Ljackij, J. A., *Klasikové ruské literatury*, Praha 1930), pojednáním o českém dramatu (Buzková, P., *České drama*, Praha 1932) nebo rozboru některých klíčových problémů soudobé psychologie (Driesch, H., *Základní problémy psychologie*, Praha 1933).

²³⁰ Např. James, W., *Druhy náboženské zkušenosti*, Praha 1930; Kozák, J. B., *Ježíš ve víře a skepsi*, Praha 1929; Zieliński, T., *Náboženství starého Řecka*.

²³¹ Např. Fuchs, A., *Autorita*, Praha 1930; Svoboda, E., *Amerika a evropský divák*, Praha 1930; Svoboda, E., *Věci všední i nevšední*, Praha 1931.

²³² Např. Šklovskij, V., *Teorie prózy*, Praha 1933.

²³³ Podrobnější informace by se mohly skrývat v nepublikované části Markalousovy korespondence, uložené v Literárním archivu PNP v Praze (ve fondu Jaromír John), která je ovšem teprve v prvním stadiu zpracování a bez konkrétnější vymezeného požadavku de facto nedostupná. Zajímavé informace by se mohly objevit po

kdy již likvidoval redakci Bytové kultury, redigoval knižnici Ars v nakladatelství Orbis a přednášel na Vysokém učení technickém v Brně (kromě toho, že dál publikoval v Právu lidu a dalších periodikách), vyjádřil v jednom dopise Emilu Vachkovi přání, že by rád zůstal natrvalo „*při té práci v archivu*“ (obrazový archiv ČTK).²³⁴ Podmiňoval to mimo jiné prostorem pro osobní iniciativu, vůli a určitou autonomii, kterou kdyby provázela šestihodinová pracovní doba, nevadilo by mu zůstat víc úředníkem než redaktorem a získal by prostředky na trvalé přestěhování z Brna do Prahy spolu se svou rodinou.

Situace se ale měla vyvíjet jiným směrem. V jednom z vlastních životopisů o tom Bohumil Markalous zanechal stručnou, ale výstižnou zprávu: „*Když mě v roce 1926 zavolal tehdejší ministr sociální péče dr. Josef Schieszl, zda chci s ním, jako jednatelem, zakládat klub v Sylva-Tarroucovském paláci na Příkopech, stal jsem se jeho sekretářem a zpravodajské oddělení ministerstva zahraničí poslalo mě do Londýna ke studiu zařízení a organizace klubů, které, nejčelnější, jsem si prohlédl v průvodu Paula Selvera. Při tom také londýnské památky a galerie. Pobyl jsem pouze asi tři týdny.*“²³⁵ Markalous byl jako zkušený organizátor a esteticky vzdělaný odborník pověřen výpravou a zařízením vnitřních prostor klubu (22 sálů a místností), který se měl nacházet v reprezentativním paláci na frekventované třídě v centru Prahy. Aby se klub, který měl sloužit mimo jiné akcím spojeným s hostováním oficiálních státních návštěv a významných zahraničních osobností, brzy přiblížil na evropskou a světovou úroveň, byl Bohumil Markalous jako sekretář klubu vyslán do Anglie k „*přímému poznání kulturně-spoločenských poměrů anglických*“ a prostudování podobných zařízení na nejvyšší úrovni.²³⁶

prostudování archivů České tiskové kanceláře nebo nakladatelství Orbis, jehož fond se nachází v Národním archivu Praha.

²³⁴ Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, s. 111n. Česká tisková kancelář (ČTK) byla založena po osamostatnění republiky v roce 1918. Během 20. let se konsolidovala její vnitřní struktura, navázala se spolupráce se sesterskými organizacemi po Evropě a začalo se s budováním vlastních poboček a sítě zpravodajů. Bohumil Markalous se účastnil zakládání archivu ČTK v polovině 20. let, kdy dostal na starost obrazové oddělení agentury (kancelář tehdy jako celek zaměstnávala kolem 25 novinářů). Srov. Beránková, M. – Křivánková, A. – Ruttkay, F., Dějiny československé žurnalistiky III. Díl (Český a slovenský tisk v letech 1918-1944), Praha 1988, s. 61-63.

²³⁵ Příloha č. III k Dotazníku Ministerstva školství, věd a umění z roku 1948 (zřejmě v souvislosti s Markalousovým jmenováním řádným profesorem na Palackého univerzitě v Olomouci). Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů. JUDr. **Josef Schieszl** (1876-1970), český právník, politik a publicista, účastník prvního odboje. V meziválečném období poslanec za národní demokracii, ministr zdravotnictví a sociální péče a posléze přednosta odboru Kanceláře prezidenta republiky. Spolu s Bohumilem Markalousem hlavní organizátor Společenského klubu v Praze Na Příkopech. Paul Selver byl zaměstnancem československého vyslanectví v Londýně, který Markalouse doprovázel během jeho londýnského pobytu.

²³⁶ Klub byl pojmenován Atheneum, obecně se ale vžilo prostějši označení Společenský klub (po druhé světové válce ještě nějaký čas klub přežíval s přídomek Národní). Důležitou osobností v pozadí zde byl opět první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, z jehož „podnětu a munificencí“ klub vznikl. V Johnově fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze se dochoval Markalousův opis Zprávy o studijní cestě do Anglie pro Ministerstvo zahraničí z 16. září 1927, kterou vyhotovil po svém návratu na

Vznik samostatné republiky postavil českého člověka před skutečností dosud neznámé a nevyzkoušené. Západní typ demokracie podmíněný existencí a pěstováním občanské společnosti vyžadoval mnoho institucí v rakouském předválečném c. a k. režimu nepotřebných a nežádoucích, popřípadě nahrazovaných prostředím vídeňského dvora. Z válečných událostí vzešla nová orientace politická a kulturní, která vytvářela spojenecké svazky s dohodovými mocnostmi Francií a Velkou Británií. Do popředí se dostávaly hodnoty a zdůrazňování morálky, solidnosti, tolerance a duchovních kvalit, jejichž nejlepším zosobněním byl samotný prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Ač v kulturní sféře převažovaly vzory a inspirace francouzské, v oficiální linii se navazovalo na anglosaskou tradici osobního nasazení a politické odpovědnosti patřičně vzdělané a společensky kultivované individuality. Když uplynul nějaký čas a republika měla za sebou porodní bolesti prvních poválečných let konsolidace vnitřní i směrem navenek (zejména ustálení hranic a rozvoj vlastní zahraniční politiky), začaly se objevovat první reflexe a rekapitulace dosavadního českého způsobu myšlení a jednání z pera domácích publicistů, filosofů a intelektuálů. Knihy Ferdinanda Peroutky²³⁷, Františka V. Krejčího²³⁸, Viléma Mathesia²³⁹ nebo Otakara Vočadly²⁴⁰ se kriticky vyrovnávaly s fenoménem českého člověka postaveného tváří v tvář novým skutečným a zatěžovaným novými povinnostmi, se kterými byl nucen se nyní potýkat a svým způsobem je řešit. Anglické (či anglosaské) paralely se u většiny z nich dostávaly na přední pozici, neboť podle autorů nabízely mnohé zkušenosti a kvality vhodné k následování a tvůrčímu zapracování do české „mentality“.

Ze společenského hlediska byl nejvýstižnějším zosobněním těchto principů vzor anglického gentlemana, který ve svých publikacích od počátku století propagoval jeden z průkopníků olympijské myšlenky u nás a první ceremoniář prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka, Jiří Stanislav Guth-Jarkovský.²⁴¹ Ve sféře teoretické a kritické reflexe umění a praktické estetiky byl zřejmě nejintenzivnějším propagátorem uvedených myšlenek v prvních

základě čerpání studijní podpory 6000 Kč od ministerstva (uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů).

²³⁷ Peroutka, F., *Jací jsme*, Praha 1924.

²³⁸ Krejčí, F. V., *České vzdělání*, 1924.

²³⁹ Mathesius, V., *Kulturní aktivismus. Anglické paralely k českému životu*, Praha 1924.

²⁴⁰ V té době publikoval články v tisku, knižně k tématu např. Vočadlo, O., *Anglie a Čechy*, Praha 1931.

²⁴¹ Jeho Společenskému katechismu se dostalo v letech 1921-1922 již 5., přepracovaného vydání, realizovaného nakladatelstvím Hejda a Tuček v Praze. V té době věnoval Jarkovskému (1861-1943) Markalous článek v Lidových novinách při příležitosti jeho šedesátých narozenin, ve kterém mimo jiné vzpomínal, jak se k chrudimským sextánům donesla v 90. letech 19. století zvěst o jednom profesorovi z Truhlářské ulice v Praze, který si kromě vedení klubu turistů, psaní cestopisů a bojů s rakouskými úřady ohledně osamostatnění české olympijské reprezentace našel čas také na psaní „hezkých novel a románů“. Dodnes prý zůstal, píše Markalous, „tím mužem, který měl odvalu kácet velepamátný hvozd našich nezpůsobů a mohl se pustit do výchovy nečesaného národa tím spíše, poněvadž se pořádně okoukl světem“. Citováno dle John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, Hradec Králové 1985, s. 298-303.

poválečných letech u nás Bohumil Markalous, v českém prostředí hlavní tlumočnická a zprostředkovatelská myšlenka i díla předního evropského architekta a osobnosti světového renomé Adolfa Loose.²⁴²

Politická samostatnost přinesla také naléhavou potřebu společenské reprezentace, na kterou nebyla mladá republika dosavadním vývojem dostatečně připravena. Za mocnářství se reprezentativní události odehrávaly ve většině případů ve Vídni a výjimečně v některých dalších centrech monarchie (např. Budapešť, Krakov, Lvov), kde se na jejich organizaci mohly podílet přední šlechtické a zámožnější měšťanské rody se známou společenskou tradicí. V českých zemích se zvláště po převratu ukázala naléhavou otázkou zajištění dostatečně reprezentativních prostor na úrovni pro společenské akce podobného druhu. Odchod řady šlechtických rodin ze země po osamostatnění a obecně nepříznivá situace v jejich (nejen) majetkových poměrech (zrušení šlechtických titulů, pozemková reforma), stavební rozvoj a z dlouhodobého hlediska evidentní nevhodnost potenciálních náhradních prostor ve městech (restaurace a kavárny) zavdaly, společně se snahou oživit společenský život a postavit ho na nových, demokratičtějších základech, podnět k zřízení společenského klubu v Praze, který by se inspiroval anglickými vzory a sloužil k neformálnímu setkávání předních osobností českého politického, kulturního a hospodářského života bez ohledu na jejich stranickou, stavovskou nebo zájmovou příslušnost. Prostory klubu měly být zároveň k dispozici a odpočinku oficiálním státním návštěvám a pracovníkům zahraničních diplomatických misí, aby tak zprostředkovaly nenucený kontakt českého živlu s mezinárodní scénou. Typ otevřeného anglického klubu se ukázal z mnoha důvodů jako nejvhodnější příklad a právě Bohumil Markalous byl vyslán, aby život a vedení takové instituce prozkoumal na místě nejvhodnějším, tedy v Londýně.

Cestu do Londýna realizoval Markalous za finanční pomoci Ministerstva zahraničí a s podporou českého vyslanectví v Londýně. Navštívil a stal se dočasným členem několika předních londýnských klubů z dlouholetou tradicí (Royal Automobile Club, Savage Club, Reform Club, Bath Club a Student Movement Club), kde hlavní pozornost věnoval organizaci (stanovy a domácí řády, funkce výboru klubu, zajištění vhodného personálu), vybavení (od nábytku po hygienická zařízení), zaměření (sportovní a zájmové, aristokratické, liberálně vzdělané, studentské či s umělecko-cestovatelským obsazením) a běžnému každodennímu

²⁴² Adolf Loos patřil od svého návratu ze Spojených států roku 1896 mezi mnoho vídeňských „anglofilů“ a horlivých kritiků šosáckého, nepraktického a pohodlnického života rakouských měšťanských vrstev. Ve svých statích a novinových článcích se neomezoval pouze na otázky ryze umělecké nebo estetické. Otázku moderní architektury a zařízení interiérů pojímal v nejširších souvislostech a dokázal se živě a poutavě rozepsat o různých tématech, která souvisela s praktickým životem. Srov. jednotlivé kapitoly (např. Etiketa, O šetrnosti, Pánské klobouky, apod.) v Loos, A., Řeči do prázdna, Praha 1929.

provozu. Na zpáteční cestě pobyl několik dní v Paříži, kde mohl se zájmem srovnávat francouzský a anglický styl společenského styku v obdobných pařížských institucích. Po návratu kromě zprávy pro ministerstvo sepsal a na pokračování v Přítomnosti uveřejňoval svoje poznatky a zkušenosti v článku věnovaném klubovému hnutí v Anglii.²⁴³

Společenský klub v Praze Na Příkopech

V české historické vědě byla dosud reflexi novodobých dějin společenského a kulturně-organizačního života věnována pozornost jen okrajově. Kromě několika sumarizujících studií²⁴⁴ a lokálně omezených bibliografických prací²⁴⁵ schází ucelenější syntetická práce, která by především s ohledem na období před první světovou válkou a dvacetiletí samostatné republiky zhodnotila fenomén kulturního a společenského soužití, když pozornost byla dosud věnována více staršímu období národního obrození a 19. století²⁴⁶, nebo některým vybraným osobnostem a institucím v této oblasti dlouhodobě aktivním.²⁴⁷ Ve svých obecněji pojatých esejistických pracích se vybranému tématu věnoval částečně Josef Kroutvor²⁴⁸, společenskému styku (vzhledem ke kultuře a životnímu stylu) byly zasvěceny některé edice a sborníky vzpomínek, zaměřené ovšem pouze na kavárenský život a restaurační podniky první republiky, kde se scházeli umělci a literáti.²⁴⁹

²⁴³ Markalous, B., Kluby a jejich anglická tradice, Přítomnost V, 1928, s. 440-442, 451-456, 475-476, 486-489, 504-506, 525-526, 535-536. V uvedeném článku nastínil historii i přítomný život nejvýznamnějších anglických klubů a několik zajímavých poznámek věnoval rozdílům vzhledem k jejich francouzským obdobím (důraz na výpravu, formu společenského styku, apod.). K tématu se ještě jednou vrátil po letech, kdy v podstatně přepracované a rozšířené verzi publikoval článek se stejným názvem v Magazínu Družstevní práce (Markalous, B., Kluby a jejich anglická tradice, Magazín D.P. III, 1935-1936, s. 67-73, 100-112, 134-142, 164-177, 211-219, 242-248, 277-285).

²⁴⁴ Janák, J., Spolky v českých zemích do roku 1951, in: Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium 7.-8. října 1992, Brno – Břeclav 1993, s. 59-93; Ratajová, J. – Rataj, T., Podoby a proměny spolkového života v Praze v letech 1919-1990, in: Documenta Pragensia XVIII, Praha 2000, s. 351-358.

²⁴⁵ Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990, Praha 1998.

²⁴⁶ Např. sborník Salony v české kultuře 19. století, Praha 1999. Částečně souvisejícímu fenoménu jubilejních výstav ve světovém kontextu byly věnovány práce Halada, J. – Hlavačka, M., Světové výstavy. Od Londýna 1851 po Hannover 2000, Praha 2000; Hlavačka, M., Jubilejní výstava 1891, Praha 1991.

²⁴⁷ Vzhledem k sledovanému období např. Sak, R., Salon dvou století. Anna Lauermannová-Míkschová a její hosté, Praha-Litomyšl 2003; Matys, R., V umění volnost. Kapitoly z dějin Umělecké besedy, Praha 2003; Krátká, P., Český PEN-klub v letech 1925-1938, Praha 2003.

²⁴⁸ Kroutvor, J., Pocta první republiky, in: Uchalová, E., Česká móda 1918-1939. Elegance první republiky, Praha 1996, s. 5-9; Kroutvor, J., Potíže s dějinami, Praha 1990; Kroutvor, J., Praha – město ostrých hran, Praha 1992.

²⁴⁹ Hoffmeister, A. (ed.), Kavárna Union. Sborník vzpomínek pamětníků, Praha 1958; z populárněji pojatých prací např. Jahn, K.-H. – Stich, A. (edd.), Kavárny & spol. Pražské literární kavárny a hospody, Praha 1990.

Do konce 19. století se v českých zemích rozvinul spolkový život do nebyvalých rozměrů. Dlouhodobé problémy s politickým uplatněním českého živlu v rámci mnohonárodnostní habsburské monarchie byly kompenzovány bohatou aktivitou ve sféře hospodářské a kulturní. Celospolečenské uvolnění po pádu bachovského absolutismu vytvořilo v Čechách a na Moravě od 60. let prostor pro zakládání různých spolků, občanských či národních jednot a celkové oživení společenského a kulturního života. Kolem roku 1900 se tak společenské sdružování v českých zemích realizovalo v řádově tisících různých spolků, přičemž v námi sledované oblasti kulturní či kulturně-společenské se jednalo o stovky subjektů se zaměřením na umění, kulturu, osvětu a společenský život. Nejrozšířenějším typem byly tzv. české besedy (měšťanské, občanské, řemeslnické, dělnické, apod.), k dalším patřily různé spolky vzdělávací a osvětové, čtenářské, hudební, divadelní, umělecké, učitelské, vědecké, spolky pro ochranu památek, apod. (např. střelecké nebo některé tělocvičné, které vyvíjely kulturní činnost). Jejich neformální období vytvářely obvykle v místních hostincích se scházející stolní a karetní společnosti, mnohdy s žertovným a „šprýmovným“ nádechem.

Příchod dalších generací a nové kulturní a společenské podněty přinášely na přelomu 19. a 20. století možnost oživení spolkového života a jeho obohacení o podněty západoevropské provenience, zejména francouzské a anglické. Kritice modernistů se nevyhnuly ani staré způsoby planého „spolkaření“ a maloměstské pasivity, která se jen uchyluje pod křídla spolkového kabátu, aby mohla užívat výhod z toho plynoucích a ubíjet čas v okruhu bodrých přátel stejně nevzdělaných a malomyslných.²⁵⁰ Česká obdoba francouzského salonu vzdělaných a kulturně sběhlých intelektuálů a měšťanských elit se v místním prostředí (poměrně chudém na vlastní vyšší vrstvy z hlediska majetku provázeného vzděláním a určitým evropským rozhledem) prosazovala jen velmi těžce. Jednou z mála výjimek byl „salon dvou století“ Anny Lauermannové-Mikschové, kterému se již dostalo patřičného zhodnocení v odborné literatuře.²⁵¹ Čas pro kluby anglického typu měl nadejít až se vznikem samostatné republiky a bližším provázáním politických i kulturních styků s anglosaskými zeměmi.

Bohumil Markalous byl provázán s měšťanským živlem od svého narození a společenského života se účastnil již jako mladík na chrudimském gymnáziu (připomeňme jeho klavírní koncerty nebo tvorbu jednoaktovek pro místní ochotnické spolky). Během svých

²⁵⁰ Kritické výhrady k situaci v českém prostředí si v této souvislosti neodpustil již Jan Neruda (Neruda, J., Společenský náš život, který není, a české salony, které také nejsou, in: Neruda, J., Česká společnost II, Praha 1956, s. 559-561). Na „malost“ českých poměrů a omezenost rozhledu českého člověka upozorňovali ve svých publikovaných pracích např. Tomáš Garrigue Masaryk, Arne Novák, Ferdinand Peroutka a další.

²⁵¹ Rutte, M., Portrét z mizejících dob. Život a dílo Anny Lauermannové – Felixe Tévera, Praha 1935; Sak, R., Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha-Litomyšl 2003.

univerzitních studií se zapojil do řady dobových osvětových a socializačních hnutí, zřejmě pod vlivem svých učitelů Tomáše Garrigua Masaryka, Otakara Hostinského, Františka Krejčího a Františka Drtiny. Aktivně se podílel na organizaci tehdy se rozvíjejících univerzitních extenzí, zapojoval se do studentského (Akademický čtenářský spolek), vědeckého (Filosofická jednota) a politického života (Masarykovi realisté, po válce sociální demokracie). Při studijních zájezdech do Vídně byl několikrát hostem rodinného kruhu Josefa Svatopluka Machara (jak sám vzpomínal).²⁵² Nejpozději ke konci války a v prvních letech republiky docházel na čaje do výše zmiňovaného salonu Anny Lauermannové-Mikschové, kde se scházeli přední čeští spisovatelé, básníci, publicisté, vědci, politici, ale i lékaři a jiné osobnosti kulturního a společenského života.²⁵³

Mladá intelektuální Praha pociťovala na počátku 20. století soudobý stav společenského a kulturního sdružování jako nedostatečný a chtěla jeho organizaci postavit na nových základech a moderních principech. Tradiční společenské instituce se zaměřovaly vždy na určitou oblast lidské činnosti a stávaly se doménou starších generací (např. Umělecká beseda od roku 1863, Spolek výtvarných umělců Mánes od 1887, nebo řada dalších besed a spolků rozličného typu). Všeobecná politizace a radikalizace (na přelomu století vznikla řada českých politických stran, později v době samostatné republiky rozhodujících) společenské sféry měla být vyvážena vznikem střediska, založeného na širších principech bez konkrétnějšího politického zabarvení, které by se stalo centrem kulturního života a poskytovalo platformu pro setkávání a navazování kontaktů a přátelství. V domě U Nováků ve Vodičkově ulici byl v předjaří roku 1904 otevřen klub Slavie (později se přestěhoval do hotelu Viktoria v Jungmannově ulici), který byl do značné míry v osobách strůjčů a organizátorů propojen s před dvěma lety se ustavivším Kruhem českých spisovatelů (roku 1902 v kavárně Union).²⁵⁴ Ač se zde scházely osobnosti většinou spojované z hlediska

²⁵² Postava Josefa Svatopluka Machara se objevuje také v Johnově autobiograficky laděném románu *Estét* (John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970.) v druhé kapitole nazvané „Výtvarný rodopis ženy“ (v pasážích literárně zpracovávajících období převratu a vzniku samostatné republiky).

²⁵³ V Johnově pozůstalosti (LA PNP Praha, fond Jaromír John, kartony korespondence) se dochovalo několik vzájemných dopisů Bohumila Markalouse a Anny Lauermannové-Mikschové, které potvrzují dlouhodobější přátelství. Na salon paní Lauermannové zanechal zajímavé vzpomínky básník a překladatel Hanuš Jelínek (Jelínek, H., *Zahučaly lesy. Kniha vzpomínek*, Praha 1947, s. 351n.), jinak Markalousův osobní přítel, který mezi účastníky tehdejších čajových konviček zařadil např. literární vědce Václava Tilleho, Otakara Fischera, Arne Nováka, spisovatelky Boženu Benešovou a Annu Marii Tilschovou, bratry Čapky, Miroslava Rutteho, Jána Botta, Jaroslava Kvapila, Rudolfa Medka, kritiky Edmonda Konráda a Karla Engelmüllera, psychiatra Vladimíra Vondráčka, biologa Vladimíra Úlehlu, historiky Josefa Pekaře a Josefa Šustu, Antonína Matějčka, dále Viléma Mathesia, Otakara Pertolda. Jana Blahoslava Kozáka a řadu dalších.

²⁵⁴ Předsedou Slavie se stal prof. František Drtina, mezi členy výboru zasedali např. Viktor Dyk nebo Hanuš Jelínek. Mezi členy klubu patřili např. Anna Maria Tilschová a její manžel prof. Emanuel Tilsch, dr. Karel Löwenbach, dr. Josef Schieszl či Jaroslav Kamper (jinak předseda Kruhu českých spisovatelů). Ke kruhu

politického přesvědčení s okruhem realistické strany a umělecky (popř. z kritických pozic) s generací moderny, znamenal klub první pokus o společenský podnik založený na demokratičtějších principech, byť s určitým omezením na význačné osobnosti a jednotlivce tvůrčím způsobem aktivní.

Otázka, proč byl osloven právě Bohumil Markalous, aby se podílel na založení a organizaci společenské klubu Atheneum v Praze Na Příkopech, by mohla být částečně zodpovězena s ohledem na dosavadní životní osudy Markalouse, které byly nastíněny v předchozích kapitolách této práce. Z dlouhodobějšího hlediska byl od studijních dob ve spojení s okruhem budoucího prezidenta T. G. Masaryka, po vzniku První republiky zůstal pracovně „neukotven“ k určité instituci, jeho estetické vzdělání (žák Otakara Hostinského) a praktické zaměření na otázky životního stylu, zkušenosti v osvětové a pedagogické práci, komunikaci s lidmi (žurnalistická činnost) a znalosti zahraničních poměrů z něj vytvářely optimálního kandidáta do takové role. Krátkodobě se takřkajíc ocitnul „v pravý čas na pravém místě“, i když nelze opomíjet ani jeho osobní kontakty. Při práci v nakladatelství Orbis a České tiskové kanceláři byl v každodenním styku s vládními úředníky a měl mezi nimi navíc řadu svých známých a přátel.

Nezanedbatelný byl i jeho evropský rozhled. Z nedávného ročního pobytu ve Francii si Markalous přivezl zkušenosti s fungováním menších pařížských salonů svých přátel, které pravidelně navštěvoval. U Victora Basche se v 6. městském okrsku na vcelku tiché rue Huysmans scházela „malá, různorodá společnost, žáci a hlavně cizinci“, kterým byl k dispozici dvouúrovňový byt pod střechou šestipatrového domu. Spodní části bytu vládla paní Baschová a horní pracovna a knihovna byla doménou manžela, vynikajícího řečníka a estetika, jehož typickým znakem byla okrouhlá, vyholená tvář markantních rysů, „spíše Američan než Francouz, padesátník, pozorný na svůj mimický výraz a slovo, povýšeně zdvořilý k cizincům a zdrženlivě laskavý k známým“.²⁵⁵ Početnější společnost se scházela u druhého pařížského estetika, se kterým Markalous navázal během svého pobytu bližší kontakt, Charlese Lala. Každou neděli bylo možné potkat na 22. avenue de Picardie ve Versailles filosofy, psychology, sociology, filology a další osobnosti pařížského vědeckého a kulturního života. V osobě hostitele a organizátora setkání se podle Markalouse podivuhodně snoubila vědecká akribie s typickou laskavostí, pozorností a absencí jakékoliv

Unionky patřili kromě Viktora Dyka např. Jaroslav Hilbert, Otakar Theer, Karel Sezima, Arnošt Procházka, Arne Novák, František Gellner, Karel Toman, Miloš Marten, Jindřich Vodák, F. V. Krejčí, a další.

²⁵⁵ Citováno dle Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989, s. 171.

učenecké samolibosti a povýšenosti; „*kdo zná upjatý ráz našich společenských debat, bude se podívat hlučné a humorné debatě při francouzské svačině*“.²⁵⁶

Markalous v mnoha svých článcích a studiích upozorňoval na specifický český problém absence kultivovaných osobností v širším, národním měřítku. Jeho zájem o praktickou estetiku a kultivaci společenského žití se neustále střetával s každodenní realitou středoevropského člověka, plně pohlceného zajišťováním vlastní existence a pohodlí a omezujícího sociální styky na okruh svých nejbližších přátel, příbuzných a lidí podobně smýšlejících. Svou roli zde podle něho neplnily zcela ani vysoké školy jako určití garanti pěstování vzdělanosti národa, když v nich byl důraz tradičně pokládán na vědomosti a vědecké školení. Mylná záměna vědeckosti za vzdělanost měla v běžném životě obdobu v neblahém jevu přehnaného lpění na titulech a funkcích na úkor lidské individuality a schopnosti ocenit vzdělanou osobnost s bohatými životními zkušenostmi. Na uvedený problém ale dokázal Markalous nahlížet v širších, řekněme psychosociálních souvislostech. Pojem vzdělaného člověka je mu nemyslitelný bez určité „kultury srdce“, jak to sám nazýval, tedy „*vkusu, smyslu pro hodnoty estetické (umělecké)*“, který se ovšem nezíská v semináři dějin umění či estetiky, ani příležitostnými exkurzemi. Lze ho prý docílit pouze cílevědomým a dlouhodobým působením, výchovou a kultivací životního prostředí, rodinou a školou počínaje a vlastním úsilím v dospělosti konče.²⁵⁷ Právě v tomto bodě spatřoval Markalous nezastupitelnou roli společenských klubů a obdobných zařízení, v nichž se soustředí a seznamují osobnosti z různých oborů lidské činnosti. Jde o „*kluby vůbec, jakožto demokratická střediska v nejširším smyslu, jako promyšleně organizované útvary, jako dokonalejší, vyšší a výkonnější formy společenského života, jež by mohly soustřediti dosavadní naše roztráštěné hospodské, pivní besednictví, jež by vytvořily potřebná styčná centra, protože celý náš veřejný život trpí nedostatkem kontaktů a má nedostatek slušně vypravených společenských prostředí*“.²⁵⁸

²⁵⁶ Tamtéž, s. 232.

²⁵⁷ Z pedagogického hlediska se touto otázkou zabýval ve studii, publikované na počátku 20. let v časopise *Náš směr*, ve které rozpracoval svoji přednášku, proslovenou v brněnské Vesně 30. září 1921 (knižně Markalous, B., *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská*, in: Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989, s. 105-127.). V ní se zaměřil na povahu a vztah poznání vědeckého a uměleckého, jeho rovnocenného uplatnění v pedagogické praxi a zdůraznění otázky osobnosti učitele, kde zvláště u hodnot estetických jsou jeho osobní vlastnosti neméně důležité, než odborná kvalifikace a praxe („jeho kultura srdce, jeho důvěrný vztah k světu, jeho citové zkušenosti a jeho subjektivní, ba intimní vnitřní život“). Úkol školy zde spatřoval především v tom být „v jistém smyslu pokračováním výchovy rodinné, aby se přimykala k praktickému životu, a současně si přeje, aby podávala výtěžky věd, přestila vůli mravoukou, náboženstvím a vzdělávala estetický cit čili pomáhala vývoji vkusu“.

²⁵⁸ Markalous, B., *Kluby a jejich anglická tradice*, *Družstevní práce* III, 1935-1936, s. 67n (zvýrazněné pasáže zdůraznil sám Markalous).

Realizace příprav Společenského klubu v Praze na Příkopech zabrala necelé dva roky od jara 1925 do zimy na přelomu let 1926 a 1927. Bohumil Markalous byl pověřen výpravou a zařízením 22 sálů reprezentativní budovy Sylva-Tarouccovského paláce, čehož se zhostil s nasazením a pečlivostí sobě vlastní.²⁵⁹ Organizační přípravy, finanční zajištění a nábor členů měl na starosti přípravný výbor, v jehož čele stál dr. Josef Schieszl (v roce 1926 krátkodobě ministr zdravotnictví a sociální péče).²⁶⁰ Provoz klubu byl slavnostně zahájen 5. února 1927 a účastnila se ho řada osobností společenského a kulturního života První republiky (jako doposud přijatých členů). V prvním roce existence čítal seznam členů přes 600 jmen, v první polovině 30. let se počet rozrostl zhruba dvojnásobně a ustálil se zhruba na 1200. Z hlediska existence klubu tvořili jádro tzv. zakládající členové, kteří přispěli při vstupu vlastním vkladem (mnohdy nemalý finanční obnos).²⁶¹ Každý člen zaplatil 500 Kč jako zápisné při vstupu do klubu a roční příspěvek činil 450 Kč (další členové jedné rodiny měli poplatky sníženy). O členství rozhodoval tzv. domácí výbor na základě podané přihlášky uchazeče, kterou museli podepsat dva dosavadní členové. Existovala také instituce tzv. dočasného a čestného členství, popřípadě mohl klub navštívit i nečlen jako host v doprovodu některého z řádně zapsaných členů. Z hlediska organizace stál v čele zmiňovaný domácí výbor²⁶², který měl kromě přijímání nových členů na starosti hospodaření klubu a jeho finanční pokrytí. Ostatní provozní personál tvořili jednatel klubu (tajemník), sekretář, portýr, sluha a personál smluvní restaurace Savarin, která sídlila v přízemí. Pravidla a podmínky členství upravoval obecně domácí řád, kterým se řídil běžný provoz klubu. Za ten zodpovídal z pozice sekretáře Bohumil Markalous (do roku 1929).

Klub ve svých zdech dokázal za několik prvních let existence soustředit přední osobnosti českého politického, kulturního a hospodářského života. Mezi jeho členy se

²⁵⁹ V dopise Arne Laurinovi z 18. ledna 1927 mu sděloval, že ho u přednosta zpravodajského odboru ministerstva zahraničí Jana Hájka skolila nemoc (horečky a plivání krve), ze které se vyklubal solidní zápal plic s týdenním pobytem na klinice a následnou domácí léčbou. Srov. John, J., *Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna*, Praha 1982, s. 145.

²⁶⁰ V Archivu hlavního města Prahy se dochovala řada dokumentů a korespondence spojené s existencí Společenského klubu v Praze na Příkopech (konkrétně 433 dopisů a korespondenčních lístků, 151 přihlášek, několik prezenčních listin, apod.). Výbor klubu uzavřel smlouvu s pražskou obcí o pronájmu paláce, v níž se zavázal složit jistinu v hodnotě 100 000 Kč. V jednání byl úvěr od Národní banky československé, k čemuž poukazuje několik dopisů, které si vyměnili její tehdejší guvernér dr. Vilém Pospíšil a dr. Schieszl za výbor klubu. Vše uloženo v Archivu hlavního města Prahy, fond Společenský klub v Praze (1925-38), 1 karton.

²⁶¹ Mezi zakládající členy patřili v prvních letech existence klubu např. herečka a členka činohry Národního divadla Jiřina Šejbalová a její kolega Bedřich Karen, divadelní režisér Jan Bor, dramatik a vládní úředník dr. František Zavřel, advokát a ministr dr. Ivan Dérer, kancléř prezidenta Masaryka dr. Přemysl Šámal, univerzitní profesori Jan Blahoslav Kozák, Václav Tille, Prokop Drtina, rusista Evžen Ljackij, spolumajitelka tiskárny ze známé české rodiny Božena Grégrová, nakladatel a pedagog Jaroslav Stránský, atd.

²⁶² V roce 1928 patřili mezi členy výboru např. Ing. Zdeněk Kruliš, dr. Josef Schieszl, dr. Karel Viškovský, Ing. Václav M. Havel, úředník ministerstva zahraničí Jan Hájek nebo spisovatel Josef Kopta.

nacházela řada vládních úředníků, zaměstnanců státní správy a armádních důstojníků²⁶³, advokátů a lékařů²⁶⁴, vrcholových představitelů průmyslové a obchodní sféry²⁶⁵, novinářů, spisovatelů, dramatiků a umělců²⁶⁶, univerzitních profesorů a pedagogů²⁶⁷, divadelních a filmových herců, operních pěvců a mnohých dalších.²⁶⁸ K členství byli vyzváni také představitelé cizích diplomatických misí v Československu, z nichž se řada stala aktivními členy klubu po dobu svého působení v republice.²⁶⁹ Koncem února 1927 tak mohl Markalous v dopise svému příteli Arne Laurinovi napsat: „*Klub se rozvinul velmi dobře, jeho úkol je správně chápán a nestalo se nám dosud nic, co by stálo za nějakou zmínku, leda by to bylo to, že někteří pánové se pozastavili nad tím, že jsme k zahájení pozvali pana Ofsejenka*“ (Vladimír Alexandrovič Ofsejenko, tehdejší náčelník sovětské mise v Praze).²⁷⁰

Do klubu přicházeli jeho členové především za odpočinkem, naobědvat se či navečeřet a pohovořit s přáteli, či si jen třeba přečíst denní tisk. Jak bylo řečeno, stravování zajišťoval

²⁶³ Např. generálové hlavního štábu a ministři Jan Syrový, Emanuel Moravec, František Udržal, Rudolf Bechyně, Hubert Ripka, ministerský tajemník dr. August Popelka, primátor hl. města Prahy Karel Baxa spolu s vrchním radou magistrátu Otakarem Baumlem, legační rada ministerstva zahraničních věcí Karel Moser, viceprezident státního pozemkového úřadu dr. Milan Radlinský, člen prezidia Obchodní a živnostenské komory a cenzor Národní banky Antonín Pollak, apod.

²⁶⁴ Lékaři a primáři Josef Wiener, Jindřich Haber, Eugen Šimáček, Vojtěch Tolar, Alexej Záhoř, advokát a agrární politik JUDr. Ladislav Feierabend, atd.

²⁶⁵ Např. generální ředitel Živnostenské banky a předseda Ústředního svazu čsl. průmyslníků Jaroslav Preiss, generální ředitel Škodových závodů Karel Loewenstein, ředitel bankovního domu Petschek Jiří Epstein, velkoobchodník Gustav Illový, ředitel Pražské a. s. pro průmysl dřevařský Ladislav Kučera, emeritní továrník a majitel realit Václav Kubeš, a další.

²⁶⁶ Spisovatelé, kritikové a novináři Eduard Bass, Karel Poláček, František Langer, Vladimír Neff, Pavel Eisner, Arne Laurin, Hanuš Jelínek, Ferdinand Peroutka, Otakar Štorch-Marien, Alfred Fuchs, František Kubka, Otto Rádl, Alois Krejčí, Lev Sychrava, Josef Macek, Josef Stivín, K. Z. Klíma, Božena Hackenschmiedová, František Götz, Josef Kodíček, Jiří Frejka, Karel Teige, Adolf Hoffmeister; architekti a malíři Jaroslav Rössler, Josef Gočár, Emil Filla, Alfréd Justitz, režisér Karel Dostál, atd.

²⁶⁷ F. V. Krejčí, Vilém Mathesius, Vincenc Lesný, Vincenc Kramář, V. V. Štech, Josef Šusta, prof. Vysokého učení technického v Praze Theodor Petřík, prof. MUDr. Antonín Trýb, atd.

²⁶⁸ Herci Vlasta Burian, Hugo Haas, Olga Scheinpflugová, operní pěvec Otakar Mařák, člen českého kvarteta Karel Hoffmann, hudební skladatelé a dirigenti František Spilka, Eduard Kubát, tanečnice a choreografka Helena Holečková, atd.

²⁶⁹ Svědčí o tom řada dochovaných přihlášek a dopisů, v nichž se vyjadřují díky za čestné členství nebo příjemně strávené chvíle ve klubu. Objevují se mezi nimi hlavičkové papíry a podpisy diplomatů rakouských, polských, belgických, jugoslávských, španělských, litevských, řeckých, tureckých, ale i amerických, kanadských, uruguayských, japonských nebo čínských. Uloženo v Archivu hl. města Prahy, fond Společenský klub, 1 karton.

²⁷⁰ John, J., Polohy srdce. Z korespondence, s. 147 (dopis z 23. února 1927). Na inkriminované „někteří páni se pozastavili“ Markalous později vzpomínal takto: „Já jsem ho (Ofsejenka – pozn. autora) navštěvoval při pravidelných čajích ve vile Tereze, chodili jsme tam pravidelně s tajemníkem presidentovým Vasilem Škrachem a tam jsem se seznámil a spřátelil s členem sovětské mise, nyní vědcem světového jména Romanem Jakobsonem. Bylo mně tedy samozřejmé, že Ofsejenko má být přítomen tak významné události, zvláště, když klub je určen pro cizince, když nám byla ohlášena celá řada návštěv, mezi nimi i Ilji Ehrenburga, atd. Když se tedy Ofsejenko při zahájení objevil, vzbudilo to jisté rozrušení mezi pány diplomaty a byl jsem svědkem toho, že národní demokratický, fašistický generál jízdy Chmelař, který přišel nepozván, přistoupil k Ofsejenkovi a dupl mu svou lakýrkovou holinkou na nohu. Ofsejenko odkvapil ze sálu, spěchal jsem za ním, marně jsem ho přemlouval. Byla z toho aféra, kterou urovnal Beneš. Pan generál Chmelař, když se potom hlásil, nebyl do klubu přijat.“ Uvedený citát pochází ze sedmistránkového vlastního životopisu Bohumila Markalouse, který vypracoval někdy v letech 1946-1948 během svého působení na Palackého univerzitě v Olomouci. Uloženo v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

personál restaurace Savarin, což se brzy ukázalo jako ne přímo vhodné řešení. Provozovatel restaurace se přednostně věnoval vlastnímu podniku a klubovní hosté si občas stěžovali na personál nebo dlouhé čekací doby. V klubu byla členům k dispozici čítárna domácích i zahraničních časopisů, knihovna, jídelna, velký salon, hudební sál, několik místností a salonků určených k pronájmu a pořádání různých akcí a mnoho dalších prostor, ve kterých se návštěvníci svobodně pohybovali (kuřácký salónek, herna s kulečnickem, apod.). Rytmus života v klubu určovaly pravidelné klubovní čaje, které se v optimální podobě konaly každý týden a účastnilo se jich obvykle několik desítek členů (zejména žen a manželek). Méně pravidelné byly členské večere a v případě mimořádných událostí a návštěv se konaly slavnostní večere a rauty, kterých se účastnilo také mnoho zahraničních diplomatů.²⁷¹

Jedním z vedlejších příjmů klubu bylo pronajímání vyhrazených salonků a pokojů k pořádání uzavřených akcí jiných pražských i celorepublikových sdružení. Např. profesorské sbory kateder a ústavů jednotlivých fakult pražské Karlovy univerzity zde hostily své význačné kolegy ze zahraničí, tzv. Sdružení všech lidí (All People's Association) bylo umožněno užívat přidělené místnosti k pravidelným schůzkám a společenským večerům vlastních členů, klub často hostil účastníky různých mezinárodních kongresů konaných v Praze, konala se zde vystoupení zahraničních umělců hostujících v naší republice a jeho služeb využívaly i některé podobně zaměřené organizace, jako např. Umělecká beseda nebo česká sekce PEN klubu. Na výbor klubu se také obracely různé instituce s prosbou o finanční podporu nebo aspoň propagaci v rámci členstva (např. Demokratická péče o uprchlíky v roce 1933 v souvislosti s politickým vývojem v tehdejší Německu, Masarykova letecká liga, Československo-jihoslovanská liga, Spolek Svatobor, Slovenská liga protirevizní, atd.).²⁷²

Běžný život v klubu se neobešel čas od času bez nějakého incidentu nebo nedorozumění. V českém prostředí bylo zřízení a běžné vedení podobné instituce věcí novou, nevyzkoušenou a vzhledem ke křehkosti mezilidských vztahů komplikovanou. V otázce činných členů byla pravidla nastavena relativně jasně, v případě tzv. členů dočasných nebo hostů se ale mohly vyskytnout jisté obtíže vzhledem k jejich omezenému přístupu do klubu. Svědčí o tom např. aféra kolem francouzského spisovatele Andrého Castagnou, jehož

²⁷¹ Např. slavnostního rautu 5. prosince 1929 se zúčastnilo minimálně 160 osob, z toho asi 20 diplomatů a ze známých osobností např. Arne Laurin, Zdeněk Burian, Pavel Eisner s chotí, Jiřina Šejbalová, Václav Tille s chotí, dr. Kamil Krofta nebo František Weyr. Slavnostní večere k 3. výročí klubu se 5. února 1930 účastnilo 85 osob (např. Vladimír Neff, Karel Teige, Bohumil Markalous, Karel Neubert, Božena Grégrová, Božena Hackenschmiedová, Václav Černý, Alfréd Justitz, Emil Filla s chotí, architekt Vladimír Grégr, atd.) a po večeři zahrálo Zíkovo československé kvarteto (následovala volná zábava a tanec). Vše dle prezenčních listin dochovaných v Archivu hl. města Prahy ve fondu Společenského klubu (1 karta).

²⁷² V klubovní korespondenci, uložené v shora odkazovaném fondu, se dochovala řada dopisů s představiteli vyjmenovaných organizací.

manželka a redaktorka L'Europe Centrale Junia Letty Castagnou byla řádnou členkou klubu od počátku roku 1928.²⁷³ Že se klub a jeho provozovatelé učili tzv. za pochodu, dokládá také několik stížností od členů z prvního roku existence (1927), zejména od těch seznámených s provozem podobných institucí v zahraničí. Praktické problémy jako absence umývárny, úložných prostor pro společenské oděvy nebo klidnějších místností pro členy, kteří momentálně nehodlají participovat na společných aktivitách, popřípadě pro někoho překvapivě volnější režim při slavnostních akcích v prvních měsících existence klubu, provázela počáteční neochota a rozpaky s přistoupením za členy zejména ze strany úředníků zahraničních diplomatických misí. Problémům se občas nevyhnuli ani samotní organizátoři, když se původcem nějaké třenice či stížnosti stal někdo z jejich rodinného kruhu.²⁷⁴

Klubovní život se v meziválečném Československu omezoval pouze na Prahu jako fakticky jedinou českou metropoli. Na Střeleckém ostrově vznikl snad jediný plně srovnatelný klub zaměřený celospolečensky bez specifických podmínek, kterými se vyznačoval naopak např. Automobilový klub. Jiný případ podobné instituce představovaly pražský Golfový klub nebo Pánský klub v Obecním domě, kde se soustřeďovali členové z vyšších a zámožnějších společenských vrstev. Vzhledem k zaměření námi sledovaného Společenského klubu, jeho vhodnému umístění v centru Prahy v reprezentativním Dienzenhoferově paláci s dokonalou vnitřní úpravou (pořízenou péčí Bohumila Markalouse) zde nacházela útočiště velká část pražské kulturní a umělecké scény od druhé poloviny let 20. až do konce samostatné republiky. Svědčí o tom ještě jedna okolnost, bez které by profil Společenského klubu a charakteristika jeho členstva nebyly úplné.

Od parného léta roku 1932 se obvykle v době oběda či večere začala u kulatého stolu v klubovně před vchodem do jídelny scházet širší společnost přátel, později nazvaná

²⁷³ Ve zmiňovaném fondu Společenského klubu se dochovala řada dopisů, která svědčí o relativně čilé výměně názorů mezi Juníí Castagnou, která se zastávala svého problematického manžela, a činovníky klubu. Paní Castagnou byla přijata na základě své přihlášky z ledna 1928 (jedním z doporučujících dosavadních členů byl Bohumil Markalous). Její muž docházel do klubu jako host zřejmě od léta toho roku. K výboru klubu na něj však docházely stále častější stížnosti ohledně porušování pravidel a arogantního chování. Členové výboru se zřejmě nemohli určitý čas dohodnout na konečném řešení a panu Castagnou byla mezitím nabídnuta možnost dočasného členství. Odevzdaná přihláška se žádostí o členství byla nakonec zamítnuta, což vyvolalo nevoli ze strany obou manželů a zpochybnování upřímnosti nabídnutého gesta. Spor nakonec tzv. vyšuměl do ztracena (spisovatel pravděpodobně odcestoval), odhalil ale určité mezery a nedostatky v praktickém vedení klubu a zanechal možnost kritického odkazování na typicky českou malomyslnost, upjatost a kasárenský způsob společenského života.

²⁷⁴ „Nemrav mluvíti v čítárnách jest jak známo v tomto klubu zakořeněn“, stěžoval si v dopise výboru z 18. června 1935 jeden z členů dr. Kamil Weiner. Jednalo se o choť někdejšího sekretáře Bohumila Markalouse Gizelu. „Tato dáma ztěžuje pobyt v čítárně systematicky. Nemluví-li, má vždy aspoň rezervovány troje noviny a je velmi nemile dotčena, když si je přesto někdo vezme. Dnes dala zřejmě najevo, že jen násilí by ji mohlo přimět, aby respektovala klubovní zvyklosti, v čítárně nápisem vyhlášené“ (nutno podotknout, že Markalous se v té době v Praze ani v klubu již často nezdržoval a se ženou žili de facto odděleně). Dopis uložen opět ve fondu Společenského klubu v Archivu hl. města Prahy (1 karta).

Táflrunda. U jejího zrodu stáli novinář a publicista Ferdinand Peroutka, MUDr. Karel Steinbach, nakladatel Julius Firt a Rudolf Jílovský, někdejší spolutvůrce slávy kabaretu Červená sedma. Ke skupince se brzy přidali další podobně naladěni členové klubu a vznikla jedna z nejznámějších neformálních uskupení na české literární a umělecké scéně (určitou serióznější obdobou mimo zdi klubu byli např. Pátečníci, scházející se u Karla Čapka). Podle vzpomínek Julia Firta patřili mezi pravidelné účastníky Táflrundy kromě shora uvedených Josef Holman, jeden ze zakladatelů Radiojournalu a známý filmový režisér, ministerský úředník a druhý syn Jana Herbena Prokop Herben, tajemník poslanecké sněmovny a člen jiného klubovního uskupení tzv. Mariášníků Zdeněk Mikyška, herec a jeden z nejvtipnějších účastníků debat Hugo Haas, jediná uznaná ženská členka Olga Scheinpflugová, kritik Edmond Konrád, lékař dr. Josef Wiener, šéf propagačního oddělení Škodových závodů Ing. František Sátora, advokát dr. Miloš Jiránek a tehdejší student práv Jan Stránský. Mezi stolovníky občas zavítal „starý pán“ Jan Herben, ministr Rudolf Bechyně, herci Jan Werich nebo Adina Mandlová, či někteří další členové klubu. A co Bohumil Markalous – Jaromír John? *„Nechodil do Táflrundy pravidelně, neměl stání se svými rukopisy, hodně se toulal po Čechách a psal na všech možných místech. Jakmile však přišel, stálo to za to. Uměl sehrát velké a spravedlivé rozhořčení nad nějakým Peroutkovým článkem nebo úvodníkem. Nemyslel to vážně, šlo mu jen o to vydráždit Peroutku k protiútoky, a jejich střetnutí byla vždycky velkým osvěžením“*.²⁷⁵ Historky a výroky z Táflrundy se objevovaly v pravidelném pondělním sloupku Lidových novin nazvaném Pražský film a podepsaném šifrou K+M+B, o kterém jsme se zde již zmiňovali.

Roku 1936 mohl Bohumil Markalous rekapitulovat a reflektovat své zkušenosti s provozem velkého společenského klubu ve srovnání s idejemi, s kterými do projektu vstupoval. Ve svém článku pro Magazín Družstevní práce z toho roku, ve kterém přepracoval původní text publikovaný před lety v Přítomnosti²⁷⁶, se více zaměřil na jednotlivé aspekty běžného fungování takového zařízení, jeho postavení a význam ve společnosti a nastínění možností, které přináší zejména v rozvoji mezilidských vztahů a prosazování demokratických principů, na jejichž pěstování si mladá republika zakládala.²⁷⁷ V sedmnácti kapitolách článku nastínil (kromě praktických otázek personálu, pravidel přijímání nových členů, domácího

²⁷⁵ Firt, J., *Knihy a osudy*, Brno 1991, s. 309-332.

²⁷⁶ Markalous, B., *Kluby a jejich anglická tradice*, *Přítomnost* V, 1928, s. 440-442, 451-456, 475-476, 486-489, 504-506, 525-526, 535-536. Tento první článek soustředil pozornost na historii, různé typy a život anglických klubů. Druhý z *Družstevní práce* byl rozsáhlejší, obecněji pojatý a mohlo do něj být již zahrnuto srovnání s českým kontextem. Viz další text.

²⁷⁷ Markalous, B., *Kluby a jejich anglická tradice*, *Magazín Družstevní práce* III, 1935-1936, s. 67-73, 100-112, 134-142, 164-177, 211-219, 242-248, 277-285.

řádu, nebo stravování) např. rozlišení mezi klubem a spolkem, pozornost věnoval fenoménu vzájemného poznávání lidí a navazování různých stupňů známostí a neopomenul ani problematiku mužského a ženského principu v této souvislosti. V závěrečných kapitolách se zaměřil na problémy a nedostatky českých pokusů o provoz podobného zařízení. Tato svým způsobem ojedinělá, teoreticky propracovaná i praktickými zkušenostmi podepřená studie nebyla dosud zahrnuta do žádné z edic textů Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna.²⁷⁸

Časopis Pestrý týden v kontextu české meziválečné žurnalistiky

Historických monografií věnovaných určitému časopisu nebo obecněji periodiku jako kulturnímu a společenskému fenoménu své doby se v české historické vědě nedostává. Dosud byla příležitostně věnována pozornost jen vybraným deníkům, které byly spojeny s určitou politickou linií zpětně oceňovanou²⁷⁹, nebo z pozice historiků umění uměleckým či umělecko-kritickým časopisům.²⁸⁰ Jednu z mála knižních výjimek (ne-li jedinou) z oblasti historie kulturně-společenských periodických tiskovin tvoří práce Jiřího Pokorného o Českém světě.²⁸¹ Odráží se tu možná obecně neutěšená situace v české historiografii žurnalistiky, kde např. jedinou syntetickou prací na dané téma zůstávají dodnes jen dobově značně poznamenané Dějiny československé žurnalistiky z 80. let 20. století, svou koncepcí navíc omezené převážně na politické novinářství.²⁸²

Rok 1918 znamenal významný předěl v moderních českých dějinách. Vznik samostatné Československé republiky přinesl mnoho změn do různých oblastí lidské aktivity. Nejinak tomu bylo v případě žurnalistiky. Převratné změny v uspořádání společnosti, v hospodářství, sociální sféře a kultuře s sebou přinášely řadu otázek, obav i očekávání. Celková demokratizace života byla doprovázena značnou mírou jeho komercializace, s nemenší měrou uplatňovanou také v novinářské praxi. Novinkou v českém prostředí se stává

²⁷⁸ Že se neobjevila v některém svazku souborného díla Jaromíra Johna, které vycházelo v 50. letech 20. století, je vzhledem k dobovému kontextu pochopitelné. Překvapivě ale nenašla své uplatnění ani při redakci dvou pozdějších a hlavních edic Johnových publicistických (John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle*, Hradec Králové 1985.) nebo Markalousových esteticky a osvětově pojatých prací (Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989.).

²⁷⁹ Když pomíneme publikace zasvěcené různým výročím Rudého práva do roku 1989, zůstane nám útlá, ale dosud vzhledem k nezpracovanosti tématu velmi cenná studie Jiřího Pernese, věnovaná historii Lidových novin při příležitosti stoletého výročí jejich existence. Srov. Pernes, J., *Svět Lidových novin 1893-1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*, Praha 1993.

²⁸⁰ Prah, R., *Volné směry. Časopis secese a moderny*, Praha 1993; Urban, O. M. – Merhaut, L., *Moderní revue 1894-1925*, Praha 1995.

²⁸¹ Pokorný, J., *Český svět I. 1889-1919*, Praha – Litomyšl 1997.

²⁸² Beránková, M. – Křivánková, A. – Ruttkey, F., *Dějiny československé žurnalistiky I-IV*, Praha 1986-1989.

tisk „boulevardní“, noviny i časopisy v honbě za čtenáři „se snaží všemožně vyhověti jejich zájmům a vkusu zpravodajstvím (jm. černé kroniky, soudní síně a sportu), ilustracemi apod.“²⁸³ Arne Novák charakterizoval ve svých Dějinách literatury poválečnou situaci vydávání periodických tiskovin takto: „...mnoho z látky vědecké, populární i beletristické se přestěhovalo do denního tisku; politické strany si vedle novin zakládají týdenní a měsíční orgány a v nich zabarvují věcné poznání i uměleckou zábavu svými stranickými zřeteli; laciné lidové týdeníky, hlavně pro ženy, s nejpřístupnější zábavností a s nesčíslnými praktickými ohledy dusí zájem o četbu vážné úrovně a slovesné hodnoty“.²⁸⁴ Převaha denníků a večerníků nad ostatními periodiky, značné zpolitizování tisku a organizační podchycení vydávání periodik politickými stranami a spolky, zařazování nových rubrik z oblasti národohospodářské, kulturní či sportovní, to vše patřilo k realitě poválečné žurnalistiky. Provázanost periodického tisku s politickými stranami částečně bránila rozvoji listů soukromých podnikatelů, které „dovedou vítězně překonávati politické orgány tam, kde nevládne soustava předplatného, nýbrž pouliční prodej, v němž list obchodní má výhodnější posici než list trvalé politické linie“.²⁸⁵

Z období před světovou válkou se udržely některé starší noviny a časopisy (např. Lumír, Zvon, Naše doba, apod.), v nových podmínkách ale jejich význam upadal (snad kromě Naší doby). Do popředí se dostává levnější a aktuálnější denní tisk (poledníky, večerníky) pro širokou čtenářskou obec. K jeho nejvýznamnějším zástupcům patřily Pražské Noviny, zastupující oficiální vládní směr, katolické Lidové listy, Venkov strany agrárnícké, sociálnědemokratické Právo lidu, národněsocialistické České slovo, původně z Brna vydávané Lidové Noviny, udržující si určitou míru politické nezávislosti, či komunistické Rudé právo.

Prvorepublikové týdeníky (měsíčníky, apod.) se až na výjimky vyznačovaly často omezenou čtenářskou obcí a krátkou dobou životnosti. Z těch významnějších jmenujme např. Rozpravy Aventina (vycházely v letech 1925-1934), politicko-kritickou revue Zdeňka Nejedlého Var (1922-1928), „pokrokový týdeník“ Nová svoboda (1924-1945), kulturní revue Českého slova Sobota (od roku 1930), Kritiku (1924-1928) a poté Zápisek (1928-1937) F. X. Šaldy, Přítomnost Ferdinanda Peroutky (1924-1939, 1942-1945), Národní osvobození (1924-1939), časopis nakladatelského družstva legionářů Čin (1929-1934); z mimopražských např. brněnský Host (1921-1929), katolický Index (1919-1938) či Akord (1928-1933), olomoucký Rozmach (1923-1927), plzeňský Pramen (1920-1927) nebo turnovský Sever a východ (1925-

²⁸³ Hoch, K., Dějiny novinářství od r. 1860 do doby současné, in: Československá vlastivěda, Díl VII. Písemnictví, Praha 1933, s. 498.

²⁸⁴ Novák, A. – Novák, J. V., Přehledné dějiny literatury české, Brno 1995, s. 1049.

²⁸⁵ Hoch, K., Dějiny novinářství, s. 498.

1930). Kulturně-politické a literárně kritické časopisy doplňovaly humoristické a satirické (Trn, vycházející v letech 1924-1932, brněnské Šlehy z let 1921-1927, atd.), samostatnou kapitolu tvořily pak tiskoviny pražského německého novinářství (např. oficiální Prager Presse 1921-1928, nebo starší Prager Tagblatt 1887-1939) a periodika jiných etnických menšin (např. Tribuna z let 1919-1928, určená zejména pro v Praze výrazně zastoupenou židovskou obec).

Poválečné uvolnění poměrů umožnilo obnovený styk s cizinou a do zahraničí cestovalo na studijní pobyty či pracovní stáže mnoho dopisovatelů domácích periodik. Existovala možnost získání stipendia z fondu, spravovaného ministerstvem zahraničí ve spolupráci s ministerstvem školství (toho využil např. Bohumil Markalous). Redakce také přebíraly informace z nově ustavené Československé tiskové kanceláře, popřípadě z tzv. Sněmovní korespondence (referátů o parlamentní činnosti). Z hlediska formy vlastnictví převažovala akciová společnost, odrážející politické či stavovské zájmy. Podíl inzerce dosahoval menší míry než v tiskovinách tehdejší západní Evropy, čemuž odpovídaly i menší příjmy z tohoto zdroje. Noviny využívaly vlastních obchodních tiskáren a knihkupců, v distribuci v případě politického tisku služeb straníků. Určitou snahu překonat převahu politicko-stranického přístupu nad zpravodajským bylo možno zaznamenat v meziválečné žurnalistice u denních listů koncernu Tempo, Národní politiky a především u Lidových novin. Nadále se rozvíjely některé specifické novinářské útvary a „*teprve za nové éry zobecňuje pojetí žurnálu jako denního zrcadla života a světa*“.²⁸⁶

Arne Novák spatřoval hlavní dva nešvary poválečného novinářství v malé kritičnosti při přejímání zpráv a převaze krátké informační zprávy na úkor hlubší úvahy. Zároveň ale poukazoval na rozvoj české novinářské prózy, ztělesněný především dvěma jejími nejčelnějšími představiteli, Viktorem Dykem (redaktorem Národních Listů) a Karlem Čapkem (publikujícím v Lidových Novinách).²⁸⁷ Novinářská próza se vyznačovala tendencí k jednoduchosti, jasnosti, světovosti, do popředí stavěla problémy sociální a hospodářské a při psaní o nich měla v oblibě „*jadrný příklad, vyhnaný do karikatury*“.²⁸⁸ V běžné novinářské produkci se stíral rozdíl mezi žurnálem a revue i literaturou a vědecktější pojetým příspěvkem. Mnohé noviny a časopisy na svých stránkách zveřejňovaly články z různých oblastí života a od autorů různé míry odborné erudice či jazykové zdatnosti. Také bychom neměli zapomenout

²⁸⁶ Hoch, K., Dějiny novinářství, s. 504.

²⁸⁷ Novák, A. – Novák, J. V., Přehledné dějiny literatury české, s. 1347n.

²⁸⁸ Hoch, K., Dějiny novinářství, s. 501.

na zájem vydavatelů, který se nezdálo rozcházet s představami redaktorů (jak tomu bylo např. hned několikrát u Bohumila Markalouse).

Z hlediska právního rámce novinářského podnikání bylo důležité vydání tzv. Zákona na ochranu republiky, přijatého parlamentem po atentátu na ministra Aloise Rašína v roce 1923. V praxi se ale ukázala jako mnohem problematičtější tisková novela z roku 1924, upravující stíhání urážek na cti a křivého obvinění, a tzv. malý tiskový zákon z roku 1933, upravující např. kolportáž a dopravu zahraničních časopisů nebo potírání periodických tiskovin ohrožujících mravní vývoj mládeže.²⁸⁹ Možnost určité právní a sociální ochrany či podpory vyplývala u novinářů z členství v některé významnější oborové organizaci, které v českém prostředí existovaly od poslední třetiny 19. století. V roce 1926 se na jejich základě ustavil Syndikát československých novinářů (jako profesní a odborná organizace), do jehož čela byl zvolen senátor a redaktor Českého slova Jiří Pichl. Od roku 1927 vycházel Věstník českých novinářů (od 1936 jako Tisk a politika) a následujícího roku 1928 byla založena Svobodná škola politických nauk v Praze, organizující dvouleté studium pro uchazeče o novinářské povolání.

Tradice českých obrázkových časopisů sahá do první poloviny 19. století. Vynález a rozvoj fotografie ve spojení s novými tiskařskými technikami umožnil mimo jiné ke konci 19. století produkci periodických tiskovin s reprodukcemi obrazů známých mistrů, fotografií předních osobností veřejného života, apod. Obecné prosazení fotografie v rámci periodických tiskovin v českých zemích můžeme zaznamenat až po vytvoření samostatného Československa v roce 1918. Po tomto datu se rozšířil tématický záběr fotografovaných událostí a osobností, přibýly ilustrační fotografie ze sociální, hospodářské, kulturní sféry veřejného dění, ze sportu, života církevního a náboženského, popřípadě z módy. Jejich úloha však spočívala buď v určitém doplnění textové zprávy (článku) k „ilustraci“ prezentovaných sdělení, nebo jejich prostřednictvím vydavatel usiloval pozvednout úroveň a prodejnost své tiskoviny (obě zmiňované role se mohly samozřejmě prolínat). Časopis mohl v této souvislosti sloužit také k propagačním účelům určitých grafických závodů, jejichž majitel nebo provozovatel byl zároveň vydavatelem periodika.

Obrázkových časopisů, v moderním pojetí tedy periodických tiskovin zaměřených především na vydávání a reprodukci kvalitního obrazového materiálu fotografické povahy, nebylo v mladé republice mnoho. Z předválečných dob se udržely některé tradiční bohatě

²⁸⁹ Srov. Beránková, M. – Křivánková, A. – Ruttkay, F., Dějiny československé žurnalistiky III.díl. Český a slovenský tisk v letech 1918-1944, Praha 1988, s. 73-79.

ilustrované (např. Světozor), řada jich ale zanikla hned po vzniku republiky (Český svět) nebo během hospodářské krize na počátku 30. let (Zlatá Praha). Prostor se tak uvolnil mladší generaci tvůrců a podnikatelů, kteří spolupracovali na nové podobě této oblasti žurnalistiky. Informace z české kultury, umění, průmyslu a společenského života přinášela krátce existující Elegantní Praha (1922-1925), v Brně vycházela v letech 1922-1943 revue Salon soustředující pozornost na oblast společnosti, sportu, divadla, filmu, módy a výtvarného umění. Množství společenských časopisů ryze bulvárního ražení vypouštěly do světa tiskové koncerny Tempo a Rodina, o poznání kvalitnější produkce vycházela od 20. let z nakladatelského podniku Melantrich Jaroslava Šaldy. Melantrichem vydávaný týdeník Pražský ilustrovaný zpravodaj se mohl jako jeden z prvních honosit vlastním obrazovým zpravodajstvím, od roku 1924 vycházející časopis Gentleman stejného vydavatele se neomezoval jen na módu a propagaci anglosaského životního stylu a grafická úprava prvních dvou ročníků „časopisu vzdělané ženy“ Eva (od 1928), jejíž módní redakci vedla zkušená Staša Jílovská, byla dílem malíře a grafika Františka Tichého.

K uvedenému výčtu je třeba připočíst tiskoviny vydávané ve 30. letech, které se zařadily k tomu nejlepšímu z tehdejší produkce obrázkových, v nejširším pojetí kulturně orientovaných časopisů. Od roku 1932 např. vycházela (v Praze a Brně současně) ilustrovaná společenská revue Měsíc, věnovaná soudobému umění a architektuře. Nakladatelství Družstevní práce vydávala od roku 1931 „obrázkový magazín dnešní doby“ Žijeme (od roku 1933 pod zjednodušeným názvem Magazín Družstevní práce) a nelze ani opomenout aktivity Otakara Štorch-Mariena a jeho Rozpravy Aventina (1925-1934), „měsíčník pro kulturu, umění, kritiku a zvláště literaturu“ s kvalitním obrazovým doprovodem.

Časopis Pestrý týden vycházel v letech 1926-1944 a jeho iniciátorem a po celou dobu též vydavatelem byly grafické závody Václav Neubert a synové se sídlem v Praze na Smíchově. Tradice tohoto podniku se odvíjela od 70. let 19. století a v období První republiky patřily Neubertovy závody k předním českým producentům grafického zboží a služeb různé podoby či zaměření. V doslovu Alba representantů všech oborů veřejného života Československého z roku 1927, zhotoveného k 10. výročí osamostatnění, se uvádí, že na tomto ojedinělém projektu, jehož cílem bylo „*všechny ty význačné hlavy vedle sebe seskupiti*“, se podílelo deset velkých tiskařských firem dodáním 5200 štočků fotografií.²⁹⁰ V uvedené desítce zaujímaly Neubertovy závody jednu z předních pozic.

²⁹⁰ SEKANINA, F. (ed.), Album representantů všech oborů veřejného života Československého, Praha 1927, s. 1199.

Pestrý týden byl od počátku koncipován jako obrázkový týdeník, zachycující na fotografiích události týdne doma i v zahraničí z různých oblastí společenského života. Fotografie byly odebírány z externích zdrojů (Československá tisková kancelář a fotografické ateliéry z celé republiky), v pozdějších ročnících se množily záběry zhotovené (dle signace v popiskách k snímkům) členy redakce.²⁹¹ První dva ročníky (1926-1927) vycházely za redakčního vedení Staši Jílovské, Vratislava H. Brunnera, Adolfa Hoffmeistera a Mileny Jesenské. Časopis, který v té době neměl zatím ustálených rubrik (byť tématicky se již rýsovalo určité rozvržení), vycházel v rozsahu šestnácti stran formátu menší A3 s výrazným podílem obrazového materiálu (cca 50-75 %), za které čtenář platil 2 Kč 80 haléřů. Převažující fotografický materiál přinášel zprávy a ilustrace dění z oblastí politiky, sportu, lékařství, divadla, architektury, filmu, módy, výroby a průmyslu, z přírody, popřípadě k různým zajímavostem z domova i ze světa. Nechyběl ani román na pokračování a příležitostně články převzaté ze zahraničních tiskovin (např. z L'Esprit Nouveau).

Nástup Bohumila Markalouse do čela redakce od počátku třetího ročníku existence časopisu (1928) provázela řada změn v jeho struktuře, obsahu i formátu (regulérní formát A3, 20 stran, cena rovné 2 Kč; roku 1930 již 28 stran a 2 Kč 50 haléřů). Předplatné se nově vztahovalo kromě Československa na Jugoslávii, Polsko a Rakousko.²⁹² „*Pestrý týden je nejlepším a vedoucím obrázkovým časopisem československým. Od 1. ledna 1928 jsme rozšířili a podstatně zlepšili jeho obsah. Nové úkoly nás přinutily k tomu, že jsme změnilí a rozšířili redakci. Naše úspěchy jsou tak pronikavé, že na počátku ročníku 1928 jsme získali přes 10.000 nových přímých předplatitelů...*“, hlásal reklamní titulek na konci druhého čísla třetího ročníku.²⁹³ Kromě určitých změn v redakci²⁹⁴ doznal časopis podstatných úprav v poměru obrazový materiál – text (cca 50 % z roku 1928 klesl postupně na přibližných 30 % v dalších letech) a v následujícím období se ustálily nové rubriky Besídka Pestrého týdne (literatura, poezie, humor), Z lékařství (řídil dr. František Klučina), Amatérská fotografie (pod vedením Ing. Augustina Škardy), Praktická domácnost (Božena Hackenschmiedová), Sport a tělovýchova (Otto V. Melan), Auto-Motocykl-Aero (Ing. Jaroslav Najbrt, poté

²⁹¹ S obrazovou redakcí časopisu spolupracovali (nebo v ní působili) mnozí později renomovaní čeští fotografové, jako např. Karel Hájek, Václav Jírů, Alexandr Hackenschmied nebo Karel Neubert, jeden z mladších členů rodiny majitele a vydavatele Pestrého týdne Václava Neuberta.

²⁹² V roce 1936 platilo předplatné (kromě uvedených zemí) pro Anglii, Argentinu, Belgii, Bulharsko, Dánsko, Francii, Itálii, Maďarsko, Německo, Nizozemí, Norsko, Rumunsko, Sovětský svaz, Spojené státy americké, Švédsko a Švýcarsko.

²⁹³ Pestrý týden III, 1928, č. 2, s. 20.

²⁹⁴ Např. Stašu Jílovskou na čas vystřídala ve vedení módní rubriky Augusta Pachmayerová a posléze Pavla Lindová-Gutfreundová; Milena Jesenská se vrátila do redakce Pestrého týdne prostřednictvím Markalouse až roku 1932.

Ing. F. O. Zátka) a některé další (věnované výtvarnému umění, filmu, divadlu, sokolskému životu, apod.). Přibylo rozhovorů s odborníky z různých vědních oblastí a s představiteli státní správy a zvětšil se podíl článků a zpráv z kultury na úkor dosavadního „odlehčenějšího“ zaměření na oblast zábavy a volného času. Na titulních listech se objevovaly žánrové fotografie ze života společnosti (např. Konec masopustu, Jaro v Japonsku), velkoformátové portréty známých osobností (prezident Masaryk) nebo fotografické koláže k aktuálním událostem (Pražské vzorkové veletrhy – viz přílohy). Druhou a třetí stranu obvykle zaplňovaly medailonky a fotografie osobností veřejného života (k výročí jejich narození, mezinárodního ocenění, apod.) a aktuálních událostí z domova i ze světa, čemuž byla zasvěcena také dvoustrana uprostřed každého čísla.

Osvětový charakter vnesených změn v sobě nezapřely ani dvě zajímavé rubriky Kriminologie a Metapsychologie, do nichž značnou měrou přispívaly vysokoškolsky vzdělané osobnosti z oborů spřízněných s dotčenou tematikou. Rubrika věnovaná kriminalistice a jejímu vědeckému a teoretickému fundu, kterou vedl František Feigel (pod šifrou Gel), byla zavedena od prvního čísla pátého ročníku (leden 1930). K uvedení této rubriky redakce Pestrého týdne připojila noticku: „...*moderní člověk potřebuje nejen velké znalosti lidí v běžném smyslu slova... je třeba znát i rub světa, pathologickou sociologii; je třeba znát svět zla... a vědomosti, jak bránit tomuto zlu, nutně patří k obecnému vzdělání*“.²⁹⁵ Počátky druhé z vybraných rubrik, Metapsychologie, sahají do dřívějších dob²⁹⁶ a autoři (Ing. V. Mikuška a Dr. R. Souček) se v jejím rámci pravidelně dotazovali „*několika vážných vědeckých, lékařských, přírodovědeckých a filosofických osobností po jejich mínění o některých věcech zásadní důležitosti*“.²⁹⁷

Bohumil Markalous působil v pozici šéfredaktora Pestrého týdne do roku 1934, kdy ho vystřídali Karel Neubert a Vladimír Rýpar. Za šest let vedení redakce vybudoval z nenápadného obrázkového časopisu přední společenský týdeník republiky, ve kterém mohl uplatnit invenci a nadšení vzdělaného estetika a propagátora moderních tendencí v kultuře i společenském životě. Neopakovatelnou příležitost podporovala i možnost využít kvalitní produkce obrazového materiálu grafických závodů Václava Neuberta, které byly vydavatelem časopisu. V roce 1938, tedy 10 let poté, co se ujal redigování Pestrého týdne, vydal Markalous útlou publikaci nazvanou Co je umění, v níž z pozice estetika-pedagoga formuloval některé

²⁹⁵ Pestrý týden V, 1930, č. 1, s. 18.

²⁹⁶ Např. v Pestrém týdnu č. 52 z druhého ročníku (1927, s. 20) byly uveřejněny články MUDr. J. Šimsy „Co soudí docent Forster o pravosti fakt okultních vůbec a seancích s pí. Silbertovou v Praze zvláště“ a MUDr. R. W. Hynka „Duše či duchové?“.

²⁹⁷ Pestrý týden V, 1930, č. 1, s. 18.

své názory na povahu umění.²⁹⁸ Estetické hodnoty zde rozděluje na „oduševnělé“ (oblast vkusu) a „duchovní“ (oblast umění). Dále své pojetí rozvádí: „Všechny věci lidského ústroje, jedním slovem móda, zařízení bytová, úprava zahrad, parků, obcí a měst, ale také chování společenské, způsob obcování s lidmi patří do oblasti **vkusu**. Každý vkusný předmět má něco z vyššího duševna, je svou jakostí, svým vypracováním, pečlivostí **pozdvihován** ze všednosti, obvyklosti, tuctovosti, právě jako vkusný člověk je vždycky větší či menší měrou nějak, třeba jen zevními znaky a třeba jen zdánlivě, povrchem, oduševnělý člověk.“²⁹⁹ Názornost a konkrétnost umění (a nejen umění) vnímal Markalous jako klíčový prostředek přístupnosti jakéhokoliv vjemu v procesu přijímání informace čtenářem nebo divákem.

Svoje představy o možnostech využití fotografie v žurnalistické praxi rozvíjel v řadě článků v odborných i společenských časopisech. Funkci obrazů v novinách přijímal jako „ohromný pokrok od libovůle obrazově představové k realitě, skutečnosti, k faktům“, oceňoval tímto vývojem utvářející se „**zpravodajskou unifikaci veřejného mínění**“ (zdůraznil sám Markalous).³⁰⁰ Pedagoga a osvětového propagátora v sobě nezapřel ani ve svých poznámkách o společenské roli tisku obecně nebo úkolech české žurnalistiky, uvedených v citovaném dopisu Arne Laurinovi: „Tady však tisk nelze oddělovat od všech druhých činitelů nejen vytvářejících mínění, ale prostředkujících znalost základních pojmů abstraktních, abecedu, nehledě ke spoustě vědění všech oborů. Ten populární novinářský styl řadí tisk přímo ke školám a všem druhým institucím, jež mají za cíl šířit vědění. Tady jsou společné cíle a já si často myslil, že tohle všechno by mělo být jednou **spojeno**. A v **tom** je veliký a vážný problém všeho českého tisku u národa tak malého, všeho československého poučování a informování. To je ohromný problém, jehož cíl konečný jest vytvářet kvalitního československého občana.“³⁰¹ John si byl vědom vlivu tisku na utváření veřejného mínění i širokého povědomí o různých oblastech společenského života, zároveň ale (v tradici osvícenské a národně buditelské, na kterou do značné míry navazovaly některé snahy prvorepublikové demokracie) vyzdvihoval jeho pozitivní úlohu ve vytváření „kvalitního československého občana“. V tomto bodě ale jeho ideály narážely na představy majitele a vydavatele Pestrého týdne Václava Neuberta a jeho potomků, pro které byla na prvním místě samozřejmě prodejnost časopisu.

²⁹⁸ Markalous, B., Co je umění, Praha 1938.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 11.

³⁰⁰ Z dopisu Arne Laurinovi z 31. prosince 1935, in: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982, s. 163.

³⁰¹ Viz předchozí poznámka.

V jednom dopise divadelníku Jindřichu Honzlovi z července 1929 si Markalous postěžoval na nízkou úroveň obrazového zpravodajství v Československu a prosil ho, aby se v Brně zasadil o její zvýšení cestou pozorného výběru kvalitního a vhodného fotografického materiálu od renomovaných autorů. Obrazové zpravodajství z českých divadel bylo prý tehdy „*nejen pod úroveň boží, ale pod úroveň lidskou vůbec*“. V citovaném dopise také uvedl, že na ředitelství Národního i Vinohradského divadla v Praze zaslal dopisy, ve kterých s prominutím odmítá uveřejňovat fotografie z jejich divadel a premiér, pokud bude i nadále trvat tento neutěšený stav. Zároveň se na Jindřicha Honzla obrací s prosbou, aby se při výběru snímků „*soustředil méně k interiéřům a k architektonickým výtvorům scénickým, které jsou na fotografiích vždycky mrtvé, poněvadž schází barva, osvětlení, pohyb, jako k jednotlivým hercům a vůbec živým, úderným věcem, pro které si vyprošuji v Pestrém týdnu přednost*“ s dodatkem, že takovým dá „*dobré místo, velikou plochu a třeba i titulní stranu*“.³⁰²

Markalous se ze svého snu vytvořit z Pestrého týdne „*časopis světové úrovně, reprezentační obrazový list*“ probudil velice záhy. Jak ale bylo jeho zvykem, neztrácel hned tak naději a snažil se v dané situaci vykonat maximum z toho, co podmínky dovolovaly. V korespondenci se svým dlouholetým přítelem a příležitostným spolupracovníkem Arne Laurinem se v jednom z dopisů z konce roku 1928 (tedy v závěru prvního roku vedení redakce Pestrého týdne) svěřuje: „*Kdybych dnes psal někam svůj životopis, rozmyslil bych si to, uvéstí redigování Pestrého týdne. To není časopis toho druhu, aby to zasluhovalo zmínky. Ovšem, jistě bych tak učinil, kdybych redigoval Naši dobu nebo Volné směry. Pestrý týden nemůže mít páteř, vyslovený osobní směr, hlubší, speciální věci, těžší věci vůbec. Pestrý týden = vkus, líbivé věci, lehké, populární poučení, slovem = inteligentní, lepší rodinný časopis... Malé děti a dospělé dcery nesmějí se pohoršit. Také rodina Neubertova a starý pán se nesmí pohoršit... Tak mrzačím a dávám mrzačit povídky a romány bez svědomí... Rozumějte, já musil přeměnit manželství z lásky s Pestrým týdnem v manželství z rozumu. To jest obchodní manželství... To neznamená, že Pestrý týden bude horší, možná naopak. Manželství z rozumu a obchodu bývají dobrá.*“³⁰³

Markalousova koncepce časopisu se po celou dobu jeho účinkování ve funkci šéfredaktora střetávala s představami vydavatelstva. V podobném duchu, jako výše citované úryvky, se nesou např. jeho „lamentace“ na nemožnost plné realizace svých představ v dopise adresovaném „*Váženému a milému panu profesorovi*“ Václavu Tillemu z května 1934 (ve kterém se mimo jiné zmiňuje o zvláštních tematických číslech, koncipovaných dle

³⁰² Dopis z 26. července 1929, in: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, s. 227.

³⁰³ Dopis z 28. prosince 1928, in: Polohy srdce, s. 148.

zahraničních vzorů): „Myšlenka dělat speciální, jednomu tématu věnovaná čísla ovládala mne do roku 1928, kdy jsem se ujal Pestrého týdne. Uskutečnil jsem z toho však jen dvě čísla slovenská, jedno podkarpatské, jedno vojenské, vždycky za mimořádných okolností... Jinak to nešlo, protože: 1) list je a byl vždycky přetížen inzercí, která ponechala jen 3-4 stránky 'čisté', 2) list **musí mít sport**, v každém čísle **musí** být pokračování románů (teď jsou tři!), **musí** tam být praktická domácnost a móda z ohledu na velkou obec ženského čtenářstva, a to všecko je prošípováno inzeráty... On je nebetyčný rozdíl v tom, jak jsou dělány takové London News, L'Illustration nebo teď krásné medicínské číslo Vu, ten rozdíl je asi jako mezi velkostatkem a chalupnickým hospodářstvím. A nejvíce čísel se prodá, když je na 1. stránce hezká holka v **národním** kroji... Něco jsem udělal, ale jak to tak bývá u nás, tak kompromisně na 35 %.“³⁰⁴

V této souvislosti se nabízí možnost vzájemně konfrontovat Markalousovy výpovědi z různých etap jeho života. Snad jen k zmiňovanému zahlcení listu inzercí, míra jejího podílu vůči textu na stránkách Pestrého týdne odpovídala zaměření týdeníku, které on sám vhodně charakterizoval jako „inteligentní, lepší rodinný časopis“. Pestrý týden byl dítě a chloubka Neubertových grafických závodů a z odstupu se jakákoliv dlouhodobá snaha udělat z něj něco víc jeví jako nereálná, čehož si mohl být vědom i on sám (částečně to také přiznává). Na druhou stranu, jak např. Karel Michl ve svých vzpomínkách zdůrazňuje, „v době masového vydávání bulvárních obrázkových tiskovin, podbízejících se měšťáckému vkusu, vykonal užitečné dílo“.³⁰⁵

Helena Šmahelová ve svých vzpomínkách popisuje, jak se Markalous (John) do všeho pouštěl s velkým elánem, jak vše v dobách redigování Pestrého týdne muselo projít jeho schválením, apod. Vzápětí ale dodává, že sám „nevydržel nejvyšší vypjaté tempo, polevil a dál polevoval... sám nedodržoval zásadu, která byla obvyklá, připravit pokračování svého románu pro tři čísla časopisu předem“.³⁰⁶ Ke konci svého působení v Pestrém týdnu navíc stále častěji dojížděl do Slatiňan a řídil časopis odtud, každou chvíli prý nebyl k zastižení, což s nelibostí nesla redakce i majitel a vydavatel týdeníku Václav Neubert. Pověstnou poslední kapkou se stal cyklus putovních výstav po školách, v jejichž rámci nechal Markalous instalovat kulturní stránky Pestrého týdne po školních chodbách a učebnách třeba i v tom nejzapadlejším koutě republiky.³⁰⁷ Koncepce výstav korespondovala s jeho pojetím výtvarné

³⁰⁴ Dopis z 30. května 1934, in: Polohy srdce, s. 66.

³⁰⁵ Michl, K., Chvilé setkání, věčnost vzpomínky. Medailóny Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štýrského, Hradec Králové 1975, s. 117.

³⁰⁶ Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, Praha 1979, s. 25.

³⁰⁷ Výstava navazovala na cyklus celostránkových fotografií nazvaný „Pestrý týden škole a rodině“, které přinášel každý výtisk časopisu v době Markalousova vedení (redigoval jej on sám ve spolupráci s jiným předním odborníkem na estetickou výchovu dr. Jiřím V. Klímou).

výchovy, která měla žáky i učitele seznamovat s díly moderních malířů a jiných umělců, když dosavadní znalosti mnohdy nesahaly dále než k Mikoláši Alšovi. „Jenže výstavy, které musel Neubert zaplatit, se neseťkaly s takovým zájmem, jaký John očekával, a znamenaly už definitivní roztržku s Neubertem. John se podle svého zvyku náhle rozhodl vzdát se dosavadního způsobu života, přál si celý se obrodit, odstěhovat se co nejdál od Prahy...“.³⁰⁸

Ve vedení redakce Pestrého týdne dostal Markalous asi nejlepší příležitost realizovat své plány a představy, jaké se mu v jeho novinářské životní praxi dostalo. Přes řadu problémů s vydavatelem ohledně struktury a čtenářské náročnosti obsahu se mu v dotyčných šesti ročnících (1928-1933) podařilo učinit z Pestrého týdne kvalitní společenský časopis, který vynikal nad svou dobovou konkurenci v mnoha směrech. Ve srovnání s jeho dosavadními zkušenostmi s jedním ročníkem Bytové kultury (1924-1925) nebo časopisem o vědeckém životě Orbis ze stejnojmenného nakladatelství (vyšlo jen několik čísel v roce 1926, na nichž redakčně spolupracoval s Františkem Halasem), mu Pestrý týden nabízel možnost kultivovat poměrně širokou čtenářskou obec v rozpětí několika let z hlediska kvalitního obrazového materiálu konvenujícího s relativně vysokou jazykovou i odborně fundovanou úrovní publikovaných textů a příspěvků.

³⁰⁸ Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 26.

Jaromír John vítězí...

Estetik slovem i činem

Žurnalistická tvorba Bohumila Markalouse se po celý jeho život nesla v duchu esteticko-výchovných a pedagogicko-osvětových koncepcí. Od doby završení studií na pražské univerzitě zasvětil svůj život pěstování odkazu Otakara Hostinského o socializaci umění, které prohlubuje a zkvalitňuje život jednotlivce i celého národního společenství.³⁰⁹ Ačkoliv se jeho pozornost a důraz postupem času přesouvaly od otázek umělecko-osvětových k obecněji pojatým problémům praktického uplatnění estetických hledisek v běžném životě jednotlivce i celé společnosti, zaujímal umění se všemi svými různými oblastmi a tzv. pokleslými i vysokými formami projevu ústřední roli v jeho životě a myšlenkovém světě. Důležitost a problematičnost vztahu umění a společnosti a životnost odkazu Otakara Hostinského jako jednoho z předních českých propagátorů jejich sbližování neopomněl připomenout ani po mnoha letech, když při příležitosti stého výročí narození zakladatele moderní české estetiky znovu vyzdvihнул a podtrhnul nenahraditelné místo umění v komplexu lidské vzdělanosti a kultury.³¹⁰

Bohumil Markalous nezanechal v dějinách české estetiky výraznou stopu jako velký teoretik a filosof umění s vlastním propracovaným systémem. Jeho životní náplní se stalo šíření a seznamování širokých lidových vrstev s poznatky moderní estetiky a jejich praktické uplatňování v běžném, každodenním životě. Od dob svého působení v Kolíně a v Hradci Králové před První světovou válkou se teoreticky ve svých člancích a statích i prakticky v pořádání řady přednášek, organizování osvětových poraden a putovních výstav a neméně ve své pedagogické činnosti soustavně věnoval popularizaci moderního životního stylu a jeho estetických kvalit. Na vydávání Knihovničky Pokrokového klubu při Palackého čítárně a Volné lidové školy v Hradci Králové³¹¹ navázal v poválečném období v mladé republice redakcí sborníku Bytová kultura a časopisu o vědeckém životě a světě Orbis, dlouholetým vedením Sbírký rozprav o umění Ars ve stejnojmenném nakladatelství, a zejména svým šestiletým působením v Pestrém týdnu, předním prvorepublikovém společenském týdeníku,

³⁰⁹ Srov. Hostinský, O., Umění a společnost, in: Hostinský, O., O umění, Praha 1956, s. 11nn.

³¹⁰ Markalous, B., Otakar Hostinský o umění a lidu. K stému výročí narozenin českého estetiky, Cíl 3, 1947, s. 38-40.

³¹¹ Např. Markalous, B., Co je umělecké dílo a čím nám býti má! Přednášky Volné lidové školy v Hradci Králové Sv. 1, Hradec Králové b.d.; Markalous, B., O dětských hrách a hračkách. Přednášky Volné lidové školy v Hradci Králové Sv. 3, Hradec Králové 1911.

jehož úroveň za svého působení pozvedl z rovin běžného bulvárního „plátku“ na moderně koncipovaný obrazový magazín s řadou kvalitních příspěvků od renomovaných autorů z různých oblastí společenského dění.³¹²

Ve svých drobnějších teoretických pracích a časopiseckých příspěvcích, publikovaných porůznu menšími nakladateli nebo uveřejňovaných v odborném periodickém tisku, se Markalous nejednou pozastavoval nad nezbytností rozlišovat a oceňovat různé druhy poznání a přístupu ke světu a pěstovat je u člověka od útlého věku jeho života. Např. hned v prvním roce samostatné republiky publikoval v Lidových novinách sloupek nazvaný *Stonavá srdce*, ve kterém varoval před jednostranným přikláněním se k „*studené ruce intelektu*“, která vše změří a popíše a „*ze života učiněna knihovna*“. I když připustil, že výchova lidského citu je jednou z „*nejobtížnějších a nejnepřístupnějších otázek doby*“, nelze se jí vzdávat úplně, také vzhledem k její důležitosti pro správný vývoj člověka po stránce společenské a schopnosti přijímat a oceňovat umění.³¹³ Neodbytnost tohoto problému z hlediska pedagogického i obecně lidského se u něj projevila v jeho rozpracování do podoby studie, vycházející z přednášky, kterou Markalous pronesl v brněnské Vesně 30. září 1921. Jak již z názvu *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská* vyplývá, nastínil v ní rozdíl mezi poznáním uměleckým („*vypjatý, krajní případ poznání estetického*“) a vědeckým („*krajní případ převážně rozumové, logické práce duševní*“) jako dvěma protilehlými póly duševní aktivity člověka, které pedagogická praxe musí umět skloubit a začlenit do horizontu vnímání světa a jeho hodnocení z řad studentů a žáků všech stupňů škol, samozřejmě s ohledem na hodnoty další, praktické (užitkové), etické, náboženské, apod.³¹⁴ V odborné literatuře bylo již dostatečně poukázáno na význam Markalousova přínosu pro esteticko-výchovné uvažování a

³¹² Spisovatel **Karel Michl** (1898-1982), blízký přítel Markalouse – Johna z dob jeho slatiňanského a novoměstského období a vlastivědný pracovník z Východních Čech (v letech 1950-1958 ředitel Krajského muzea v Hradci Králové), vzpomínal na Markalousovo působení v Pestrém týdnu takto: „...poprvé tu mohl prokázat ve skvělém výběru a dokonalých reprodukcích v masově estetické a výtvarné výchově oprávnění eidického principu, který splňoval jeho požadavek neoddělitelnosti estetického vjemu od obsahu, přičemž dával přednost formě před obsahem... V době masového vydávání bulvárních obrázkových tiskovin, podbízejících se měšťáckému vkusu, vykonal užitečné dílo.“ Michl, K., *Chvilé setkání, věčnost vzpomínky*. Medailóny Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štýrského, Hradec Králové 1975, s. 117.

³¹³ „Umělecká kultura jest zajisté nejcitlivějším měřítkem povšechné vzdělanosti citové, tedy také etické, a rozumíme tím nejen snad ukázněný zevnějšek forem, nýbrž i zčištění vnitřních pramenů, širší, obsažnější a hlubší hodnocení života, vědomé vypěstění ušlechtilosti citových vztahů k prostředí společenskému a národnímu.“ Srov. Markalous, B., *Stonavá srdce*, Lidové noviny 27, 1919, č. 91, s. 1n.

³¹⁴ Markalous, B., *Poznání vědecké, umělecké a praxe školská, Náš směr*. Revue pro kreslení a umělecká řemesla VII, 1921-1922, s. 4-7, 35-39, 74-79, 96-102, 158-173. Zde citováno dle Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989, s. 105-127.

školskou praxi První republiky a na jeho místo v dějinách pedagogického uplatňování moderních esteticko-výchovných metod.³¹⁵

Mnohé ze svých životních témat naznačil Bohumil Markalous již ve své disertační práci *Timologie a kritika filosofie normativní se zvláštním zřetelem k aestheticce*, obhájené na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 1917.³¹⁶ Kromě ústředního motivu hodnot, nastínění vývoje jejich pojmání a teoretické reflexe v dějinách filosofického myšlení (a s vlastním pokusem o nastínění určitého systému a jeho možných praktických důsledcích v pedagogické praxi) se v disertaci dotkl několika problémů, které souvisely s praktickou estetikou a jejím pojetím coby aplikované vědy o kráse a umění. Koncept „Umělecké výchovy“ např. považoval za krajně zcestný, „*poněvadž navoditi, vychovati někoho, aby umělecky chápal, je nemožno*“. Z pedagogického hlediska považoval za vhodnější užívat termínu „Estetická výchova“, která by v praxi směřovala k výcviku smyslů a schopnosti pozorování ve spojení s přednostním důrazem na formální stránku věcí a jevů. Navrhoval neomezovat se čistě na umění a dbát výchovy obecně citové (ve smyslu výše uvedeného vymezení vůči rozumové, racionální stránce osobnosti) s cílem „*jednak rozvinutí, jednak zušlechtění přirozené výrazovosti, vypěstění schopností pozorovacích a odhadujících, rozhodnosti a samostatné tvořivosti*“. Umělecké dílo se v takovém případě stává jednou pomůckou z mnoha, podobně jako např. lidské tělo, příroda, různé výtvary člověka, apod. Konečnou metou by se stal kultivovaný jedinec (s patřičným vzděláním) schopný potenciální umělecké „sebevýchovy“ a „*tvoření hodnot a soudů určitého osobitého směru*“, pro což Markalous užíval pojmu „vkus“.³¹⁷ K druhům, nebo v jeho případě lépe řečeno stupňům estetického hodnocení se Bohumil Markalous vrátil ještě jednou ve 30. letech, kdy v útlé knížce pojmenované zdánlivě prostou otázkou *Co je umění?* vymezil pro oblast vkusu „*oduševnělé estetické hodnoty*“ vázané ke konkrétním věcem životní skutečnosti v kontrastu k niterným, duchovním hodnotám umění, které jsou bez přímého vztahu k praktickému světu.³¹⁸

Během 20. a 30. let, pravděpodobně také pod vlivem praktických žurnalistických zkušeností a neúnavné organizační činnosti, se u estetika Markalouse, obeznámeného s tradicí německé psychologické a experimentální estetiky a vybaveného fyziologickým a psychiatrickým školením z dob univerzitních studií, dostala do popředí zájmu problematika

³¹⁵ Srov. Pospíšil, Z., Markalousovo pojetí a cíl estetické výchovy, *Estetika* XIX, 1982, č. 3, s. 179-185; Uždil, J., *Mezi uměním a výchovou*, Praha 1988, s. 262nn.

³¹⁶ Archiv Univerzity Karlovy Praha, Bohumil Markalous, *Timologie a kritika filosofie normativní se zvláštním zřetelem k aestheticce*, Praha 1917 (disertační práce č. 854).

³¹⁷ Tamtéž, s. 65, 75nn.

³¹⁸ Markalous, B., *Co je umění*, Praha 1938.

úlohy smyslů v procesu poznávání a přijímání estetických hodnot. Nejprve v brožuře *Eidický princip* u T. G. Masaryka a o několik let později v příspěvku do *Pedagogické encyklopedie* načrtnul Markalous svoje pojetí estetického zhodnocení smyslů a v první řadě zraku jako rozhodujícím činitelem v kontaktu člověka se světem.³¹⁹ V uvedených studiích navrhoval zavedení vědního oboru „eidika“ (z řeckého eidos, tj. vid, zrakový vjem), který by se zabýval „uvědomělým, významovým viděním, hodnotou vizuálnosti v duševnu“. Přesné, uvědomělé, hodnotící vidění (eidika jako vizuální timologie) a jeho teoretická reflexe by dominovaly celému komplexu obdobně koncipovaných disciplín, zaměřených vždy na jeden konkrétní lidský smysl a jeho význam v procesu vytváření (nejen) estetických hodnot.³²⁰ Syntetizující charakter eidiky jako vědní disciplíny by ve svých přístupech a metodách zahrnoval poznatky a zkušenosti spřízněných věd humanitních (psychologie, etologie, etiky, estetiky, lingvistiky, literární historie a jiných uměnověd, kulturní historie, antropologie, lékařství, pedagogiky, atd.) a ostatních oblastí praktického života (např. z obchodu, propagace, společenského života, apod.). V konečném pojetí by estetickou výchovu (výchovu vkusu) mohlo nahradit „pěstění vidivosti“ či „eidická kultura“, jejichž hlavní náplní by byla „zraková, hudební, literární, jazyková vzdělanost“.³²¹

V konceptu eidiky jako vědního oboru se Bohumil Markalous neomezoval jen na teoretické proklamace a schematické náčrty. Bohužel jeho praktické pokusy o uvedení eidiky do života narážely na dobový nezáměr, nepochopení a obecný odklon ve vědeckém bádání estetických a humanitních disciplín od psychologicky a empiricky koncipovaných směrů k strukturalisticky a lingvisticky zaměřeným studiím.³²² Brzký příchod Druhé světové války vzápětí utlumil jakékoliv výboje a snažení ve všech oblastech vědeckého bádání, které nebyly bezprostředně spjaty s praktickou skutečností. V případě Markalouse tak zůstalo u několika časopiseckých studií a drobných publikací, které se navíc musely potýkat s nevalným zájmem čtenářstva, a tudíž s neochotou pokračovat v obdobných podnicích ze strany nakladatelů.³²³

³¹⁹ Markalous, B., *Eidický princip* u T. G. Masaryka. Rozmluva s prezidentem, Praha 1934. Heslo „Eidika“ vyšlo v *Pedagogické encyklopedii* (Praha 1938-1940) ve zkráceném znění, úplná verze z autorovy pozůstalosti byla publikována in: Markalous, B., *Estetika praktického života*, Praha 1989, s. 312-315.

³²⁰ Dalšími by byly „akusmatika“ (sluch), „haptika“ (hmat), „kinematika“ (motorický smysl), „geustika“ (chuť) a „osmetika“ (čich). Soubor takto pojatých věd by zastřešovala „aisthematika“ (studující přínosy, vztahy, významy a praktickou hodnotu smyslové práce), která by se stala součástí filozofie hodnot (axiologie).

³²¹ Markalous, B., *Estetika praktického života*, s. 314.

³²² Roku 1936 publikuje Jan Mukařovský svoji klíčovou práci z meziválečného období *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*, ve které podává ucelený a propracovaný estetický systém, který Bohumil Markalous nikdy nevypracoval, a v pravdě mezinárodní renomé si v meziválečném období získal v Československu sídlící Pražský lingvistický kroužek, sdružující přední evropské badatele z několika zemí.

³²³ Kniha *Eidický princip* u T. G. Masaryka vyšla v nakladatelství Dědictví Komenského jako první svazek plánované *Knihovny Zrak* pro eidickou praxi a teorii, kterou hodlal Markalous řídit ve spolupráci s dr.

Při pohledu na Markalousovu životní dráhu je až s podivem, kolik jeho kulturně-organizačních a esteticky-osvětových akcí v meziválečném období ztroskotalo, aniž jejich původce ztrácel něco na trpělivosti a ochotě nadále vstupovat a vynakládat nebývalé množství osobní energie na organizování podniků dalších. V době vedení redakce Pestrého týdne a současného sekretářství Společenského klubu v Praze Na Příkopech se např. počátkem roku 1931 aktivně podílel na otevření galerie Evropa v paláci pojišťovny Dunaj na Národní třídě. Galerii založilo družstvo přátel a sběratelů moderního umění ve spolupráci s významným německým obchodníkem s uměním Alfredem Flechtheimem.³²⁴ Zakladatelé galerie měli v plánu ve spolupráci s předními evropskými galeristy a soukromými sběrateli rozšířit nabídku pražského uměleckého trhu o kvalitní evropská díla současného výtvarného umění s dominantní orientací na pařížský okruh tvůrců. Během krátké existence galerie (jen šest měsíců) se v jejích prostorách vystřídaly tři závažné výstavy (pozdní dílo Augusta Renoira, umění po impresionismu a akvarely Augusta Rodina doprovázené výběrem moderní evropské plastiky) a organizátoři galerie zprostředkovali účast několika předních českých umělců na mezinárodní výstavě v Bruselu v dubnu 1931. Bohumil Markalous a zřejmě i další členové družstva s nelibostí sledovali, jak si Flechtheim z Evropy utváří pražskou filiálku své sítě galerií a když se objevily neshody ohledně dalšího fungování, družstvo v červnu toho roku rozpustili.

Jedním z Markalousových osobitých vkladů při vedení redakce Pestrého týdne bylo uveřejňování celostránkových fotografií v časopise, nazvaných Pestrý týden škoie a rodině. Za necelé čtyři roky (1930-1934) se jejich počet rozrostl na úctyhodných 150 kusů, jejichž prostřednictvím chtěl Markalous podporovat zrakovou výchovu mladých čtenářů a nabídnout možnost potenciální výzdoby domácností, škol, úřadů a jiných veřejných prostor. Rozměrné fotografické obrazy tvořily základní materiál pro jím organizované putovní výstavy, které doprovázela řada přednášek a debat s českými a moravskými učiteli a zájemci z řad obyvatelstva z celé republiky.³²⁵ To byla ale poslední kapka pro majitele nakladatelského koncernu rodiny Neubertů, kteří byli zároveň Markalousovými chlebovárci. Určitě nelze

Ladislavem Kratochvílem. Další svazek pro neshody s vydavatelstvem již nevyšel a ani v tisku avízované (a v knize připomínané) založení Eidické společnosti se nedočkal výraznější odezvy.

³²⁴ Alfred Flechtheim (1878-1937), německý galerista a obchodník s uměním židovského původu. Roku 1913 otevřel v Düsseldorfu vlastní galerii a během následujících let další její pobočky ve Frankfurtu nad Mohanem, Kolíně nad Rýnem a Berlíně. Tam přesídlil roku 1921 a založil umělecký časopis *Der Querschnitt*. Po nástupu nacistů k moci roku 1933 uprchl přes Paříž do Londýna, kde o několik let později zemřel.

³²⁵ V roce 1933 podnikl cyklus přednášek a debat ve Vídni na téma *Věčný názor životní a obrazový*, který doprovázely literární večery a četba z jeho beletristických děl. Srov. Kovář, B., *Dopis z Vídně (Literární večery z čes. literatury, ukázky z díla Jaromíra Johna)*, *Čin IV*, 1932-1933, č. 29, s. 694-696; E., *Večer české literatury ve Vídni (Jaromír John na české škole ve 12. vídeňském okrese o své tvorbě)*, *Lidové noviny XLI*, 1933, č. 594, s. 3.

předpokládat, že se mu z redakce odcházelo s lehkým srdcem (vzhledem k dosud vykonané práci a možným dalším plánům do budoucna), prostor měl ale nyní dostat spisovatel Jaromír John, který již nějaký ten čas nervózně přešlapoval u dveří Markalouse estetika.

S rozčarováním z nevalných výsledků svého dlouholetého a nezměrného osobního nasazení novinářského i společensky-organizačního se čas od času svěřoval v korespondenci s některými ze svých dobrých přátel z řad spisovatelů a jiných kulturních pracovníků. V dopise Václavu Tillemu z dubna 1932, ve kterém děkoval za gratulaci k padesátým narozeninám, napsal: „*Člověk jako já, který žije v chumlu těch tragikomedí, jenž vidí za kulisy, dobře rozezná frázi, zdvořilost a hlubší tón řečeného. A tak si vážím slov Vašich a pak ještě z té hromádky, jež došla, slov Jaroslava Kvapila, Alberta Pražáka a Josefa Macha. Děkuji Vám za trochu toho upřímně přátelského tepla – v té společenské československé zimě, v které všichni žijeme a v níž se hledíme zahřát především sami: kvalitním pracovním akordem!*“³²⁶ Doslova tehdy uprchl z Prahy před oslavami svých padesátých narozenin, které by dozajista připravili jeho přátelé a kolegové, a před očekávaným množstvím gratulačních dopisů a článků v tisku, se kterými by se musel potýkat. Od té doby takto ujížděl čím dál častěji a odchod z Pestrého týdne dva roky na to znamenal pro Bohumila Markalouse svým způsobem vysvobození.

Zdánlivé kolísání mezi dvěma póly estetika-vědce (s aktivní účastí na praktickém, věcném životě) a spisovatele-umělce (uzavřeného do světa tvorby a prozkoumávání nezbadatelných hloubek lidského bytí) nemělo u Markalouse – Johna nikdy definitivní podobu. I tehdy, když se odstěhoval do své „poustevnícké“ samoty Červené věže v Novém Městě nad Metují, neztrácel úplně kontakt s vnějším světem, jak ještě budeme mít možnost se přesvědčit. Jedním z důkazů (kromě hojné korespondence) může být jeho účast v řadě dobových teoretických polemik o povaze umění a míře uměleckosti některého vybraného jevu, spjatého více či méně s moderním výtvarným úsilím. Kromě problematiky architektury a jejího místa v lidské společnosti, která mu byla blízká zejména ve 20. letech (také vzhledem k přátelství s Adolfem Loosem a řadou renomovaných českých architektů)³²⁷, se Bohumil Markalous ve 30. letech zúčastnil polemiky na téma fotografie a jejího vztahu ke světu

³²⁶ Dopis Václavu Tillemu z 24. dubna 1932, citovaný dle: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982, s. 64.

³²⁷ Bohumil Markalous byl jedním z 69 českých a zahraničních architektů a dalších představitelů kultury, kteří se podepsali pod provolání nazvané Bez pozlaceného vozu, uveřejněné v časopise Stavitel počátkem roku 1926 (Stavitel VII, 1926, č. 2, s. 23.). V následujících číslech Stavitele se rozproutila živá diskuse na téma uměleckosti architektury, v níž Markalous mimo jiné vymezil pro její výtvary pomezí sféry vkusu, oddělující oblasti umění a módy (čemuž odpovídá v dějinách rychlost střídání jejich projevů a stylů). Srov. Markalous, Je architektura uměním? Stavitel VII, 1926, č. 4-5, s. 54-58.

umění.³²⁸ V řadě článků tehdy prokázal přesvědčení, že i když je např. žurnalistická fotografie nositelem moderního střízlivého názoru věcného (její dokumentární hodnota), nelze jí do budoucna upírat ambice umělecké, neboť dává-li jakékoliv lidské dílo hodnoty duchovní, je způsob jeho vzniku vedlejší a lze v takovém případě hovořit o umění. Fotografie nikdy nekopíruje ani neotiskuje skutečnost, ale podává určitý obraz, výřez reality a tudíž skutečnost novou. „Vidění sklenice skutečné, se vši hrou živého prostředí, času, subjektivního rozpoložení, a vidění téže sklenice na fotografii, izolované, nadčasové a prostorové – jsou dvě podstatně různá vidění.“ Proč omezovat oblast hmotné výrazovosti, když statická (i pohybová) fotografie „je dnes sto pronikat za konvenční pravdu, nad vulgární realitu, za kruh zkušenosti...“³²⁹

Druhé literární období (1930-1942)

První etapu své literární tvorby završil Jaromír John vydáním *Večerů na slavníku* počátkem 20. let. Pracovní vytíženost estetika a novináře Markalouse nedovolovala spisovateli Johnovi nadále pokračovat ve slibně zahájené dráze spisovatele. Studijní cesta po Německu a Francii, práce v nakladatelství Orbis a České tiskové kanceláři, pedagogické závazky na Vysokém učení technickém v Brně, redigování *Bytové kultury*, *Pestrého týdne* a organizování *Společenského klubu* naplno zaměstnávaly jeho osobnost, která se cele oddala účasti na budování kulturního a společenského života mladé republiky. Vysoké životní tempo si ale brzy vyžádalo svou daň (počátkem roku 1927 ulehl se zápallem plic) a také jeho literární alter ego se nenechalo ukolébat nadobro. Roku 1928 byl po desetiletém působení ve státních službách penzionován (konec přednášek v Brně a práce pro ČTK) a jakmile se ustálil provoz *Společenského klubu*, vzdal se následujícího roku místa aktivního sekretáře (zůstal čestným). Pravidelný styk s českými spisovateli (z pozice člena klubu, redaktora předního

³²⁸ Na jaře 1936 se v pražském Mánesu uskutečnila mezinárodní fotografická výstava, k jejíž příležitosti vyšlo zvláštní číslo *Světozoru* věnované anketě *Je fotografie uměním?* Anketu se zúčastnila řada předních českých fotografů, umělců a teoretiků (namátkou Josef Čapek, Emil Filla, Jaromír Funke, Jindřich Chaloupecký, Bohumil Markalous, Vítězslav Nezval, Václav Navrátil, Josef Sudek, Jindřich Štýrský, Karel Teige, atd.), jejichž umělecké zhodnocení fotografie se značně rozcházelo. Anketa měla krátkou dohru v *Peroutkově Přítomnosti*, kde na Markalousovu obhajobu uměleckosti fotografie reagoval Josef Čapek ironickými poznámkami a Jindřich Chaloupecký věcným zhodnocením diskuze. Srov. *Světozor* 36, 1936, č. 29; *Přítomnost* XIII, 1936, č. 38-40; Sobek, E., *Teoretické práce české fotografické avantgardy*, Opava 2004, s. 59nn.

³²⁹ Markalous, B., *Fotografie – umění?*, *Přítomnost* XIII, 1936, č. 38, s.601n. Zde citováno dle Markalous, B., *Estetika praktického života*, s. 310n.

společenského časopisu a přítele řady z nich) v tuto chvíli zapůsobil jako katalyzátor a impuls pro Jaromíra Johna, aby se znovu ujal svého dočasně upozaděného místa.

První vlašťovkou, oznamující návrat spisovatele Johna ve 30. letech, se stala drobná novela *Zbloudilý syn*, kterou autor napsal v létě roku 1931 během pravidelných návštěv v libocké vile „*u milé naší Bábušky, spisovatelky, nezapomenutelné Anny Lauermannové-Mikschové...*, *v tichém pokoji v přízemí, zaplněném knihovnou Jungmannovou, u psacího stolu, na němž psával Julius Zeyer*“.³³⁰ Útlá novela vycházela ze záznamu autorova válečného rozhovoru s jedním plukovním lékařem pardubické karanténní nemocnice a znamenala první předzvěst jeho pozdějšího literárního zaměření na osudy lidí „vyšinutých a povržených“. Knižně vydalo *Zbloudilého syna* nakladatelství Františka Borového roku 1934 s neobyčejně působivými kresbami Alfréda Justitze, Johnova přítele.³³¹

Zbloudilý syn znamenal v Johnově literární tvorbě 30. let jednu z mála výjimek, kdy se tématicky vrátil do období První světové války. V postavě „zbloudilého“ Milana Kiefersteina načrtl John jeden z prvních předobrazů budoucího nacistického důstojníka a nemilosrdného egocentrika, který se neohlíží na důsledky svých činů a jediný cit, kterého je schopen, je značně sobecká láska ke své matce.³³²

Ještě z předválečných let si Jaromír John uchovával myšlenku, ke které se později několikrát vracel, sepsat velký cyklický dokumentární román *Rodiče a děti*, ve kterém by postihl život tří českých generací (Národního divadla, předválečné moderny a generace vstupující do života se vznikem samostatné republiky). K dobovému ovzduší svých rodičů se vrátil nejprve v „Retrospektivním filmu lásky“, jak zněl podtitul literární adaptace jejich autentické korespondence ze 70. let 19. století.³³³ V *Boském osudu* John použil již z konce 18. století známou formu románu v dopisech s cílem vytvořit literární dokument sui generis, který by zpřítomnil prožitky a myšlenky lidí dávno zemřelých. V duchu dobové tendence experimentování s dokumentární prózou otiskoval John upravené dopisy v *Lidových novinách* roku 1918, ještě jednou se k nim vrátil na závěr svého působení v *Pestrém týdnu* (1934) a knižně vyšly roku 1935 v nakladatelství Františka Borového v Praze.³³⁴

³³⁰ John, J., *Za Alfrédem Justitzem*, in: John, J., *Zbloudilý syn*, Praha 1934, s. 5.

³³¹ John, J., *Zbloudilý syn*, Praha 1934. Děj novely John po konzultacích s Alfrédem Justitzem situoval na haličskou frontu, kterou ale z vlastní zkušenosti neznal (Justitz ano).

³³² Srov. Stýskal, J., *Jaromír John v boji proti fašismu*, Acta Universitatis Palackianae. Facultas philosophica 1962, s. 85n.

³³³ Edici původních neupravených dopisů Václava Markalouse a Bohumily Kratochvílové připravil v 70. letech 20. století pro královehradecké nakladatelství Kruh literární historik Milan Blahynka. Viz Blahynka, M. (ed.), *Stará láska. Listy z let 1872-1874*, Hradec Králové 1972.

³³⁴ John, J., *Boský osud. Retrospektivní film lásky z roku 1872*, Praha 1935.

Z obecnějšího hlediska a z ohledem na mladší čtenáře se spodobnění dobového klimatu a národního usilování českého obyvatelstva o emancipaci v rámci habsburské monarchie chopil John v knize *Rajský ostrov*, věnované tématu výstavby Národního divadla v Praze. Knize, která vyšla roku 1938 v předním českém nakladatelství Melantrich a zapadala do dobového ožívání vlasteneckých aspektů v situaci narůstajícího národního ohrožení, předcházelo opět uveřejňování jednotlivých pasáží na pokračování v časopise *Pestrý týden*. V 30. letech snad ani nebylo rozsáhlejší literární práce Johnovy, která by nespátřila světlo světa poprvé na jeho stránkách. John bohatě využíval kontaktů ze svého dřívějšího působiště a publikoval zde práce nové i starší, přepracované. Tak tomu bylo také v případě *Tátových povídek*, které vyšly v brněnské *Polygrafii* roku 1921 a které v pozmeněné podobě otiskoval v *Pestrém týdnu* pod názvem *Narodil se (Román o zrození a růstu)*.³³⁵

V posledních letech svého působení v *Pestrém týdnu* na Johna zřejmě dopadala únava z hektického života v Praze a společenských povinností spojených s fungováním *Společenského klubu*.³³⁶ Mohl sice při psaní svých literárních prací využívat výhody vyplývající z postu šéfredaktora³³⁷, ani to ho ale neudrželo, aby neodjížděl stále častěji z Prahy a neunikal někam na venkov za klidem, především do kraje svého mládí kolem Chrudimi a za svou sestřenicí Bohumilou Krčmářovou do Slatiňan. Mezitím pracoval na své první rozsáhlejší próze, románu o lesním radovi na odpočinku Čenku Engelbertovi, který téměř okamžitě po jednotlivých kapitolách vycházel na pokračování v *Pestrém týdnu* od března 1933 do března roku následujícího (zároveň bylo anoncováno vydání knihy na podzim roku 1934, které se však neuskutečnilo).³³⁸

Do *Výbušného zlotvora*, jak zněl název díla, vtělil John všechno své rozčarování z hektického, povrchního a lhostejně sobeckého pražského života, v kterém se pohyboval řadu let od vzniku První republiky. Hlavní postava románu, staromilsky založený lesní rada Čeněk Engelbert, se rozhodne užít zaslouženého odpočinku a odcestovat z poklidné maloměstské idylly do ruchem překypujícího a nespočet možností kulturního vyžití poskytujícího velkoměsta, v kterém chce vyhledat řadu svých přátel ze studií a mladistvých let. Z „matičky Prahy“, jak si ji představoval Engelbert, se ale zatím stala moderní metropole žijící syrově pragmatickým a utilitaristickým životem, v kterém nezbývá téměř žádný čas na bližší

³³⁵ Knižně John, J., *Narodil se. Román zrození a růstu (Rodinné čtení nahlas)*, Praha 1934.

³³⁶ Zmiňuje se o tom v řadě dopisů přátelům a potvrzují to i vzpomínky Heleny Šmahelové.

³³⁷ Helena Šmahelová např. vzpomínala na „proslulou“ redakční sekretářku z *Pestrého týdne* slečnu Šebkovou, která Johnovi oddaně opisovala romány na pokračování. Viz Šmahelová, H., *Úvod ke knize Estét*, in: John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970, s. 9n.

³³⁸ Knižně vyšel román až sedm let po autorově smrti. Viz John, J., *Výbušný zlotvor. O muži, kterého pronásledovala auta*, Olomouc 1959.

mezilidské vztahy a kde každý využívá druhého jen jako nástroj svého přežití a přilepšení si. Nebývalé životní tempo umožněné moderními vynálezy a technickým pokrokem symbolizuje v románu automobil ve všech svých variantách a velikostech, který se stává Čeňkovi noční můrou a pronásleduje ho na každém kroku. To neustálé „vybuchování, drčení, chichotání a tutání“ mu nedá spát v žádném z jím najatých bytů a ve svých výjezdech za klidným noclehem se stále více vzdaluje Praze a svým původním záměrům.

Z plánů na cyklický generační román vycházel Jaromír John při psaní svého následujícího díla, autobiograficky laděného *Estéta*.³³⁹ Předlohou k románu, jehož uveřejňování v Pestrém týdnu vystřídal nedávno dokončeného *Výbušného zlotvora* (*Estét*, původně avizovaný pod názvem „Maska“, vycházel na přelomu let 1934 až 1935), se stalo několik Johnových drobnějších próz z dřívějších let.³⁴⁰ Na jejich základě vybudoval určitý pandán k *Zlotvorovi*, který s ním má mnoho společné (např. oba hlavní protagonisté románů jsou podivíni, kteří jdou tvrdošjně za svou vizí, ale ztroskotávají), v řadě případů se ale liší (vztah k technice a civilizačním vymoženostem; zobrazení moderního labyrintu světa ve *Zlotvorovi* versus retrospektivní, psychologizující sonda do minulosti v *Estétovi*).³⁴¹ John sám upozorňoval na rozdíl mezi „auditivním“ *Výbušným zlotvorem* a „výtvarnickým“ *Estétem*³⁴² a celou knihu snad nejvíce z jeho literárních děl prostoupil duch odborné kvalifikace a celoživotního poslání a aktivity estetika praktického života Bohumila Markalouse.³⁴³

K typickým znakům Johnovy literární tvorby patřilo časté navracení se ke starším pracím a jejich opakované předělávání a revidování. Prvním, do čeho se spisovatel John pustil, sotva začal ochabovat *Estetik* a organizátor *Markalous*, byly úpravy *Večerů* na slavníku, které vyšly v druhém, přepracovaném vydání na počátku 30. let.³⁴⁴ Jeho pečlivost a pověstná důkladnost se projevovala také ve vztahu k výtvarné stránce knih. Ve 30. letech i později po Druhé světové válce vydal John vlastním nákladem nebo za pomoci některého

³³⁹ Knižně rovněž až po Johnově smrti: John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970.

³⁴⁰ Především povídka *Benjamínův žal*, zařazená do sbírky *Tabatěrka* z roku 1922 (John, J., *Tabatěrka. Povídky o lásce*, Praha 1922.), a dva sloupky z *Lidových novin* z let 1919 a 1920, pojmenované *Stonavá srdce* (*Lidové noviny* XXVII, 1919, č. 91, s. 1n.) a *Muž, který jedl hrušku* (*Lidové noviny* XXVIII, 1920, č. 502, s. 1n.). Druhá a třetí črta knižně in: John, J., *Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz*, Hradec Králové 1985, s. 250-253, 337-346.

³⁴¹ Srov. Blahynka, M., *Eidický román*. Doslov k románu J. Johna *Estét*, in: John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970, s. 389-404.

³⁴² Román *Estét* doplnil Jaromír John neobvyklou předmluvou, ve které mimo jiné k třem zobrazeným generacím připojil tři stavební objekty pro ně typické, v nichž jejich příslušníci trávili svůj život a které vytvářeli životní prostředí je formující a jimi formované. Viz John, J., *K čtenářově orientaci*, in: John, J., *Estét*, Hradec Králové 1970, s. 17-19.

³⁴³ Milan Blahynka v předmluvě k románu *Estét* hovoří v této souvislosti dokonce o „divadle zápasu“ Johna s Markalousem, ve kterém ovšem vítězí první z nich díky všestrannějšímu a chápavějšímu pohledu, zahrnujícímu lidský cit. Viz Blahynka, M., *Eidický román*, in: John, J., *Estét*, s. 397.

³⁴⁴ Druhé vydání vyšlo v nakladatelství Sfinx Bohumila Jandy roku 1930 v Praze s pozměněným podtitulem („sólové výstupy, gramofonové desky, banality a sentimentality“), pořadím povídek a jejich počtem.

z větších nakladatelů řadu soukromých tisků a bibliofilů, mezi nimiž se nacházely věci původní a dosud nepublikované³⁴⁵ i pasáže či kapitoly z některých jeho rozsáhlejších prací, vycházejících v časopisech nebo zahrnutých do starších souborů.³⁴⁶ Nemenší pozornost věnoval John výběru vhodného ilustrátora, k čemuž mu pomáhala letitá zkušenost výtvarného redaktora z Lidových novin, Práva lidu a Pestrého týdne.³⁴⁷

Koncem 30. let se proměňující politická situace ve střední Evropě promítala neztenčenou měrou také do oblasti literatury. Stále aktuálnější pocit národního ohrožení provázelo odhodlání obyvatelstva (napříč politickým spektrem) bránit Československou republiku do posledního dechu. Všechny složky společnosti včetně kultury začaly být ovlivňovány aktualizací vlasteneckých myšlenek a v literatuře se pozornost začala upírat k hrdinným vzorům boje proti útlaku a houževnatému vzdoru českého člověka nepříteli osudu. Jaromír John, který povstal obdobně jako československá První republika z popela První světové války, nemohl zůstat pozadu a roku 1939 publikoval dvě knihy, které (každá svým způsobem) povzbuzovaly českého člověka k vytrvání v aktivním a činorodém vlastenectví a neutuchajícím optimismu. Podivuhodné příběhy českého vojáka ve světové válce zněl podtitul první z nich, vycházející z jedné povídky ze souboru Listů z vojny a tematicky se navracející do období prvního světového konfliktu.³⁴⁸ V úvodu druhé části Vojáčka Hubáčka, fantaskního dobrodružství českého vojáka v pohádkovém světě, kde vládne zlý čaroděj Bišám, John připojil předmluvu, která byla z pozdějších vydání vypuštěna a ve které se obrací na čtenáře s omluvou a trpělivostí, nebude-li jim smysl neuvěřitelných Hubáčkových dobrodružství zprvu hned patrný. V textu samotném je patrná řada narážek na dobovou situaci (např. vojáčkův boj s džiny a čarodějem, v mohamedánském zásvětí je jen samá vážnost a žádný humor) a ačkoliv kniha nekončí vyslovenou porážkou zlých sil (vyšla již za protektorátu), autor připojil nadějný dovětek, že zvítězit může jen Bůh nebo některý poctivý člověk.

³⁴⁵ Pokorná služebnice (Povídka o duši české, učitelské) u pražského nakladatele F. J. Müllera v roce 1932; Noční scéna u A. Drégra v roce 1936; z mimopražských nakladatelů vydal např. u Jana Jelínka ve Frenštátě pod Radhoštěm vzpomínkovou knížku na Antonína a Linku Procházkovi Janus (1946), apod.

³⁴⁶ Z Večerů na slavníku vyšel Lajtnant Zlatíčko jako vánoční tisk roku 1930 prostřednictvím grafických závodů Václav Neubert a synové v Praze na Smíchově; Povídku Knoflík z Listů z vojny vydal F. J. Müller v Praze roku 1932; Olivový olej, kapitola z románu Estét, vydal a doprovodil svými dřevoryty plzeňský nakladatel Josef Hodek v roce 1935, atd.

³⁴⁷ Alfréd Justitz měl původně ilustrovat třetí vydání Večerů na slavníku, ale vzhledem k své předčasné smrti zůstalo jen u kreseb k Zbloudilému synovi (1934); Ondřej Sekora, kterého John objevil pro Lidové noviny na začátku 20. let, doprovodil dvěma kresbami Pokornou služebnici (1932); povídku Knoflík (1932) a Platonovu pochodeň (otisk poslední kapitoly z Narodil se), vydanou jako autorovu novoročenku (1934) ilustroval Cyril Bouda, apod.

³⁴⁸ Jednalo se o přepracovanou povídku V mohamedánském nebi, původně zahrnutou in: John, J., Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi, Praha 1917.

V Topičově australském dobrodružství, publikovaném o vánocích roku 1939, posloužily Johnovi jako předloha pro literární ztvárnění paměti australského cestovatele Aloise Topiče českého původu ze 70. až 80. let 19. století.³⁴⁹ Na jeho osudu ilustroval John odvěkou touhu českého člověka (jak on ji chápal) uniknout stísněnosti a malosti domácích poměrů a žít lepším, svobodnějším a podnikavějším životem. V postavě dobrodruha Topiče oslavil poctivou práci, povahové a mravní kvality českého člověka a jeho odvahu čelit osudu za každé situace.³⁵⁰

V srpnu 1939 odeslal John rukopis Topiče do nakladatelství Melantrich a znenadání se ocitl v situaci, ve které nevěděl, „*co bych si – jakožto Australan – u nás počal*“. ³⁵¹ Zařekl se, že nikdy víc nebude zpracovávat cizí látku, aby se nemusel neustále ohlížet a držet na uzdě své nápady, které by koncepci takové knihy mohly narušovat. Situace se ale měla vyvíjet jinak. Podzim toho roku strávil John přešlapováním nad vlastními rozepsanými rukopisy a doháněním četby aktuální české literární produkce. Jeho přítel Vladislav Vančura vydal roku 1939 v Družstevní práci první díl *Obrazů z dějin národa českého*³⁵², Ivan Olbracht zpracoval pro Melantrich příběhy ze *Starého Zákona*³⁵³, zatímco Jaroslav Durych mezitím „*uzdravoval malomocné, blahoslavlil chudé duchem*“. ³⁵⁴ Spisovatel John zřejmě opět neodolal a začal se rozhlížet po dějinách literatury, kde by se našla zajímavá látka jeho srdci blízká a vhodná vzhledem k dobové situaci. V březnu 1940 se konečně v jednom dopise Františku Halasovi svěčil s plány na zpracování *Příběhů Dona Quijota*. Nechtěl ho jen „přepsat“ pro mládež, ale vypravovat po svém, přidat více dialogů a zintenzivnit humor („*ten bych ovšem nadnesl, zesílil, zřežíroval*“).³⁵⁵

³⁴⁹ John, J., *Topičovo australské dobrodružství. Příhody českého lovce ptakopysků*, Praha 1939. V obdobném duchu se John po určitou dobu zabýval myšlenkou na umělecké ztvárnění zápisků z pozůstalosti dobrušského řezbáře a pozlacovače Aloise Beera, které objevil Johnův přítel Karel Michl. V olomouckém období po Druhé světové válce užíval pro změnu při literárních dílnách v rámci estetických seminářů na Palackého univerzitě pamětí venkovského muzikanta Františka Langera jako materiálu a inspirace pro své studenty.

³⁵⁰ V dopise Svazu československých spisovatelů z počátku 50. let, ve kterém reagoval na nabídku pomoci ze strany Svazu, uvedl jako jedno ze svých možných přání opětovné vydání Topičových dobrodružství na přelomu let 1952 a 1953. Na adresu postavy Aloise Topiče v dopise mimo jiné uvedl: „Krásný typ českého podnikavého a nebojácného člověka, jehož život jsem zpracoval podle autentických zápisků. Topič je vyrovnaný muž – opak divoce dobrodružného afrického Paclta (Čeněk Paclt, český cestovatel, žil v letech 1813-1887 – pozn. autora). Snažil jsem se knihu psát epicky poutavě, poučně a morálně nabádavě. Jako vzorná lidová četba byla tato kniha odměněna cenou osvobozeného města Olomouce. Není to kniha pro mládež – to zavinilo v minulém vydání nakladatelství Melantrich.“ Dopis je uložen v LA PNP Praha, fond Jaromír John, 2 kartony osobních dokladů.

³⁵¹ John, J., *Nikdy – a zas!*, Naše doba XLVII, 1940, č. 4, s. 214.

³⁵² Vančura, V., *Obrazy z dějin národa českého. Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti (Díl první. Od dávnověku po dobu královskou)*, Praha 1939.

³⁵³ Olbracht, I., *Biblické příběhy. Starý zákon pro mládež*, Praha 1939.

³⁵⁴ Durych, J., *Z růže kvítek vykvet nám. Příběhy novozákonní pro mládež*, Praha 1939.

³⁵⁵ Dopis Františku Halasovi z 26. března 1940, citovaný dle: *Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna*, Praha 1982, s. 362.

Příběhy Dona Quijota převyprávěné Jaromírem Johnem vyšly v nakladatelství Orbis na vánoce roku 1940.³⁵⁶ Knihu vybavil kongeniálním obrazovým doprovodem František Tichý, o kterém John zpočátku uvažoval jako o prvním ilustrátorovi Večerů na slavníku. Při koncepci knihy vycházel John z dostupných českých překladů (zejména Huga Kosterky)³⁵⁷ a poznámek Miguela de Unamuny, nazvaných Vida de Don Quijote y de sancho Panza z roku 1905. Text poměrně rozsáhlého čtyřdílného románu zkrátil a zhutnil (ze 74 na 44 kapitol), oprostil od vedlejších dějových linií (vypustil např. polemiku se středověkými rytířskými romány) a pozornost zaměřil na dvě ústřední postavy románu, dona Quijota a Sancho Panzu, do jejichž promluv (a mezi jednotlivé epizody) vtělil řadu svých vlastních úvah. V Johnově pojetí se hlavní důraz knihy přesouvá na boj za spravedlnost a za svobodu, podobně jako tomu bylo v některých předchozích aktualizacích donquijotské látky v českém prostředí.³⁵⁸ Celou knihou prostupuje nezlomná víra v lepší budoucnost a přesvědčení (které John převzal ze Cervanta a Unamuna), že není pánem ten, který není pánem sám nad sebou (v Johnovském smyslu ten trpný, nepodnikavý, kdo se bojí).³⁵⁹

V době práce na Quijotovi měl již Jaromír John rozdělaný rukopis dalšího románu, tentokrát vlastní látky, která volně navazovala (z hlediska dějového předcházela) na zatím pouze časopisecky publikovaného Výbušného zlotvora. S prvními náčrtý Moudrého Engelberta se John svěřil Vladislavu Vančurovi na konci léta 1938³⁶⁰, podstatná část knihy vznikla ale až souběžně s přípravou převyprávěného Quijota od března do října roku 1940 „za cenu dokonalého vyčerpání makovice a ochablosti, lenosti strašné“ (pracoval 12 až 16 hodin denně).³⁶¹ Knihu stihlo vydat ještě před koncem roku nakladatelství Družstevní práce a pro Johna znamenala druhý vrchol jeho dosavadní tvůrčí práce.³⁶² Následujícího roku byl Moudrý Engelbert odměněn národní cenou za literaturu (v kategorii románu) a dostalo se mu patřičného kritického ohlasu v dobovém tisku.³⁶³

³⁵⁶ John, J., Příběhy Dona Quijota. Podle díla Cervantesova vypravuje Jaromír John, Praha 1940.

³⁵⁷ Cervantes Saavedra, M. de, Duchaplný rytíř don Quijote de la Mancha, Praha 1924.

³⁵⁸ Např. báseň Františka Halase Don Quijot bojující nebo kratší próza Občan don Quijote Vladislava Vančury (oba roku 1936 v souvislosti s vypuknutím občanské války ve Španělsku).

³⁵⁹ V 5. vydání Příběhů (1. v Československém spisovatelé) je připojena stručná autorova předmluva, v které John ozřejmuje některé své myšlenky a významy, do knihy jím vložené. Viz John, J., Příběhy dona Quijota. Podle díla Cervantesova vypravuje Jaromír John, Praha 1955.

³⁶⁰ Dopis Vladislavu Vančurovi z 1. září 1938, citovaný dle: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982, s. 256n.

³⁶¹ Dopis Františku Halasovi z 16. října 1940, citovaný dle: Polohy srdce, s. 329n.

³⁶² John, J., Moudrý Engelbert. Láskyplný román, Praha 1940.

³⁶³ Z recenzí např. V.Č. (Václav Černý), Jaromír John: Moudrý Engelbert, Kritický měsíčník IV, 1941, č. 2, s. 76; Götze, F., Cesty českého románu (Jaromír John: Moudrý Engelbert), Čtete III, 1941, č. 4, s. 45-47; J.J.P. (Jaroslav Jan Paulík), Kniha měsíce (J. John „Moudrý Engelbert“), Literární noviny XIV, 1941, č. 4, s. 88n; Lišková, V., Pokus o oživení románové skladby (J. John: Moudrý Engelbert), Slovo a slovesnost VII, 1941, č. 3, s. 161-164.

„Není člověka dost moudrého, aby znal veškeré zlo, jež působí...“ zní motto knihy, převzaté z La Rochefoucaulda. Johnova „laskavá ironie“ (ve smyslu empatické, soucítící pokory a úcty člověka ke všemu živému) se zde stává úhelným kamenem celého díla a jeho neopominutelnou složkou (v intenzivnější míře, než tomu bylo např. u Výbušného zlotvora).³⁶⁴ Opětovné putování omlazeného Čeňka Engelberta (ve srovnání se stejně pojmenovanou ústřední postavou Výbušného zlotvora) moderním labyrintem světa přináší zklamání a hořkou životní deziluzi, z které není úniku ani bráhmanským odpoutáním se od světa vnějších jevů a věcí. Různé lidské iluze o sobě i okolním světě se stávají jednou z nezbytných, byť paradoxních podmínek života, bez kterých nelze existovat. Atypická z hlediska tradice české literatury byla také Johnova koncepce výstavby díla jako „divadla v podobě románu“ (ve smyslu paralely k dramatikovi, tvořícímu s představou o konkrétním herci pro určitou roli). Nemínil tím jakési zdramatizování prozaického textu, ale snahu dovést za pomoci anonymních fotografií ze své sbírky „*mysl pro plastičnost, životnost až k dokumentárnosti třeba iluzivní, úmyslně tak propracované, že budí zdání skutečnosti*“. Obrazy lidí spodobněných na fotografiích ze sbírky na sebe nechal dlouhodobě působit (vybral ty z nich, které na něj „promlouvaly“), aby docílil poznání, zda je možné postupovat opačně vůči vžitému úzu sepsat knihu a nechat ji ilustrovat ex post. Konkrétní lidskou tvář jako „křičící zповěd“ nabytou životem využil jako rovnocenný inspirační zdroj vlastní představivosti literárně tvůrčí.³⁶⁵

V dobových ohlasech na Moudrého Engelberta převládalo oceňování odvážně pojatého literárního experimentu, v kterém autor zachytil velký kus doby. Možná více než literární kritici si pochvalovali Johnův román někteří jeho literární kolegové a přátelé napříč generačním spektrem. Josef Hora vyzdvihoval román jako jeden „z *nejsmělejších v koncepci a z nejhlubších v podání tolikeré životní látky*“.³⁶⁶ Jaroslav Havlíček připojil slova obdivu nad důslednou psychologizací postav a fabulační imaginací autora, který dokáže mistrně skloubit linii komickou s vážně pojatým vyzněním díla.³⁶⁷ Z mladých básníků si Moudrého Engelberta považoval Jiří Orten, který v dopise Jaromíru Johnovi z března 1941 vyjádřil radost z knihy, které zpočátku moc nedůvěřoval, ale po jejímž přečtení změnil názor a chtěl autorovi

³⁶⁴ Srov. Blahynka, M., Moudrý John, in: John, J., Moudrý Engelbert. Láskyplný román, Praha 1969, s. 391-393; Kolár, J., Poznámky k ironii Jaromíra Johna, in: Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století, Boskovice 2004, s. 235-238.

³⁶⁵ John, J., Autor praví svému čtenáři, in: John, J., Moudrý Engelbert. Láskyplný román, Praha 1969, s. 387-389.

³⁶⁶ Zde citováno z Hora, J., Duch stále se rodící, Praha 1981, s. 360-362.

³⁶⁷ V dopise Jaroslava Havlíčka Jaromíru Johnovi z 26. ledna 1941, publikovaném v Polohách srdce, s. 245n.

poděkovat za tak nádherný čtenářský zážitek.³⁶⁸ Zajímavou poznámku si v této souvislosti neodpustil Johnův přítel a spisovatel par excellence, Vladislav Vančura. V dopise z počátku února 1941 se mimo jiné pozastavoval nad názvy Johnových knih, podle něj nepříliš šťastně volenými. Moudrého Engelberta považoval za „*vtip matoucí čtenáře*“, který má dopad zejména na odezvu jeho knih u čtenářů. „*Leckterý Tvůj název zní aforisticky, leckterý je málo srozumitelný, leckterý knihu zlehčuje.*“³⁶⁹

Protektorátní léta přinášela nespočet komplikací a každodenních obav o holý život velké části obyvatel republiky. Pro spisovatele, který nebyl na nacistických seznamech na předních místech a měl nějaký ten koutek, kam by se uchýlil se svou tvorbou, znamenala ale možnost (prakticky jedinou) naplno se věnovat pouze literatuře. První léta války, kdy protektorátní vláda a němečtí okupanti nerozvinuli dosud v takové míře proskripční politiku směřující k vymýcení neárijského a rezistujícího obyvatelstva, skýtaly přes všechny problémy určitý prostor pro víceméně nenarušovaný každodenní režim. Jaromír John napsal a publikoval v letech 1939 až 1942 několik knih, které lze z odstupu času zařadit k tomu nejhodnotnějšímu, co české literatuře ze svých spisů odkázal. Kromě Rajského ostrova, za nějž obdržel 3. října 1940 Baťovu literární cenu v kategorii literatury pro mládež³⁷⁰, nebo Příběhů Dona Quijota a Moudrého Engelberta z konce roku 1940, připravil pro Družstevní práci v roce 1942 sbírku svých nových kratších próz Dořini milenci a jiné kratochvíle³⁷¹, kterým předcházela účast na dvou menších nakladatelských projektech roku 1941.³⁷²

V ústřední povídce Dořiných milenců (se stejnojmenným názvem) John otevřeně parodoval nacistické úsilí o vyšlechtění čisté rasy na příběhu majitele fenky Dory, kterou se její pán marně snaží ochránit před všudypřítomnými a dotírajícími nápadníky pochybné pověsti. Předlohou k povídce se staly bohaté zkušenosti s vlastní fenkou kokršpaněla, kterou

³⁶⁸ Obsáhlejší dopis z 2. března 1941 zakončil prostým konstatováním: „Děkuji Vám, pane, nádherně jsem se zahřál ve svém mrazu Vaším příběhem.“ (Polohy srdce, s. 381n.)

³⁶⁹ Dopis z 1. února 1941, citovaný dle: Polohy srdce, s. 262n.

³⁷⁰ V porotě zasedali Karel Horký, Josef Hora, Jiří Karásek ze Lvovic, dr. Antonín Matěj Píša, dr. Adolf Veselý a Jaroslav Kolman Cassius. Mezi dalšími oceněnými byli např. Vladimír Holan za báseň Sen, František Branislav za lyriku Věčné země, v kategorii románu Jaroslav Havlíček s Tou třetí a Karel Konrád za Postel bez nebes, František Lazecký za sbírku próz Studně na selském dvoře, Eva Vrchlická s beletristickými memoáry Děťství s Vrchlickým, a další.

³⁷¹ John, J., Dořini milenci a jiné kratochvíle, Praha 1942.

³⁷² Jednalo se o povídkové soubory Dvanáct poutí světem (s podtitulem Vyprávění o českých osudech v širém světě), připravených v nakladatelství Čin s ilustracemi Ctibora Štolovského a realizovaných tříbarevným hlubotiskem grafických závodů firmy Václav Neubert a synové, a soubor devíti příběhů o lásce nazvané Milostný kruh, který vyšel nákladem Evropského literárního klubu v typografické úpravě Oldřicha Menharta (vytiskla Česká grafická unie). Autory Dvanácti poutí byli Jan Drda, Jaroslav Havlíček, Stanislav Jandík, Jaromír John, Josef Kopta, František Kubka, Jiří Mařánek, Zdeněk Němeček, Karel Nový, Jan Týml, A. J. Urban, Edvard Valenta a Jan Weiss. Devět příběhů o lásce sepsali z podnětu vydavatelů Jan Drda, František Kubka, Jaromír John, Jaroslav Havlíček, Zdeněk Němeček, Jiří Mařánek, Jaroslav Durych, Eduard Bass a Josef Kopta.

pojmenoval poněkud neobvyklým jménem „Ta“ (familiérně „Taty“). Také ostatní povídky nesly zřetelné autobiografické prvky a svůj prostor v něm rovněž dostaly estetické názory a zkušenosti profesora Markalouse.

Duše česká, učitelská...

V roce 1932 publikoval Jaromír John u menšího pražského nakladatele F. J. Müllera drobnou bibliofilii nazvanou Pokorná služebnice, která vyšla jako třetí svazek sbírky Krásné užitkové knihy.³⁷³ V povídce O duši české, učitelské, jak zněl podtitul knihy, kterou věnoval všem „padlým učitelům, legionářům“, načrtnul s ironií sobě vlastní literární typologii českého učitele, věčně uštvaneho, obětavého, nenáročného a pasivně odevzdaného (že věděl, o čem píše, dosvědčuje jeho předchozí dlouholetá kariéra učitele a osvětového pracovníka). Doprovází svou učitelskou duši od narození, studia, vstupu do manželství, přes bezpočet přivýdělků, aby uživila rodinu, její oddané nasazení za světové vojny a aktivní účast na budování nové republiky, až po slavnou příležitost vypomoci ustaranému ministru financí s vyspravením proděravělé státní pokladny za hospodářské krize. Následuje fenomenální závěr, kdy duše stoupá na nebesa uvítána svatým Petrem a pověřena zreformováním a zvelebením oblastí nebeských a vzápětí i pekelných. Když tak vše učiní, naskytne se jí možnost získat konečně trochu času pro sebe, což se ale ukáže jako fatální chyba, neboť ona neumí žít sama pro sebe a rozpadá se v prach. „*Proto v republice bory po skalínách teskně šumí a potůčky pobublávají – rybkám – mlokům – ptáčkům žalujíce.*“³⁷⁴

K otázce české povahy se Markalous – John vracel v mnoha svých novinových a časopiseckých příspěvcích. Předlohou pro Pokornou služebnici se stal sloupek uveřejněný v Tribuně na počátku 20. let a pojmenovaný Povídka o duši české, profesorské.³⁷⁵ Bohaté zkušenosti s mezilidskou komunikací, společenskými vztahy a veřejným životem, které získával od předválečného období jako pedagog a estetik v lidovýchovně, za války na balkánské frontě a v zázemí po různých kasárnách a špitálech, nebo po vzniku samostatné republiky při práci redaktora a sekretáře Společenského klubu, mu umožňovaly zamýšlet se

³⁷³ John, J., Pokorná služebnice. Povídka o duši české, učitelské, Praha 1932. Z dalších titulů, které vyšly v této zajímavé ediční řadě, vzpomeňme např. surrealistický román Nadja André Bretona (1935, sv. 4), Jarmark umění Karla Teigehe (1936, sv. 6) nebo Novou Atlantidu Francise Bacona (1938, sv. 7).

³⁷⁴ John, J., Pokorná služebnice, s. 30.

³⁷⁵ John, J., Povídka o duši české, profesorské, Tribuna V, 1923, č. 82, s. 3n. Knižně John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz, Hradec Králové 1985, s. 355-362.

nad způsoby, chováním a jednáním českého člověka, také ve srovnání s příslušníky jiných národů a civilizací (připomeňme jeho bohaté humanitní i přírodovědecké vzdělání, časté cesty do okolních zemí s řadou osobních kontaktů, nebo roční studijní pobyt v Německu a Francii). V článku o klubech a jejich anglosaské tradici, který publikoval v polovině 30. let v Magazínu Družstevní práce³⁷⁶, se mimo jiné pozastavoval nad českým společenským chováním a přístupem v kontaktu s cizinci. Na adresu „nevyrovnaného typu“ českého člověka (se sklonem k extrémům naivní důvěřivosti a zase podezřívavosti vůči cizím lidem), čehož pramen spatřoval zejména v „*nedostatku živějších a rozmanitějších styků s lidmi, z nedostatku životních zkušeností*“, směřoval řadu výtek, ale i přání a nadějí do budoucna, které podmínil aktivním přístupem a osobním nasazením jednotlivců v dlouhodobějším horizontu minimálně jedné až dvou generací.³⁷⁷ Zatím mu nezbývalo než se ptát, proč ani movitější a vzdělanější příslušníci národa (vyšší státní úředníci, univerzitní pedagogové, renomovaní příslušníci svobodných povolání či zástupci obchodní a bankovní sféry) nechodí tzv. do společnosti, když v jejich případě lze vynechat otázku finanční jako možný zdroj zdrženlivosti a rozpaků.³⁷⁸

V době, kdy Bohumil Markalous připravoval uvedený článek o klubech do Magazínu Družstevní práce, se v literárních plánech Jaromíra Johna rýsovala představa celého cyklu prací, věnovaných převážně látkám kuriózním a bizarním s příznačným názvem *My máme svízele*, do kterého by zahrnul některé práce publikované dosud jen časopisecky nebo formou bibliofilie (např. *Pokornou služebnici*, *Výbušného zlotvora* nebo *Štědrý den otce Cibulky*).³⁷⁹ Z vydání tohoto souboru nakonec sešlo a ze zamýšlených součástí se samostatné (posmrtné) edice dočkaly jen práce vysloveně literární a textově rozsáhlejší (*Výbušný zlotvor* 1959 a *Honda Cibulků* roku 1976).³⁸⁰ Výtečné postřehy autora z článku o klubech a zřejmě nejvtipnější Johnovo literární spodobnění české povahy zůstaly zatím nepovšimnuty při ediční

³⁷⁶ Markalous, B., Kluby a jejich anglická tradice, Magazín Družstevní práce III, 1935-1936, s. 67-73, 100-112, 134-142, 164-177, 211-219, 242-248, 277-285.

³⁷⁷ Z hlediska typicky české „zdrženlivosti“ ve styku s cizinci neopomenul zdůraznit některé historické souvislosti takového jevu (negativní zkušenosti v dějinách, nedůvěra ke všemu oficiálnímu, absence vyšších kultivovaných společenských vrstev, apod.) či rozhodující vliv venkovského (a maloměstského) živlu v českém prostředí s důrazem na intimnější rodinné vztahy a styky. Srov. Markalous, B., *Naše společenské obtíže s cizinci, neboli: Trn v duši*, in: Markalous, B., *Kluby a jejich tradice*, s. 172-177.

³⁷⁸ „Nedostatek společenské tradice? Těžká dřina, vyčerpávající život? Necitěná osobní potřeba? Pohodlí nemile rušené převlékáním do smokingu? Nedostatek času, peněz pro autodrožku a spropitné? Rodinný život? Závazky k pivnímu, hospodskému či kavárenskému kroužku přátel? Odpor k ‘ukazování se’, nedůvěra k lidem, nedůvěra k sobě, či pražská nemoc, zvaná obecně: otrávenost? Těžko dělat diagnosu!“ (Markalous, B., *Kluby a jejich tradice*, s. 177.).

³⁷⁹ O plánech na cyklus se zmiňuje Josef Petřtyl ve své disertační práci o Jaromíru Johnovi z roku 1937. Srov. Archiv Univerzity Karlovy Praha, Petřtyl, J., *Jaromír John (Dr. B. Markalous). O životě a díle výtvarné osobnosti*, Praha 1937 (disertační práce č. 2044), s. 109nn.

³⁸⁰ John, J., *Výbušný zlotvor. O muži, kterého pronásledovala auta*, Olomouc 1959; John, J., *Honda Cibulků na světlo vydaný. Čte se zpěvavým hlasem*, Hradec Králové 1976.

politice jeho děl a zasuty kdesi hluboko v literárních archivech a na zaprášených policích knihovních skladů. Přitom zejména poslední sedmnáctá kapitola klubovního rozjímání Bohumila Markalouse nabízí jeden z klíčových textů k pochopení jeho celoživotního úsilí a místa v kontextu české kulturní historie. Společenská zařízení, jakými jsou např. moderní kluby anglického typu, patří podle něj neodmyslitelně k praktickému životu demokratického zřízení, které by mělo pečovat o vyšší „vzdělanostní, mravní a formálně společenskou úroveň“ svých občanů. Tato „výchova, neustálá, záměrná péče o člověka, nejen hromadně, obecně, zákony, organisovanou správou, nýbrž individuálně“ se ale neobrací na žádné masy, anonymní zástupy trpných čekatelů na spravedlivější svět, ale předpokládá a vyžaduje schopné a kvalitní jedince s praktickými dovednostmi a aktivním přístupem k životu („V našem středoevropském položení, jež má sotva na světě analogie, neměli bychom si dovolovat už dál být masou“).³⁸¹

Nebyl by to Markalous – John, aby si v textu probírané studie neodpustil také konkrétnější ironické poznámky a mnohá nelichotivá srovnání. Např. za jeden z nedostatků či nešvarů českého člověka (vůči Angličanovi), patrného zejména u význačných osobností domácího kulturního a společenského dění, považuje absenci určité „životní půvabnosti“ nezávislé na vědění. Ta se projevuje také v prostředí, které člověk obývá, a panující atmosféře, která ho doprovází jako neviditelný společník. Z dalších charakteristik je pro Čechy podle něj příznačná „všestrannost víc než hloubka, pestrost víc než pádnost, rozmanitost víc než velkolepost, celkem zlomkovitost, nedostatek opory, bezradnost v mnohých situacích, roztržštěnost, eklekticismus“.³⁸²

Markalousovy (Johnovy) úvahy o české povaze se neomezovaly pouze na vymezování obecných národních charakteristik. Důležité místo v jeho kritických poznámkách zaujímaly glosy o české literatuře a jejích možnostech ve srovnání s národními literaturami jiných velkých států. Vysoce oceňoval tradici anglického písemnictví s jejím smyslem pro „*chvějící se, dýchající skutečnost*“ a schopnost skloubit nároky věcného, realistického zobrazení s básnickým duchem, který se může opřít o bohatou životní zkušenost autorovu. Neopomínal ale zdůraznit, že svou roli tu sehrávají i okolnosti vnější, které spisovatel sám o sobě neovlivní. Co zbývá lidem „*zakletým ve střední Evropě, vězňům sedícím na jednom místě*“? – Nic než „*obrazotvornost málo podepřená skutečností, tím méně něčím dramatickým*“ (viz např. motiv moře a zápasu se živly u Williama Shakespeara). „*My máme pole, lesy, louky, kopce, řeky a oblohu s mraky. Zápas s půdou, celkem kulisy všední, nedramatické*“. Odtud

³⁸¹ Markalous, B., Závěrečné rozjímání, in: Markalous, B., Kluby a jejich tradice, s. 279nn.

³⁸² Tamtéž, s. 283.

český člověk „*těhotný duchovněm jest těžkomyslný a má málo smyslu pro humor*“.³⁸³ Nezbyvá než dohnat vlastními silami, co nám příroda zapoměla nadělit. V dopise Václavu Tillemu z dubna roku 1932 si postěžoval na ono „*filistrovství, které penetruje každého, kdo je osudem určen, aby žil v naší republice, zemi pohodlnosti, zemi, kde se prostě nic neděje a kde schází téměř každému nejzákladnější zkušenosti o skutečných dějstvích tohoto světa*“ (v této souvislosti kvitoval Tilleho Evropanství, ale litoval, že se neprojevuje tak, jak by bylo třeba).³⁸⁴

Inspirace k obširnější úvaze ohledně potíží české literatury a možných cest jejich nápravy se Johnovi dostalo roku 1936, kdy byl osloven v rámci ankety časopisu *Přítomnost* na téma *Proč se u nás nepíše povídky*.³⁸⁵ Mezi oslovenými spisovateli byli někteří přední čeští prozatéři, kteří měli vzhledem ke své dosavadní tvorbě s kratšími literárními útvary určité zkušenosti. Někteří z nich uváděli ekonomické důvody ze strany nakladatelů, pro které vydání sbírky povídek není lukrativní záležitost vzhledem k nízké prodejnosti, jiní připomínali z druhé strany nevalný zájem čtenářů o takový knižní typ vzhledem k stereotypnímu očekávání slabší propracovanosti krátké prózy a tedy její nižší umělecké hodnoty. Josef Čapek připomenul rozdílnou strukturu periodického tisku před a po světové válce (obsáhlejší literární revue s prostorem pro uveřejňování kratších próz vystřídal množství deníků a večerníků, které otisknou nanejvýš román na pokračování, aby si pojistil čtenářskou obec); Karel Čapek vzpomněl kromě jiného obecně zrychlený styl četby u lidí vlivem nebývalého rozmachu tiskovin všeho druhu („*lidé si odvykli číst povídky hlavně proto, že si vůbec navykli číst příliš rychle*“); Karel Poláček se ironicky trefoval do obecně rozšířené představy u čtenářů, že román přináší pravdivý příběh ze života, kdežto povídka nemůže být přeci pravdivá, když je tak stručná (lid sám je epický). Anna Maria Tilschová zakončila anketu konstatováním, na kterém se všichni zúčastnění literáti shodli, že povídka je „*jako šperk, v sobě uzavřená a dokonalá*“ a vypracování dobré povídky je úkol pro spisovatele mnohdy nemálo náročný.³⁸⁶

Jaromír John se v uvedené anketě jako jediný pozastavoval nad dotazem, proč že u nás upadlo umění psát povídky. „*Kdy ostatně bylo na té výši, že je dnes v úpadku?*“ Připustil, že se možná méně prodávají, čehož příčinou může být např. obecný pokles kupních možností a

³⁸³ Tamtéž, s. 282.

³⁸⁴ Dopis z 14. března 1933, zde citovaný dle: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, s. 64.

³⁸⁵ Proč se u nás nepíše povídky (anketa), *Přítomnost* XIII, 1936, č. 9, s. 572-576.

³⁸⁶ Šestým zúčastněným spisovatelem byl Josef Kopta, který v odpovědi k anketě otiskl svou přednášku pro rozhlas o knihách do vlaku z června toho roku, ve které připomněl pro srovnání novodobý jev amerických „short stories“, jejichž literární kvality jsou ovšem nesrovnatelně na výši vůči svým českým protějškům. Příslib naděje na obrodu spatřoval v aktuální povídkové tvorbě F. X. Šaldy, Boženy Benešové, Vladislava Vančury a Ivana Olbrachta nebo nárůstu oblíbenosti básnických próz Jana Čepa.

výběr „rigoróznějších“ děl čtenáři, slabší pozornost nakladatelů a propagačního úsilí i důvody ze strany autorů, zejména jejich ledabylost při přípravě povídkového souboru. Povídce John přiznal hodnotu z nejvyšších obdobně jako jeho kolegové (takový román v malém, „románová cigareta“), skutečný problém ale spatřoval v obecnější rovině literární a prozatérské a slíbil se k tématu vrátit ještě jednou po skončení ankety.³⁸⁷

Svůj slib dodržel o dva roky později (1938), kdy v Národním osvobození publikoval na pokračování vtipnou, i když poněkud pochmurnou causerii nazvanou Mlčící povídkáři.³⁸⁸ Na pozadí neblahého osudu typizovaného literárního adepta, žijícího v českém prostředí s největší pravděpodobností na venkově či maloměstě a čelícího při odhalení svých uměleckých sklonů naprostému nepochopení a zavržení, které má za následek přivedení takového „zhýralce“ k pokání a návratu do zažitých kolejí, rozvinul John gejzír vtipných přirovnání a přílehlavých charakteristik na téma postavení spisovatele a umělce v české společnosti. Literatura, jež má u Johna přímou souvislost se stupněm „národní, životní výrazovosti“ a jejíž základní předpoklad – svoboda – je v českém, typicky venkovském prostředí neustále ohrožena různými nástrahami typu izolace, absence inspirace a negativního postoje okolí, vyžaduje zvláštní pozornost a péči, neboť je to „*artikl vzpurný, který v registraci obchodních a živnostenských komor se řadí k sýrům: také potřebují zrání a také se nevyvedou*“.³⁸⁹ Jelikož česká próza ve svém celku „*na venkově vzniká, na venkově se čte, přečte, promyslí, domyslí*“, vystavuje se potenciální autor na milost a nemilost svému nejbližšímu okolí a některé vyšší instanci zaměstnavatelské, které ve většině případů podléhá.³⁹⁰ A že těmto všudypřítomným autoritám skutečně v posledku „podléhá“, o tom si John s ironickým ostnem sobě vlastním nedělá sebemenší iluze. „*Chtěl bych vědět, zda ještě nějaký jiný národ má tolik zamklých, do sebe ponořených mlčících lidí, již musili, chtěj nechtěj, odvyknout přirozené výrazovosti, projevovat se: mluvit, posunkovat, psát.*“ U poraženého adepta nadchází opětovné přizpůsobení a při usedlém, vysedavém životě do člověka pomalu proniká lidská hloupost. „*Svět, jak známo, náleží pohyblivým. Bez prostoru není pohybu. Bez pohybu není svobody. V nesvobodě není humoru. Jen vážnost, resignace a – mlčení. Atributy smrti!*“³⁹¹ – Smutné konstatování pro českou literaturu. A z ohledem na časy, které následovaly, přímo prorocké.

³⁸⁷ John, J., Proč se u nás nepíše povídky, s. 573.

³⁸⁸ Knižně John, J., Mlčící povídkáři, in: John, J., Šibalství svršků a jiné kratochvíle, Praha 1959, s. 135-150.

³⁸⁹ John, J., Mlčící povídkáři, s. 137.

³⁹⁰ V této souvislosti uvádí John případ Okresního města Karla Poláčka a ironizuje obavu, že by autor po publikování svého díla v žádném takovém městě zřejmě nevydržel. Srov. John, J., Mlčící povídkáři, s. 141.

³⁹¹ John, J., Mlčící povídkáři, s. 146n.

Poustevník ve věži, u něž se dveře netrhnu

„Před třicátými léty je John – vlastně ještě Bohumil Markalous – skvělý dandy s vítězným výrazem. Má už po své čtyřicítce, obléká se na Příkopech u Knížete, nosí šviháckou hůlku se stříbrným knoflíkem, je společenský vítěz, plný osobitého šarmu, který sebevědomě klouže po vyleštěných parketách a stojí před profesionální kamerou rád s úsměvem herce.“ Po deseti letech, jak vzpomínala Helena Šmahelová, se jeho úsměv změnil, byl už spíš výsměšný než dobovatelský a celkové vystupování stávalo se skromnějším, neboť „*nestojí už na jevišti, ale na pozorovatelně, v hledišti*“.³⁹² Přesycen a unaven Prahou chtěl jen psát a v Praze ho nic nedrželo. Roku 1934 opustil redakci Pestrého týdne a hektický život velkoměsta a přestěhoval se do Slatiňan na venkov ke své sestřenici Bohumile Krčmářové, doprovázen biedermeierovskou soupravou z nemošického mlýna po matce, která s ním putovala po všech jeho bytech. „*Je to ostrůvek stálosti, kousek tradice, kterou sice neuznává, ale přesto zůstal věrný křesílům a pohovce po celý život.*“³⁹³ Do Prahy nadále dojížděl, začal vést čilou korespondenci a pokoušel se znovu souvisle psát, i když s tím měl zpočátku nemalé problémy. Když před vánoci roku 1934 obdržel od Arne Laurina dopis, ve kterém mu jeho přítel gratuloval ke knize Narodil se, kterou právě dočetl, odpověděl mu Jaromír John trochu smutně a vděčně, že jeho slova díky jsou pro něj balzámem na duši „*zrovna teď, kdy mi není do smíchu, kdy si uvědomuji, že člověk je kůl v plotě a ode všech ho dělí vzduch a spojuje nejvyšší pavučina*“.³⁹⁴

Po přestěhování do Slatiňan se Jaromír John mohl naplno začít věnovat jen literární činnosti a příležitostným časopiseckým příspěvkům. Na přelomu let 1934-1935 vychází v Pestrém týdnu na pokračování jeho autobiografický román Estét, který obdobně jako předešlého Výbušného zlotvora připravoval po jednotlivých kapitolách ve velmi krátkém časovém předstihu před odevzdáním redakci. Ve volném čase se rozhodl utužovat tělo a poznávat kraj svého dětství a mládí a začal vyrážet na výlety, k čemuž si pořídil velocipéd zhotovený přímo jemu na míru. V polovině 30. let se tak východními Čechami začal pohybovat neobvyklý cyklista v letech, který se „*v nezbytných pumpkách, v hnědých do vysokého lesku vyleštěných střevících, oblečen do volného, mírně obnošeného kabátu z hrubě tkané látky*“ naučil brzy překonávat i delší vzdálenosti. Neobvyklost jeho vzezření podtrhovala až nevídaná výbava jeho dopravního prostředku. „*Klobouček na cesty dávno už*

³⁹² Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, Praha 1980, s. 12.

³⁹³ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, in: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982, s. 14.

³⁹⁴ Dopis Arne Laurinovi z 12. prosince 1934, citovaný dle: Polohy srdce. Z korespondence, s. 155n.

ztratil fazónu a visel mu na zvláštním držáčku po levé straně řídítek. Na nosiči měl upevněn nevelký balíček páskem z paragumy. Předek kola opatřil John na cesty třemi elektrickými svítilnami – daimonkami: nejmenší na osvětlení prostoru do pěti metrů, střední do deseti a konečně největší z nich velikosti hlavně strojní pušky s účinností do padesáti metrů. Na šlapadlech se pohoupávaly klipsny s řemínky. Celý velocipéd byl pochromován a zářil v letním slunci blesky oslňujících paprsků jako vypulírované stříbro.“ Takto vybavený turista nemohl samozřejmě počítat s nevšímavostí okolí. „Když přijížděl večer z Chrudimi a potkával cestou dělníky, kteří ho minuli na kolech při střídání směn v cukrovaru, dráždil je oslňujícím osvětlením svého bicyklu, až je vyprovokoval k urážlivým pokřikům: ‘Dej si světlo ještě na frňák, ty žide.’ John uměl našťěstí odpouštět.“³⁹⁵

Na svých cestách se John mnohdy zastavoval nebo popocházel s kolem pěšky a dával se přitom do řeči s místními lidmi, aby poznával jejich problémy a místní kolorit. Pravděpodobně také navštěvoval přátele a příbuzné a není vyloučeno, že si s sebou bral poznámky a někde u cesty při odpočinku nebo v nějaké výletní restauraci pracoval na některém rozdělaném literárním díle. Své zážitky z cest vtělil do humorné obhajoby cyklistiky, adresované „Panu okresnímu náčelníku v Moravské Třebové“ a nazvané Věznění cyklisti, kterou publikoval ve dvou částech v Magazínu Družstevní práce roku 1935 a v níž reagoval na nesmyslné opatření tamního okresního úřadu vůči uživatelům velocipédů, kteří prý „ohrožují“ plynulý a bezpečný provoz na silnicích.³⁹⁶ Nebyl to ostatně první ani poslední případ, kdy spisovatel John vytáhl do boje za spravedlivé zacházení s některými menšinovými pěstiteli vášní, jež většinová populace v lepším případě přehlízí a v horším jim nemůže přijít na jméno. V souvislosti s cestováním se např. již v roce 1922 v jednom sloupku v Lidových novinách žertovně pozastavoval nad uměním volit dobré místo ve vlaku (obzvlášť ve 3. třídě) a případnému zájemci o tento druh osobní přepravy doporučoval najít si místo mezi dýmkaři, neboť ti „jsou filozoficky založeni, přemýšliví, rozvážní, nemluvní. Tvoří prostředí pravé filozofie lidskosti, humanity, povýšené moudrosti a zároveň skromné důstojnosti“. Mezi nekuřáky zkušený cestující neseďá, neboť ti jsou naopak „vesměs zženštilí, sentimentální, nervózní, hypochondři, trpící nadbytkem žaludeční šťávy, také žloutenkou a polypy“.³⁹⁷

Východní Čechy Jaromír John objížděl nejen na kole. Nejpozději od podzimu 1935 do jara 1939 si prostřednictvím Vladislava Vančury našel cestu k členství ve svérázném

³⁹⁵ Michl, K., Chvilé setkání, věčnost vzpomínky. Medailóny Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štýrského, Hradec Králové 1975, s. 98n.

³⁹⁶ John, J., Věznění cyklisti, Magazín Družstevní práce III, 1935-1936, s. 23-26, 48-51. V upravené podobě in: John, J., Šibalství svršků a jiné kratochvíle, Praha 1959, s. 99-114.

³⁹⁷ John, J., Chvála dýmkařů, Tribuna IV, 1922, č. 227, s. 2. Zde citováno dle John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz, Hradec Králové 1985, s. 278n.

nakladatelském projektu První republiky, Družstevní práci.³⁹⁸ Tento nakladatelský podnik, založený na bázi družstevního spoluvlastnictví, organizoval po celé republice řadu poboček a regionálních působišť, v jejichž rámci se mohli jednotliví členové aktivně podílet na spolurozhodování o podobě dalšího edičního směřování nakladatelské knižní produkce. Jednotlivé „buňky“ organizovaly rovněž literární večery a besedy s autory, kterých se účastnila celá plejáda prvorepublikových spisovatelů a kulturních pracovníků. Z pramenů vyplývá, že Jaromír John se v uvedených pěti letech vyskytoval na řadě z nich pořádaných ve Východních Čechách, zejména v Chrudimi, Náchodě, Novém Městě nad Metují, Hronově a Dobrušce.³⁹⁹ Při jedné besedě s Františkem Halasem v Náchodě na podzim roku 1935 také poznal dobušského učitele a spisovatele Karla Michla, se kterým se spřátelil, od jara roku 1936 vedl čilou korespondenci a z pozice kolegy staršího spisovatele uděloval mnohé rady a doporučení ohledně jeho vlastní literární tvorby.⁴⁰⁰ Až do válečných let zvažoval John Michlovu nabídku na společnou literární adaptaci pamětí dobušského rodáka Aloise Beera, ze které nakonec sešlo zřejmě pod vlivem Johnovy přesycenosti z adaptací cizích látek a témat a pracovní vyčerpání na vlastní tvorbu, ubíhající v té době pozvolna do trochu jiných sfér.⁴⁰¹ Michl sám vydal v té době jen kratičký úryvek z Beerovského souboru, k celku jeho neobvyklého písmáckého odkazu se vrátil až o mnoho let později a vyřešil jej edicí původního textu.⁴⁰²

Počátkem roku 1936 si John v Novém Městě nad Metují vyhlédl opuštěnou zahradní stavbu Graf-Böhmových závodů, která ho upoutala pravděpodobně praktickým umístěním hned u silnice při západním vjezdu do historického centra města, doprovázeném malebnou vyhlídkou na meandr řeky Metuje, nad níž se tato dvoupatrová, ale jinak velmi prostá budova

³⁹⁸ Srov. Vlčková, L. (ed.), *Družstevní práce – Sutnar, Sudek*, Praha 2006. Kniha vyšla při příležitosti výstavy v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze (13. prosince 2006 až 18. února 2007), která znamenala v domácím prostředí první komplexní pokus o zhodnocení přínosu činnosti a produkce tohoto nakladatelského projektu První republiky pro dějiny českého užitého umění, nakladatelského podnikání a kulturní sféry.

³⁹⁹ Skupina v Chrudimi (Zprávy o činnosti Družstevní práce, besedy s K. J. Benešem a J. Johnem), *Panorama XIII*, 1935, s. 159; Náchod (Přednáška a beseda Družstevní práce v Náchodě, účast Jaromíra Johna), *Panorama XIV*, 1936, s. 115; Vančura, J., *Nové Město nad Metují* (Zpráva o činnosti Družstevní práce, přednáška Jaromíra Johna na téma *Můj život a práce*), *Panorama XIV* 1936, s. 148; Hronov (Činnost Družstevní práce, večer s účastí Johna, Vančury, Halase, Nového), *Panorama XIV*, 1936, s. 178; K XVI. valnému shromáždění Družstevní práce (Účast J. Johna na shromáždění v Hradci Králové), *Panorama XVII*, 1939, s. 36.

⁴⁰⁰ Výbor z jejich vzájemné korespondence vyšel královehradeckém nakladatelství Kruh v 70. letech pod titulem *John, J., Rady mladšímu spisovateli (Listy Karlu Michlovi z let 1936-1951)*, Hradec Králové 1977.

⁴⁰¹ Spisovatel Jaromír John tehdy zažíval nejpilnější období své literární tvorby (*Rajský ostrov*, Moudrý Engelbert, cyklus *Kratochvilných knih*), doprovázené zpracováváním vlastních „objevů“ (korespondence rodičů do Boského osudu, Topičova australská dobrodružství) a připravující půdu pro poslední etapu jeho literárního zájmu, pomalu inklinujícího k tématice lidských osudů lidí všelijak „vyšinitých“ a „povržených“ (*Eskamotér Josef*, Pampovánek, Honda Cibulků).

⁴⁰² Michl, K. – Skřeček, R. (edd.), *Lituji, že nejsem básník- (Z pamětí A. Beera)*, Praha 1970. Drobný tisk Aloise Beera nazvaný *Nevděk* vydala Muzejní společnost v Dobrušce roku 1936.

přilepená na skále vypínala. Dohodl se s majitelkou a vdovou po provozovateli tiskařského závodu paní Böhmovou o dlouhodobém pronájmu a následující půlrok zasvětil horečnaté aktivitě shánění materiálu, obstarávání řemeslníků, vyklízení, stěhování a zařizování svého nového útočiště. Oblečen do modré ševcovské zástěry se sám ujal vedení dělníků maje vše důkladně a přesně propočítané, aby realizoval další ze svých příležitostí dokonale esteticky, prakticky a účelně vypravit ideální obydlí pro osamělého spisovatele, ponořujícího se do tvůrčí kontempace a koncentrace nad nadcházejícími uměleckými výkony. Venkovní terasu, schody a další exteriéry budovy vyzdobil množstvím ozdobných květináčů a klecí na ptáky a ve městě si opatřil fenku kokršpaněla, kterou pojmenoval poněkud neobvyklým oslovením „Ta“ („Taty“) a která mu měla pro nadcházející časy tvořit jedinou spřízněnou duši, oprávněnou pravidelně zasahovat do denního rytmu jeho života. Co si asi pomyslel estetik Markalous, když po všem tom obstarávání a zařizování spočinul v dokončeném pokoji prvního patra „Červené věže“ (podle nejoblíbenější barvy) na palandě a rozhlédl se po místnosti, která zaplněna s „*typicky Johnovskou hýřivou přeplněností*“ (oblíbená biedermeierovská souprava, přeplněné police na knihy, věšáky, psací stůl a u něho kovový koš na dvě hole – šviháckou a turistickou), s hýřivými barvami vymalovanou kuchyňkou, zaplněnou bezpočtem keramických lahví různých velikostí se zabroušenými hrdly..., se očividně rozcházela s idejemi, s kterými vstupoval vždy do dalšího teoretického i praktického klání za lepší, oproštěnější a účelněji pojatý, na moderní hodnoty orientovaný život...?⁴⁰³

Od plánu zařizovat si obydlí jednou stěnou přilepené na vlhku, studenou skálu ho zrazovali někteří přátelé od počátku. Nevhodnost zvoleného prostředí k dlouhodobému obývání se projevila hned první zimu z kraje roku 1937, kdy Jaromír John prodělal další ze zápalů plic. Ani ve spisovatelském řemesle se mu zpočátku nevedlo o moc lépe. V dokonale zařízeném prostředí mu chybělo to jediné, skutečně potřebné k jakékoliv činnosti – chuť k práci. Byl zvyklý psát na nejrůznějších místech při nejrozmanitějších příležitostech (na aktovce při čekání na spoj, u kavárenských stolků neustále vyrušován lidmi, apod.) a vytoužená samota a klid ho nepříjemně paralyzovaly. Zintenzivňoval tedy svoji korespondenci a vycházel z věže při každé příležitosti, aby si vyrazil s přáteli na výlet, načerpal inspiraci nebo se jen tak prošel s „Tatinou“ podle řeky Metuje. Každý dopis z té doby zakončoval pozváním do své „poustevnícké samoty“ a vypsáním možného plánu příjezdu, pobytu a odjezdu pro dotyčného návštěvníka.

⁴⁰³ Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, Praha 1980, s. 30nn.

Mezi spisovatele, umělce a přátele z různých oblastí kultury, kteří se za Johnem vypravili do jeho novoměstského „exilu“ a které zpravidla vítaly z gramofonu se linoucí tóny oblíbeného Ravelova Bolera doprovázené vůní vykouřených drahých egyptek, patřili např. literární historik a generační souputník Albert Pražák, překladatel a knižní redaktor Bohumil Mathesius, filosof a univerzitní pedagog Josef Ludvík Fischer, spisovatel Karel Josef Beneš se ženou (známou houslistkou), malíř Otakar Coubine se ženou, u nichž v Provence na francouzském jihu Markalous krátký čas pobýval během své studijní cesty před lety, spisovatel Jiří Weil, loutkář Josef Skupa a další. Ze známých osobností, které k němu neměly daleko vzhledem ke své životní provázanosti s regionem východních Čech, to byli např. Hanuš Jelínek se ženou Boženkou rozenou Jiráskovou (každé léto zajížděli do nedalekého Hronova), již zmiňovaný Karel Michl z Dobrušky, filosof Václav Navrátil, který pravidelně navštěvoval svého bratra přímo v Novém Městě nad Metují, nebo literární kritik a historik Václav Černý, který se po návratu z Francie často vracel do rodného kraje za rodiči (do Náchoda) a stal se tehdy jedním z Johnových nejbližších spolupracovníků a důvěrníků.⁴⁰⁴ Mezi nejmilejší návštěvníky, které zahrnoval obzvláštní pozorností a péčí, počítal John např. nerozlučnou manželskou dvojici Antonína a Linku Procházkoví, básníka Františka Halase se ženou nebo spisovatele a kolegu z nejoblíbenějších, Vladislava Vančuru.⁴⁰⁵ Mnozí z příchozích mu později v dopisech děkovali za těch pár nádherně strávených chvil nebo i dní, mnozí si ještě po letech dokázali vybavit nějakou neobvyklou, ale pro Jaromíra Johna vcelku typickou okolnost, která je při jejich návštěvě mírně řečeno zaskočila a třeba pobavila (např. ochočená srnka v kůlně na dvorku, která na zapískání vyběhla ven a následovala svého pána, kam se pohnul, při čemž ji John ochotně krmil cigaretami jako pamlsky).⁴⁰⁶

Jedna stránka Johnovy osobnosti zůstávala ale skryta i velmi dobrým přátelům (pokud lze soudit z dostupné pramenné základny). Nelze se divit, když se dotýkala otázky nad jiné citlivé, a tou byl jeho poměr k ženám. Svou manželku Gizelu si bral z lásky a není pochyb, že do návratu z fronty a účinkování po jezdeckých školách a nemocnicích v Trutnově, Broumově

⁴⁰⁴ Ve svých pamětech na doby meziválečné Václav Černý mimo jiné napsal: „Počal jsem o jeho novinkách psát; zasvěcoval mne do všech svých plánů, čítal jsem jeho rukopisy třeba v několika postupných verzích (Pampovánka), stali jsme se přáteli nadosmrti, snášel jsem dobře, ba vítal jeho 'střelenost', jeho bizarně unáhlené osobní nedůtklivosti. Vídali jsme se často, jednou on za mnou do Náchoda, podruhé já za ním do Města, potřetí schůzka na půli cesty podle Metuje v lesní samotě Pekla.“ Viz Černý, V., Paměti I. 1921-1938, Brno 1994, s. 369.

⁴⁰⁵ „Přijel Vladislav Vančura, pochválil vyhlídku z oken, postál před tmavomodrou dlouhou stěnou a prohlédl si zvlášť zhotovené plátěné červené krabice, vyrovnané až ke stropu a opatřené štítky, co obsahují, pokýval hlavou, jak důmyslně se dají otevřít pouhým odklopením, a prohlásil, že John je psychopat.“ Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, s. 33.

⁴⁰⁶ Coubine, O., Vzpomínky Markalousových přátel, in: Václavkova Olomouc 1962. O marxistické kritice let třicátých, Ostrava 1964, s. 498n.

a Pardubicích se jejich vztah nezměnil.⁴⁰⁷ Od Markalousova žurnalistického nasazení v brněnských Lidových novinách, jejichž doprovodným znakem bylo jeho dobrovolné přistoupení na „kočovný“ styl života, ale jakoby ztrácel potřebu udržovat pevnější svazek se ženou a vzdaloval se jí pomalými, nicméně patrnými kroky. K rodinné situaci se v dopisech nejbližším přátelům vyjadřoval jen velmi sporadicky a většinou pouze s ohledem na svého syna Evžena. Vzájemná rodinná korespondence z 20. až 40. let částečně potvrzuje tendenci k citově méně vypjatým formulacím ohledně partnerského soužití, což byl ale logický jev doprovázející stárnoucí vztah dvou dospělých manželů. Z hlediska praktického života se ale evidentně manželé Markalousovi odcizovali. Bohumil Markalous sám v několika decentních narážkách v některých dopisech zmiňuje nervovou chorobu své ženy a komplikace, které jsou s tím spojené (zejména v dopisech z protektorátních let, i když tehdy hrál důležitou roli i její židovský původ a obavy o syna). Odloučenost partnerů potvrzuje ve svých vzpomínkách spisovatelka Helena Šmahelová, která s Markalousem – Johnem de facto žila v jedné domácnosti od poloviny 30. let až do jeho smrti v roce 1952.

Při srovnání žurnalistických, publicistických, literárních i esteticky koncipovaných statí a článků Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna (při současném vynechání vysloveně stylizovaných a silně ironicky zabarvených příkladů) lze dát bez větších výhrad za pravdu Heleně Šmahelové a jejímu vidění Markalouse coby muže patřícího na ženy. „*Srdečně nestál o stálost kulis, jak je představuje takzvaná spořádaná rodina.*“ Postupně si prý ověřovala, „*jak byl rád sám, v mužné samotě, jak ženami pohrdal, i když je obklopoval laskavostí a něhou, a tím kolem sebe všechny mátl. Měl v úctě ženy prosté, pracovitě, mateřské. Avšak ženskou vlastnost vyžívat se v mateřství považoval za jednoduchost srdce, tedy za přírodu. K intelektuálkám byl nedůvěřivý, podezřívavý a věru nebylo takových moc, kterých si vážil.*“⁴⁰⁸ A co na to Jaromír John? Nad fotografiemi z módních ženských časopisů, zaplněných typem francouzských modelek „vyhublých“ a „skleníkových“ dodává: „*Děkujme bohu, že požehnaná půda česká vytvořila zdravé ženy tvarů kyprých, o nichž básník, když jdou do schodů, právem dí, že se jim ňadra vlní jako rozbouřené moře.*“⁴⁰⁹ Ani ty ovšem nejsou uchráněny před typicky ženskou křehkostí duše (na rozdíl od mužské houževnatosti), která je

⁴⁰⁷ Svědčí o tom dochovaný konvolut vzájemných dopisů Bohumila Markalouse a Gizely Markalousové, uložený v LA PNP Praha, fond John Jaromír, kartony korespondence.

⁴⁰⁸ Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, s. 10n.

⁴⁰⁹ John, J., Žádné organdy (z rukopisu), in: John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz, Hradec Králové 1985, s. 304-307.

zdrojem mnoha jejich trápení a chyb. „Život ženský jest loď na bouřlivém živlu přírody, která ženštiny kvílející sem a tam zmítá a někdy i do nebezpečné hlubiny žene.“⁴¹⁰

Bylo v jeho životě ale několik žen, kterým přináleželo zvláštní postavení. Tehdy mladou dívku Helenu Šmahelovou poznal Markalous v polovině 30. let, když z Prahy odjížděl na venkov kolem Chrudimi a navštěvoval její babičku Františku Šmahelovou, dávnou přítelkyni Markalousovy zemřelé matky Bohumily.⁴¹¹ Babičku Šmahelovou, která mu aspoň částečně mohla nahrazovat matku zemřelou v jeho útlém věku, měl Markalous velmi rád a dokázal si z ní tropit nevinné šprýmy, které mu ona oplácela svojí výmluvností.⁴¹² Vyléčil se u ní také ze dvou zápalů plic a občas s sebou přivezl dokonce prádlo na praní. Pro mladou dívku Helenu bylo seznámení s mužem velkého světa událostí mezního významu. Stala se postupně jeho sekretářkou, spisovatelskou učednicí (obdobně jako Karel Michl) a v určitém ohledu životní družkou, k čemuž však prameny nepodávají bližší informace a my budeme ctít jejich mlčení.

Mezi tak trochu tajemné ženy v životě Markalouse – Johna patřila paní továrníková Böhmová. Helena Šmahelová vzpomínala na jeden moment, kdy jinak „*dokonalý herec* (John – pozn. autora) *pro každou situaci, upadl do rozpaků*“, když se spolu vypravili na výlet do Náchoda a přistoupili do autobusu, kde již seděla „*starší mohutná paní se stopami krásy ve velkém obličejí, u každého ramene na obrovitém poprsí bílého maltézskeho pinčla*“. Po celou cestu prý ti dva vedli trochu rozpačitý hovor a později John Šmahelové vyprávěl, jak před lety se musela paní Böhmová potýkat s nepříjemnými okolnostmi smrti jejího manžela, který zemřel na otravu v jeden den společně s jejich kuchařkou a domácím psem.⁴¹³

Zcela jiný případ byla baronka Marie Dobřenská z Potštejna (narozena roku 1889 v italském Meranu). Vzdělaná a společensky kultivovaných styků znalá šlechtična (mluvila plynne několika evropskými jazyky) pocházela z uherského rodu hrabat Wenckheimů, který pěstoval úzké vazby na anglické kulturní prostředí. Roku 1913 se v Budapešti provdala za českého šlechtice Antonína Dobřenského z Dobřenic a pána na Potštejně, který padl dva roky poté na východní frontě První světové války. Z manželství zbyl hraběnce syn František a obстойný rodinný majetek, z kterého mimo jiné financovala své poválečné cesty po Evropě. Baronka patřila po válce k menšinovému okruhu zemsky české šlechty, která se pozitivně

⁴¹⁰ John, J., Rady snoubencům, udílené strýkem Romualdem. Napomenutí snoubence Evě, in: John, J., Šibalství svršků a jiné kratochvíle, Praha 1959, s. 123.

⁴¹¹ Pro připomenutí, teta Heleny Šmahelové a dcera babičky Františky Šmahelové Božena Hackenschmiedová byla Markalousovou spolupracovnicí z dob Pestrého týdne a matkou fotografa a avantgardního filmaře Alexandra Hackenschmieda, jehož fotografie byly na stránkách časopisu rovněž uveřejňovány.

⁴¹² Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, s. 16.

⁴¹³ Tamtéž, s. 28n.

stavěla ke vzniku samostatné republiky a začala se brzy učit česky. Již za války se seznámila se Sidonií Nádhernou z Borutína, která ji otevřela svět literatury a společenského života. Počátkem 20. let rozvinula bohatou mecenášskou aktivitu a z potštejnského zámku vytvořila literární salon evropské úrovně. Seznámila se předními osobnostmi vídeňského a pražského německého kulturního života a její pohostinnosti mohli užívat přátelé Karl Kraus, Alfred Polgar, Ea von Allesch, Mechtilda Lichnowská, spisovatelky Regina Ullmannová a Annetta Kolbová, malíř Jiří Kars, Robert Musil se ženou Martou nebo Arne Laurin. Dopisovala si řadu let s Alicí Masarykovou i Reinerem Maria Rilke a Krause i Rilkeho řadu let finančně podporovala. Ve 30. letech prostředků rychlým tempem ubývalo, přesto se angažovala např. při pomoci německým demokratickým uprchlíkům a prostřednictvím svých přátel při pomoci vdově po zavražděném profesorovi Theodoru Lessingovi.⁴¹⁴

Z českých autorů se mezi přáteli Marie Dobřenské objevuje od roku 1925 spisovatelka Marie Pujmanová, baronka se také několikrát, i když bezvýsledně, snažila na svůj zámek pozvat Karla Čapka. Jaromír John s ní navázal intenzivní styky od roku 1928, kdy přijel na zámek, aby získal materiál pro společenskou rubriku Pestrého týdne. Sblížil se s rodinou, opatroval hraběnce překlady z české literatury a vedli spolu čilou korespondenci. Na zámku mu Dobřenská vyhradila vlastní pokoj, kde našel potřebný klid na práci a po večerech se s ní mohl procházet v parku nebo debatovat s přítomnými hosty. John si Dobřenské neobyčejně považoval jako přítelkyně a představitelky toho šlechtictví, které v jeho očích vyznačovalo ušlechtilou vlastnost ducha. „*Náš stát se v demokracii zastavil v půli cesty; sebral šlechtě tituly, půdu a statky a vrazil je zbytkářům, odporným krejčárkářům, kteří využívají zemědělského dělníka mnohem víc než šlechta sama.*“ Zchudlá šlechta nemění svůj styl života, baronka Dobřenská dál nosí „*klobouk na tři facky, urousaná od psů, staré střevíce o dvě čísla větší*“. Přitom ji ale nenapadne, aby se za něco omlouvala nebo styděla. „*Je v každé minutě svého dne přirozená a nikterak se nezajímá o hlouposti, její mluva je inteligentní a vědomosti má jedinečné – a tomu říkám šlechtictví, jímž nemohu opovrhovat.*“⁴¹⁵ Přeci však se jejich cesty nakonec rozešly, když syn Toši propadl nacismu a hraběnka se s rodinou před válkou odstěhovala do Vídně.

⁴¹⁴ Srov. Polišenský, J. – Šolle, Z., Literární okruh Marie Dobřenské a její styky s českými spisovateli, in: Studie o rukopisech XV, 1976, s. 83-98.

⁴¹⁵ Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, s. 44nn. V uvedené citaci Helena Šmahelová tlumočí slova Markalouse – Johna, jinde nezaznamenaná. Vzhledem k jazykové specifice sdělení, některým užívaným obrátům a celkovému myšlenkovému vyznění se lze oprávněně domnívat, že se jedná o autentickou Johnovu výpověď.

Život v protektorátu

Když se léto roku 1938 chýlilo ke konci, napjatá situace se projevovala s obzvláštní intenzitou v pohraničních oblastech republiky s převažujícím etnicky německým obyvatelstvem. Jaromír John se ve 30. letech osobně zapojoval do protifašistických veřejných projevů českých spisovatelů a činovníků kultury a případné obsazení pohraničních oblastí německou armádou pro něj mohlo znamenat existenční ohrožení.⁴¹⁶ Koncem září si objednal povozníka s koňmi a žebříňákem a když se republikou nesla osudová zpráva o podepsání Mnichovského protokolu, putoval John s naloženým povozem z Nového Města směrem zpět na jih do Slatiňan.⁴¹⁷ Helena Šmahelová, která mu dělala v posledních měsících sekretářku a asistentku, se odstěhovala do Prahy, kde si společně s dvěma svými tetami našla byt na Hradčanech (uvolnilo se značné množství bytů po odcházejícím židovském obyvatelstvu).⁴¹⁸ John však neutíkal jen před nacisty, představa další zimy strávené v provlhlé a studené věži ho odrazovala a jasně naznačovala, že v současné situaci není zřejmě lepšího řešení. Chtěl být také blíž k Praze, kde žila manželka se synem.⁴¹⁹

Příjezd do Slatiňan se nesl ze strany Johnovy sestřenice, penzionované učitelky Bohumily Krčmářové v duchu nebývalého zadostiučinění. „*Sestřenice, která tolik trpěla, když se jí oslnivý bratranec odstěhoval, uvítala Johna s radostí a ochotně vyklidila své svršky z prvního patra do chaosu v přízemí.*“ John považoval přemístění za dočasné, ale nezbývalo mu než se přizpůsobit situaci a zařídít se v prvním poschodí „*úzké vilky bez své obvyklé iniciativní důkladnosti*“.⁴²⁰ Součástí koloritu nového působiště se tak stala řada všude možně se povalujících nerozbalených beden s jeho věcmi. Zabydlení netrvalo dlouho a brzy začal pracovat na románu o Moudrém Engelbertovi, když opustil pokusy o přepracování ústřední postavou souvisejícího Výbušného zlotvora z Pestrého týdne. Po obsazení republiky Němci

⁴¹⁶ Připojil svůj podpis např. k vyjádření spisovatelů ve sporu o univerzitní insignie roku 1934, na jaře 1938 měl projev na prvomájovém shromáždění v Broumově a podepsal také petici Věrní zůstaneme z léta toho roku.

⁴¹⁷ Cestu literárně zpodobil ve své povídce Povídka o Václavu Hlubučkovi, která vyšla následujícího roku v Lidových novinách a pod změněným názvem Našel jsem viníka byla zařazena do Johnovy knihy Šibalství svršků a jiné kratochvíle (Praha 1959, s. 160-165).

⁴¹⁸ V jejich dočasném odloučení mohl sehrát určitou roli také Johnův kritický postoj k literární prvotině Heleny Šmahelové Sedmý den odpočívaj, kterou naopak kladně hodnotil jejich společný přítel Vladislav Vančura a zasadil se o její vydání v Družstevní práci (Praha 1940). Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, s. 57.

⁴¹⁹ Manželka Gizela byla židovka a John se tedy obával o osud její, jejich syna Evžena (poloviční žid) a koneckonců i o svůj vlastní jako manžela neárijské manželky. Srov. dopis Karlu Michlovi z 10. listopadu 1938, publikovaný in: John, J., Rady mladšímu spisovateli (Listy Karlu Michlovi z let 1936-1951), Hradec Králové 1977, s. 70.

⁴²⁰ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, in: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982, s. 19.

a zavedení Norimberských zákonů si jako zapisovatele a sekretáře najal roku 1940 mladého advokáta Karla Strasse z Chrudimi, který pro židovský původ nesměl dále vykonávat svoje občanské povolání. Strass ho svou pravidelnou dochvilností až vyváděl z míry a nesl velký podíl na tom, že John během inkriminovaného roku dokázal sepsat převyprávěné Příběhy Dona Quijota a obsáhlý román o Čeňku Engelbertovi.⁴²¹

Další chrudimskou osobností, která s Johnem navázala kontakt brzy po jeho přistěhování, byl Bohuslav Václav Lohnický, evangelický farář, pedagog, spisovatel a publicista. Svěřoval se Johnovi se svými literárními ambicemi a konzultoval s ním některá svá kázání. O Jaromíru Johnovi nám zanechal v řadě článků z té doby neocenitelné svědectví, které přibližuje atmosféru jeho slatiňanského pobytu. John jako nadšený a vlídný hostitel jej provedl celým svým královstvím, vypravoval mu svůj životní příběh a seznamoval ho s literárními plány do budoucna. Neopomněl mu přitom ukázat celou knihovnu výstřižků, které schraňoval, množství knih u sebe v prvním patře, ale i kolo a svázané lyže, uložené dole v předsíni domu. Lohnický se jako řada jeho předchůdců trochu pozastavoval nad přeplněností spisovatelova bytu, přiznával ale, že „*v myslí autorově má asi každý předmět své proč*“.⁴²²

Během války se Jaromír John ze Slatiňan vzdaloval jen velmi sporadicky a vždy pouze na pár dní. Při výletech do Prahy se stavil u rodiny a zašel do některé vinárny nebo oblíbené restaurace ve městě, kam bral příležitostně také Helenu Šmahelovou (do vinárny na Národní, Mánesa, kavárny Metro nebo do restaurace Společenského klubu), nebo zašel výjimečně do některého nakladatelství, které se právě chystalo vydat tu či onu jeho knihu. Do společnosti chodil jen velmi zřídka a v naprosté většině případů to byly návštěvy a sezení u nejbližších přátel (např. Silvestr 1939 u Vančurů na Zbraslavi a Halasů v pražské Krči) nebo akce jimi organizované (např. Nezvalův večer 26. prosince 1940 v Divadélku pro 99 u Topičů).⁴²³ Několikrát do roka se vypravil do nedalekého Hradce Králové, kde kromě přátel navštěvoval obvykle Městské lázně a stravoval se v hotelu Grand, oblíbené restauraci ještě z dob jeho tamního působení před První světovou válkou.

Za Druhé světové války se také stále častěji uchyloval do nemocnice v Jaroměřu, kam ho zaváděla jeho zhoršující se zdravotní situace (v květnu 1940 např. prodělal další zápal plic). Nebyla to ale jen obava o svůj fyzický stav či náhlý atak nějaké zákeřné choroby, které

⁴²¹ Tamtéž, s. 20. John také napsal předmluvu a vyjednal u Družstevní práce vydání Strassova převyprávění afrických pohádek, které publikoval pod pseudonymem Jan Alexander (Pohádky z celé Afriky, Praha 1941).

⁴²² Srov. Lohnický, B., Návštěvou u Jaromíra Johna, Chrudimský kraj, 1939, č. 10, s. 5; Lohnický, B., Beseda s Jaromírem Johnem. Návštěvou ve slatiňanské vile, Večerní České slovo (východočeské) 31, 1939, 26. 6., s. 5.

⁴²³ Dopisy Karlu Michlovi z 26. prosince 1939 (John, J., Rady mladšímu spisovateli, s. 87.) a Jindřicha Honzla Jaromíru Johnovi z 5. ledna 1941 (Polohy srdce, s. 231.).

ho podněcovaly se tam vydávat. „*Měl ovzduší nemocnice rád, prostředí, kde je člověk nahý jako při zrození a je soustředěn jen na své tělo. V Jaroměři míval dokonce svůj stálý pokoj, blízko porodního sálu, kde křičely rodičky. Lékaři čekající na porod přišli si vykourit k Johnovi cigaretu a pohovořit o válečné situaci. Jídelní stoleček si proměnil na psací stůl, knihy a rukopisy rozložil na sousední prázdné posteli.*“⁴²⁴ V Jaroměři strávil ve válečných letech dohromady několik měsíců a napsal tam řadu pasáží či konceptů svých budoucích knih.⁴²⁵ „*Není pacient, ale milý host. Ve svém pokoji kouří, z nemocnice libovolně odchází, ale lze ho nejčastěji nalézt na schodech v domovníkově zahrádce, kde pracuje na měděné desce opřené na kolenou.*“⁴²⁶

Na přelomu let 1941 a 1942 se také smířili s Helenou Šmahelovou. Karel Strass začal nosit žlutou hvězdu a s jeho sekretářstvím u Johna byl konec. Během prvních měsíců roku 1941 se Šmahelová několikrát zastavila v Slatiňanech a když zemřela přelomu února a března stará babička Františka, navrhnul jí, aby si vzala v práci dovolenou a zůstala u něj přes léto až do září, aby mohla nerušeně pracovat na rukopisu své nové knihy.⁴²⁷ Kvůli zlomené ruce se její pobyt u Johna protáhl o další měsíce a když John odjel koncem roku do jaroměřské nemocnice, dojížděla za ním o sobotách, přivážela mu čisté prádlo a odvážela cenné domácí potraviny, jako např. nastřádané máslo, vajíčka, uzeniny a odpadky z kuchyně pro Taty. Po svém uzdravení Šmahelová u Johna již zůstala a pokud přálo počasí a momentální situace, čas od času si udělali malý výlet do Nového Města nad Metují, Náchoda nebo Hronova za známými, do Hradce Králové za biologem prof. Vladimírem Úlehlou, do lázní Běloves, kam se jezdili mnozí jejich přátelé léčit (např. Bohumil Polan, Karel Konrád, Konstantin Biebl nebo Kamil Bednář), nebo uvítali některou návštěvu doma ve Slatiňanech (jezdil za nimi Václav Wasserman, Karel Nový, prof. Karel Svoboda, Václav Poláček, ale také např. řada sběratelů rukopisů, kteří vyměňovali cenné trofeje za jídlo). Nedaleko od Slatiňan ve Vápenném Podole bydlel s Lídou Špačkovou básník a spisovatel Stanislav Kostka Neumann, s nimiž si John se Šmahelovou také vyměnili jednou za čas přátelské návštěvy.

Válečné období a zejména jeho pokročilá fáze (léta 1942-1945) přinesly bezprostřední ohrožení existence Johnově rodině i jemu samému. Aplikace Norimberských zákonů a nacistická administrativa si vynucovaly dohledávání předků u židovských a smíšených rodin hluboko do 19. století a Markalous – John musel podniknout ne jeden nemilý výlet do Prahy

⁴²⁴ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, s. 21.

⁴²⁵ Z jeho vydané korespondence vyplývá, že tam strávil minimálně vánoce roku 1941, několik týdnů na přelomu jara a léta 1942 a říjen až listopad roku 1944. V té době již pracoval na knize romanet, z kterých po válce vyšel Eskamotér Josef (Praha 1946) a Pampovánek (Brno 1948).

⁴²⁶ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, s. 21.

⁴²⁷ Jednalo se o román Pelantovi, který vyšel v Praze roku 1944 v nakladatelství Družstevní práce.

za tímto účelem.⁴²⁸ Podle vzpomínek Heleny Šmahelové navíc jeho žena Gizela odmítala nosit hvězdu, nedbala zákazů z novin a dál žila starým životem večerů po kavárnách, kde ji dobře znali. „*Byl by stačil jeden jediný udavač, aby odvěkli nejen ji, ale i Johna do koncentračního tábora*“.⁴²⁹ Tam od přelomu let 1942 a 1943 začali odcházet mnozí příslušníci manželčiny rodinné větve Hrbenských a naprostá většina jich tam také našla smrt (John později uváděl počet 41). Roku 1944 došlo i na syna Evžena, jehož odchod se Bohumilu Markalousovi podařilo několikrát telefonicky odvrátit. Ani on sám se ženou ale nebyli nadále mimo hru a poslední válečné roky prožili zřejmě v permanentním stresu z obav, kdy jim někdo zavolá, aby se dostavili na nádraží. Řada přátel odcházela, zpráv se nedostávalo a když, tak velmi pochmurných.⁴³⁰ Konec války tak John přivítal bezesporu s úlevou, byť určitými obavami o vývoj situace na Slatiňansku vzhledem k položení města na hlavní trase z Vídně přes Moravu do Hradce Králové a Prahy.⁴³¹

Období Druhé světové války a nutnost nevystavovat se příliš často na veřejnosti přinesla z hlediska tvorby a života Markalouse – Johna jeden neočekávaně pozitivní výsledek. V jeho neobvykle rozsáhlé a po literární i faktické stránce nebývale hodnotné korespondenci se plně uplatnil jeho spisovatelský talent a jejím prostřednictvím k nám ještě dnes živě a s humorem promlouvá řada osobnostních veličin českého kulturního života let 20. až 40. Výbor z dopisů Jaromírem Johnem napsaných a jím přijatých vyšel v 80. letech 20. století, zdaleka ale nepokryl všechny jeho přátele, se kterými rozmlouval touto formou mezilidské komunikace.⁴³²

Z hlediska objemu i prosté lidské blízkosti (vzhledem k užívaným oslovením, jazykové stylizaci, míře intimnosti sdělovaných informací a intenzitě ironického humoru) mezi Johnovými dopisy vynikají soubory lístků vyměňovaných s básníkem Františkem Halasem⁴³³, spisovatelem Vladislavem Vančurou⁴³⁴, nakladatelem Václavem Poláčkem⁴³⁵,

⁴²⁸ Srov. dopis Karlu Michlovi z 1. listopadu 1941, publikovaný v John, J., *Rady mladšímu spisovateli*, s. 106.

⁴²⁹ Šmahelová, H., *Vzpomínky na Johna*, s. 66.

⁴³⁰ Srov. dopisy Karlu Michlovi ze srpna 1944 (John, J., *Rady mladšímu spisovateli*, s. 125n.) a Františku Halasovi z 27. července a 20. října stejného roku (*Polohy srdce*, s. 347n, 350n.).

⁴³¹ V dopise Karlu Michlovi z 11. dubna 1945 mu nastiňuje situaci, kdy město se začíná zvolna opevňovat, v okolních lesích se to hemží samými partyzány a na Sečské přehradě byly již dvě vojenské komise a poslední dobou je tam udržován nejvyšší stav vody. Srov. John, J., *Rady mladšímu spisovateli*, s. 129.

⁴³² *Polohy srdce*. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982. Do svazku nebyly např. vůbec zařazeny dopisy Johnových přátel před rokem 1989 méně „oblíbených“ (Bedřicha Fučíka, Josefa Šafaříka, Ferdinanda Peroutky a dalších). Srov. Sak, R., „Život na vidrholci“ (Příběh Bedřicha Fučíka), Praha – Litomyšl 2004, s. 247n, 265; Drozd, D., *Dobové kontexty Sedmi listů Melinovi Josefa Šafaříka*, *Estetika* XLII, 2006, č. 1, s. 149-187.

⁴³³ **František Halas** (1901-1949) se s Markalousem – Johnem seznámil na počátku 20. let prostřednictvím jejich společných aktivit ve spojitosti s brněnskou pobočkou Devětsílu a Halase John přivedl roku 1926 do propagačního oddělení nakladatelství Orbis. Oba k sobě neměli ani daleko z hlediska jejich rodného kraje (John Chrudim a okolí a Halas Kunštát na česko-moravském pomezí). Jejich přátelství vydrželo až do Halasovy předčasné smrti v roce 1949.

novinářem Arne Laurinem⁴³⁶ a publicistou a diplomatickým úředníkem Josefem Machem.⁴³⁷ John si dopisoval s řadou dalších českých literátů, vzdělanců a umělců (např. s Hanušem Jelínkem, Eduardem Bassem, Jindřichem Honzlem, Petrem Bezručem, Jaroslavem Havlíčkem, Marií Majerovou, Karlem Josef Benešem, Františkem Xaverem Šaldou nebo Václavem Tillem), kterým mimo jiné zasílal své knihy a oni zase jemu svoje (obvykle doprovázené komentářem a poděkováním). U vybraných pěti osobností (tedy v dopisech jim) nechal Jaromír John nejplněji zaznít své břitké ironii a literárnímu talentu.

Předešlé tvrzení by ale plně neodpovídalo poznaným skutečnostem, kdybychom opomněli zmínit korespondenční styk i osobní přátelství se spisovatelkou Marií Kornelovou.⁴³⁸ Během svého pobytu v jaroměřské nemocnici si John v lednu 1942 přečetl román *Svatební jízda*, který vyšel předešlého roku v nakladatelství Družstevní práce, a ten ho natolik zaujal, že ho považoval za dílo Vladislava Vančury. Neváhal mu to ihned napsat a Vančura ho s pobavením uvedl na správnou stopu skutečné autorky, učitelky na chrudimské obchodní akademii a literární debutantky Marie Kornelové.⁴³⁹ Tato krásná a vzdělaná mladá žena bydlela v Chrudimi v jedné neudržované vile s nábytkem po rodičích „*spolu se služebnou ohnutou téměř do pravého úhlu*“. John se Šmahelovou k ní příležitostně chodili na návštěvu a seznámili se zde mimo jiné básníkem Janem Nohou, „*hubeným čahounem s nosem málem cyranovským*“ a obdařeným poněkud zvonivým hlasem.⁴⁴⁰

O rok později si již John a Kornelová vyměňovali rozsáhlejší dopisy, ve kterých v reakci na předcházející rozhovory probírali Johnovu tvorbu a styl práce na literárních

⁴³⁴ S **Vladislavem Vančurou** (1891-1942) se Jaromír John seznámil až relativně pozdě (ve 30. letech), jejich přátelství, podpořené navíc podobnými představami a pohledy na literaturu, patřilo ale k těm nejpevnějším. John těžce nesl Vančurovu smrt za války a všemožně podporoval vdovu po Vančurovi, paní Ludmilu, se kterou si ještě řadu let dopisoval.

⁴³⁵ Nakladatel **Václav Poláček** (1898-1969) se ženou patřili společně s Františkem Halasem k nejbližším a nejmilejším Johnovým přátelům, se kterými udržoval pravidelný styk dopisní i osobně lidský. Poláček s Vančurou přivedli Jaromíra Johna do řad Družstevní práce, kde vyšly některé z jeho klíčových literárních děl (Narodil se, Moudrý Engelbert, Dořini milenci a jiné kratochvíle).

⁴³⁶ **Arne Laurin** (1889-1945) byl zřejmě jeden z Markalousových nejbližších žurnalistických kolegů a přátel. Znali se z redakce Tribuny a Pestrého týdne a během celého dvacetiletí První republiky spolu vedli čilou korespondenci, která nám zachovala mnoho cenných informací ohledně dobové žurnalistické praxe.

⁴³⁷ S **Josefem Machem** (1883-1951) spolupracoval Markalous – John od dob redigování Bytové kultury ve 20. letech, kdy Mach pracoval na českém vyslanectví v Římě. Postupně se sblížili a některé Machovy básně John publikoval na stránkách Pestrého týdne. V té době si psali, i když oba již bydleli v Praze. Mach si také velmi pochvaloval Johnovu knihu *Pokorná služebnice*, o které mu v dopise napsal, že je v ní „*vyjádřena vůbec celá povaha a duše česká, diletantská, bez fantazie a pitomě dobrácká a pracovitá tak moc, že z toho sama nemá nic a nikdo jiný taky ne*“ (Polohy srdce, s. 99n.). V roce 1933 ale publikoval John v Lidových novinách nevinnou anekdotu na jeho účet a Mach se urazil, napsal mu rozeznělý dopis a korespondenci ukončil. Johna tato událost dlouho trápila. Srov. Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, s. 11n.

⁴³⁸ **Marie Kornelová** (1909-1978), autorka románů *Svatební jízda* (Praha 1941), *Proměny* (Praha 1947) a řady knížek pro děti. V dopisech se někdy Kornelová s Johnem oslovovali „*Milý Johny*“ a „*Milá Cornelié*“.

⁴³⁹ Dopis Johna Vančurovi z 19. ledna 1941 a Vančury Johnovi b. d., publikované v *Polohách srdce*, s. 270n.

⁴⁴⁰ Šmahelová, H., *Vzpomínky na Johna*, s. 119n.

dílech. Např. ohledně Estéty Kornelové Johnovi 6. února 1943 napsala: „*Vy musíte psát 3 knížky kratochvílí, upravovat pro tisk staré knížky, opravovat právě vyšlé..., psát pandány ke knize poctěné, prostě vynalézat si nejrůznější záminky, jen abyste nemusel začít s tím nejvzácnějším, se svým Faustem – ač Urfausta už máte.*“⁴⁴¹ Omlouvala se dále za otevřenost svého dopisu, z Johnových předešlých listů prý ale necítila opravdovou radost z práce.

John v odpovědi Kornelové z 9. února poděkoval za její upřímná slova, která mu dlouho do noci nedala spát, a pokusil se ji vysvětlit mnohé z rozpaků, které nad Estétem a jeho plánovaným přepracováním tehdy pociťoval. Založit román na kráse se mu již přičilo, protože je podle něj možné prožít plný a hodnotný život i bez ní. Vzpomenul jeden ze svých dávných pseudonymů Toutegal, který se v něm za ta léta propracoval „*k naprosté rovnosti všeho stvořeného, všeho v životě lidském, zvířecím, mrtvém i živém, krásném podle konvence lidské, či ošklivém...*“. Všem fenoménům, jevům a dějům přisuzuje stejnou rovinu, „*protože to jsou artefakty lidské – ach příliš lidsky úzké a já jsem proniknut nelidským rovnoměrným vcítěním v podstatu světa a univerza a dovedu naslouchat rytmu jeho věčných proměn, divadlu nesmírně poutavému úzkostmi i radostmi, dětinsky, lidsky krásnému i tragickému, šílenému, z drah konvenčního řádu vyšinutému stejně jako ustrnule šosáckému, banálnímu nebo hrubě hmotnému, protože i ono jde stejnou cestou, jenže bez stromoví, bez květin, bez šperků, naze, a proto upřímně, žaludkově, třeba neomalene*“. Rozdíly lze nacházet ve způsobech, ve formě, v uspořádání, ale ne v žití. „*Kumštýř není hledač krásy, nýbrž hledač typizací lidského rodu*“, který musí zachytit „*typus*“ člověka „*od exkrementů po nebeské sféry, od kašle, slin až k božímu trůnu*“, protože jedině pak dotyčný autor splnil úkol umělce „*a tvému dílu je dána dojímavá totalitní krása, na něž se snese posvěcení bez tvého přičiňování, aureola věčnosti, půvab slz i úsměvů*“. Na závěr dopisu připojil ještě konstatování, že pracuje „*bezplánovitě podle plánu*“ („*samo to pracuje a já jsem výkonný orgán*“) a vrchol jednou přijde sám (po něm to půjde zase dolů). Stanovovat si sepsání celoživotního díla je dle něj scestné (ani Goethe to nedělal).⁴⁴²

K výročí 60. narozenin připravili Johnovi jeho přátelé na jaře roku 1942 oslavu v redakčních prostorách Družstevní práce. Vzhledem k politické situaci se velkého veselí nedostávalo a vypovídaly o tom i pořázené fotografie.⁴⁴³ Zúčastnění literáti, umělci a novináři připravili pro Jaromíra Johna malé překvapení v podobě ručně vázaného reprezentačního

⁴⁴¹ Polohy srdce, s. 368.

⁴⁴² Mnohastránkový dopis Marii Kornelové z 9. února 1943, publikovaný v Polohách srdce, s. 368-372.

⁴⁴³ Odkazují zde na přílohy této práce, kde je otištěna fotografie Jaromíra Johna s Vladislavem Vančurou z inkriminované události jara 1942.

sborníku příspěvků s vlastnoručními podpisy.⁴⁴⁴ Mezi příspěvovatele a gratulanty patřili např. Eduard Bass, František Halas, Josef Hora, Kamil Zdeněk Klíma, Josef Kopta, Marie Majerová, Josef Mašek, Bohumil Mathesius, Jan Mukařovský, Karel Nový, Ivan Olbracht, Albert Pražák, Anna Maria Tilschová, Karel Toman, Vladislav Vančura a další. Johnovi byla věnována zvláštní příloha dubnového čísla nakladatelského časopisu Družstevní práce Panorama, která obsahovala báseň Františka Halase, krátkou autorovu vzpomínku na dětství a válečné nasazení na balkánské frontě a dvě studie o něm z pera Václava Černého a Josefa Petrtyla.⁴⁴⁵

K Johnově šedesátce se svým způsobem vztahoval i jeden žertovný dopis Vladislava Vančury z prosince předešlého roku 1941, který autor podepsal jako „Sprostý anonym V. V.“ a ve kterém mimo jiné napsal: *„Dixi! Vo tom starým lumpoj by měla vyjít kritická knížka! Ne proto, že je mu šedesát, nebo že ta knížka bude moudrá, ale protože si musíme brousit vtíp. My jeho přes zadek, von nás přes prdel. Můj bože, vždyť je to obcování svatých, to je to štěstíčko, ty plkandy, směřující skrze Johnův pupec rovnou k trůnu nejvyššího. Amen. Jestli mě dožereš, udělám Ti tu ostudu, že vo Tobě napíšu 3987 stran sám! Nic Ti nepomohou Tvoji periferní Chrudimané, Korlíci, Petrlíci (bože, to je mi okresní společnost!), za nimiž se skrýváš...“*. K nadcházejícímu jubileu uvažuje nad notickou do novin a napadá ho: *„Což tohle? – Chvalně známý Pan Osvětový Pracovník, folklorista, mariášista, onucista nalezl ve vousech jakéhosi Johna Jaromíra prvního chrousta. Pan Osvětový Pracovník je zdatný syn svého národa. Narodil se atd... Jeho vynikající osobnost je dlužno připomenouti právě v den, kdy onen řečený John Jaromír dosáhl plnoletosti, neboť chvalně známý Osvětový Pracovník Johna Jaromíra soustavně obtěžuje a rád by si tedy ohřál svou polívčičku.“*⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Sborník je uložen v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokladů.

⁴⁴⁵ Jaromíru Johnovi je 60, Panorama XX, 1942, č. 4 (zvl. příloha). Samostatnou studii doplněnou o osobní vzpomínku věnoval Jaromíru Johnovi Albert Pražák, kterou publikoval v dubnu 1942 v časopise Čteme. Viz Pražák, A., Bohumil Markalous – Jaromír John (Osobní vzpomínky a hodnocení díla), Čteme IV, 1942, č. 7, s. 77-80.

⁴⁴⁶ Dopis Vladislava Vančury z prosince 1941, publikovaný v Polohách srdce, s. 267-269.

Poslední vzepětí Markalouse – Johna

Konec války a životní rekapitulace

Jak vzpomínala Helena Šmahelová, Slatiňany se v květnu 1945 proměnily v jeden velký vojenský tábor. 5. května se ve městě objevila nákladní auta plná partyzánů a směřující ku Praze a městský rozhlas ohlašoval vytvoření revolučního národního výboru. Sovětská vojska nebyla daleko, o čemž se John se Šmahelovou přesvědčili, když u nich večer zaklepala skupinka devíti vojáků „*sežehnutých sluncem, uprášených, zemdlených*“. Jíst nechtěli, jen pít a přespat. V nadcházejících dnech přicházeli další a další a v předvečer německé kapitulace jich ve městě nashromáždili tisíce. „*Bloumali jsme večer kolem jejich tábořišť; John s velkou rozkoší vdechoval ovzduší svých Večerů na slavníku.*“ Před sebou tlačili davy prchajících německých civilistů, které nenechávaly chladnými ani zapřísáhlé nepřátele všeho německého. Šmahelová v této souvislosti vzpomínala, že ačkoliv pamatovala útěk českých lidí z pohraničí konce roku 1938 a skutečně nenáviděla každého Němce, přesto ji vyděsil a naplnil hrůzou „*ten neutuchající proud prchajících na zničených kolech s velkými ranci, na motorkách, které už nemohly dál, v autech, kterým došel benzín a rozbily se motory, propadlé kočáry se zbídačelými koňmi a v kočárech zbídačelí, k smrti znavení lidé, obalení prachem, uřícení horkem a malátní strašnou odevzdaností do neznámého osudu*“. Vzpomínala také, jak ji John uklidňoval, že de facto žádnou válku neprožila, protože ji strávila celou v zázemí.⁴⁴⁷

Situace se postupně uklidňovala a všední život se vracel do zaběhaných kolejí. Nyní již oba spisovatelé (John i Šmahelová) přemítali, co dělat dál, když byt měli těsný, vztahy s Johnovou sestřenicí napjaté a před sebou mnoho plánů a nápadů, které ve změněné situaci měly větší pravděpodobnost uplatnění. Za Johnem začali přijíždět přátelé a známí literáti, kteří ho přesvědčovali, aby vstoupil do politiky nebo přijal nějakou důležitou funkci, kde by zužitkoval svoje dosavadní vzdělání a zkušenosti. Jeden z nejbližších, František Halas, přijal místo sekčního šéfa na ministerstvu informací a naléhal na Šmahelovou, aby za ním Johna poslala. On se ale nedokázal již tak rychle rozhodnout a představa ministerského úředníka ho pravděpodobně ani nelákala. Zapojil se mezitím do obnoveného politického a kulturního života v kraji (jako aktivní člen sociálně-demokratické organizace ve Slatiňanech a předseda kuratoria odbočky pedagogické fakulty v Chrudimi) a myšlenku, že by měl znovu přesídlit do

⁴⁴⁷ Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, Praha 1979, s. 129.

Prahy, zapudil zřejmě v zárodcích, také vzhledem ke svým dosavadním životním zkušenostem a literárním plánům.⁴⁴⁸

Určité rozkolísanosti se ale neubráníl. Vzpomínka na budování První republiky před 25 lety ho na jednu stranu sice odrazovala, zároveň ale cítil určitou povinnost přiložit ruku k dílu, když se opět nabízela neopakovatelná šance uplatnit jeho esteticko-praktické ideály v praxi. Poválečné budovatelské nadšení bylo vzhledem k předchozímu šesti či sedmiletému vývoji pochopitelné a všudypřítomné. Za války mu odešla řada blízkých přátel (Josef Hora, Vladislav Vančura nebo Antonín Procházka bezprostředně po jejím skončení na počátku června 1945) a nenadálé přívaly smutku a melancholie se nejlépe překonávaly „pracovním tempem kvalitovním“. 22. června uspořádala Družstevní práce vzpomínkový večer na paměť Vladislava Vančury, kterého se Jaromír John účastnil a přednesl tam vzpomínkový projev. Za války byl John jeho důvěrníkem ve východních Čechách, Vančura jako jeden z čelných představitelů domácího odboje s ním konzultoval řadu problémů a poválečných plánů a jeho smrt Johna nebyvale zasáhla. „*Po tomto úderu se John sesul, jako by ztratil něco ze své tělesné výšky. Nemluvil. Pokuřoval, hleděl prázdně k obzoru na špičku věžičky slatiňanského kostela.*“⁴⁴⁹ Vdova po Vančurovi paní Ludmila mu v následujícím dopise z 27. června poděkovala za jeho krásnou vzpomínku a oceňovala, že se k nim hned po jeho zatčení hlásil a nabízel pomoc.⁴⁵⁰

V odpovědi na její dopis se Jaromír John rozepsal o svém duševním rozpoložení a izolaci, kterou najednou pociťoval (z nejbližších přátel mu zbývali jen manželé Poláčkovi a plně vytížený František Halas, o jehož zdraví se vzhledem k jeho slabému srdci poněkud obával). „*Těžko je teď ironikům žít! Myslím, že by Vladislav byl stejně smutný. Kolikrát mně jen říkával: Víš, mám největší strach z toho, aby nám zas nevládli hlupáci! A já mu dokazoval, že nelze jinak a že nikdy tomu ani jinak nebylo a také nebude, protože nelze dát ani městskou radu o několika členech dohromady z kvalitních (zdůraznil John – pozn. autora) lidí, natož zastupitelstvo, Národní radu nebo parlament. Prostě lidé nejsou!*“. Decentně připomínal, že paní Lída je přeci jenom mladší, takže nepamatuje tolik co on. „*Ale já mám pět let první a šest let druhé vojny vraženy v hlavě, celkem tedy jedenáct let duševního zvracení ze zvěrstev, vraždění, loupení a všeho druhu ničemností. A nejsem sám, jemuž je zle z člověčenstva.*

⁴⁴⁸ Od 30. let byl, jak říkával, „syt velkého města“ a jeho hlava potřebovala „sama nerušeně pracovat, aby mohly věci zrát, jako se musí v klidu uležet sýr, zelí nebo okurky“. Venkov mu skýtal víc duševního prostoru a pražský hemživý a hektický život ho vysloveně odrazoval. Srov. Lohniský, B., Beseda s Jaromírem Johnem. Návštěvou ve slatiňanské vile, Večerní České slovo (východočeské) XXXI, 1939, 26. 6., s. 5.

⁴⁴⁹ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, in: Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982, s. 22.

⁴⁵⁰ Dopis Ludmily Vančurové Johnovi z 27. června 1945, publikovaný v Polohách srdce, s. 278n.

*Nemohu do Prahy, leda až někdy v září, až se lidé vytřeští a nastane všeobecná kocovina. A přece chovám víru v lepší a v té víře bychom se byli teď s Vladislavem, byť řezavě, posilovali.*⁴⁵¹ V listopadu toho roku radil Ludmile Vančurové, aby její a Vladislavova dcera Alena určitě odjela do Paříže, o čemž zřejmě uvažovala, a nadýchala se tam atmosféry „velkého světa“ a kultury. Se studiem to prý přehánět moc nemusí, hlavně ať chodí po ulicích, vysedává třeba v Louvru a poznává genia loci a lidi kolem. Uvidí pak, „*co nám schází: Vnitřní hodnoty, kvalita, kterou nedoženeme ani za století, protože to je proces dlouhý – a ve Francii dědictví antické kultury*“ (zdůraznil John).⁴⁵²

Při práci nad literárními díly a přemítání o minulosti a budoucnosti čas ve Slatiňanech ubíhal rychle. Přijížděli další hosté (např. Jiří Weil nebo Bohumil Mathesius), dělili se s Jaromírem Johnem o vzpomínky na Vančuru a debatovali o současné situaci. Jak vzpomínala Helena Šmahelová, někdy v té době si John vybavil svá brněnská léta a zatoužil se tam prý vypravit.⁴⁵³ Připravil si seznam přátel a známých osobností, které tam mohl navštívit (např. hudebního teoretika Graciána Černušáka, univerzitní profesory Arnošta Bláhu, J. L. Fischera, biologa Vladimíra Úlehlu nebo lékaře a spisovatele Antonína Trýbu) a do jeho čela samozřejmě umístil vdovu po Antonínu Procházce paní Linku. V Brně si mimo jiné domluvil přednášku ve Filosofické jednotě pro nadcházející jaro, která, jak se později ukázalo, mu měla do budoucna otevřít nové možnosti a pootočit opět korouhvičkou jeho životního směřování.

Přednášku na téma Nejsvětější stránky pochybností, pronesenou v půli dubna 1946 v sále brněnské Filosofické jednoty, zasvětil John zdůraznění důležitosti skeptického uvažování v životě člověka a toho českého zvláště. Po přednášce následovala dlouhá diskuze a Markalous-John byl opět ve svém živlu.⁴⁵⁴ Jeho brněnské vystoupení mu přineslo mnohé uznání a vpravdě pokušitelskou nabídku ze strany svých dobrých známých Josefa Ludvíka Fischera a Vladimíra Úlehly, pedagogů Masarykovy univerzity v Brně a zároveň zakladatelů nově obnovované Univerzity Palackého v Olomouci. Ti za ním přišli s návrhem, aby se přestěhoval do Olomouce a založením katedry estetiky pomohl podpořit vznik třetího vědeckého pracoviště na univerzitní úrovni zaměřeného na bádání v oblasti umění.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Dopis Ludmile Vančurové z 1. července 1945, publikovaný v Polohách srdce, s. 279nn.

⁴⁵² Dopis Ludmile Vančurové z 30. listopadu 1945, publikovaný Tamtéž, s. 284n.

⁴⁵³ Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 133nn.

⁴⁵⁴ Šmahelová, H., Tamtéž, s. 135; O.M. (Oldřich Mikulášek), Beseda s Jaromírem Johnem (Brno), Rovnost 62, 1946, 19. 4., s. 3.

⁴⁵⁵ Srov. např. konvolut dopisů Markalouse-Johna s J. L. Fischerem, uložený v LA PNP Praha, fond John Jaromír, korespondence s Josefem Ludvíkem Fischerem.

Nabídka v Johnovi opět rozkolísala jeho dvojedinou povahu. „*Ráno řekl své rozpačité ANO a večer, po dlouhém letním dnu, pronesl své rázné NE. Ani mě nenapadne!*“⁴⁵⁶ V dopise Petru Bezručovi z února 1944 se na adresu „*na dvou židlích kumštu a vědy*“ sedícího pošetilce v sobě vyjadřoval takto: „– *tak dlouho jsem se kymácel od jednoho pólu k druhému, až tu byla padesátka a já si řekl: Dost! Pana profesora dr. Markalouse jsem pověsil na věšák a ožil Jaromír jednosměrně.*“ Vyjadřoval tehdy naději, že se mu do sedmdesáti snad podaří říci, co chtěl, „*protože právě umění je totalita života a rozumově vědecká, logická činnost jen malý úsek, podle něhož se život ve své obsáhlosti a úžasném bohatství neřídí a nikdy řídit nebude*“.⁴⁵⁷ Těsný byt, představa poustevnického života, který by s ním „Helenka“ sdílela, když by si přeci v Olomouci mohla doplnit vzdělání, a neustálé naléhání přátel ho nakonec zviklalo a definitivní rozhodnutí padlo v momentě, kdy za ním přijel tehdejší první rektor poválečné Univerzity Karlovy Jan Bělehrádek. Palackého univerzita mu zařídila pohodlný byt v jedné tiché čtvrti Olomouce a v září se John společně se Šmahelovou mohli stěhovat. „*Na vědu mám svoje názory. Umění ctím a snad je umím vykládat. To je jediná moje učitelská kvalifikace...*“.⁴⁵⁸ Nicméně „*není beletrie bez poznání. A není beletrie bez myšlení.*“⁴⁵⁸ Jaromír John alias Bohumil Markalous se propříště začíná podepisovat Markalous-John.

Znovu zakladatelem

Netrvalo dlouho a nyní mimořádný prof. pro estetiku Bohumil Markalous byl zavalen nejrůznější prací a četnými oficiálními povinnostmi. Inaugurační přednáška, zařizování bytu i prostor estetického semináře na univerzitě, nákup knih a pořádání knihovny či kupa nakladatelské pošty spisovatele Johna ho ale neodrazovaly. „*John byl omládlý, nadšený, šťastný, pochybnosti už ho opustily, žil už jen budoucími dny napěchovanými prací a událostmi.*“⁴⁵⁹ Úvodní přednáška na filosofické fakultě, při které nakonec nepřipravený Markalous-John přednesl výtah ze své knihy *Co je umění*, sklidila potlesk, vydobytý zejména jeho šarmem a řečnickým nadáním. Vědeckým pracovníkům ale jasně naznačila, že na fakultu nepřišel druhý Jan Mukařovský a že pozornost Markalouse-Johna se bude více upírat k praktické stránce estetického uvažování, které navíc bylo jeho celoživotním krédem. Společenskou místnost svého nového bytu v Polívkově ulici nechal vymalovat oblíbenou

⁴⁵⁶ Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, s. 23.

⁴⁵⁷ Dopis Petru Bezručovi ze 7. února 1944, publikovaný v *Polohách srdce*, s. 38.

⁴⁵⁸ Srov. dopis Václavu Poláčkovi z 31. prosince 1948, publikovaný tamtéž, s. 218nn.

⁴⁵⁹ Šmahelová, H., *Vzpomínky na Johna*, s. 145.

pompejskou červení, nastěhoval do ní barokní skříň a empírový kredenc (nemošické dědictví), obdržným křesílkům uřezal zadní nohy, aby se v nich pohodlněji sedělo, a velké křeslo po babičce Šmahelové, které přibylo do bytu s nimi, nechal vybavit novým potahem. Ještě před instalací nábytku se rozevšly obrazy a do předsíně přišly rákosové tapety s novoměstskou poličkou a zrcadlem, vyzdobené poklady z pověstné Johnovy sbírky kýchů. Pro šest litografických portrétů slavných romantiků zbylo již jen místo na záchodě. Po několikáté v životě si mohl zařídit obydlí dle svého gusta a této příležitosti využil jako obvykle neobyčejně. „*Byl živelně přitahován vytvořit pro sebe a kolem sebe atmosféru ducha – a tou je umění samo, spolu se služebností věcí, s nimiž jsme nuceni žít, a které vytvářejí, harmonicky uspořádány, aby byl naplněn jejich původní účel – samo estetično*“, komentovala jeho Goethovské počínání (utváření života jako uměleckého díla) Helena Šmahelová.⁴⁶⁰

V poválečné Olomouci fungovala jako jediné vysokoškolsky koncipované pracoviště Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta (pod tímto názvem od roku 1919), která navazovala na v polovině 19. století zrušenou starou moravskou univerzitu. Obrovský zájem studentů, vyvolaný šestiletým uzavřením vysokých škol, se po roce 1945 projevil v restrukturalizaci celorepublikového univerzitního školství, která měla za následek rušení některých dosavadních (např. Německého Vysokého technického učení v Brně) a zakládání jiných, nových institucí (např. Vysoká škola báňská v Ostravě přestěhováním z Příbrami). Zákonem č. 55/1946 Sbírky z 21. února 1946 byla zřízena Palackého univerzita v Olomouci, která se měla původně skládat z šesti fakult (lékařské, filosofické, pedagogické, přírodovědecké, právnické a již existující bohoslovecké). Z nich se ale povedlo rozběhnout a udržet v chodu jen určitou část (otevření právnické se neuskutečnilo a přírodovědecké studium fungovalo jen v letech 1948-1951 při fakultě filosofické). Nezanedbatelnou roli při uvedení olomoucké univerzity v praxi sehrála její sesterská instituce v Brně (Masarykova univerzita), která poskytla řadu studijních materiálů, prostor k výuce i pedagogů pro přednášky. Další změny přinesl až rok 1953, kdy byla zrušeno bohoslovectví společně s filosofickou fakultou a pedagogická fakulta byla z celku univerzitního korpusu vyjmuta a přeměněna zákonem na Vysokou školu pedagogickou.

K rozvoji humanitních a společenských vědních oborů v Olomouci přispívala existence Studijní knihovny, kvalitní střední školství, z něhož se rekrutovali někteří budoucí pedagogové univerzity (např. literární vědec prof. Oldřich Králík), a bohatý kulturní život města. Personální obsazení zakládané Filosofické fakulty se neobešlo bez tzv. pověřených

⁴⁶⁰ Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 151.

učitelů z fakult jiných univerzit (Masarykovy v Brně a Karlovy v Praze), s řadou vědců jednal a osobně je do Olomouce přivedl (jako tomu bylo v případě Markalouse-Johna) sám rektor nové univerzity Josef Ludvík Fischer. Prvními děkany fakulty se v poválečných letech stali brněnský historik doc. Jindřich Šebánek a poté pražský indolog a renomovaný badatel prof. Vincenc Lesný. Uměnovědná studia vedli ve spolupráci kateder dějin umění a estetiky doc. Václav Richter a Bohumil Markalous. Z dalších osobností na fakultě přednášeli a vedli semináře např. sociolog a historik Miloslav Trapl, historici František Kutnar a Josef Polišenský, klasický filolog Karel Janáček a moderní filologové Jiří Levý, Ladislav Cejp a Pavel Trost a z řady umělců na fakultě externě působili např. výtvarníci Jan Zrzavý, Josef Vydra, František Viktor Mokrý nebo Josef Vinecký. Neopominutelnou okolností byla absence výraznějších personálních čistek na univerzitě po Únoru 1948, do značné míry zásluhou aktivit a osobního nasazení rektora J. L. Fischera (po jeho náhlém odchodu z funkce na přelomu let 1949 a 1950 ho vystřídala filosofka Jiřina Otáhalová-Popelová).⁴⁶¹

Estetickým koncepcím Bohumila Markalouse jako univerzitního profesora byla již v odborné literatuře věnována dostatečná pozornost.⁴⁶² Estetiku pojímal jako určitý druh filosofické antropologie (z hlediska obecného vztahu člověka k umění a základním estetickým kategoriím) s primárním zaměřením na aspekty poznávací, hodnotové a prakticky-užitkové (zpětná vazba a uplatnění v praxi). K hlavním pramenům Markalousovy estetické soustavy, kterou ale „nepetrifikoval“ v žádném obsáhlejší pojednání (sám prý při přednáškách varoval „před výškovými konstrukcemi z pojmů, kterými fouká vítr a jež se mohou zřítit“)⁴⁶³, patřila tradice anglických empiriků přelomu 17. a 18. století (důraz na význam smyslového vnímání, smysl pro realitu, věčnost, souvislost estetiky s etickým hodnocením, apod.), odkaz francouzských encyklopedistů a navazující sociologické linie moderní evropské estetiky 19. a první poloviny 20. století (exaktnost, sociální podmíněnost estetických jevů), německá psychologická a experimentální estetika (se studiem zraku a sociálně-psychologických vazeb při působení uměleckého díla) a filosofické koncepce některých idealistických myslitelů konce 19. a počátku 20. století (John Ruskin, Wilhelm Dilthey, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson, Benedetto Croce či Miguel de Unamuno), kteří se kriticky vyrovnávali s dominujícími racionalistickými tendencemi v moderní vědě a filosofii a zejména

⁴⁶¹ Srov. Konečný, K. – Urbášek, P., Věda na Univerzitě Palackého v letech 1946-1953, in: Zilinská, B. – Svobodný, P. (edd.), Věda v Československu v letech 1945-1953, Praha 1999, s. 67-70.

⁴⁶² Např. Baleka, J., Estetika životní praxe (Estetické principy a východiska B. Markalouse), Estetika XVI, 1979, č. 3, s. 155-166; Chadraba, R., Profesor Markalous jako učitel estetiky, in: Václavkova Olomouc 1962. O marxistické kritice let třicátých, Ostrava 1964, s. 503-513; Pospíšil, Z., Markalousova životní estetika, Olomouc 1994.

⁴⁶³ Chadraba, R., Profesor Markalous jako učitel estetiky, s. 504.

s opomíjením citové stránky v procesu poznávání, přijímání a zpětném ovlivňování světa člověkem.⁴⁶⁴ Vynechat nelze ani trvalý vliv marxistické filosofie, různých politických pokusů o její uplatnění v Evropě (zejména v Rusku) či z hlediska teoretického zaměření částečně související tzv. anglickou timologickou školu (s důrazem na problém hodnot).⁴⁶⁵

V přednáškových cyklech (a při zkouškách) seznamoval Markalous-John udivené posluchače estetiky se širokým kontextem, v jakém tento obor chápal a pojímal. Systém naznačený v jeho po časopisech roztroušených odborných studiích a pojednáních z 20. a 30. let nevynechával žádný aspekt estetického jsoucna a účinku, což v praxi znamenalo, že do něj běžně zahrnoval pojmy oškliva, komična, vážna, vznešena a řady dalších. Nejdůležitější funkcí umění ale pro Markalouse zůstávala eudaimonie, čili „*povznášející (erigující) blaženství, libost, plaisir, jehož nejjednodušším projevem je prostý estetický soud: mně se to líbí*“.⁴⁶⁶ Aby tento soud měl váhu, musel být pěstěn a kultivován již od mládí. Jakýkoliv projev lidského života lze hodnotit estetiky a v případě umění lze dále vyzdvihnout funkci sdělnou (informativní) a formální (povznášející). Estetiku Markalous dělí podle naznačených kritérií na tzv. erigologii, nebo-li vědu o umění povznášejícím (předávajícím či zprostředkujícím hodnoty; také místo umění v životě člověka), a este-artilogii (este-artiku), která zahrnuje obecněji koncipovanou estelologii (zabývající se mimouměleckými oblastmi vkusu, krásy, vnímání, apod.) a artilogii (jako klasickou srovnávací vědu o umění z historického hlediska i soudobé praxe).⁴⁶⁷

Estetické kvality se v konečném důsledku u Markalouse-Johna odvíjejí od nejprimitivnějších sfér pokleslého vkusu a kýčovitého barvotisku, přes esteticky vkusné (určitou hodnotou obdařené) artefakty a jsoucna, až po nejvyšší sféry duchovní existence, jejichž dosažení stává se přístupné skutečnému umělci a ještě pravděpodobněji disciplinovanému a připravenému příjemci kontaktu s vrcholným uměleckým zážitkem. V tomto okamžiku ale Markalous neupadá do modernistického opovrhování tzv. pokleslou produkcí (ve smyslu hierarchického rozlišování), ale probouzí v sobě básníka a spisovatele Johna, aby postuloval konečnou rovnost všeho živého a stvořeného, ať je oním původcem příroda, Bůh nebo jiný princip. Vše se podílí na věčně proudícím a provázaném cyklu ducha a hmoty, který nerozlišuje vysoké od nízkého, intenzivní od povrchního a projevuje se neustále

⁴⁶⁴ Srov. Baleka, J., *Estetika životní praxe* (B. Markalouse), s. 156nn.

⁴⁶⁵ Srov. *Struktura přehledu moderní nemarkalistické estetiky* in: Volek, J., *Kapitoly z dějin estetiky*, Praha 1969, s. 259n.

⁴⁶⁶ Markalousovy myšlenky zde tlumočí jeden z jeho žáků a osobních přátel z pozdních let, Vojtěch Gaja. Viz Gaja, V., *Vesele i vážně o Jaromíru Johnovi* (Vzpomínky jeho žáka), *Literární měsíčník XVIII*, 1989, s. 99.

⁴⁶⁷ Srov. výklad Markalousových koncepcí u Baleka, J., *Estetika životní praxe*, s. 163nn; Gaja, V., *Vesele i vážně o Jaromíru Johnovi*, s. 99.

v jiných podobách a variacích. Umění stává se „*koncentrací bytostných sí člověka, lidským a zlidšťujícím faktorem*“ spjatým s jeho materiální existencí.⁴⁶⁸

Mnohem více informací o praktickém univerzitním působení Markalouse-Johna najdeme ve vzpomínkových zastaveních jeho tehdejších žáků a studentů.⁴⁶⁹ Při práci v seminářích (ale i při přednáškách) kladl největší důraz na kritickou práci s pojmy a kvalitní, důslednou heuristiku orientující se v nejširších evropských a světových souvislostech, prioritu u něj mělo také vytříbené smyslové vnímání, doprovázené kritickým rozumovým zhodnocením.⁴⁷⁰ Pověstné bylo prohlášení „Mým studentům“, určené pro členy estetického semináře, na které kladl nemalé nároky. Znalosti z teorie a dějin nejširšího kulturního záběru (všeobecné, kulturní a sociální dějiny, srovnávací dějiny náboženství, filosofie, literatury, hudby, malířství, architektury a uměleckého průmyslu) si jeho studenti museli doplňovat o poznatky z moderních sociálních věd (psychologie, logiky, etiky), seznamovat se s historií a současnou tvorbou v oblasti fotografie a filmu, malířských, sochařských a stavitelských technik, číst odbornou literaturu minimálně ve dvou světových jazycích, mít přehled o moderním českém umění, hudbě, poezii a literatuře, sledovat denní tisk a kulturní revue a zakládat si obdobné archivy excerpt, poznámek a výstřížků s označením pramene, jak to dělal on. Samozřejmě součástí pak byl aktivní kulturní život a osobní seznamování s uměleckými díly na výstavách, koncertech, filmových projekcích či divadelních představeních. Semináře byly de facto určeny již pouze ke „kriticko-ironickému“ prověřování nabytých znalostí a jistot.⁴⁷¹

Nedílnou součástí seminářů, kterým dával ostatně Markalous-John vřdy přednost před přednáškami, bylo hostování předních českých básníků, spisovatelů a umělců a s tím spojené besedy nebo tvůrčí dílny. Mezi umělce a literáty, kteří přijali Johnovu nabídku a navštívili seminář, patřili např. malíř František J. Kraus, operní pěvkyně Božena Stoeurová, literární kritik Václav Černý, básníci Petr Křička, František Halas, Vilém Závada, spisovatelka Jarmila Glazarová nebo překladatel Otta František Babler. Na spřízněné pedagogické fakultě

⁴⁶⁸ Baleka, J., *Estetika životní praxe*, s. 166.

⁴⁶⁹ Dosud bylo přikročeno ke kolekci drobných vzpomínkových statí na Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna pouze dvakrát – v roce 1962 při příležitosti 80. výročí jeho narození (a 10. výročí úmrtí) a v roce 2004 při edici sborníku věnovaném literárnímu životu města Olomouce. Srov. Václavkova Olomouc. O marxistické kritice let třicátých, Olomouc 1964, s. 496-502; Kolář, B. (ed.), *Z paměti literární Olomouce*, Olomouc 2004, 24-32.

⁴⁷⁰ Mimo uvedené sborníky se dochovaly na Markalouse-Johna zajímavé vzpomínky z pera jeho prvního odborného asistenta Rudolfa Chadrabý a zřejmě nejoblíbenějšího studenta a „přítulníka“ Vojtěcha Gaji. Srov. Gaja, V., *Vesele i vážně o Jaromíru Johnovi (Vzpomínky jeho žáka)*, Literární měsíčník XVIII, 1989, s. 98-104; Chadrabý, R., *Olomoucké působení univerzitního profesora dr. Bohumila Markalouse-Johna*, Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci 3, 1973, s. 20-34.

⁴⁷¹ Studijní plán, koncepce a průběh seminářů srov. Chadrabý, R., *Profesor Markalous jako učitel estetiky*, in: Václavkova Olomouc 1962, s. 505n; Svatopluk Hrab (vzpomínka na Markalouse-Johna), in: Tamtéž, s. 520n.

olomoucké univerzity působil v poválečných letech šest semestrů (1947-1949) malíř Jan Zrzavý, který vedl dílnu malby a malířské kompozice pro studenty Ústavu pro výtvarnou výchovu a jehož práci mohli studenti estetického semináře rovněž poznávat osobně a v delším časovém horizontu.

Markalous-John se ovšem ve svém olomouckém působení neomezoval jen na vedení katedry estetiky a univerzitní činnost. Při katedře založil, vedl, organizoval a vybavoval knihovnu tzv. Kolektivu estetického semináře Palackého univerzity (zkráceně KESPU), v rámci kterého se pořádaly přednášky pro veřejnost, dle pamětníků hojně navštěvované.⁴⁷² Na organizaci Kolektivu se podíleli samotní studenti estetiky a získávali tak první vlastní zkušenosti s dávným Hostinského heslem „socializace umění“, které Markalous-John celý život pěstoval a propagoval. Profesor Markalous (řádným se stal po počátečních průtazích až roku 1948) nepolevoval ve své celoživotní aktivitě a nezměrném osobním nasazení až do pozdního věku a kromě vedení KESPU se aktivně účastnil univerzitních extenzí v dosahu Olomouckého kraje (Zábřeh, Kroměříž, Přerov, Prostějov). Jako člen pedagogického sboru pro přípravu dělníků na vysoké školy dojížděl pravidelně do Frenštátu pod Radhoštěm, na univerzitě působil jako redaktor filosofické sekce univerzitních publikací, předseda Filosofického odboru a člen senátu, nepravidelně přednášel v Jednotě slovanských žen, na olomouckých středních školách a při různých veřejných příležitostech (Wolkerovy oslavy, pražský a ostravský rozhlas).⁴⁷³ Stal se členem řady regionálních kulturních komisí i celorepublikových svazů (spisovatelský, československo-sovětského přátelství) a pokud mu to zdravotní stav dovoľoval (poslední dva roky života už mnoho ne), nevynechal podle pamětníků např. žádnou příležitost navštívit nějakou výstavu amatérských fotografií nebo projekcí amatérských filmů.⁴⁷⁴

Olomoucký byt v Polívkově ulici se během závěrečného šestiletého období Markalousova života stal vítaným cílem návštěv a setkávání jeho přátel, studentů a pedagogických spolupracovníků. Vzhledem k přepjatému pracovnímu vytížení nezbyvalo tolik času na korespondenci a pokročilý věk doprovázený častějšími zdravotními potížemi nedovoľoval opouštět Olomouc na delší dobu. Své brněnské povinnosti na Akademii múzických umění, kde přednášel, přenechával postupem času nejschopnějším studentům a

⁴⁷² Srov. např. vzpomínku Vojtěcha Gaji, publikovanou in: Václavkova Olomouc 1962, s. 514-516.

⁴⁷³ Dle informací z opisu vyplněného dotazníku (s přílohami) pro Ministerstvo školství, věd a umění z roku 1948, zřejmě ohledně jeho jmenováním řádným profesorem. Uloženo v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokumentů.

⁴⁷⁴ Chadraba, R., Profesor Markalous jako učitel estetiky, s. 513. V této souvislosti snad jen zmínku, že ve 30. letech se pravděpodobně osobně angažoval při pokusech o organizační a metodologické podchytení oblasti školního filmu na Moravě, k čemuž poukazovaly určité indicie, jež se ovšem během přípravy této studie nepodařilo ověřit v dostupných pramenech a literatuře.

některé semináře přesouval podle momentální osobní situace k sobě do bytu. Brzy po nastěhování přijal k sobě sekretářku, které diktoval přednášky, pomáhala mu s vyřizováním dopisů a pořádala jeho výstřižkový archiv. Domácnost vedla Helena Šmahelová, která po maturitě, kterou si v Olomouci dodělala, začala na univerzitě studovat psychologii, filosofii a navštěvovala Johnův estetický seminář.

Profesor Markalous mezi mladými studenty vždy ožíval, zatímco spisovatel John mezitím zanedbával svoji tvorbu. Řada jich přicházela za svým pedagogem na konzultaci nebo pro obyčejnou radu, nechával je vybírat si v rozsáhlé knihovně, diskutoval s nimi, pohostil je a výčitky Heleny Šmahelové ohledně zanedbávání literární tvorby odbýval poukazováním na prioritu výchovy mladých lidí.⁴⁷⁵ Na návštěvu za ním jezdili staří přátelé spisovatelé a básníci (František Halas, Vilém Závada), kteří přespávali ve společenské místnosti, seznamoval se také s řadou nových, ale s málokterým z nich se dovedl skutečně sblížit. Když na jaře roku 1949 zemřel František Halas, znamenalo to pro Johna další těžkou ránu a bolestivou ztrátu. Helena Šmahelová vzpomínala na pochmurný Halasův pohřeb za deštivého dne v Kunštátu, kam se spolu s Johnem vypravili a na jeho zasmušlost, která vydržela několik dní: „...*hluboce zadumán, kamsi zahleděn, mezi ukazováčkem a prostředním prstem svou věčnou cigaretovou špičku, palec a malíček s pěstí na vztyčeném koleně*“.⁴⁷⁶ Jediným novým přítelem Jaromíra Johna z řad českých spisovatelů a básníků se v poválečném olomouckém období se stal Vítězslav Nezval, se kterým se ovšem nevidal tak často. Každá návštěva starých přátel se tak stávala malým svátkem a např. příjezd spisovatelky Anny Marie Tilschové s dcerou Johnovi zpravil náladu pro několik dalších nadcházejících týdnů.

Mezi Markalousovy studenty z estetického semináře Palackého univerzity z let 1946 až 1952 patřili mnozí později renomovaní odborníci a pedagogové. Jeho odborným asistentem se stal historik umění a estetik Rudolf Chadraba, do semináře docházeli např. Jiří Skalička (budoucí literární historik), Karel Floss (pozdější filosof a univerzitní pedagog), Zdeněk Strmiska (sociolog a psychosociolog; roku 1968 emigroval do Francie) a především Vojtěch Gaja, podle vzpomínek svých kolegů i jeho vlastních nejoblíbenější Johnův „přítulník“, „šmejdl“ a partner do diskuse.⁴⁷⁷ Gaja převyšoval své spolužáky věkem (byl zhruba o deset

⁴⁷⁵ Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 154.

⁴⁷⁶ Šmahelová, H., Tamtéž, s. 157.

⁴⁷⁷ **Vojtěch Gaja** (1912-1992), překladatel, filolog a estetik. Pocházel z Miškovic u Kroměříže, kde vystudoval střední školu. Ve 30. letech působil na Podkarpatské Rusi jako učitel, po Druhé světové válce studoval na Palackého univerzitě dějiny umění a estetiky. Po získání doktorského titulu působil krátce jako samostatný překladatel, v roce 1958 byl nucen pro své názory opustit univerzitu a pracovat v Moravských železárnách. Na univerzitu se mohl vrátit až roku 1972 po četných intervencích doc. Rubena Spáleného. Překládal ze sedmnácti jazyků a byl jedním z prvních českých překladatelů z litevštiny, estonštiny a lotyštiny. Věnoval se také vlastní literární tvorbě.

let starší než zbylá většina) a s Johnem ho sbližoval podobný smysl pro humor. Při jejich debatách dokázal např. přecházet do svého rodného nářečí z hanácko-valašského pomezí a spisovatel John si ihned pohotově zapisoval zajímavé obraty. Různé zaslechnuté části příběhů, fragmenty dialogů a tzv. vyprávěnky využíval při své literární tvorbě a vzpomínal prý na novoměstské časy, kdy podobnou konverzaci provozoval s Karlem Poláčkem.⁴⁷⁸

Během svých poválečných cest do Brna a řady tamních přednášek a diskusí na Akademii i mimo ni se Markalous-John seznámil s tehdy nepříliš známým technikem a filosofickým debutantem z roku 1948 Josefem Šafaříkem.⁴⁷⁹ Zprvu korespondenční styk zahájil Bohumil Markalous na počátku listopadu toho roku, když si přečetl Šafaříkovu filosofickou prvotinu *Sedm listů Melinovi*, oceněnou v literární soutěži nakladatelství Družstevní práce v roce 1948.⁴⁸⁰ Mezitím i Josef Šafařík dočetl další z románů Jaromíra Johna *Pampováňka*, vydaného v brněnském nakladatelství Svobodných novin v témže roce.⁴⁸¹ Oba autory spojovalo bytostné prožívání a hluboká myšlenková reflexe postavení umění v moderní evropské civilizaci, zaměřené primárně na vědecko-technický vývoj a racionalisticko-přírodovědecké koncepce. Umění (z hlediska aktualizace problematiky zejména to moderní) jako nejbytostnější projev lidské existence je u Šafaříka i Markalouse-Johna podobně nahlíženo v perspektivě ontologického důrazu na situaci jednotlivce (tvůrce či příjemce), což se diametrálně rozcházelo s domácí dobovou tendencí kolektivisticky pojímaných úvah o životě člověka a společnosti. Od přelomu let 1948 a 1949 se začali oba autoři setkávat také osobně a Šafařík často navštěvoval Markalouse v jeho olomouckém bytě nebo docházel na estetické semináře na univerzitě. Podle dochované korespondence a svědectví pamětníků se mezi nimi vyvinulo hluboké přátelství, které se sice nemohlo vzhledem k blízké

⁴⁷⁸ Gaja, V., *Vesele i vážně o Jaromíru Johnovi*, 103.

⁴⁷⁹ **Josef Šafařík** (1907-1992), vystudovaný stavební inženýr, básník, dramatik a filosof. V roce 1931 absolvoval Fakultu stavebního inženýrství na brněnském Vysokém učení technickém. Krátce byl zaměstnán na Zemském úřadě v Brně, jinak měl „svobodné povolání“. K filosofické tvorbě se dopracoval cestou osobitého samouka a jeho prvotina *Sedm listů Melinovi* získala cenu v literární soutěži nakladatelství Družstevní práce. Po Únoru 1948 nesměl publikovat, krátce se situace změnila v letech 1968-1969, s nástupem normalizace se ale musel znovu odmlčet a jeho práce byly rozšiřovány pouze v rámci disentu. V roce 1991 obdržel čestný doktorát filosofie na Masarykově univerzitě a Masarykův řád III. stupně. K dalším jeho významným dílům patří např. esej *Člověk ve věku stroje* (1969), *Mefistův Monolog* (1974) nebo *Cestou k poslednímu* (1992).

⁴⁸⁰ Šafařík, J., *Sedm listů Melinovi*. Z dopisů přírodovědci, Praha 1948. V dochovaném souboru dopisů Markalouse se Šafaříkem, uloženém v Archivu Masarykovy univerzity v Brně (sign. B 97), nese nejstarší dopis, ve kterém Markalous-John zmiňuje seznámení s touto knihou a zve Šafaříka na návštěvu do Olomouce, datací 4. listopadu 1948.

⁴⁸¹ John, J., *Pampovánek*. Román o povrženém člověku, Brno 1948. Potvrzuje to dopis Josefa Šafaříka Markalousevi z 10. prosince 1948, uložený v Archivu MU v Brně, sign. B 97 (jejich vzájemná korespondence).

Markalousově smrti rozvinout v dlouhodobý vztah, znamenalo ale pro oba významný životní impuls a posilu ve vlastním uvažování.⁴⁸²

Jedním z pozdních estetických i čistě lidských zájmů Markalouse-Johna byla problematika kýče a jeho místě v životě člověka. Otázka vkusu, jeho různých variant a praktického uplatnění v životě lidí nejširších vrstev ho zajímala od mladých učitelských let před První světovou válkou, kdy pořádal osvětové výstavy po různých místech východočeského regionu. Během několika desetiletí nashromáždil pověstnou sbírku projevů tohoto obecně lidského fenoménu a do smrti ji rozšiřoval o další a další exempláře. Kýč, proti kterému v mládí bojoval, se v jeho pojmání postupem času proměňoval v jednu z antropologických konstant, neodmyslitelně spjatých s lidským osudem a dotvářejících obraz konkrétního souboru iluzí, které si člověk po celý život s sebou nese a bez nichž nelze fakticky žít.⁴⁸³ Určitou paralelu tvořila v tomto případě jeho pozdní literární tvorba, zaměřená na osudy hrdinů věčně zmítaných souboji s vlastním iluzorním světem a je obklopující nemilosrdnou realitou.

Třetí literární období (po roce 1942)

V poslední literární periodě spisovatele Jaromíra Johna se proměňovala jeho typická „laskavá ironie“ Večerů na slamníku a jiných starších prací do podoby vážněji míněných úvah o životě člověka a tragikomické stránce jeho lidské existence. „*Vzdaloval se humorně se vysmívajícím básníku a stal se spisovatelem, který s lítostí a s ironií váží těžký úděl člověka.*“⁴⁸⁴ Dvě světové války, hospodářská krize a několik nezdarů v osobním životě Bohumila Markalouse při snaze realizovat své představy esteticko-praktické a kulturně-organizační přinášely tvůrci Jaromíru Johnovi mnoho podnětu k zamýšlení a zvažování údělu člověka a umělce ve společnosti, zejména v té, která je svou geograficko-politickou polohou

⁴⁸² Markalous nabídl Šafaříkovi možnost řádného studia na univerzitě a místo jeho asistenta, ten ale odmítl s poukazem na nepotřebnost akademických titulů pro spisovatele a tvůrce. Srov. Drozd, D., Dobové kontexty Sedmi listů Melinovi Josefa Šafaříka, Estetika XLII, 2006, č. 1, s. 149-187 (spec. 161nn).

⁴⁸³ Helena Šmahelová vzpomínala např. na četné společné výlety, při kterých navštěvovali malé hřbitůvky a „vyhledávali na pomnicích stereotypní, ale i osobitě výkřiky bolesti. Je možné se smát lidským citům? Neuměle touze po výtvarném ztvárnění? A to je všechno kýč, který je nutno respektovat, pokud se nechce prosadit jako umění“. Srov. Šmahelová, H., Jaromír John známý i neznámý, s. 24.

⁴⁸⁴ Šmahelová, H., Tamtéž, s. 24.

i určitými národními specifiky odsouzena k životu zakletému do maloměstské netečnosti, uzavřenosti a sebestřednosti.⁴⁸⁵

V pozadí těchto myšlenek spisovatele Jaromíra Johna figurovaly také úvahy o povaze (nejen) literární tvorby, ovlivněné estetickými názory jeho občanského alter ega Bohumila Markalouse. Jeho důraz na převažující význam zrakového vnímání a rozhodující roli smyslů v životě moderního člověka paralyzovaly literární ambice a intence spisovatele Johna, který se neustále musel potýkat s pochybnostmi o dostatečnosti písemného výrazu jako prostředku k vyjádření nejniternějších lidských pocitů a přání: „...ze všeho zrakového bohatství, jež dává boží svět, lze uchopit a vycídit sem tam nějaký knoflík na kabátu veškerenstva, sem tam nějaké promile čehosi a ještě špatně, že třeba nadsazovat, stavět se na špičky, pilovat a brousit, aby to bylo podobno obrazu“.⁴⁸⁶ Druhou stránkou jeho tvůrčí osobnosti, která byla typická pro oba póly Markalousovsko-Johnovské dvojedinosti, byla pověstná důkladnost v přípravě i provedení, která vyžadovala od každého záměru literárního i prakticky-estetického dlouhou přípravu heuristickou, studijní a poznávací. Ta se promítala také do neustálého přepracovávání, revidování a korigování děl již jednou či vícekrát vydaných a dokončených. V neposlední řadě brzdily rozlet tvůrčího Johnovského typu neutuchající občanské aktivity profesora Markalouse, který se s nebyvalou energií pouštěl do dalších životních „eskapád“, které odčerpávaly tolik potřebnou energii pro obě stránky jeho osobnosti.

Uvedené faktory se promítly do rozvrhu a přípravných prací na pozdních dílech spisovatele Johna, z nichž nejdůležitější místo zaujímal romaneta Eskamotér Josef, Pampovánek a Honda Cibulků. John na nich pracoval od druhé poloviny 30. let, hlavní těžiště prací ale spočívalo v dlouhém šestiletém období válečného intermezza. Navíc mezi tím sepisoval a pořádal do sbírek množství jiných svých děl (Rajský ostrov, Moudrý Engelbert, Příhody Dona Quijota, Topičova Australská dobrodružství nebo soubor Dořini milenci a jiné kratochvíle) a uvedená tři romaneta se na pořad dne dostala až po roce 1942, kdy jeho ostatní práce byly již buď vydány, nebo odloženy ad acta.

Ve vybraných třech novelách, z nichž byly pouze dvě publikovány po válce ještě za autorova života, se Jaromír John zaměřil na tematiku lidí odsunutých na okraj společnosti a odsouzených konfrontovat své marné iluze a touhy s všudypřítomnou a bolestivou

⁴⁸⁵ „Jestli nám Čechům v našich národních vlastnostech něco chybí, tak je to především velkorysost. Náš člověk pochází z chudoby, pocházíme z bídy víceméně všichni, a proto stále počítá, zdali si smí to či ono dovolit, co mu to vynese, aby neztratil, to je jeho hlavní starost. Nikdy se nestaneme světoobčany, lidmi velkých srdcí a ducha, pokud tuto vlastnost, která nás tiskne k zemi, ze sebe nestřepeme“, říkával dle vzpomínek Heleny Šmahelové. Srov. Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 160n.

⁴⁸⁶ John, J., Za okem a za víčky, Tribuna V, 1923, č. 56, s. 3. Citováno dle John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz, Hradec Králové 1985, s. 239.

skutečností. V Eskamotéru Josefovi⁴⁸⁷, do jehož osudů (stejnomené titulní postavy díla) zapracoval a zároveň zaktualizoval biblické motivy starozákonního Joba a novozákonního Lazara, načrtl příběh jedné sklářské rodiny z Podkrkonoší, která se potýká s těžkými životními zkušenostmi, nikdy ale neupadá do odevzdané letargie a nepřestává se spoléhat na sílu vlastních rukou a lidského mozku.

Geneze prací na Pampovánkovi, knižně vydaného roku 1948 v Brně s podtitulem Román o povrženém člověku a výrazně přepracovaného pro druhé, pražské vydání, následující ve velmi krátkém časovém odstupu⁴⁸⁸, sahala až do předválečných let a souvisela s Johnovým celoživotním přátelstvím s básníkem Františkem Halasem a jeho rodinou.⁴⁸⁹ Přípravy Pampovánka znamenaly pro Johna roky strávené nad rozličnou náboženskou, psychologickou a psychiatrickou literaturou, aby v něm mohl podat „*velkolepou polemiku o Kristů odkaz, vedenou ironickými důkazy někdy až nadměrně rozbujelými*“.⁴⁹⁰ Ústřední postavou románu je nemanželský chlapec, kterému se dostane katolické výchovy a jenž se vlivem různých okolností vnitřních i vnějších ztotožní s postavou Ježíše Krista, což má pro jeho další život přímo fatální následky. Román John zaplnil bezpočtem rozsáhlých úvah o umění a životě člověka a od počátku ho koncipoval jako ironickou polemiku s dogmatikou katolické církve.

Třetím z vybraných romanet se měl stát „jarmareční román“ Honda Cibulků, který John hodlal napsat formou veršované prózy (s vnitřními rýmy v prozaickém textu) a na němž pracoval v posledních letech svého života. Fragment ze započatého díla publikoval roku 1949 v Brně jako drobný tisk pod názvem Diamantové střevisky⁴⁹¹, celé dílo připravili editoři Johnova díla pro posmrtné vydání v královehradeckém nakladatelství Kruh roku 1976.⁴⁹²

Zájem Markalouse-Johna o „vyšinuté“ a „povržené“ lidské typy souzněl v jeho pozdním literárním období s úvahami o povaze vztahu tragického a komického prvku v dějinách světové literatury, kultury a životě společnosti. V předvečer ukončení válečného konfliktu, který přinesl smrt miliónům lidí na celém světě a nadobro otřásl představami o lidské humanitě jako logickém a nevyhnutelném vyústění osvícenských představ pokroku v životě společnosti a civilizace jako takové, se spisovatel John zabýval zdánlivě nesouvisějícími úvahami o povaze komické a tragické stránky umělecké tvorby a paradoxním

⁴⁸⁷ John, J., Eskamotér Josef, Praha 1946.

⁴⁸⁸ John, J., Pampovánek. Román o povrženém člověku, Brno 1948 (druhé, přepracované vydání v Praze 1949).

⁴⁸⁹ Jednalo se o název knihy a zároveň jméno ústřední postavy, které John převzal ze slovníku malého syna básníka Františka X. Halase. Srov. dopis Františka Halase Jaromíru Johnovi z 18. října 1940, publikovaný v Polohách srdce, s. 331.

⁴⁹⁰ Opelík, J., O Jaromíru Johnovi, in: John, J., Eskamotér Josef a jiné prózy, Praha 1958, s. 34.

⁴⁹¹ John, J., Diamantové střevisky. Část jarmarečního ševcovského románu „Honda Cibulků“, Brno 1949.

⁴⁹² John, J., Honda Cibulků na světlo vydaný. Čte se zpěvavým hlasem, Hradec Králové 1976.

vyústěním, ve které se obě zmiňované kvality mají tendenci obracet. Ke konceptu studie nazvané O Tragikomickém paradoxu a jiném a datované dubnem 1945 ve Slatiňanech⁴⁹³, se vrátil po svém přesídlení do olomouckém prostředí a uklidnění počátečních zmatečných časů, vyplněných zařizováním katedry, semináře i vlastního bytu. Bezprostředním povzbuzením k opětovnému promyšlení před několika lety načrtnutých stručných kapitol se stala soutěž Družstevní práce, vyhlášená pro knihu nejlepšího filosofického eseje roku.⁴⁹⁴ Podle vzpomínek Heleny Šmahelové si tehdy John najal zapisovatelku a přes značné Johnovo nachlazení se pustili do práce na přepracování a rozšíření původně jen stručně pojaté exkurze do dějin vybraného tématu, doprovázené jinak četnými aktualizacemi a souvislostmi z českého prostředí. Osud ale nebyl nakloněn, zapisovatelka se od Johna nakazila a ulehla s chřipkou. „*Myslím, že se Johnovi ulevilo. Pramen prvotního nadšení vyschl v slaboučký tok a krom toho byl doopravdy nemocný.*“ Do nakladatelství poslal omluvu se slibem, že se k eseji po uzdravení vrátí, svůj slib ale již nesplnil.⁴⁹⁵

Text Tragikomického paradoxu, uložený dnes v Johnově pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, se skládá ze 40 stran strojopisu, rozdělených do pěti kapitol a závěru. Vlastní část studie věnovaná evropským a českým dějinám humoru a tragiky v literární tvorbě a publicistice od antiky po moderní dobu zabírá zhruba dvě třetiny textu a John v něm esejistickou formou podává své pojetí humoru a jeho nevymýtitelnou a nedoceňovanou úlohu v dějinách kultury a písemnictví. Komično, které chápe jako nadřazený pojem vůči humoru a ironii, je v ní pojímáno jako neodmyslitelná a neoddělitelná součást tragična, když přeci obě jsou „*budovány na rozporu toho, co se děje, a toho, co by se dít mělo*“.⁴⁹⁶ Až k pomyslnému zázemí vystupňovalo podle něj tragično křesťanské dědictví, na které reagovala lidová tvořivost humorem a parodií lidových veselíc, taškařic a svátků. Podstatná část textu je pak věnována rozboru historického vývoje tragiky a komična v evropské kultuře ve srovnání s dobovým kontextem českých zemí, které pro nás nevyznívá příliš lichotivě. Český člověk je v Johnově pojetí „*mentální typ člověka těžce o žití zápasícího, duševní habitus prvního stupně jakž takž slušného živobytí a hmotného zajištění*“. Odtud pramení, že „*tam, kde vševládně panuje heslo primum Cicere, je náboženství posilou, útechou, škola pak místem poučování a tím lepšího hmotného zajištění*“.⁴⁹⁷ Geopolitická

⁴⁹³ Strojopisný opis studie je uložen v LA PNP Praha, fond John Jaromír, kartony nepublikovaných rukopisů.

⁴⁹⁴ Konkrétní datace v pramenech schází, vzhledem k jiným uváděným souvislostem se ale jednalo pravděpodobně o přelom let 1947 až 1948, tedy o soutěž, v které nakonec uspěl Josef Šafařík se svými Sedmi listy Melinovi. Viz předchozí text studie.

⁴⁹⁵ Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 155n.

⁴⁹⁶ John, J., O Tragikomickém paradoxu a jiném, Slatiňany 1945 (nepublikovaný rukopis), s. 10.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 16.

„zapečetěnost do středu těsta Evropy“ a horlivé nabádání k víře, doprovázené trvalým poučováním od vrstvy tzv. osvícených mužů národa se pro český živel stává záležitostí přímo osudovou a projevuje se ve všech vrstvách kultury a života společnosti.

Hlavní pozornost věnuje ale John v Tragikomickém paradoxu zejména vymezení vztahu komična a tragična a vzájemným vazbám a rozdílům mezi pojmy humoru a ironie. Humor vidí organicky propojený s věcmi a jevy běžného života, zatímco ironie, nebo spíš míra její přítomnosti v dané dobové situaci a kultuře, je od člověka a jeho myšlení neodvislá je jí v životě leckdy tolik, „že si toho nejsme ani vědomi“. Pramenem humoru je mu cit a ironie se podle něj napájí z intelektu, což dokládá na období literárního sentimentalismu v anglické kultuře 18. století a zejména na díle spisovatele a básníka Laurence Sterna. Zatímco tragédie se zaměřuje na podstatu jevů, komično odhaluje vztahy specifického druhu. Filosoficky vyvozuje John z povahy komična souvislost s noetickým realismem, neboť jako „učitel lidské skromnosti, v protivě k jednostranně vášnivé megalomanii hrdinů tragična“ nemůže vést jinak.⁴⁹⁸ Z novodobých ironiků žití vyzdvihuje John díla George Bernarda Shawa, Luigiho Pirandella a především Friedricha Nietzscheho, kterýmž v českém prostředí vytvářely v době sepsání studie dosud málo doceňovaný pandán poetické práce Viktora Dyka a Ladislava Klímy. V závěru John neopomíná věnovat krátká zastavení fenoménu zrakovosti a věcnosti, jejichž nedostatek spatřuje jako další z problémů českého života a kultury, zaměřených primárně na auditivní komunikaci a uměleckou tvorbu. Málo se prý užívá u nás literatury k jeho pravému účelu, tedy „pro rozbušení srdce a rozpálení hlavy, pro bezděčné slzy i smích, pro znepokojení mysli, pro vzrušující vlastní myšlení, pro převrácení nitra, pro nové zření sebe, lidí a světa“. Čeští literární „kolíbkáři, citoví rozkořancí a hroudoví voňavkáři“ málokdy sestupují podle Johna „rovnou do žhavého pekla lidských životů“.⁴⁹⁹

Johnův koncept Tragikomickém paradoxu zůstal jen letným náčrtem budoucí obsáhlejší práce, ke které se spisovatel vzhledem k nachylujícímu se životnímu běhu již neměl dostatečnou příležitost vrátit (pomineme-li třídní pokus z konce roku 1947). Přesto v něm podává nebývale erudovaný a vtipně pojatý výklad fenoménu dosud v českém myšlení zaměřeném na literaturu a její širší kulturní souvislosti jakoby přehlíženému.⁵⁰⁰ Text práce je doprovázen řadou citací a odkazů na díla beletristická i literárně-kritická a historická, z nichž mnohá (společně s jejich tvůrci) nevstoupila do obecného českého povědomí dosud vůbec

⁴⁹⁸ John, J., O Tragikomickém paradoxu, s. 29nn.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 41.

⁵⁰⁰ V práci samotné je řada odkazů na do té doby publikovaná pojednání z českého prostředí, dotýkající se zvoleného tématu, z těch novějších, vzniklých od Johnovy smrti do dnes, vzpomeňme např. kulturologické práce pražského psychologa a filosofa Vladimíra Boreckého (Borecký, V., Teorie komiky, Praha 2000.), kde se nachází v soupisu literatury relativně úplný soupis dosud publikovaných prací.

nebo jen letmo.⁵⁰¹ Své oprávněné místo by tak Tragikomický paradox mohl najít při možné přípravě další edice z děl Jaromíra Johna, ke které by se případně v budoucnu přistoupilo.

Úvahy o humoru, komice a tragikomice se ve svérázné formě objevovaly u Jaromíra Johna v jeho korespondenci přátelům, zejména v dopisech Vladislavu Vančurovi a nakladateli Václavu Poláčkovi. V době jeho novoměstského „poustevnictví“ odmítali v žertu manželé Poláčkovi (v korespondenci většinou vystupovali jako pár) za Johnem do Novém Města přijet a sdělovali mu: *„Z vašeho přesídlení soudím, že ještě letos budete přebývat v adamovských lesích, za rok v Malých Karpatech a pak v podkarpatských pralesích. Necháme si tedy návštěvu pro příští Vaši etapu.“*⁵⁰² V odpovědi se jim dostalo svérázného Johnova protestu a vysvětlení: *„Snáším jen dobré vtipy a českému venkovu jsem a zůstávám věrný (zdůraznil John – pozn. autora) a jestli jsem tady či onde, málo záleží a bůh mi promine, jestliže seznám, že sestřenice ve Slatiňanech trpí perzekuční hysterií, zachránil jsem se útekem, jako vůbec bůh milosrdný posílá mi ze ženských jen hysterky a nadto těžké případy, jako bych já byl v tomto oboru specialista, jenž se musí spasit vždy útekem.“* Ohledně vtípů a „fórů“ nezbytných k životu dodává: *„Fóry, kdo dělá nadbytečně, kdo v nich vidí smysl života, jmenuje se fórista. Kdo je dělá úměrně situaci, jmenuje se obratný člověk, který umí pochopit prostředí a který zná lidi. Není styku mezi lidmi bez fórů, tj. bez vůle hrát si do noty, třeba neupřímně. Fóry jsou hra, to nejzábavnější, co mezi lidmi je. Vědomá hra s vědomým klamáním, bezcílná (zdánlivě!). Milenci bez fóru nejsou milenci. Příroda trestá každého temným vězením, kdo zavrhuje fóry, jež jsou pěnou, načechraným šatem, kloboukem na ucho, blýskavou štetkou, krumplováním společenského života.“*⁵⁰³

V roce 1948 došlo konečně na jmenování Markalouse-Johna řádným profesorem Palackého univerzity a jak vzpomínala Helena Šmahelová, smutný a unavený spisovatel John tu zprávu přijal s výrazem, že *„dvířka jeho klece za ním navždy zapadla“*.⁵⁰⁴ V dopise z 9. prosince toho roku nadepsaném Syndikátu českých spisovatelů se omlouval, že nepřijede, protože v předvánočním čase je naprosto zaneprázdněn činností pedagogickou (přednášky, organizování estetického semináře) a spisovatelskou, účastí v univerzitních a politických organizacích a další veřejnou činností, jejíž seznam rozepsal na půl strany A4. *„Bude mně za tři roky sedmdesát. Nepíši to proto, abych byl Vámi šetřen, nýbrž proto, že musím já sám šetřit časem, mám-li vědecky i literárně plnit své nejdůležitější úkoly. Takto nevím, co jsou*

⁵⁰¹ Za všechny jmenujme např. Julia Friedricha Augusta Bahnsena (1830-1881), německého filosofa 19. století a zakladatele vědního oboru charakterologie, někdy považovaného za filosofa „radikálního pesimismu“ (filosoficky rozvíjejícího odkaz Georga Wilhelma Friedricha Hegela a Arthura Schopenhauera).

⁵⁰² Dopis podepsaný Poláček se ženou z 28. února 1936, publikovaný v Polohách srdce, s. 178n.

⁵⁰³ Dopis Johna manželům Poláčkovým z 2. března 1936, publikovaný Tamtéž, s. 180n.

⁵⁰⁴ Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 159.

*neděle, svátky nebo jakékoliv volno. Šetřím každou minutou. Vstávám často ve čtyři hodiny ráno, abych to stačil... Racionalizujeme, účelně plánujeme kolektivní život. Šetříme papírem a jinými odpadky. Snad by bylo vhodné také šetřit lidskými silami.*⁵⁰⁵

Markalous-John se do poslední chvíle života nevzdával svých plánů estetických i literárních. Jejich zajímavý rozpis zanechal v pětistránkovém dopise adresovaném Svazu československých spisovatelů z počátku roku 1952 (tedy relativně krátce před smrtí), ve kterém dle kontextu odpovídal na výzvu Svazu ohledně jeho možné pomoci svým členům.⁵⁰⁶ Kromě rozpracovaného románu Honda Cibulků v něm uvádí mimo jiné plán navázat na Moudrého Engelberta románovým pokračováním nazvaným Anežka⁵⁰⁷, na podkladě deníků jakési zemřelé mladé ženy vypracovat román nazvaný pracovně Vyznání⁵⁰⁸, přání sebrat své novinové a časopisecké články, sloupky a besídky do souboru Útěcha mateřídouškou⁵⁰⁹, vydat knihu aforismů Tragikomické výměry⁵¹⁰, soubor humorných causerií o lidském úsilí zmoci hmotu a podmanit si zevní svět Šibalství svršků, ducha a Pána Boha⁵¹¹ a své vědecké práce uspořádat a zahrnout do připravované monografické studie pracovně nazvané Stati estartilogické.⁵¹² K profesním plánům připojil na závěr dopisu malý osobní povzdech: *„Povím Vám teď, že jsem, po letech, navštívil Alberta Pražáka v Praze. Bydlí ve starém domě na Chytkově silnici v pokojích přeplněných knihami a začatými, rozpracovanými rukopisy. Byl dvakrát, ne-li třikrát raněn mrtvicí. Je však plný chuti k práci. Řekl mně, že bude dán do pense se 6000 Kčs měsíčně. A jistě vystěhován někam do pohraničí. Jako pensista neudrží hospodyni. S provdanou dcerou žít nemůže. Čeká smutně, jak s ním bude naloženo.“* Svoji situaci vidí Markalous-John podobně. *„Rád bych šel do pense, abych pracoval vědecky a literárně. Musím však dál sloužit a schůzovat. Jako pensista byl bych vystěhován. První otázka bytových komisí u mne je, zda jsem v aktivitě, nebo v penzi. Od soudruhů v bytové komisi nelze žádat, aby se informovali, jakou mám práci, co chci napsat: Jsi pensista? Ven! A já mám také knihovnu na 10 000 svazků a spousty rukopisů. Často se na to dívám a myslím si, k čemu je, čím bude? Papírny potřebují suroviny. Sotva má kdo takovou*

⁵⁰⁵ Opis Dopisu Syndikátu českých spisovatelů z 9. prosince 1948 se dochoval v Johnově pozůstalosti, uložené v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokumentů.

⁵⁰⁶ Opis dopisu Svazu čs. spisovatelů, podle kontextu datovaný na první měsíce roku 1952, se dochoval v Johnově pozůstalosti, uložené v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokladů.

⁵⁰⁷ Zůstalo pouze u poznámek.

⁵⁰⁸ Vzhledem k teprve prvnímu stupni zpracování Johnovy pozůstalosti uložené v samostatném fondu LA PNP Praha je možné, že se mezi nepublikovanými rukopisy nalézají podklady v určitém stadiu rozpracování.

⁵⁰⁹ Vydáno z pozůstalosti pod titulem John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz, Hradec Králové 1985.

⁵¹⁰ Vydáno z pozůstalosti pod titulem John, J., Nový Démokritos, Praha 1986.

⁵¹¹ Pod částečně změněným titulem vydáno jako John, J., Šibalství svršků a jiné kratochvíle, Praha 1959.

⁵¹² Výbor z estetických statí, kritických článků a recenzí Bohumila Markalouse vyšel pod titulem Markalous, B., Estetika praktického života, Praha 1989.

knihovnu marx-leninských děl. Žel, mé knihy dnes nevycházejí. Nové pro nedostatek času nemohu psát. Vědecky publikovat není kde. A tak jsem poukázán jen na svůj plat, z něhož vydržuji dvě rodiny.“⁵¹³

Nabízí se otázka, jak Markalous-John na sklonku svého života vnímal nastupující politickou garnituru a změnu politického režimu po Únoru 1948. V Johnově pozůstalosti se dochovala jako příloha k výše citovanému dopisu Syndikátu spisovatelů ohledně pozvánky na sjezd závěrem roku 1948 strojopisná kopie jeho odpovědí na 14 otázek, souvisejících se vstupem do KSČ (sociálně-demokratická strana, jejímž byl dlouholetým členem, byla toho roku s komunistickou sloučena).⁵¹⁴ Na otázky logické i méně logické John odpovídal s bravurností sobě vlastní, i když z odpovědí vyplývá jeho srozumění s událostmi a přes výtky pro konkrétní postupy a taktiku strany obecně proklamovaný souhlas.⁵¹⁵ K pochopení jeho postoje můžeme ocitovat odpověď hned na první a z hlediska tvůrců otázek zřejmě nejdůležitější informaci, která byla od členů vyžadována: „Souhlasíš s politikou strany? Jsi přesvědčen o její správnosti, provádíš ji a hájíš ji?“ – Markalous-John: „Nemyslím, že tohle je vhodná otázka. Každý člen řekne, že souhlasí. Ostatně za souhlas se nejlépe pokládá čin. Kdo se přihlásil do strany, už touto přihláškou prohlašuje, že s politikou strany souhlasí. A řekne-li to ještě ústně, jak chcete zjistit, že nesouhlasí? Jak chcete vyšetřit, že sice nesouhlasí a že vstoupil do strany z důvodů zcela jiných? To se ovšem ukáže za nějaký čas. Pravím-li tedy, že souhlasím s politikou strany, neznamena to, že by se mně v její taktice naprosto vše líbilo.“⁵¹⁶ Následovala řada dalších administrativně a ideologicky koncipovaných dotazů, na které John odpovídal v duchu první reakce a z nichž citujme snad jen některé vtipné a stručné odpovědi typu (na otázku „Jak bojuješ proti šeptandě?“) „Má společnost nejsou báby v sukních nebo v kalhotách“; (na otázku „Nedáš se zviklati, když narážíme na těžkosti?“) „To je mně divná otázka. Zvláště pro chlapa...“; (na otázku „Nosíš stranický odznak?“) „Náš pokladník říká, že legitimace mnohokrát urgoval na Krajském ústředí a že nejsou ještě natištěny“; (na otázku „Co jsi četl ze stranické literatury?“) „Soudruzi, nechtějte, abych Vám to vypočítával! Jsou toho v mém bytě plné dvě příhrady v mé knihovně...“. V odpovědi na závěrečnou 14. otázku

⁵¹³ Opis dopisu Svazu čs. spisovatelů z Johnovy pozůstalosti, uložené v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokumentů.

⁵¹⁴ Kopie je označena prostě K otázkám a přiložena k dopisu Syndikátu. Vše uloženo v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokladů. Následující citace v textu i poznámkách pocházejí z odpovědí na jednotlivé otázky.

⁵¹⁵ Markalous si např. neodpustil kritiku meziválečné KSČ, která prý nedovedla řádně vyzdvihnout a popularizovat „gigantický pokus Leninův o socialistický stát organizovaný do důsledků... bylo něco úžasného provést takový převrat v zaostalém Rusku...“.

⁵¹⁶ Citace z odpovědí Markalouse-Johna na otázky dotazníku pocházejí z uvedené kopie, označené K otázkám (nestránkované). Uloženo v LA PNP Praha, fond John Jaromír, 2 kartony osobních dokladů.

na téma zhodnocení činnosti místní organizace, které je členem, si John neodpustil kritiku absence řádných schůzí, které dosud nahrazovaly jen kádrové prověrky.

Markalous-John se i po Únoru 1948 aktivně účastnil veřejného dění v Olomouci, pokud mu to dovoľoval jeho zdravotní stav, a působil jako kulturní referent místní stranické organizace. Je třeba ale vzpomenout jeho tehdejší přátelské styky s Josefem Šafaříkem a mnohé může napovědět, když připomeneme jeho přednášku z roku 1946 o skepsi jako zdroji tvůrčí práce a činiteli vytvářejícím osobnost, vyjadřující celoživotní postoj estetika a spisovatele Markalouse-Johna. V mnoha svých estetických, literárních i žurnalistických statích od počátku 20. století vyzdvihoval problémy materiální existence člověka (zejména toho českého), nikdy ale nezapomínal zdůraznit, že vždy jde v první řadě o konkrétního jedince a individualitu, která se musí (v duchu Masarykovsky koncipované aktivní a činorodé osobnosti) pěstovat a utvářet především cestou sebezdokonalování, kritické sebereflexe a aktivního občanského nasazení.

Na sklonku svého života působil Markalous-John dojmem unaveného a přepracovaného člověka (také jím do značné míry byl). „Jeho ramena jakoby ochabla neviditelnou tíhou, pod níž se začal maličko naklánět“. Olomouc již dobře znal a v myšlenkách se vracel k Praze. V univerzitním prostředí mu skutečnou oporou kromě oblíbených studentů byli pouze přátelé a pedagogové prof. Josef Ludvík Fischer, dr. Pavel Trost a prof. Karel Janáček. V dopise posledního z nich ze začátku roku 1951 podle vzpomínek Heleny Šmahelové napsal: *„Jak bychom mohli přijít do nejtěsnějšího kontaktu člověka s člověkem až na emocionalitu, jejímž vlivem stáváme se kulhajícími poutníky. Rval jsem se, milý příteli, vždycky se slovním výrazem, neboť zvláště vědecké, diskursivní myšlení mně bylo jen třírozměrným rámcem, kostrou, kterou jsem se snažil vyplňovat čtvrtým rozměrem, živou výplní, živelností.“*⁵¹⁷ Povzdechl si prý, kolik možností v sobě člověk nosí a jakou nepatrnou trošku ze sebe vydá, když navíc tolik je toho nesdělitelného. Začátkem toho roku prodělal již několikátý zápal plic ve svém životě a se silami byl v koncích. V olomoucké nemocnici zůstat nechtěl a v horečce odcestoval do Ostravy, kde mu lékaři diagnostikovali anginu pectoris. Vrátil se do Olomouce se zákazem cigaret a kávy, ale v odpovědi na upomínky Heleny Šmahelové prohlašoval, že lepší je zemřít *„včas a pokud možno ve stoje... Mně nikdo na hrníček vysazovat nebude. To ne!“* Znovu se uzdravil, navštívil syna Evžena v Praze a s ním odjel do Františkových lázní za Vítězslavem Nezvalem.

⁵¹⁷ Šmahelová, H., Vzpomínky na Johna, s. 166n.

Počátkem roku 1952 se provdala Johnova sekretářka, začal letní semestr a Markalous za ní nemohl stále najít vhodnou náhradnici. Uvažoval tehdy o Chvále apatie, která se dochovala v jeho rukopisné pozůstalosti. Helena Šmahelová tehdy pracovala na své vlastní disertaci, když začaly docházet první gratulace k Johnovým sedmdesátinám. Nachlazený John se rozhodl odjet do své oblíbené jaroměřské nemocnice, kde měl vždy rezervovaný pokoj s výhledem na trávník, právě kvetoucí magnólie a strom uprostřed. Stihl ještě napsat pár děkovných dopisů a ve čtvrtek 24. dubna, jen pár dní po svých sedmdesátých narozeninách, zemřel.

Závěr

Bohumil Markalous pocházel z měšťanského prostředí konce 19. století a v celé své prakticko-estetické i literární tvorbě se k němu znova a znova vracel. Zážitek brzké smrti matky, chladného poměru ze strany otce a určitých, pravděpodobně vrozených sklonů k umělecké tvorbě v něm probouzely touhu opustit co nejdříve rodný kraj Chrudim, kde jeho pozornost, ovlivněnou četbou dobové literatury a společenskými požadavky nastupující generace moderny, nepoutalo nic z jeho pohledu zajímavého a inspirujícího, co by vytvořilo půdu pro navázání vztahu s „rodným“ krajem (narodil se v Klatovech). Cestu k přírodě a venkovu si znovu pracně hledal na bojištích První světové války, která ho výrazně poznamenala, jako většinu příslušníků jeho generace. Absence představy „domova“, ke kterému by se ve svých myšlenkách a představách v těžkých životních chvílích vracel, ho naučila postarat se sám o sebe a přizpůsobovat se místům a situacím, které mu přinášel život ve své nevyzpytatelnosti a proměnlivosti. Jeho zřejmě vrozená společenská povaha se nejlépe cítila mezi posluchači estetických přednášek, unavenými vojáky v táborovém ležení balkánské fronty, zaneprázdněnými redaktory předních meziválečných periodik nebo vzdělanými a kultivovanými společníky v prostředí Společenského klubu, kteří mu vynahrazovali absenci rodinného prostředí z dětství. Historické poznání ale nedovoluje v konečném důsledku proniknout za hranici dochovaných pramenů a výsledků činnosti konkrétních lidí a lze předpokládat, že mnohé z jeho povahy, přání, tužeb a životních plánů zůstanou naším očím skryta navždy.

Vraťme se ale k informacím, které nám zůstávají dostupné. Na otázku, kdo byl vlastně Bohumil Markalous – Jaromír John a jaké je jeho místo v dějinách moderní české kultury a vzdělanosti, můžeme hledat odpověď v materiálech a díle, které on sám během života vytvořil, nebo které o něm zachovaly svědectví zprostředkovaně. Při studiu Markalousových vědeckých, uměleckých i prostě lidských vzorů a učitelů si nelze nevšimnout několika osobností (českých i evropských), jejichž jména se u něj v této souvislosti objevují opakovaně. Když pomineme některé německé či francouzské estetiky, jejichž práci v českém prostředí propagoval a z odborného hlediska rozvíjel (Alfred Lichtwark, Max Dessoir, Victor Basch, Charles Lalo), můžeme snad vyzdvihnout vzhledem ke zjištěným skutečnostem jména Johna Ruskina, Adolfa Loose, Miroslava Tyrše, Otakara Hostinského, Tomáše Garrigua Masaryka a Františka Xavera Šaldy. V případě posledního z nich o tom svědčí zejména jejich vzájemná korespondence z pozdějšího věku a některé shodné rysy v pojetí role umění

v životě člověka a společnosti.⁵¹⁸ Otakar Hostinský byl jako vedoucí osobnost české estetiky přelomu 19. a 20. století a tehdejší vedoucí univerzitní stolice tohoto oboru na české části pražské univerzity přímým Markalousovým učitelem a vzorem, což ten vysloveně potvrdil ve svém článku k stému výročí narození prof. Hostinského v roce 1947.⁵¹⁹ Třetím z Markalousových pedagogů z univerzitního období a z hlediska veřejného života možná nejdůležitějším vzorem byl první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Svědčí o tom např. Markalousova práce *Eidický princip u T. G. Masaryka z 30. let*⁵²⁰ a srovnání teoretického díla obou autorů, zejména jejich podobného důrazu na aktivní, činorodý, mravně a sociálně uvědomělý život jedince ve prospěch společnosti a s tím související koncepci demokracie jako politického zřízení založeného na osobní odpovědnosti každého jednotlivce a jeho soustavném usilování o zlepšení situace obecné i vlastní.⁵²¹

Vztah Bohumila Markalouse k Adolfovi Loosovi by mohl posloužit jako námět na samostatnou studii.⁵²² Bohužel v Johnově pozůstalosti se nedochovalo mnoho jejich vzájemných dopisů a jsme tedy odkázáni na Markalousovy vlastní práce, z nichž v řadě případů vysvítá jejich duchovní i lidská spřízněnost.⁵²³ Bohumil Markalous byl také např. organizátorem oslavy šedesátých narozenin Adolfa Loose a v posledních letech jeho života mu byl důležitou oporou. Z uvedených osobností jediní John Ruskin a Miroslav Tyrš nebyli Markalousovi přímí současníci.⁵²⁴ Jejich odkaz ale estetik, osvětový pracovník a organizátor kulturního života Markalous pěstoval s neztenčenou měrou a zhodnocení jejich myšlenkového i praktického díla načrtnul v době obhajoby své disertační práce v roce 1917. Zdůraznil v něm mimo jiné Ruskinův životní univerzalismus (ve své osobě prý slučoval „*odborného esthetika, dějepisce umění, kritika, reformátora řemesel, agitátora, obratného řečníka, národohospodáře, sociologa a politika*“) a „*zření k celému souboru otázek, zvláště*

⁵¹⁸ Malý vzorek dopisů, které si vyměnili nedlouho před Šaldovou smrtí, je zahrnuto do publikovaného výboru z Johnovy korespondence, publikované pod titulem *Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna*, Praha 1982, s. 47-54. Bohumil Markalous navštěvoval během svých univerzitních studií přednášky Františka Xavera Šaldy a v řadě dalších pramenů a publikovaných statí se vyznává z obdivu a úcty k jeho dílu.

⁵¹⁹ Markalous, B., Otakar Hostinský o umění a lidu. K stému výročí narozenin českého estetiky, *Cíl III*, 1947, s. 38-40.

⁵²⁰ Markalous, B., *Eidický princip u T. G. Masaryka. Rozmluva s prezidentem*, Praha 1934.

⁵²¹ Srov. Markalous, B., *Kluby a jejich anglická tradice*, *Magazín Družstevní práce III*, 1935-1936, s. 279-285; Masaryk, T. G., *Světová revoluce*, Praha 1936, s. 538nn.

⁵²² Určité aspekty jejich vztahu a poměr Adolfa Loose k české meziválečné architektuře nastiňuje práce Švácha, R., *Adolf Loos a česká architektura*, *Umění XXXI*, 1983, s. 490-513.

⁵²³ Na souvislost estetických názorů obou osobností upozorňovali snad všichni autoři stručných miniprofilů Markalouse-Johna, pro vlastní porovnání můžeme sáhnout např. po výběru Loosovských statí *Řeči do prázdna* (Praha 1929), které uspořádal samotný Markalous, a sbírce drobnějších žurnalistických causerií Jaromíra Johna *Šibalství svršků a jiné kratochvíle* (Praha 1959), jejíž některé části (především titulní stejnojmenná část) očividnou inspiraci nezapřou.

⁵²⁴ Z hlediska možného setkání, protože Tyrš zemřel v roce 1884, kdy byly malému Bohumilovi teprve dva roky, a Ruskin v době nástupu studenta Markalouse na pražskou univerzitu roku 1900.

k problému národa, v oborech vědních, ethických, estetických, národohospodářských“. Podle Markalouse byl Ruskin „*utopistou, reformátorem duchovního života Anglie, bojovníkem za demokratická práva člověka, apoštolským kazatelem ideálu obrození lidstva, zbožňovatelem boha ‘Práce’“.* S Miroslavem Tyršem, kterého viděl Markalous jako muže „*světového rozhledu, vypracované osobnostní kultury, způsobů, duševní aristokrat, toužící uskutečnit nejširší demokratické národní souručenství, hellénistou, historikem umění, estetikem, uměleckým kritikem, filosofem, přírodopiscem, dějepiscem, kazatelem a organisátorem, nadšeným, moralisujícím řečníkem, sociologem a politikem“*, ho v jeho očích pojilo zdůrazňování hodnot krásy, přirozenosti, mravnosti, čilosti a činorodosti, vytrvalosti a houževnatosti. V dalším textu poukazoval na společné rysy jejich práce a celkově zajímavý vztah těchto „*dvou vynikajících duchů, z nichž každý po svém, z těchž přirozených pramenů vycházejíce, určovali svědomí národa, budili lásku k životu, činnosti, práci a kráse“*.⁵²⁵ Oprávněnost přítomnosti shora uvedených citací snad bude lépe osvětlena, když vzpomeneme vzpomínku malíře Otakara Coubina na Markalouse-Johna, kterou zanechal v roce 1962: „*Byl znamenitý spisovatel a esejist, redaktor a žurnalista, filosof a estetik, zakladatel nového vědního oboru eidika, výtvarný kritik, architekt, výtvarník, průmyslový umělec, fotograf, malíř a sochař, pianista, dirigent a virtuós na dechové nástroje, byl pedagog, univerzitní profesor, výtečný řečník a propagátor osvěty, sportovec-cyklista a přeborník ve skocích do vody, milovník zvířat i psycholog, psychiatr a téměř lékař. Ale především to byl ušlechtilý člověk smýšlením, jednáním, charakterem, životem.*“⁵²⁶

V současných encyklopedických publikacích typu Kdo byl kdo ve 20. století lze obvykle nalézt příslušné heslo pro Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna pod jeho literárním pseudonymem. Obvykle je v nich přiřazován k „čapkovské generaci“ a uváděna je jeho práce literární, estetická, pedagogická, žurnalistická a osobní kontakty a cesty po Evropě.⁵²⁷ Jeho kulturně a společensky organizační činnost je opomíjena ve většině případů, což je logické i vzhledem k dosavadní malé pozornosti na tuto stránku života společnosti v odborné historické literatuře (situaci v posledních desíletích mění až výzkumy aplikující metody dějin každodennosti, historické antropologie a sociálních dějin). Přítomná životopisná studie snad z výše uvedeného mnohé napraví a osvětlí i méně známé stránky tvorby a aktivity

⁵²⁵ Markalous, B., Miroslav Tyrš – John Ruskin, Topičův sborník IV, 1916-1917, č. 10, s. 471-473.

⁵²⁶ Vzpomínka Otakara Coubina, publikovaná in: Václavkova Olomouc 1962. O marxistické kritice let třicátých, Ostrava 1964, s. 499n.

⁵²⁷ Přiřazování k „čapkovské generaci“ markantně ukazuje na jakýsi stín, který jakoby vrhali bratři Josef a Karel Čapkové na všechny své literární vrstevníky. Situace je v případě Jaromíra Johna (Bohumila Markalouse), který byl o celé desetiletí starší, o to pikantnější (nebo nešťastnější), že se jedná již o druhý „stín“ nad jeho tvorbou, neboť Johnovy Večery na slavníku jsou většinou zmiňovány v případě české literární reflexe období První světové války až na druhém místě po Haškových Osudech dobrého vojáka Švejka.

Markalouse-Johna, jehož osobnost a životní odkaz se z celkového pohledu jeví poněkud jinak, než jak je přítomna v dosavadním obecném povědomí.

Zmiňovali jsme některé aspekty a osobnosti, které formovaly tvorbu a dílo Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna, mohla by tedy následovat odpověď na otázku po jeho do dnešní doby živém odkazu. Z čistě lidské stránky byl Markalous-John příkladem člověka s neutuchající životní energií, ochotný se znovu pouštět do dalších aktivit a opakovaně riskovat ve velmi neperspektivních, z kulturního a společenského hlediska ale velmi cenných podnicích, při jejichž přípravě a organizování dokázal bohatě využít své životní zkušenosti, vzdělání, evropský rozhled a osobní kontakty napříč politickým a ideologickým spektrem. Přátelství s Ferdinandem Peroutkou mu nebránilo v ocenění žurnalistické práce Julia Fučíka a v korespondenci s Vladislavem Vančurou dokázal být podobně ironicky upřímný jako při výměně dopisů se svým jiným přítelem z dob Druhé světové války, Bedřichem Fučíkem.⁵²⁸

V pozdním olomouckém období kolem sebe Markalous-John soustředil řadu nadaných studentů estetiky, dějin umění, literární vědy a některých dalších společenských oborů, z nichž mnozí se stali později renomovanými odborníky⁵²⁹ a někteří dokonce pokračovali v jeho teoretickém promýšlení povahy humoru a vztahu tragického a komického prvku v dějinách literatury a kultury.⁵³⁰ K zhodnocení estetického díla Markalouse-Johna bylo přikročeno v odborné literatuře již několikrát⁵³¹, připomeňme v této souvislosti snad jen jeho celoživotní zájem o problematiku kýče a sbírání různých jeho podob (např. barvotiskových obrázků, opisování nápisů na náhrobcích v zapadlých moravských vesnicích nebo nápisů na veřejných záchodcích ve větších městech), jimž přisuzoval hodnotu prvotního stupně elementárního estetického citu, který je nutné pochopit jako odvěkou lidskou potřebu

⁵²⁸ O jejich vzájemné korespondenci a povaze Johnova stylu dopisní komunikace s přáteli srov. Sak, R., „Život na vidrholci“ (Příběh Bedřicha Fučíka), Praha – Litomyšl 2004, s. 247n.

⁵²⁹ Např. první odborný asistent prof. Markalouse-Johna a pozdější renomovaný český historik umění (dodnes působící na Palackého univerzitě a v současnosti předsedající vědecké radě Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky), prof. PhDr. Rudolf Chadraba, nebo sociolog a psychosociolog, v letech 1981-1991 vedoucí pracovník Národního centra pro vědecký výzkum v Paříži, prof. Zdeněk Strmiska.

⁵³⁰ Zejména jeho podle vzpomínek současníků nejmilejší žák a „přítulník“ Vojtěch Gaja, který obhájil v roce 1951 na Filozofické fakultě Palackého univerzity svoji disertaci *Humor* (s podtitulem *Estetická studie*), nebo další ze studentů semináře a budoucí pedagog olomoucké univerzity doc. Jiří Skalička, který se věnoval zejména satirickému odkazu Karla Havlíčka Borovského a postavení humoru a satire v české literatuře 19. století. Srov. Skalička, J., *Havlíčkův satirický odkaz*, Praha 1965; Skalička, J., *Humor a satira v literatuře druhé poloviny 19. století*, Olomouc 1987 (vysokoškolská skripta); Skalička, J., *Humor a satira v obrozené literatuře. Přehled za léta 1781-1860*, Olomouc 1986 (taktéž vysokoškolská skripta).

⁵³¹ Z posledních prací vzpomeňme např. Baleka, J., *Estetika životní praxe (Estetické principy a východiska B. Markalouse)*, *Estetika* XVI, 1979, č. 3, s. 155-166.

a antropologickou konstantu a který nelze vylučovat ze života jako něco méněcenného, protože je s ním bytostně spjatý obdobnými pouty, jako tzv. vrcholné umění.⁵³²

Jedním z neopomenutelných dědictví pro českou vizuální kulturu jsou Markalousovy stati o fotografii a její povaze jako uměleckém artefaktu a zejména praktická činnost, spojená s vedením redakce časopisu *Pestrý týden*, z kterého během svého působení vytvořil přední obrazový týdeník meziválečného Československa s relativně vysokou úrovní obrazového zpravodajství, publikovaných textových příspěvků i prostorem pro různé oblasti života společnosti a kulturní tvorby. Zhodnotil zde zkušenosti z dob svého působení jako výtvarný referent a kulturní redaktor Lidových novin na počátku 20. let a v kolektivu fotografů, kteří pro *Pestrý týden* pracovali, soustředil některé později významné osobnosti české avantgardní a dokumentární fotografie, jako např. Alexandra Hackenschmieda, Karla Hájka nebo Václava Jíru.⁵³³

Na zajímavé souvislosti literární tvorby Jaromíra Johna s některými dobovými tendencemi poukázala v poslední době např. Daniela Hodrová⁵³⁴, k zařazení do kontextu historického vývoje české literatury vzhledem k jejím pozdějším představitelům (např. Bohumilu Hrabalovi) přistoupil ve svých kritických pracích Václav Černý⁵³⁵, několik stručnějších autorových literárních profilů lze nalézt v různých literárněvědných časopisech nebo v úvodech k jeho knihám.⁵³⁶ Vzhledem k experimentální povaze románového díla spisovatele Jaromíra Johna, jeho úsilí o vytříbený jazykový styl a provázání textu množstvím úvah o umění a životě lze předpokládat, že ani v budoucnu nenajde jeho rozsáhlejší literární tvorba širší čtenářskou obec a v obecném povědomí zůstane Jaromír John autorem především *Večerů na slavníku* a převyprávěných *Příhod Dona Quijota*. Zůstává otázkou času, co z jeho díla přežije v tzv. kánonu domácí literatury dalších padesát let.

Z hlediska dějin moderní české filosofie a především filosofické reflexe specifického problému umění připomeňme Markalousovy osobité, byť možná teoreticky nepropracované úvahy na dané téma, které vtělil do studie *O tragikomickém paradoxu* a do některých svých dalších literárních děl.⁵³⁷ Jeho vztah k umění určovaly myšlenky a dílo Johanna Wolfganga

⁵³² Srov. např. literární výzkumy a díla českého spisovatele (žijícího ve Francii) Patrika Ouředníka, nebo z hlediska odborné estetické literatury pro vytyčený problém publikaci Kulka, T., *Umění a kýč*, Praha 1994.

⁵³³ Srov. *Pestrý týden* III-IX, 1928-1934; Lábová, A., *Dějiny československé fotožurnalistiky*, Praha 1977, s. 38-49.

⁵³⁴ Hodrová, D., *Sebereflexivní román*, in: *Poetika české meziválečné literatury (Proměny žánrů)*, Praha 1987, s. 156-177.

⁵³⁵ Černý, V., *Eseje o české a slovenské próze*, Praha 1994, s. 109n.

⁵³⁶ Srov. Blahynka, M., *A naposledy ten motovidlář (Jaromír John)*, in: Blahynka, M., *Denní chléb*, Praha 1978, s. 119-128; Opelík, J., *O Jaromíru Johnovi*, in: John, J., *Eskamotér Josef a jiné prózy*, Praha 1958, s. 7-37.

⁵³⁷ Na mysli mám zejména první vydání románu *Pampovánek* z roku 1948 (vyšel v Brně v nakladatelství Svobodných novin).

Goetha, Gustava Flauberta, Antona Pavloviče Čechova, kritické práce Františka Xavera Šaldy a filosofické eseje Miguela de Unamuna, z nichž čerpal při koncipování převyprávěných Příhod Dona Quijota.⁵³⁸ Markalousův postulát priority umění v otázce bytostných lidských kvalit a určujících charakteristik ho přibližoval některým idealistickým filosofům přelomu 19. a 20. století, kteří by ho jinak jako stoupence marxismem ovlivněných sociologických, psychologických a fyziologicko-sensualistických tendencí v moderní evropské estetice pravděpodobně míjeli. Zprostředkující roli zde sehráli jeho dva osobní přátelé a přední francouzští estetiци Victor Basch a Charles Lalo. Důraz na citovou stránku lidské osobnosti a teoretický rozbor její role v životě člověka byl také charakteristický pro Johna Ruskina a v době utváření osobnosti Bohumila Markalouse na přelomu 19. a 20. století mocně působily v českém prostředí nově objevované filosofické soustavy Friedricha Nietzscheho a Henri Bergsona. V pozdějším životě našel Markalous-John oporu a partnery pro své úvahy o umění a „kultuře srdce“ ve filosofických úvahách svého přítele Václava Navrátila⁵³⁹, v četbě Živé skutečnosti celkem neznámého českého myslitele Miloše Srba⁵⁴⁰ a v posledních letech v přátelství a rozhovorech s Josefem Šafaříkem, inspirovaných Šafaříkovou filosofickou prvotinou Sedm listů Melinovi.⁵⁴¹

Vyčerpat životní osudy a odbornou či literární tvorbu v případě Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna přesahuje omezený rámec této životopisné studie, která se měla stát prvním pokusem o uchopení života a díla osobnosti nebývalé plodné a neobvykle rozkročené nad rozmanité oblasti lidského počínání. Její zařazení do kontextu českých kulturních a sociálních dějin první poloviny 20. století se snad vydařilo minimálně v základních souvislostech a charakteristikách a řada aspektů tvorby Markalouse-Johna zůstává výzvou k dalšímu rozpracování a badatelskému promyšlení do budoucna (např. úvahy o českém charakteru a s tím spojený problém kontinuity českých dějin, který Markalous-John rozebíral v několika svých literárních i sociologicky koncipovaných statích).⁵⁴² Prostor pro retrospektivní metodu a vyhledávání politických souvislostí v pozdním teoretickém díle Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna se nakonec ukázal jako značně omezený vzhledem k jejich minimální přítomnosti v dostupné pramenné základně a zůstává dalším možným úkolem pro budoucí zájemce o studium života této osobnosti, kteří snad již budou moci plně využívat informací

⁵³⁸ John, J., Znovu jsem vypravoval historie dona Quijota, Čteme III, 1941, č. 1, s. 3.

⁵³⁹ Např. Navrátil, V., Filosofie a umění (Pokus o identitu), Praha 1935; Navrátil, V., O smutku, lásce a jiných věcech, Praha 2003.

⁵⁴⁰ Srb, M., Živá skutečnost. Filosofický pohled na život a svět, Praha 1940.

⁵⁴¹ Šafařík, J., Sedm listů Melinovi. Z dopisů příteli přírodovědci, Praha 1948.

⁵⁴² John, J., Pokorná služebnice. Povídka o duši české, učitelské, Praha 1932; Markalous, B., Kluby a jejich anglická tradice, Magazín Družstevní práce III, 1935-1936, s. 67-73, 100-112, 134-142, 164-177, 211-219, 242-248, 277-285; John, J., O tragikomickém paradoxu a jiném, Slatiňany 1945 (nepublikovaný rukopis).

z dokumentů uložených v pozůstalosti Jaromíra Johnova v dosud jen minimálně zpracovaném fondu.

Život Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna potvrzuje tezi o historickém vývoji jako dějinách realizovaných i neuskutečněných plánů a možností. Nabízí se otázka, čím byl Markalous – John ve skutečnosti. Byl víc estetikem a propagátorem věcného životního stylu, nebo spisovatelem a básníkem, oslavujícím lidský život v jeho nejrozmanitějších podobách? Byl víc umělcem, pedagogem, osvětovým pracovníkem, vojákem a úředníkem, novinářem, knižním a časopiseckým redaktorem, organizátorem společenského a kulturního života, nebo přítelem, partnerem, sportovcem, gentlemanem par excellence? Lze vůbec skloubit v jedné osobě tolik životních rolí a pracovních nasazení bez následků v kvalitě odvedené práce a naprostém fyzickém i psychickém vyčerpání? Ač se to zdá neuvěřitelné a málo pravděpodobné, život a dílo Bohumila Markalouse alias spisovatele Jaromíra Johna svědčí v prospěch takového tvrzení, neboť i on přesto, že nakonec podlehl hektickému tempu moderní doby, „vydržel“ až do relativně vysokého věku sedmdesáti let a zanechal za sebou životní dílo prodchnuté šíří zájmů, citovou hloubkou a nebývalým životním optimismem. Po celý život ho přitom neopouštěl smysl pro humor a ironii životních paradoxů, které mu dodávají teprve tu pravou sílu a nádech opravdovosti.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Archiv hlavního města Prahy, fond Společenský klub v Praze (1925-38), 1 karton.

Archiv Masarykovy univerzity v Brně, soubor dopisů Josefa Šafaříka a Bohumila Markalouse, sign. B 97.

Archiv Univerzity Karlovy Praha, Bohumil Markalous, Timologie a kritika filosofie normativní se zvláštním zřetelem k aesthetice, Praha 1917 (disertační práce č. 854).

Archiv Univerzity Karlovy Praha, Josef Petřtyl, Jaromír John (Dr. B. Markalous). O životě a díle výtvarné osobnosti, Praha 1937 (disertační práce č. 2044).

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, fond John Jaromír (vl. jm. Bohumil Markalous), 2 kartony osobních dokladů.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, fond John Jaromír (vl. jm. Bohumil Markalous), kartony korespondence.

Vydané prameny

I. Dosud publikované bibliografie k osobnosti a dílu Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna (dovedené do roku 1985)

Aišmanová, H., Jaromír John. Bibliografický leták ke stému výročí narození spisovatele, Plzeň 1982.

Blahynka, M., Jaromír John (Malá čtenářská bibliografie), Olomouc 1957.

Jaromír John a Olomouc (studie a soupis literatury ke 100. výročí narození), Olomouc 1982.

Jaromír John, beletrista. Bibliograficko-informační příručka, Brno 1982.

Krulichová, M., Bibliografie prací Bohumila Markalouse, in: Markalous, B., Estetika praktického života, Praha 1989, s. 565-592.

Vacina, L., Jaromír John 1882-1952. Bibliografie o životě a díle (k 100. výročí narození spisovatele), Hradec Králové 1982.

Wagner, J., Jaromír John (vl. jm. Bohumil Markalous 1882-1952). Literární pozůstalost (soupis), Praha 1963.

II. Publikované studie, články a edice prací Bohumila Markalouse

Markalous, B., Innsbrucká univerzita, Naše doba X, 1903, s. 266-271.

Markalous, B., Estetická výchova na školách obchodních, Roční zpráva obchodní školy grémia v Kolíně 1909, s. 3-23.

Markalous, B., Organizace činnosti estetickovýchovné v Hradci Králové, Česká osvěta X, 1914, č. 7, s. 147-150.

Markalous, B., Co je umělecké dílo a čím nám býti má, Hradec Králové b. r. (1914).

Markalous, B., Miroslav Tyrš – John Ruskin, Topičův sborník IV, 1916-1917, č. 10, s. 471-473.

Markalous, B., Přehled estetickovýchovné praxe, Pedagogické rozhledy XXXII, 1917, č. 3-4, s. 118-123.

Markalous, B., Otázka estetické výchovy, Lumír XLVII, 1919-1920, č. 4, s. 154-162.

Markalous, B., Charles Lalo, Ruch filosofický VI, 1926-1927, s. 40-47.

Markalous, B., Kluby a jejich anglická tradice, Přítomnost V, 1928, s. 440-442, 451-456, 475-476, 486-489, 504-506, 525-526, 535-536.

Markalous, B. (ed.), Adolf Loos, Řeči do prázdna. Soubor statí o architektuře, bydlení, ústrojí a jiných praktických věcech, Praha 1929.

Markalous, B., Eidický princip u T. G. Masaryka. Rozmluva s presidentem, Praha 1934.

Markalous, B., Kluby a jejich anglická tradice, Magazín Družstevní práce III, 1935-1936, s. 67-73, 100-112, 134-142, 164-177, 211-219, 242-248, 277-285.

Markalous, B., Co je umění, Praha 1938.

Markalous, B., Yeats o lidovém básnictví (O knize W. B. Yeatse Eseje), List (Sdružení moravských spisovatelů) I, 1946, č. 7-8, s. 225-231.

Markalous, B., Otakar Hostinský o umění a lidu. K stému výročí narozenin českého estetika, Cíl III, 1947, s. 38-40.

Markalous, B., Je třeba náčinku (O kýči, o poslání časopisu a o vztahu člověka k věcem), Věci a lidé I, 1947, č. 2, s. 95.

Markalous, B., Estetika praktického života, Praha 1989.

III. Literární díla, novinové články a vzpomínky publikované pod jménem Jaromír John a použité jako pramen při vypracování této studie

John, J., Listy z vojny, jež psal jsem svému synovi, Praha 1917.

John, J., Duch země (O vztahu k životu, člověku a zemi), Cesta I, 1918-1919, č. 26, s. 693-696.

John, J., Pokorná služebnice. Povídka o duši české, učitelské, Praha 1932.

John, J., Narodil se. Román zrození a růstu (Rodinné čtení nahlas), Praha 1934.

John, J., Věžnění cyklisti, Magazín Družstevní práce III, 1935-1936, č. 1, s. 26-28, 48-51.

John, J., Nikdy – a zas!, Naše doba XLVII, 1940, č. 4, s. 214-224.

John, J., Znovu jsem vypravoval historie dona Quijota, Čteme III, 1941, č. 1, s. 3.

John, J., Vyčítám si, in: Dvořák, J. (ed.), Čtení o Mahenovi a Těsnohlídkovi, Praha 1941, s. 185-204.

John, J., Nejsvětější stránky pochybností (O skepsi jako zdroji tvůrčí práce), Kritický měsíčník VII, 1946, č. 7, s. 149-156.

John, J., Šibalství svršků a jiné kratochvíle, Praha 1959.

John, J., Estét, Hradec Králové 1970.

John, J., Rady mladšímu spisovateli (Listy Karlu Michlovi z let 1936-1951), Hradec Králové 1977.

John, J., Večery na slavníku. Sólové výstupy, zповědi, banality a sentimentality, Praha 1982.

John, J., Psí hřbitov a jiné kratochvíle. Kniha drobných próz, Hradec Králové 1985.

John, J., Nový Démokritos, Praha 1986.

IV. Časopisy

Bytová kultura. Sborník průmyslového umění I, 1924-1925.

Český časopis estetický. Sborník pro estetiku, vědy příbuzné a uměleckou výchovu I, 1921-1922.

Pestrý týden I-IX, 1926-1936.

V. Edice pamětí, korespondence a vydané vzpomínky na Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna

Blahynka, M. (ed.), *Stará láska. Listy z let 1872-1874*, Hradec Králové 1972.

Černý, V., *Paměti I. 1921-1938*, Brno 1994.

Firt, J., *Knihy a osudy*, Brno 1991.

Fischer, J. L., *Listy o druhých a o sobě*, Praha 2005.

Gaja, V., *O Markalousovi jinak*, *Host do domu IV*, 1957, č. 4, s. 185-186.

Gaja, V., *Vesele i vážně o Jaromíru Johnovi (Vzpomínky jeho žáka)*, *Literární měsíčník XVIII*, 1989, s. 98-104.

Golombek, B., *Dnes a zítra*, Brno 1944.

Halas, F., *Dílo Františka Halase Sv. 6. Dopisy*, Praha 2001.

Hrabák, J., *Jaromír John*, in: Hrabák, J., *Život s literaturou*, Brno 1982, s. 30-33, 117-125.

Chadraba, R., *Bohumil Markalous - Jaromir John*, in: Kolář, B. (ed.), *Z pamětí literární Olomouce*, Olomouc 2004, s. 23-27.

Chadraba, R., *Olomoucké působení univerzitního profesora dr. Bohumila Markalouse-Johna*, *Sborník Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci III*, 1973, s. 20-34.

Chadraba, R., *Professor Markalous jako učitel estetiky*, in: *Václavkova Olomouc 1962*.

O marxistické kritice let třicátých, Praha 1964, s. 496-497.

Jelínek, H., *Zahučaly lesy. Kniha vzpomínek*, Praha 1947.

Kolář, B. (ed.), *Z pamětí literární Olomouce*, Olomouc 2004.

Mandlová, A., *Dneska už se tomu směju*, Praha 1990.

Michl, K., *Historiky o spisovateli Johnovi (Vzpomínky)*, *Literární měsíčník II*, 1973, č. 3, s. 41-47.

Michl, K., *Chvilé setkání, věčnost vzpomínky. Medailóny Františka Halase, Jaromíra Johna a Jindřicha Štýrského*, Hradec Králové 1975.

Michl, K., *Professor Bohumil Markalous – estetik a spisovatel Jaromír John (Vzpomínky)*, *Literární měsíčník IV*, 1975, č. 8, s. 62-65.

Polohy srdce. Z korespondence Jaromíra Johna, Praha 1982.

Pražák, A., *Bohumil Markalous – Jaromír John (Osobní vzpomínky a hodnocení díla)*, *Čteme IV*, 1942, č. 7, s. 77-80.

Pražák, A., *Politika a revoluce. Paměti*, Praha 2004.

Pražák, F., *Jaromír John*, in: Pražák, F., *Paměti českých spisovatelů z dětství*, Praha 1946, s. 65-73.

Seifert, J., Všecky krásy světa, Praha 1993.

Steinbach, K., Svědek téměř stoletý, Praha 1990.

Šalda, J., Budování tisku za Rakouska, Československé republiky a jeho obrana za německé okupace. Paměti legendárního ředitele Melantrichu, Praha 2001.

Šmahelová, H., Vzpomínky na Jaromíra Johna, Praha 1980.

Štorch-Marien, O., Sladko je žít. Paměti nakladatele I., Praha 1992.

Turečková-Čambalová, B., Na shledanou, Kawakami..., Ostrava 1981.

Vančurová, L., Dvacet šest krásných let, Praha 1974.

Vychodil, Z., Sbohem, pane profesore, in: Kolář, B. (ed.), Z pamětí literární Olomouce, Olomouc 2004, s. 27-32.

Použitá literatura

Adlerová, A., České užité umění 1918-1938, Praha 1983.

Almanach c. k. reálného a vyššího gymnázia v Chrudimi 1863-1913, Chrudim 1913.

Anděl, J. (ed.), Umění pro všechny smysly. Meziválečná avantgarda v Československu, Praha 1993.

Antonín Procházka 1882-1945, Praha – Brno 2002.

Baleka, J., Estetika životní praxe (Estetické principy a východiska B. Markalouse), Estetika XVI, 1979, č. 3, s. 155-166.

Bartošek, L., Náš film. Kapitoly z dějin (1896-1945), Praha 1985.

Bastl, M., Johnova tvorba pro mládež jako součást jeho literárního díla, Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové. Jazyk – literatura – metodika XIII, 1971, s. 35-50.

Beránková, M. – Křivánková, A. – Ruttkay, F., Dějiny československé žurnalistiky III.díl. Český a slovenský tisk v letech 1918-1944, Praha 1988.

Blahynka, M., A naposledy ten motovidlář (Jaromír John), in: Blahynka, M., Denní chléb, Praha 1978, s. 119-128.

Blahynka, M., Eidický román. Doslov k románu J. Johna Estét, in: John, J., Estét, Hradec Králové 1970, s. 389-404.

Bohatcová, M., Česká kniha v proměnách staletí, Praha 1990.

Černý, V., Eseje o české a slovenské próze, Praha 1994.

Černý, V., Jaromíru Johnovi je šedesát, Panorama XX, 1942, č. 4, s. 42-45.

Československá vlastivěda, Díl 7. Písemnictví, Praha 1933.

Čeští spisovatelé 20. století, Praha 1985.

Davidová, V., Vědci, nástroje zkoumání a předmět estetické výchovy. Klasikové české estetické výchovy a svět kolem nás, Estetická výchova XIX, 1978, č. 1, s. 3-4; č. 2, s. 30-31.

Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945, Praha 1995.

Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků (katalog výstavy), Praha 2002.

Dějiny českého výtvarného umění 1890-1938 [IV/2], Praha 1998.

Dějiny českého výtvarného umění 1939-1958 [V], Praha 2005.

Dějiny Univerzity Karlovy III. 1802-1918, Praha 1997.

Den, P., Petr Den se vadí s českou literaturou, Praha 1934.

Dokumenty (Poznámka k dějinám moderní české estetiky), Estetika V, 1968, č. 3, s. 238-262.

Doležal, J., Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie, Praha 1996.

Drozd, D., Dobové kontexty Sedmi listů Melinovi Josefa Šafaříka, Estetika XLII, 2006, č. 1, s. 149-187.

Fotografie v reklamě a Neubertův hlubotisk, Praha 1933.

Halas, F., Ladění (1937-1941), Praha 1942.

Hodrová, D., Sebereflexivní román, in: Poetika české meziválečné literatury (Proměny žánrů), Praha 1987, s. 156-177.

Hofman, D. – Pokorná, A. – Stehlík, E., Československá armáda 1918-1938, Praha 1991.

Holý, J., Předobrazy Tanečních hodin, Česká literatura XLVII, 1999, č. 5, s. 470-473.

Hora, J., Duch stále se rodící, Praha 1981.

Horová, A. (ed.), Nová encyklopedie českého výtvarného umění Sv. III. Dodatky, Praha 2006.

Hostinský, O., Umění a společnost, Praha 1956.

Hrabák, J., Rudolf Těsnohlídek, Praha 1982.

Janák, J., Spolky v českých zemích do roku 1951, in: Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium 7.-8. října 1992, Brno – Břeclav 1993, s. 59-93.

Jeníček, J., Fotografie jako zření světa a života, Praha 1947.

Justl, V., Vypravěč (Jaromír John – knihy pro mládež), Zlatý máj V, 1961, č. 4, s. 145-154.

Kalivoda, J., Volné lidové školství v cizině a u nás, Praha 1911.

Kapitoly z českého dějepisu umění II. 20. století, Praha 1987.

Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století, Boskovice 2004.

Kárník, Z., České země v éře První republiky (1918-1938). I. Díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929), Praha 2000.

- Kárník, Z., České země v éře První republiky (1918-1938). II. Díl, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935), Praha 2002.
- Kárník, Z., České země v éře První republiky (1918-1938). III. Díl, O přežití a o život (1935-1938), Praha 2003.
- Kolár, J., Poznámky k ironii Jaromíra Johna, in: Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století, Boskovice 2004, s. 235-238.
- Koudelková-Poláková, L., Krajská knihovna v Hradci Králové. Příspěvek k historii veřejného knihovnictví, Hradec Králové 1963.
- Kroutvor, J., Pocta první republiky, in: Uchalová, E., Česká móda 1918-1939. Elegance první republiky, Praha 1996, s. 5-9.
- Kroutvor, J., Potíže s dějinami, Praha 1990.
- Kroutvor, J., Praha – město ostrých hran, Praha 1992.
- Kudělka, Z., Činnost Adolfa Loose v Československu I-II, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, F XVII, 1973, s. 141-155; F 18, 1974, s. 7-32.
- Kundera, L., František Halas, Brno 1999.
- Kusák, A., Kultura a politika v Československu 1945-1956, Praha 1998.
- Lábová, A., Dějiny československé fotožurnalistiky, Praha 1977.
- Lehár, J. – Stich, A. – Janáčková, J. – Holý, J., Česká literatura od počátků k dnešku, Praha 1998.
- Loos, A., Řeči do prázdna. Soubor statí o architektuře, bydlení, ústrojí a jiných praktických věcech, které uspořádal Bohumil Markalous, Kutná Hora 2001.
- Mathesius, V., Kulturní aktivismus. Anglické paralely k českému životu, Praha 1925.
- Morpurgo-Tagliabue, G., Současná estetika, Praha 1985.
- Mrázková, D. – Remeš, V., Cesty československé fotografie, Praha 1989.
- Novák, J. V. – Novák, A., Přehledné dějiny literatury české, Brno 1995.
- Novák, M., Česká estetika. Od Palackého po dobu současnou, Praha 1941.
- Nový, J., Dvojpólnost díla Jaromíra Johna, Tvorba XXII, 1957, č. 15, s. 21.
- Opelík, J., O Jaromíru Johnovi, in: John, J., Eskamotér Josef a jiné prózy, Praha 1958, s. 7-37.
- Památník státního reálného gymnasia v Chrudimi 1863-1948, Chrudim 1948.
- Pernes, J., Svět Lidových novin 1893-1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky, Praha 1993.
- Petrtyl, J., Moc života, slova, obrazů a hudby, Panorama XX, 1942, č. 4, s. 46-51.
- Pokorný, J., Český svět I. 1889-1918, Praha – Litomyšl 1997.
- Poláček, V. (red.), Kniha a národ 1939-1945, Praha – Litomyšl 2004.

- Polišenský, J. – Šolle, Z., Literární okruh Marie Dobrženské a její styky s českými spisovateli, in: Studie o rukopisech XV, 1976, s. 83-98.
- Pospíšil, Z., Markalousova životní estetika, Olomouc 1994.
- Pospíšil, Z., Markalousovo pojetí a cíl estetické výchovy, Estetika XIX, 1982, č. 3, s. 179-185.
- Pospíšil, Z., Spisovatel o umění a řemesle, Umění a řemesla XVI, 1972, č. 3, s. 10-11.
- Prahl, R., Volné směry. Časopis secese a moderny, Praha 1993.
- Ratajová, J. – Rataj, T., Podoby a proměny spolkového života v Praze v letech 1919-1990, in: Documenta Pragensia XVIII, Praha 2000, s. 351-358.
- Sak, R., Salon dvou století. Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté, Praha-Litomyšl 2003.
- Sak, R., „Život na vidrholci“ (Příběh Bedřicha Fučíka), Praha – Litomyšl 2004.
- Smetana, R., Bohumil Markalous alias Jaromír John, Opus musicum IX, 1977, č. 8, příl. s. 1-4.
- Sobek, E., Teoretické práce české fotografické avantgardy, Opava 2004.
- Soukupová, E., Kulturní poměry Chrudimě a její hudební život v průběhu 19. a na počátku 20. století, in: Doubravová, J. (ed.), Kulturní Chrudim minulosti a současnosti. Sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1982-1998, Praha 1999, s. 68-71.
- Springer, J., Ohlasy světové války na Balkáně v české literatuře. Studie převážně bibliografická, Šumperk 1935.
- Srb, M., Živá skutečnost. Filosofický pohled na život a svět, Praha 1940.
- Srp, K. – Orliková, J., Jan Zrzavý, Praha 2003.
- Stefan, O., Umění a architektura, Volné směry XXV, 1927-1928, s. 86-90.
- Stýskal, J., Jaromír John v boji proti fašismu, Acta Universitatis Palackianae. Facultas philosophica 1962, s. 83-102.
- Streit, V., Hraběnka Mary Dobřenská-Wenckheim, in: Lidé okolo knih (autor – tvůrce – recipient). 13. ročník odborné konference Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska (23. - 24. listopadu 2004), www.vkol.cz/konf/04ref20.htm (shlédnuto 5.4.2007).
- Svátek, F., K dějinám sociálních elit první československé republiky, Soudobé dějiny II, 1995, s. 169-200.
- Šalda, F. X., Šaldův zápisník sv. II. (1929-1930), Praha 1991.
- Šlapeta, V., Adolf Loos a česká architektura (katalog výstavy), Louny – Praha 1984.
- Švácha, R., Adolf Loos a česká architektura, Umění XXXI, 1983, s. 490-513.

- Teige, K., Adolf Loos. Poznámky k českému vydání Loosových článků Řeči do prázdna, Stavba VIII, 1929-1930, s. 57-60, 90-92.
- Tomek, L., Profesor ironik, in: Tomek, L., Za slova tiše nahlédni, Praha 1989, s. 155-160.
- Uchalová, E., Česká móda 1918-1939. Elegance první republiky, Praha 1996.
- Urban, O. M. – Merhaut, L., Moderní revue 1894-1925, Praha 1995.
- Uždil, J., Mezi uměním a výchovou, Praha 1988.
- Vacina, L., Hradecké působení Jaromíra Johna, Nové Hradecko XIX, 1977, č. 16, s. 3. Václavkova Olomouc 1962. O marxistické kritice let třicátých, Ostrava 1964.
- Volek, J., Kapitoly z dějin estetiky, Praha 1969.
- Weiner, R., O umění a lidech, Praha 2002.
- Zach, A., Stopami pražských nakladatelských domů, Praha 1996.
- Zilynská, B. – Svobodný, P. (edd.), Věda v Československu v letech 1945-1953, Praha 1999.
- Živá slova In. Arnošta Bláhy. Sborník k jeho šedesátinám, Brno 1939.

Seznam příloh

- Příloha I:** Edice rukopisu O tragikomickém paradoxu a jiném z pozůstalosti Jaromíra Johna, uložené v podobě fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze
- Příloha II:** Bibliografie vzpomínek, studií a článků k osobnosti a dílu Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna z let 1986-2006
- Příloha III:** Soupis titulů edice ARS (Sbírky rozprav o umění) redigované Bohumilem Markalousem v nakladatelství Orbis v letech 1924-1948
- Příloha IV:** Fotografie Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna z různých etap jeho života
- Příloha V:** Ukázky dopisů a pohlednic psaných Bohumilem Markalousem – Jaromírem Johnem v různých obdobích jeho života
- Příloha VI:** Dvě kresby exteriéru a interiéru Paláce hrabat Nosticů (později Sylva-Tarouccovského) v Praze Na Příkopech, kde v meziválečném období sídlil Společenský klub
- Příloha VII:** Dokumenty vztahující se k osobnosti Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna
- Příloha VIII:** Ukázky z časopisu Pestrý týden z let 1930 a 1936

O tragikomickém paradoxu a jiném

Dva světy

Klásti umělcům otázky o jejich vlastní tvorbě je ošidné počínání.

Aby mohli o svém, osobitém tvůrčím procesu mluvit, musili by být rozpolceni na já plně, zaujatě tvořící, a na já tento tvořivý pochod introspekčně pozorující – to jest **rozumově, v pojmech, slovech**. Musili by od samého vzniku své práce, vzniku často záhadného, až do skončení díla – což bývá duchovní Odyssea často trvající léta, ba desíletí – umět třídít podstatné od podružného, systematicky, na způsob vědecky exaktního pozorování. Jinými slovy, naprosté subjektivní zaujetí dílem, překáží jeho objektivnímu pozorování. Umělecky tvořit a o tomto tvoření se slovy vyjadřovat, si odporuje v samé podstatě.

Proto rozpaky hudebních skladatelů, malířů, sochařů, ptá-li se kdo na to, ono, zvláště míří-li k jádru věci. Je běžný zjev, že se řeč svede na techniku a jiné, slovy dobře postižitelné vnějšnosti, na nepodstatné, nebo zcela osobní okolnosti.

U spisovatelů je situace jenom zdánlivě snazší. Jsou obratní v užívání slov a navykle překládají dějství vnější a vnitřní do vět. „Jak bych tohle napsal?“ je věčná spisovatelská otázka. Mohou tedy říci leccos užitečného, hlavně praktického, technického, nebo osobně zajímavého – ale o samé podstatě svého tvůrčího procesu povědí tak málo jako ostatní.

Vědě o umění nezbyvá, než posuzovat umělecké dílo samo, zlomky, náznaky, výpovědi, život a korespondence umělců a opírat se o vlastní dar intuice daný vědci, estetikovi, kritikovi, dějepisci umění, z nichž téměř každý byl nebo jest zároveň umělecky činný, nebo je aspoň citlivým vnímatelem.

A tak jsou tu dva světy!

Především svět nepřetržitých, bytostně lidských **prožitků**, v bdělosti i ve snu, vázaných v hlubinách nitra, stavů **subjektivně** vyhraněných, emočně vitálních, jimiž žije přirozenost s vědomím a všemi vrstvami podvědomí, spontánně – stavy, jež jsou zdrojem tvůrčí činnosti umělecké jako recepční, právě jako vroucnosti náboženské – a také pramenem

bezpočtu denních úkonů, činností, předsevzetí, nápadů, jejichž původ nelze, neb jen částečně, odvodit z rozumové úvahy.

Svět slov naproti tomu, jest svéprávná soustava mluvních znaků a, na rozdíl od prožitků, povahy **objektivní**, všem lidem srozumitelné, v ustálených konvencích – praví se čím tradičnějších, tím logicky hodnotnějších protože ověřenějších.

Ale řeč věrně nevyjadřuje ani skutečnost vnější, ani vnitřní.

Řeč je smluvená soustava zvukových náznaků, mající své vlastní, svébytné, po výtce rozumové logické zákony, jimiž může vyjadřovat stavy své mysli, a to ustálenými slovními a větnými šablonami, etiketami.

Ani spořádané myšlení, niternou dialektiku, nelze ztotožňovat s řečí, protože myšlení, jakožto činnost svou povahou vztažná, je možná beze slov.

Z nepoměru rozsahu a možností obou těchto světů plyne, jakou mizivou část z osobních prožitků lze řečí vyjádřit, nehledě k času: Duševní stavy letí bleskem, řeč se plazí hlemýžděm.

A tak je tu několik obtížných, svým složitým ústrojenstvím odlišných překladů, přenosů, lišících se nejen kvantitou, nýbrž i jakostně.

První transformace je mezi amorfním světem pouhých instinktivních prožitků a diskursivním myšlením, jakožto činností formující, výběrovou, sylogisticky pořadací. Druhá jest mezi myšlením a jeho slovním výrazem. A poslední, třetí, mezi řečí mluvenou a psanou. Tomu odpovídá trojice obtíží a zábran: **Nesnáz myšlení** (myšlení bolí!), **svízel mluvení** a **odpor k psaní** – i kdyby to bylo pouhé zodpovídání dopisů nebo nechuť školáků k úlohám.

Nadprůměr vzdělaní a citliví lidé nebývají řečníky. Umělecky, myslitelsky nebo nábožensky založené osobnosti mlčívají, vědomi jsou nedostatečnosti řeči, která musí přemáhat i odpory tělesně funkční, neboť uvádí v pohyb složitou aparaturu nervovou, svalovou, dýchací, hrtanovou, úst a smyslu především akustického. Tací jsou právem přesvědčeni, že by místo bohaté hostiny podávali jen okoralou, suchou a kde kým ohmatanou slovní skývu.

„Žádným bližním nebudu pochopen. Neboť slovo nikdy nesdělí myšlenky úplně souhlasně; úplně uspokojující sdělení není ani při nejlepší vůli na obou stranách možné, protože žádní dva lidé nejsou stvořeni úplně rovnodušně. Co jsem kdy vyslovil ze svého skutečného niterného života, to vždy utrpělo jakýmsi nepravým výrazem, a poněvadž sám jsem to dobře cítil, uzavíral jsem se ze všech stran.“ (Z Ibsenovy korespondence, monografie V. Hanse)

Ano, máte pravdu, můj román „Moudrý Engelbert“ je kniha o mlčícím člověku.

Ale není ani potřeba příkladů výjimečných osobností náboženských nebo uměleckých. Je jich plno kolem nás. Mlčí se nad mrtvým tělem člověka. Chlapec, který byl dva měsíce v letním táboře, vrátí se domů. Matka: „No tak povídej!“ – Chlapec: „Co bych povídal?“ – Matka: „Tak řekni aspoň, jak ses měl?“ – Chlapec: „Dobře!“ – Ve škole dostane o svých přechytlých prázdninových prožitcích domácí úlohu. Sedí nad sešitem: „Já nevím, co bych psal!“

Kdyby bylo možno připnout k mozku muže, který se prochází celý den sám v lese elektrické kontakty, vedoucí k jakémusi citlivému duchoroentgenu, který by diferencovanou, mikroskopickou řečí převáděl do slov, co prožívá vědomí a všechny vrstvy podvědomí tohoto muže, a hned ta slova sázel, tiskl, v knihy vázal – musil by za ním jeti stěhovací vůz, který by přivezl velkou knihovnu.

Ale co řekne ve skutečnosti tento muž, když se vrátí do rodiny: „Bylo tam krásně!“

Milenci, v nichž, v každém proudí, burácí vlnobití prožitků, sedí na lavičce a – mlčí. Co umí říci o svých náboženských prožitcích věřící člověk? Jaké potýkání se slovy, mají-li si posluchači konservatoře sdělit, co zažívali! Zpravidla jsou to jen nejotřelejší obdivné fráze. Jaká stylisticky krkolomná námaha hudebních, výtvarných a také literárních referentů!

Jaké úsilí básníků i za cenu znásilnění a deformace konvenční řeči!

V obtížnosti, ba sdělitelnosti prožitků tkví smutná lidská uzavřenost, **lidská samota**, doživotní žalář, v nemožnosti dorozumět se, v lásce i odporu je zdroj dramatického a často tragického dění, z něhož může vysvobozovat jen básníkově, spisovatelově nebo dramatikově slovo – velké společensko-mravní poslání literatury.

Je úkol básníků, prozaiků a filosofů, aby, cvičeni v slovní výrazovosti, vyjadřovali to, co se zdá nevyjádřitelné.

Ale náš muž, který byl v lese, mohl by použít jiných výrazových prostředků. Mohl by své prožitky vyjádřit klavírní improvizací – žel však, že hudbě scházejí věcné, narativní prvky. Mohl by se vyjádřit kresbou, obrazem – tu však vadí státnost a omezená plocha. Mohl by fotografovat, nebo celou svou procházku zfilmovat – a zachytil by pouhopouhé, o nitru nic neříkající vnější kulisy.

Láteřil jsem kdysi na řeč u F. X. Šaldy a on mě krotil: „Ne – sa – hej – te mně na slovo!“

Ano! Jediný, jakž takž schopný nástroj lidského dorozumění!

V tom je vysoké mravní úsilí spisovatelské, vzdělávací, diferencovat řeč, zjemňovat a odstiňovat, obohacovat slovník mluvních výrazovostí – vem kde vem – přibrušovat, formovat

hrubé kadluby a šablony, kamufláže, které svým původním určením slouží především **praktickým věcem** tohoto světa, hmotnému žití, povšechné informaci a orientaci.

Povšimněme si normálních lidských hovorů. Lidé nemluví o ničem jiném, než **o sobě**, pak o **osobách** a **věcech** svého nejbližšího prostředí a o tom, co se s jejich osobou a těmi, jim blízkými lidmi a věcmi přihodilo.

Abstraktnějších hovorů neuslyšíš, čímž není řečeno, že abstraktní hodnoty, např. morální, estetické a jiné nejsou živě cítěné, ač třeba nikdy nevyslovené. Odtazitá mluva polovzdělanců nebo průměrné inteligence bývají obecné fráze a úsloví, vyčtené obsahy z novin, šablonovité učitelské nebo kněžské rozklady.

Věcná, osobní a frázovitá mluva je, mnohostně posuzováno, stavební spisovatelský materiál a záleží jen na tom, je-li tento materiál sám sobě účelem, nebo je-li znázorňovacím prostředkem sloužícím vyšším, uměleckým záměrům.

Abstraktní mluvení je pro běžný lidský průměr nesrozumitelné, unavující, nudné. Pro vyrovnání s věcmi nadsmyslnými praktické řeči veskrze se vymykající, je tu kostel a kázání jednou za týden a to ještě, podle tisícileté, vyzkoušené církevní praxe v hodně názorných příkladech a do očí bijících podobenstvích.

„Slovo je příznak a výsada... duše, toť její podklad a hloubka. Rozumí se samo sebou, že mezi těmito... živly básnického tvoření dochází k rozporům. Neboť život duševní spojuje uměleckého jedince zcela jinak s veškerenstvím, s množstvím, s lidstvem, než vývoj a zákon jazyka.“ (Otokar Fischer: O nevyslovitelném. Duše a slovo)

Chudičkový hovorový a vyprávěčský slovní materiál lidský je tedy ona omšelá, často vyrudlá a dřevá látka, z které musí spisovatel šít oděv své povídky, svého románu – roucho řádné a celistvé s vyššími a duchovními aspiracemi.

Nezbývá než se smířit s konvenčností řeči, i s její vulgárností i leckdy triviálností, protože právě ony vyjadřují často **jedinečným způsobem** život člověka v jeho upřímnosti a nahotě – **při tom však je třeba snažit se ze všech sil, aby literární dílo jako celek nebylo ani konvenční, ani vulgární, tím méně triviální.**

Ale jako všechny teorie a názory lidí umělecky tvůrčích jsou pro vědu a umění ceny nevalné – tak i tato hlediska jsou spíše dokumentem osobního názoru než nějakou obecnou regulí literárního díla.

Bohatství vztahostí

Setkal jsem se s lidmi – a byl mezi nimi náš přední spisovatel – kteří byli přesvědčeni, že látka o člověku je v próze vyčerpána a že může být už jen do omrzení opakována. Zapomněli, bláhovci, že jako jeden list lípy druhému se nepodobá – ani žádnému z miliard listů ze všech minulých tisíciletí – tak i člověk, navzdory svému schematicky lidskému ustrojení, je tvorem **fysicky i duchovně jedinečným**. Povinností spisovatele je pak podrobně vypracovat, vypreparovat tuto jedinečnost, typičnost a složité, neméně jedinečné vztahy k lidem druhým, k světu živému, neživému, k vesmíru, hodnotám nadsmyslným – relace, nesmírně proměnlivé, nekonečné v svých variantách, obměnách, novostech a poutavých zajímavostech.

V tom je smysl povídky, románu.

Aktualisace minulosti

Čas rozdělujeme podle své osoby. Co bylo před námi, je minulost, náš život je v přítomnosti a co bude dál, jmenuje se budoucnost. Pro mé rodiče, prarodiče platilo jiné rozdělení.

Ve spisovatelství není dělení času v osobním smyslu. Nejde přece o dobu, **jde především o člověka**, umístěného autorem v nějakém čase, lhostejno v jakém. Z hlediska lidství jako hlavního předmětu spisovatelova zájmu, je čas v kterém člověk žije záležitostí podružnou. Člověk je stále týž: Zrození, dětství, láska, zápas o život, smrt!

Zná-li spisovatel člověka svých časů, zná důvěrně lidi všech minulých dob a národů!

Popřejme mu rok, dva k studiu, napíše román ze života Eskymáků, Patagonců, nebo afrických Bečuánů právě tak, jako historický román ze čtvrtého tisíciletí před Kristem z dob krále Ména a slávy Memfis – se vši vnější výpravou a věrojatným dějem. Aby to byl román, **musí být jeho středem člověk** – všechno ostatní jsou měnlivé mravy, kulisy, dekorace, prospekty. Ale běda spisovateli, kterému se do těchto jen a jen vnějších, třeba sebe poučnějších, exotičtějších nebo zajímavějších prostředí přesune těžiště práce. Víme z Flaubertovy korespondence, co se nastudoval archeologie, krojů, starověkého vojenství, jak si v Tunisu na místě ověřoval plány své práce ke karthaginskému románu **Salambo**.

A výsledek? Popisnými učenostmi přetížený výpravný román zůstal umělecky za Madame Bovary. A to si musil od Sainte-Beuvea strpět výtku, že nelíčil „historicky věrně“.

Ačkoliv jsou dobrodružné romány **Karla Maye** plytkostmi, je zásadně nepřipustná výtká prostomyslných čtenářů, jak se mohl autor odvážit líčit život Indiánů, když v Americe nebyl a Indiána nikdy neviděl. Sám jsem se svého času zabýval myšlenkou napsat soubor povídek, legionářský protějšek k „Večerům na slavníku“, ačkoliv jsem nebyl legionářem a Sibiř znám jen na mapě. Když naši přišli, bylo tolik vděčného vyprávěčského materiálu, který přímo volal po zpracování! A kdybych to byl udělal a někdo mi to vytýkal, odpověděl bych: „Jakpak někdo může napsat román z doby Petra Voka z Rožmberka, když v té době nežil?“

Pro spisovatele není ani časového ani prostorového omezení. Jeho duševno může do sebe sama introspekci, může extrospekci v osoby s ním žijící, i dávno mrtvé, v zvířata i v hmotu mrtvou, může oživovat dávno zašlé epochy, prostorově pak sestoupit na mořské dno, vystoupit na nejvyšší horstva, může se přenést v život kterékoliv planety – čímž nabývá podivuhodného smyslu Bergsonova věta „Deux sources“ o lidském zraku, který jediným pohledem dovede se přenést do mezihvězdných prostorů: Lidskému duševnu patří celý vesmír.

Z tohoto hlediska třeba posuzovat historický román. Doslovně vzato každá spisovatelova látka je historická, i kdyby to byl román ze současného života. I ten musil uplynout, aby jeho náplň mohla být přetavena, zpracována a v umělecky svéprávný celek k novému životu vzkříšena.

I utopistický román tkví všemi svými látkovými i formálními možnostmi v minulosti. **Verneův** Nautilus, sociální utopie **Th. Morea**, **Campanellův** Sluneční stát, **Cabetova** Ikarie, **Wellsovy** romány nebo **Huxleyův** „The Brave New World“ (přeložme si „Čacký nový svět“, protože toto dílo bylo u nás nazváno a přeloženo jako vážná práce, ač je veskrze ironické), vysmívající se budoucí automatisaci a mechanisaci lidského kolektivního života, umělé, laboratorní výrobě lidí, už v zárodcích specialisovaných pro hrubě mechanickou, či myslivou a geniální činnost, žádné toto utopistické dílo nemohlo by být napsáno, kdyby tu nebylo prastarých snů o podmořských lodích a létání vzduchem, o ostrově blaženství, biologických pokusů o stvoření živé hmoty, uniformování, racionalisování života, práce a společenského žití – které spisovatel svou obrazností jakostně domýšlí a mnohostně do důsledků rozšiřuje.

Tragikomický paradox

Protože je mi osobně obtížno představit si humor, ironii, satiru, ale také, až na výjimky, tragično v jakési „čisté“, absolutní podobě, slučuji je do pojmu **tragikomična** nebo **komičnotragična**, přičemž **komično** je nadřazený pojem humoru, ironii a všem druhým řádům a podřádům, s jejichž rozlišováním se tu nemůžeme zabývat.

Zajdeme-li v duchovědách – a estetika je toho dobrým příkladem – příliš daleko v třídění, dojdeme k lžischematům bez života. Skutečný život zpravidla nezná „čistého“ tragična, nepodloženého, nenadlehčeného komičnem, tím méně humoru, ironie, sarkasmu bez dramaticky vážného nebo přímo tragického pozadí – nýbrž obojí zároveň, střídavě nebo prolnutě.

Příklad **Shakespeare** nebo **Molière** za všechny dramatiky, **Cervantes** za všechny romanopisce a Anton Pavlovič Čechov za všechny povídkáře.

Antické tragično se všemi hrůzami vražd a násilnictví bylo, jak praví **Bergson** a obdobně **Honzl**: „Prudká, neohledná životní síla, vznícená životnost. V řecké tragedii jest jen **druhá stránka** řecké plnosti: Glorifikace smrti jako protiváha skutečného života Řeka, který byl slávou života.“ Je tedy řecká tragédie silou kontrastnou, jež **zesiluje** život pozemský, co křesťanství kladouc jednostranně váhu na život posmrtný, ukazovalo jej jako nejvlastnější cíl lidského žití, pro které takto zeslabený, odmocněný život pozemský je jen pouhá příprava.

Není to náhoda, že řecké slovo tragédie značí kozlí píseň a že kozel byl obětován Dionýsovi bohu vína a životních šťáv, bohu, který je osobně obetkán hrůzoplými krvavými historiemi – a současně bujnými, humornými příhodami. A byl to bůh jara, bytost lidskými dušemi jaře hýbajícími, s rozčilujícím veselím i smutkem – kocovinou – což odpovídá věci, neboť tragično i komično má tutéž strukturu. **Obě jsou budovány na rozporu toho, co se děje, a toho, co by se dít mělo.**

Ideálně názornou formu tragikomického paradoxu lze spatřovati v **Králi Oidipovi**, v němž, jak praví Klára **Pražáková**, „**Sofokles**, objevitel dramatičnosti, dospěl její nejvyšší formy, **spojuje jedinečnou tragičnost látky s tragickou ironií**. Tragičnost látky je v tom, že Oidipus zabije otce a pojme svou matku za manželku – právě proto, že se snažil vyhnouti této možnosti, kterou mu delfská věštírna naznačila – tragická ironie v tom, že chtě vypátrati králova vraha a později chtěje se očistiti sám, mimoděk zachycuje všechny nitky vedoucí k odhalení obou hrozných činů, otcovraždy a krvesmilství.“

Máme důvody domnívat se, že tragično, jak mu ještě dnes rozumíme, je v podstatě **tragično křesťanské**, s vážností, hrůzami, strachy biblickými, s Kristem jako dramaticky obětovaným hrdinou: Dojetí, soucit, pláč, nářek bez úlevy, bez oddychu, ba bez katharse, očisty, která je položena mimo všecko světské, smyslové pojetí, mimo lidské žití – v nebi u Otce nebeského, ve slíbeném spasení.

Nikoliv antika, nýbrž **křesťanství vystupňovalo pojem tragična až k absurdnímu, čiře pomyslnému zámezí.**

Křesťanství porušilo rovnováhu antithese svěskosti a duchovnosti, v našem smyslu **tragédie a komična** – jak se tomuto mocnému, autoritativnímu, proti samé přirozenosti člověka namířenému křesťanskému snažení nevalně dařilo – o tom jsme bohatě poučení.

Prvotní křesťanství jsou v stálém boji s mravy a zvyky římskými a pohanskými, s divadly „skleslými na špektákly k neuvěření nemravné“ (Fr. V. Jeřábek), hledalo náhradu v representacích bohoslužebných, gregoriánských zpěvech, „hostinách lásky“, efektních obřadech mešních a všeliké divadelní podívané, jako jsou boží hroby, upalování Jidáše, odletění zvonů, řehtačky a klapačky, pašijní hry s dramaticky rozdělenými rolemi a sbory, jesličkami, loutkami, chodění maskovaných tří králů – pravda, dost všelikých rozmilostí, úsměvností i humoru. Tento vývoj pokračuje v mysteriích, tak třeba milánských, kde v procesí kráčel muž oděný jako Kristus, nesoucí kříž, Maria, Magdalena, Pilát, Herodes a – žongler, šašek přednášející rýmovačky o Kristově utrpení a vybírající za to peníze.

S národními zvyky a jazyky, vluzoval se do mysterií živel světský, ba satirický a – jak jinak? – opoziční proti církvi. Zeživotnění církevních divadelních představení vyžadovalo protiváhy, především čertů a to hned čtvermo (diables á quatre), z čehož Jeřábek etymologicky odvozuje našeho čtveráka a Kašpara, Kašperle. Komické scény ve středověkých náboženských mysteriích vznikaly parodováním zvyků řemeslnických, kupeckých, prodavačů mas, od něhož tři Marie kupují (český Mastickář ze 14. století), objevuje se věčný žid, zvířata, napodobování Petrova kokrhajícího kohouta při pašijích, vola, osla při jeslích; v časném středověku byl kostel dokonce místem prostonárodního veselí a tanců – původ to „tance smrti“ symbolisujícího marnost světa. Komické scény v mysteriích nabývaly povahy samostatných představení, jakožto mezihry, interludes, zárodky to našich veseloher a frašek.

Po zákazech stěhují se veselé podniky z kostela na hřbitov nebo před kostel na náves. Čím blíže k reformaci – tím víc roste ironických a satirických skladeb.

Ve francouzské frašce z 15. století prodává mnich, muž přestrojený za mnicha, křídlo serafína, hřebínek kohouta, který při Petrově zradě kokrhal a prkna z Noemovy archy...

Tragično je oříšek estetiků i literárních dějepisců.

Význačnou vlastností tragična je jeho aktuálnost, časovost a tím měnivost po stránce dikce, formy, pathosu, nikoliv však v podstatě, protože utrpení, zápas, prohra jsou věrní průvodci člověka.

Porozumět tragičnu toho kterého kulturního období jest rozumět dobovému světovému názoru poměru k smrti, posmrtnému životu.

Důsledně vzato, křesťanství by se nemělo znáti k tragédii v žádné formě. Opustit tento svět a přijít ve věčné blaženství není pro křesťana tragédie, nýbrž cosi vytouženého, veselého. Ale ovšem! Člověk lpí na věcech toho světa víc než se zdá! Život navzdory křesťanství nepřestal být cosi drahocenného. K smrti člověk nepřestal mít odpor.

Naprostou truchlohru nebo-li smutnohru lze pokládati za výjimečný zjev, který neměl dějinně dlouhého trvání. Těžko bychom dnes snesli ponurosti **Corneillovy**, **Racineovy** nebo dokonce **Kydovu** Španělskou tragédii, v níž je dvanáct vražd, věšení na scéně – mimochodem řečeno kus, který jest předchůdcem Shakespearova Hamleta. A příznačno, že „čistá“ truchlohra jako umělecko dramatický útvar, skončila svůj život v plačtivě lidových „rührstückách“ a že je zdostatek zastánců mínění – jako třeba Fichtův žák, filosof **Carriére** – kteří pokládají smírné drama za vyšší druh dramatické tvorby.

Komično za tisíciletí nepodléhalo tolika tvarovým a strukturálním změnám, jevíc se nám od nejstarších dob jakoby normováno. Snad proto, že jsouc těsně spojeno s **reálným životem**, především pudovým, nezacházelo s látkami vysokými a vznešenými, s bohy, heroji, morálními hrdiny a jejich dramatickými konflikty, podle dobových konvencí a ideálů, měnlivých podle kulturních epoch.

Komično, abychom mluvili slovy **H. Roland-Holstové**, charakterisující Moliéra, „zavádí posluchačstvo v **silný, přirozený** svět, svět velkého smíchu **přirozených** lidí a dětí, homerských bohů a hrdinů, žravých démonů plodnosti a pozdějších jejich metamorfos, smíchu satirů, Pana a Dionysia, Gargantua a shakespearského Falstaffa, smíchu měšťanů a sedláků, jenž rozvířoval náměstí středověkých měst, smíchu všech dob, kdy život je pln jarých sil a bohatých šťáv a kdy mizí společenské rozdíly mezi velkými a malými.“

Jiří **Frejka** vydal knihu „Smích a divadelní maska“, v níž prospěšně, stranou všeho akademického třídění zkoumá z typologického hlediska úhrnný pojem směšnosti v souvislosti s novodobým způsobem kompoziční zkratky a dnešní technologii umění. Smích, praví Frejka, je svého druhu poznání, rozlišení a hodnocení – člověk sám před sebou na chvíli mizí, proměňuje se v neosobní a přece vášnivou bytost, která rozeznává zdravotu od jalovosti, jadrnost v neživotnosti. Smích je zahořklou radostí z jasných barev, vyžaduje pevného postoje

uvnitř, v sobě, i ve společnosti, protože je téměř vždycky něčím víc, než rozhybáním bránice: Je pří, soudem, rozsudkem, poznáním, obrazivým útokem, je divadlem střetnutí, překonáním. Jsme všichni natolik herecky nadáni, že se umíme rozdělit a vzít na sebe roli, kterou hrajeme. Pud divadelnosti přesahuje daleko hranice divadel, filmů, ochotnických a profesionálních představení. Šprýmař organizuje nově, jakoby hrou svět podle svého plánu, hněte jej v nový obraz. Humor je tvorba nejvzácnější, protože moralisuje bez pathosu.

Objasněme si tedy vzájemný poměr tragična a komična charakteristickými pojmovými dvojicemi, mezi nimiž, jako mezi dvěma krajními póly, se pohybuje kyvadlo lidského života: Utrpení, bolest, neohledně krutá skutečnost lidského žití – imaginárnost, nadskutečnost, volná hra pojmů. Subjektivní heroismus, zápas o bytí nebytí – objektivní nadhled na lidskou pomíjivost, marnost, nicotnost. Vážnost, mravní pathos – zlehčení, skepse, pomíjivost, poměrnost. Vázanost, lidské vězeňství, břemeno osudu – volnost, svoboda, rozlet. Morální závaznost – kantovská bezzájmovost. Causa vera – causa ficta. Tuhost, nepoddajnost – pružnost, přizpůsobivost. Přímočarost – spájení různých významností oklikou. Jednoznačnost – mnohoznačnost. Dyskolie – eukolie. Monotypičnost – pohyblivá, barvitá polytypičnost.

Mám na stole čerstvou knížku Jana **Kopeckého** Divákovy zápisky, v níž se praví, že „stavět tragedii vysoko nad komedii, dojetí nad smích je romantická tradice. V době romantismu oddělilo se vážné umění od nevážného. Náš lid, zábavou nakonec po svém odpovídá na přehnaný kult geniálnosti, výjimečnosti a nadměrnou vážnost 'velkého umění'. Naše umění není zábavné a naše zábava nemá s uměním co dělat! Ve vysokém umění je vysoký kus snobství – a ještě větší je v opovržlivém mínění o zábavě. Vysoké umění nedostatkem veselí posunuje se blíže a blíže k čáře – za níž je nuda a neživost. Veselí a pravá plodná zábava nemá „rozptylovat“, nýbrž soustřeďovat. Zábavnost nesmí a nemá být lehká – naopak těžká – to jest musí být plná smyslem a člověkem.“

Věc je ovšem složitější, než říká Kopecký. Především proto byla stavěna tragédie nad komedii, že si brala své látky z posvátných, náboženských mythů, ze světa bohů, polobohů, reků, bohatýrů, králů a knížat. Živel profanně společenský, občanský, kupecký, řemeslnický nebo dokonce proletářský vstupuje do dramatu teprve v naší době. Šla tedy tragédie na věc „shora“, co komedie „zdola“, z lidového veselí, bujnosti, nevázanosti, z vrstev společensky méněcenných. Romantismus jako vypětí individuální, jako kult vlastního já s iracionálním mysticismem ve své povaze antisociálním, projevil se u nás **Máchou** a jinak v obrozeném úsilí vědeckém, filologicky historickém a didakticky pedagogickém – a tato větev romantismu, jak upozorňuje Fr. Krátký, objevuje se u nás právě jako v Německu, u Poláků,

Srbů a Rusů lidovou tradicí, poesíí, pověstí a pohádkou, čímž **nepřímo** má zásluhu o komično.

Nepatří nám však, abychom tu polemisovali s literárními historiky a psychology. Kdo by se však chtěl poučit o zvratech vypjatého romantismu, svou povahou melancholického a pesimistického, nadlidského, satanského – v **nechtěné komično**, vezmi k ruce obsažný svazek V. **Černého** Essai sur le titanisme v západní romantické literatuře 1815 až 1850.

Nelze však s Kopeckým dost protestovat proti nudnosti, nezáživnosti a neživotnosti našich románů, při čemž budiž nám dovoleno vyslovit své přesvědčení o lidové zábavě, že **kýč byl, jest a zůstane i nadále nevykořenitelným býlím**, že je přese všechn pokrok vzdělání, vkusu, navzdory všem snahám o tzv. socialisaci umění, **neodstranitelnou, řekněme přímo biologickou potřebou prostých duší**.

Všichni jsme prošli kýči, jistě také Kopecký, Krátký a já – a jakými hroznými!

Také duševní ontogenese opakuje fylogenesi!

To je beze sporu lidový vrub, co však spatřujeme na líci? Hluboce zakořeněnou, přímo biblickou úctu k tištěnému slovu, ke knize, a spisovateli jako učiteli, poučovateli a povznášeči národa do vyšších, ideálních, nanejvýš ušlechtilých sfér – což má svou obdobu v kostelní vážnosti našich společenských styků, ve významnosti a důležitosti, s jakou se náš pilný národ chápe každé práce. A to je také v přímém vztahu s ubožáckým stavem naší tzv. humoristické literatury a marnými pokusy o satirický list, z nichž Bassovy Šibeničky po převratu byl nejvážnější experiment.

Zdá se, že komično se svými větvemi, humorem, ironií, parodií, satirou, není u nás chápáno jako kontrastné zdůraznění vážných, ba těch nejvážnějších věcí lidského života, nýbrž jako jejich znevážení, zlehčení a posměch.

U nás, věru, je všecko posvátné a chrámové!

To lze pochopit. Národ, jehož lid byl tak těžce dějinami zkoušen, který tolikrát přišel o všecko, který měl tolikrát svým životem, národním a náboženským přesvědčením na kahánku – ten si bude všeho, co v těžkých ba chudáckých poměrech nabyt, **nadmíru** vážit: Mentální typ člověka těžce o žití zápasícího, duševní habitus prvního stupně jakž takž slušného živobytí a hmotného zajištění.

Tam, kde vševládně panuje heslo primum vivere, je náboženství posilou, útěchou, škola pak místem poučování a tím lepšího hmotného zajištění.

Kdo by tohle nevěděl, nepochopil by, že může u nás být tolik spisovatelů a spisovatelek a tolik vděčných čtenářů, kteří jsou velmi upoutáni líčením jak patricijská rodina přichází o všechn **majetek**, selská rodina o grunt, mlynář o mlýn a uspokojeni když nějaká

Popelka, Benjamínek, z té rodiny, zachrání situaci – rozuměj ten majetek. Máme také v románech nadmíru neohledných upírů kraje – rozuměj zas jen majetkově.

Skoro lze míti za to, že je na světě málo národů, které by byly od svých osvícených mužů tak horlivě k víře a mravnosti nabádány a tak vytrvale poučovány, jako náš národ!

Kostel – škola! Pyšné a nejsolidnější dvě stavby v každé české vesnici.

Jsme národ zamilovaný do škol! Školští fanatikové!

Co jinde získávají rozmanitými a bohatými životními zkušenostmi, obratnostmi v zacházení se světem a lidmi, zámožnými cestami, všeho druhu podnikavostí – my se naučíme nazpaměť ze školních učebnic. A co je sebevzdělávání? Zase knížky! Té pýchy knihovníků v českých městech, kolik se půjčilo ten a ten měsíc knih! Závody v statistice mezi městy! Hůř je tomu už ve výčtu, co se půjčovalo. A nejhůř asi v nezjistitelné skutečnosti, co z těch všech knih zůstalo v čtenářských hlavách. Jsou vášniví čtenáři, kteří pročetli hory knih, proseli je řídkým sítem své pozornosti a zůstali nezměněni životem, názory.

Z téhož hlediska můžeme posuzovat své geopolitické položení, svou zapečetěnost do středu těsta Evropy, svou usedlost jako národ rolníků, dělníků, úředníků, učitelů postavených svými životy na venkovské místo, s pohyblivostí v okruhu několik desítek kilometrů a stejně tak lze soudit o znalosti prostředí lidí, životních zkušenostech spisovatelů. Málo na tom záleží, že český spisovatel zná jen svou vesnici a maloměsto. Rozhodující je, jak a co z toho lidského materiálu, zajisté že vděčného a dramatického, dovede udělat – jako u čtenáře je lhostejno, kolik toho přečte a nejdůležitější to, co a jak si z knihy umí vzít.

Snad nechybíme, pokládáme-li vážnost stupňovanou až do přísnosti, význačný to rys české prózy, za tradiční odkaz písmácko náboženský, didaktický a morálně buditelský.

A skoro se zdá, jako by tu bylo pravidlo: I tehdy, jsi-li vtipný člověk se smyslem pro humorné situace života, pro ironii, uplatňuj ji jen v nejbližším svém okruhu a ve své stolové společnosti – prózu však piš vážnou, protože by sis jednak zadal jako kněz, učitel, úředník, jednak bys na sebe sama, o svém názoru na svět, na lidi, poměry, zřízení řekl příliš mnoho, protože **humor a ironie jsou nejupřímnější vyjadřovací prostředky**. Konečně je literatura také k tomu, aby byla spisovateli hereckou maskou – aby se zdál lidem i sobě jiný, než skutečně jest.

Ale ovšem! Kázání a poučování táhnou se jako rovnoběžné kolejnice celými dějinami české literatury: Cyril a Metod, žaltáře, evangelia, apoštolské listy, Hospodine pomiluj ny, Svatý Václave, Písma svatá, legendy, pasionály, letopisy, Alexandreida, poučování syna otcem od Smila Flašky z Pardubic. **Tomáš ze Štítného**, staročeský vladyka na chudé tvrzi píše Řeči besední, v nichž na otázky svých dětí učitelsky vykládá o Bohu, andělích, o stvoření

člověka, jeho hříchu a žalostném pádu – což je doba, kdy **Boccaccio**, žijící v přepychové Neapoli a Florencii, vydává 1353 svůj Dekameron, povídky neslýchané světské upřímnosti – začínající a končící však oslavou křesťanského Boha! Následuje smutná kapitola dějin naší literatury středního věku, vyznačená písní Kdož jste boží bojovníci, působením Jana **Husa** a náboženského hloubatele Petra **Chelčického** – což je přibližně doba, kdy ve Francii žije a básní Francois **Villon**, který „bratřil se s ničemy, dobrodruhy, tuláky, nevěstkami a vydržovateli nevěstek“, rváč a lupič, souzený útrpným právem, odsouzený na šibenici, při tom básník lyrik, virtuos vtipu, rozmaru, humoru, vyslovovatel nahých pravd, jak nikdo před ním, člověk něžného srdce, smutku, hrůzy, zkrušení, dětinské víry a propastné melancholie z života jako tragikomického tance života a smrti. A je tu **Rabelais**, „fraškář, šašek, opilec a nestyda“, který vydává své dílo Pantagruel (1532) a Gargantua (1535), pokládáný dnes za pravého představitele galské rasy, který na století razil cestu francouzskému pojmání života, jak se jeví u Montaigna, La Fontaina, Racina, Moliéra, Diderota, také Balzaca, Flauberta a Maupassanta – opojenec renesance s heslem plně vyžít život, jaký člověku údělem a posměchem, stíhat všecko, co život utlačuje – především scholastická učení a kněžourství. Var života, radost smyslů, nehorázný humor a řezaná ironie! A jako Boccaccio, také Rabelais má svůj osobní tragikomický paradox – po tuláckém bouřliváctví plném zápasení oddává se ve stáří pokojnému životu, čtení evangelií, Platona a Plutarcha. U nás v Čechách zatím bědy na bědy! Od 1620 skoro po 200 let dějepisci našeho písemnictví kvílejí nad náboženským a didaktickým suchoparem, nad obecnou mdlobou českého slova a všeobecnou národní apatií. V těch časech píše v Paříži svá šutečná (abychom mluvili s Jungmannem) díla Paul **Scarron**, své burleskní drsnosti, šaškiady, pitvornosti, svá karikaturní divadla, stvořiv způsob komického nazírání na věci života, který se stal velmi módním. A to je čas, kdy se šíří po světě sláva **Cervantesova Dona Quijota**, vydaného v prvním díle patnáct let před bělohorskou bitvou (1605), dílo ducha mnohoznačného, který jak se praví, je „stejně obratný ve fantasticko-romantickém líčení, vážném didaktickém sermonu, v rozpředění anekdoty – muž znalý světa, jeho klamů a lidského srdce, duch ironický, schopný výstředního pathosu stejně jako bolestného humoru, všecko se štědrostí sardanapalskou.“ V těch létech pro nás píše vypuzený J. A. **Komenský** za hranicemi svá vroucná náboženská a učitelská poselství plná hořkosti a nářků: Retuňk duchovní proti Antikristovi, O sirobě, Truchlivý, Hlubina bezpečnosti, Didaktika...

Přišli jsme o kulturu renesance, vyrovnávací protiváhu chmurné středověké náboženskosti a křesťanské dogmatické rétoričnosti, o živelný rozmach oproštěného a bujně rozmáchlého, **svobodného lidství, o školu etického naturalismu s volným rozvojem**

přirozených vloh, sil, pudů. Nenabyli jsme **přímého, neprostředkovaného poměru ke skutečnosti.** Přišli jsme, povahově o jisté **světské životní prvky, o bezprostřední naturální odvahu** – tu nenáboženskou nebo protináboženskou, necírkevní, nestádnou, neknižní, neškolskou, neškoláckou.

Ať máme jakékoliv námitky proti naturalismu renesance, ať máme nejvážnější výhrady proti francouzskému naturalismu druhé poloviny 19. století, jak jej zavedl na scesti Zola, rozšířiv realistickou metodu Balzacovu, Flaubertovu a Goncourtů, jednu neocenitelnou zásluhu má, společně s realismem: **Svlečení a objevení člověka.**

V tomto smyslu je třeba i rozumět životnímu úsilí, **realismu** T. G. Masaryka a jeho bojům na naší půdě, v uměleckých věcech O. **Hostinského.**

Ale vraťme se do 18. století, do doby naší úplné národní a literární agonie. Z Francie šíří se sláva zakladatele realisticko-satirického románu **Le Sagea** s románem Gil Blas a ironickým dramatem Turcaret. Je tu skupina vtipných humoristů, parodistů a ironiků zvaná **Burlesques**, píše tu nejvzdělanější ironický myslitel a tragikomik jaké zplodil svět, matematik, světák, asketa, vysměvač Blaise **Pascal**, je tu Molière, kočující herec, rozmařilec i náboženský horlitel, milovník zdravé, jadrné přirozenosti, tragik, melancholik, komediant a nešťastný manžel, satirický útočník na svou dobu a mravy – rozháranec, který líčí svůj pesimismus s hořkým humorem. V Anglii vychází **Butlerův** Hudibras – ve Francii působí žíravý **Voltaire**, v Anglii **Swift**, autor ironického Gullivera, je tu Daniel **Defoe**, zběhlý duchovní a světooběžník, který „třináctkrát zbohatl a třináctkrát zchudl“, satirik, zakladatel novodobého anglického románu a autor Robinsona Crusoe a novel s „nedůstojnými látkami života nevěstek, zlodějů a jiných vyvrhelů lidské společnosti“, působí slavný a učený Lawrence **Sterne**, v cituplnosti předchůdce Goethova Werthera, farář, který míval plný kostel pro svá humoristická kázání – píše v tomto století lehkomyšlník a tramp, který prošel celou Evropou, Oliver **Goldsmith**, veseloherník a autor věčně svěžího Vikáře z Wakefieldu – abychom nezapomněli na Henry **Fieldinga**, v jehož Andrewsovi po prvé ožívuje anglická světská literatura přírodou, svěžestí, zdravím a bezprostředním veselím.

Naše národní probuzení počíná se minulým stoletím a to ve shodě s dějinnou tradicí, mravoučným povzbuzováním, napomínáním, poučováním a věděním – vědou, jazykozpytem a dějinami: **Dobrovský, Jungmann, Šafařík, Palacký.** V roce 1806 máme první literární časopis **Nejedlého** Hlasatel, čtvrtletník, skromnou fialinku jako ohlašovatele jara našeho krásného písemnictví: Příroda, Bůh, vlast! Bylo třeba „probuditi mnohého Čecha z tvrdého spaní“, vzdělávati jazyk a nedopustiti, aby „udatný a strašlivý lev český umdléval a snad na věky usnul.“ Jako hvězda se v těchto počátcích třpytí plachý humorista Fr. Jaromír **Rubeš**

s knížečkou svých Deklamovánek (1837) a časopisem Paleček, „milovníkem žertů a pravdy“ (1841-1847) – kterážto datum v půlce minulého století si zapamatujme, protože je to na Rusku doba velkých tragikomiků, **Gogola** s Revisorem, **Gončarova** s Oblomovem, **Turgeněvské** jemné ironie a žíravým **Saltykova Ščedrina**, v Anglii **Dickense**, **Thackeraye**, z německých autorů Gottfrieda **Kellera** a Heinricha **Heine**, který vyobcován z Německa umírá v Paříži 1856. A doplňme, že od 1841 vychází anglický satirický časopis **Punch**, jehož byl Thackeray po dlouhá léta spolupracovníkem a kterýžto list stal se vzorem časopisům na pevnině, především ve Francii – co německé **Fliegende Blätter** od roku 1844 jsou, až do dnešních dob, typickým obrazem úzkoprsého německého maloměšťáctví, krotkého, opatrnického humoru. A je pro Německo a střední Evropu příznačno, že program satirického **Punce**, vycházejícího v Anglii, zemi svobodného projevu, převzal teprve **Simplicissimus** založený za 52 let později, roku 1896 v Mnichově, s útočným programem proti Hohenzollernům, vojáctví, byrokracii, církevnictví a německému provinciálnímu šosáctví. Jako **Punch** měl i on slavná jména ilustrátorů a ze spisovatelů **Wedekinda**, **Bierbauma**, **Hesseho**, **Thomase Manna**. U nás zaslouží si zmínky staré ročníky Vilímkových **Humoristických listů**, vycházejících od 1858, jež se udržely po všech pokusech a rozbězích o satirický list (Chocholouškův „Kocourkov“, Krameriovův „Kacafírek“, Havlíčkův „Šotek“, Moserovy „Brejle“ a jiné) až do našich časů, žel, se zarmucujícím úpadkem v posledních asi čtyřiceti létech. Až na Ferd. Střejčka a zakladatele Jos. R. Vilímka, kteří o nich pojednali spíše historicky registračně, nebyly Humoristické listy dosud nikým, ani výtvarnický, ani literárně zhodnoceny.

S počátkem české netendenční povídky a románu ve smyslu vyšším, uměleckém jsme na rozpacích, zda je to Jan Jindřich **Marek** (Jan z Hvězdy) se sbírkou novel Konvalinky (1824) a humoristickou básní „Sedlák na biliáru“, **Tyl** nebo snad **Chocholoušek**, **Sabina**, **Pfleger-Moravský**, **Němcová** nebo snad Karolina **Světlá** – kterou Neruda stavěl v plastičnosti nad G. Sandovou a v citové hloubce na roveň nikomu menšímu než L. S. Turgeněvu – což nám maně připomíná lichotivý Rodinův výrok o Slovácku jako antické Heladě.

Ale to už jsme zas u nového rozmachu **výchovné, poučující a vlastenecky tendenční historické prózy** Beneše Třebízského a jeho střízlivějších pokračovatelů **Jiráska** a **Wintra**, jimiž uzavřena dlouhá perioda **historicko-didaktická a buditelská**, mocně zasahující ještě v naše doby – lidem stále čtená a oblíbená. Co kladného, vlastenecky povzbudivého, poučného dali nám tito uctívaní spisovatelé! O tom bylo řečeno dost a dost zasloužené chvály! Ale zároveň třeba se ptát, kolik záporných stránek je v této stopadesátileté nepřetržité

hypertroficky rozrostlé historické četbě, začínající rytířmi, jaké to odvracení mysle od přítomnosti, třeba trudné, tísnivé, do dávné bojové, hrdinné a válečnické minulosti jako vzoru a příkladu, jaké to vzdechy, co neplodné snivosti, anachronického sebevědomí, jaké to literární školení čtenářstva, aby se upoutávalo především dějem, jaká to výchova k snadnému čtení, k nemyslivosti, pohodlné čtenářské pasivitě, jaké to injekce, jimiž se u lidu zmámenému slavnou českou historií bránilo reálnému chápání přítomnosti, naléhavých skutečností politicko-hospodářských a kulturních! A aby se udržovalo trpné čekání, romantický postoj, biedermaierovská estetika idylismu starých „zlatých“ časů a dekorativní, starožitnický, krinolinový iluzionismus jako vrchol půvabu a rozmilosti! Ty dobrý, mrtvý příteli Hanuši Jelínku, který jsi tolik úctyhodného vykonal pro básnické sblížení české a francouzské, který jsi nám tak skvěle přeložil starofrancouzské humorné fabliaux, odpusť mi ironickou poznámku, když ses v Paříži, na tržišti světové literatury, namáhal ještě 1925 o úspěch svého překladu Jiráskova Otce, nebo snad, nevím už, Psohlavců – prací svého tchána!

S hlediska čtenářské psychologie mohli bychom tu uvažovati o zvláštním zjevu historické specialisace a literární nasycenosti Jiráskem! Poznal jsem mnoho rodin našich intelektuálů, v nichž pietně v knihovně chovanými Jiráskovými úplnými spisy česká literatura se začíná, a také, želbohu, se končí.

Píšeme nyní rok 1945. Kdo by se domníval, že historicko-buditelská a patheticko-sentimentální a idylická perioda našeho písemnictví se vším nevěcným, falešným názorem na bodrost, dobráckost našeho venkova, našich podskaláků, vorařů, farářů, patří naivní minulosti, nechť se zahloubá do ruralistických románů, nechť navštíví několik ochotnických představení, nechť nevypíná knoflík svého radia, začne-li nějaké rozšafné selské nebo domovnické pásmo a nechť se nevyhýbá českému filmu.

My však, pokračující letmo v dějinách a evropské přehlídce, měli bychom se dlouze zastavit u výjimečné osobnosti Karla **Havlíčka**, autora Křtu svatého Vladimíra, Tyrolských elegií, Krále Lávry, redaktora Šotka, žáka Gogolova a Voltairova, jehož soukromý život, politický zápas, celé literární a novinářské dílo nad jiné dokládá naši thesi.

A neméně u Jana **Nerudy**, který takto vyjadřuje tragikomický paradox:

Humor jesti kvítko stobarevné,
vzejde v krušných dobách lidstva žití
tak, jak podle krásné báje zvešlo
z krve, ze slz Páně pestré kvítí.

Krásná doba, dokud humor nebyl!

Nestávalo touhy ani smutku,
neb kde smích se hledá, výsměch líhne,
musel žal dřív být a chyba vsutku.

A tak, co české básnictví zásluhou **Nerudy, Sv. Čecha. Sládka**, a zvláště Vrchlického a Julia Zeyera dosahuje vysokého stupně, lze pokládati za rozmezí české prózy rok 1894, neboť v tomto roce zakládána Arnoštem Procházkou a Jiřím Karáskem **Moderní revue**, a to je právě rok, v němž se česká próza – abychom mluvili slovy Petra **Dena** – prochází ještě s Pantátou Bezouškům po Praze – populárním dílem Karla **Raise**, spisovatele, který byl velkým ctitelem Třebízského, „kronikářem, pohádkářem, vlastencem a přítelem dítek“ (Voborník).

Ferdinand Strejček v jediné naší monografii českého humoru (Humorem k zdraví a síle národa, 1936), psané, jak už titul knihy praví, více z dojmavé vlastenecké lásky, než širších, hlubších a evropských měřítek, rozhorleně vyvrací někdejší tvrzení Nerudovo, podle něhož náš národ nemá pravou schopnost tvořit a vyjadřovat se humorně, protože prý jsme **národ nešťastný!**

Ale věc tkví podle našeho mínění ve staletém nedbání **humoru lidového**, který si u nás od nejstarších dob vedl po svém, nikým, nebo jen řídce povšimnut, který se nikdy na nic neohlížel, tryskaje samovolně z nahého člověčenství, jako protiváha bědám žití.

Národ ponechaný staletí samu sobě, bez dynastie, bez šlechty, bez vyššího úřednictva, měšťanstva, inteligence obracel humor a ironii na sebe sama. V Čelakovského mudrosloví je hojně šibeničního humoru a ironie.

Z populárně humorných osobností, lidových typů, jistě za všech dob hojných, zachovala nám však lidová tradice drobtý.

Někdejší královská důstojnost potřebovala komického živlu jako protiváhy. Až do počátku 18. století udržovala se hodnost dvorních šašků, bláznů (Hofnarren), ve Francii fou du roi, z nichž prosluli jako duchaplní vypravěči Bruisquet a Angeli, u Maxmiliána I. Kun zvon der Rosen, u štýrského vévody Otty Zbožného Wiegand, jehož ironie připomíná Eulenspiegla – ale jaké rozdíly v posuzování těchto panovnických protějšků, za něž byli vybírání také zakrslíci, idioti, jejich úrovně, jejich práva **mluviti pravdu do očí**, jejich ústroje, bláznovské čapky, oslích uší, rolniček a žezla na znamení, že **jsou svou funkcí rovni panovníkům!**

Česká lidová tradice zachovala nám památku jediného šaška **Bratra Palečka** – proto bratra, že se s každým bratřil. Je pro naše poměry typické, jak vážně byl Paleček posuzován,

soudě podle zachované sbírky anekdotických povídek, podle níž byl rodu i života rytířského, velmi šlechtěného, králi milý a vzácný a ke každému dobrý – „než před světem a milovnický byl za nemoudrého počten a pravdy nemohl mlčeti“. A zdá se neméně příznačné, že přízvisko „bratr“ mohlo zavinit nedorozumění, že Paleček byl ztotožňován s Janem Klenovským, vynikajícím členem Jednoty bratrské, jejímž byl zakladatelem a v jejíž radě zasedal, muž Blahoslavem velebený pro štedrost a zbožnost – omyl, který vyvrátil Jan Herben.

Z českých lidových komiků mladších zachovalo se jen jméno chrudimského Kacafírka ze 17. století, o němž píše Ant. Rybička a jehož popularitu snažil se obnovit Jan Nep. Štěpánek a konečně svým původem nejmladší Kopeckého Kašpárek.

Teprve **Sládek** a **Quis** uměle vytvořili jakýs národní, ale nikoliv znárodnělý **prototyp**, českého **Honzu**, ne však hloupého, pohádkového, podle německého Hanse, nýbrž jak praví **Ferd. Strejček** „tragikomickou postavu lidového bohatýra, houževnatého představitele české mravní síly a nepoddajnosti“.

Česká literatura psaná kněžskými, učiteli, učiteli učenci nebrala v počet lidový humor, vědoma jsou své vážnosti, důstojnosti a národně výchovné odpovědnosti. A tak pro náboženský a didaktický tok dějin našeho písemnictví nemnoho znamená několik zachovaných, ojedinělých žertovných skladeb, jako je **Mastičkář** ze 14. století, nad nímž náš literární dějepisec ještě z konce minulého století pohoršlivě zakýval hlavou, právě, že „tato skladba míchá vážný živel s krajní neslušností a hrubou komikou“. A je tu **Podkoní a žák**, **Satiry o řemeslnících**, **Rada zvířat** a jiná skládání.

Je-li myslitelná **ironická** literární skladba, jako převážná věc intelektu, **bez opření o lidovost, není možno si představit humoristické dílo nepodložené lidovým humorem**.

V lidovosti tkví mocná, podmanivá síla uměleckého, tragikomického díla **Rabelaisova, Cervantesova, Moliérova**, „v němž moderní pesimismus cítí tragické prvky v jeho díle, ale tak, jako by schopnost roztavit všechny lidské vlastnosti, příběhy a vášně v zábavném příběhu **nebyly** podstatnou součástí toho, co jest nejjistějším a nejvýraznějším rysem genia“ (H. Roland Holstová), a **Shakespearova**, o němž praví E. **Goadby**: „Jeho dramata a komedie nebyly psány v uzavřené jizbě učence, ale mezi lidem, možno říci v ulicích a tavernách, neboť tak jsou bohaty věrným vyličením současných poměrů, mluvy jednotlivých tříd lidu, lstivých nápadů, ukázek balad, popisu charakterů a humoru té doby“.

Lidovost, tot' sám neskrývaný, obnažený život, tot' ona živá voda pramenící „z holé, primární látky, nepromyšlené, reflexí nerozvážené, z daného lidského osudu, pokud je pudem, citem, touhou, chtěním, představou a z myšlenek jen, čím myšlení přímo odpovídá na obraty a přemety osudu“. (Václav Černý)

Humornost páchne vždycky tržištěm!

Je-li ironie živel skrývavý, je humor činitel svlékavý, naze člověčí, bezmezně lidsky upřímný a proto platí pro něho, že naturalia non sunt turpia. Protože pak jeho nejvlastnějším zdrojem je lidská bída, je každý humor více nebo méně **humorem šibeničním**, tragikomickým paradoxem, v němž šibenice je symbol lidského utrpení, smrti, humor jako snaha překonat tento neblahý osud, ba samu smrt.

Odmyslíme-li si tragické pozadí **Haškova** Švejka, světovou válku, za níž množství českých „zrádců“ bylo pověšeno na šibenici, kdy šlo o bytí národa a těžký rozpor našich českých lidí, sloužících a umírajících za cizí, jim lhostejné zájmy – co zbude? Snůška vtipných i nejapných historek, které by bylo možno přiřadit k idylickým a anekdotickým taškařicím mysliveckým, nebo mlynářským, jak je psal Karel **Tůma** (Z českých mlýnů) nebo hanáckým historkám Otakara **Bystřiny**.

Nespočívá ironie Karla **Horkého** na smutku fin de siècle a později na osobních politických hořkostech? Nemají **Kubínovy** lidové povídky z Podkrkonoší v pozadí krutou sociální bídu svých drobných hrdinů? Nejsou **Poláčkovy** ironické svazky podloženy hlubokou životní melancholií? Nemají **Welzovy** knihy za pozadí těžký životní zápas osamocенého polárníka?

Humor pro svou přímočarost, úhonnost má krátké časové trvání, od řádkového vtipu, krátké anekdoty k humorné situaci v knize.

Ironie však podle klasické definice jest, mluvíme-li o věcech vážných vědomě lehkovážně a o věcech malicherných opravdově. Nemíří tedy ironie nikdy přímo, nýbrž oklikou a třeba labyrintem. Společný cíl humoru a ironie jest nakonec dopomoci pravdě s vystupňovaným uspokojením čtenáře, který v ironikovi shledává nejprve odpůrce (méně v průhledném humoristovi), schází se s ním však ke konci v souhlasu.

V útočnost stupňovaná ironie stává se satirou, ve smyslu ideové a filosofické kritiky společenské, širšího obzoru, mající svůj osobitý ráz (**Erasmus Rotterdamský, Beaumarchais, Béranger, Heine, Wilde, Barbeye d'Aurévilly, Léon Bloy, Karel Havlíček**).

Stupňovaný humor přechází však v groteskno, přivádí situace ad absurdum, čímž vyvolává náš teoretický protest. „Smysl groteskna je v urážlivé smělosti a opovázlivosti. Se ztlumenou srdečností smějeme se tomu, co by nás mělo za jiných okolností rozhořčovat. Ale smích z groteskna nebolí, protože láska nepřipouští směšnost a také ji nezná. Vyhledáváme šprýmaře, protože hrají nás sami. Sžívám se s nimi, při čemž má divácká

isolace je mi k prospěchu. Jdu na představení na **jejich** scénu – při čemž není třeba ukazovati vlastní. Kde ostatně je? (André Suarés, Voici l'homme)

Ke groteskně třeba přiřadit specifické komično Proustovo. B. Crémieux vyzdvihuje v ponurostech Proustovy sebestitvy psychologický humor **svého druhu, zábavné rozmary podvědomí**, náhlé, neočekávané podobnosti mezi rozdílnými bytostmi, žertovná srovnání, v nichž si libuje kombinační Proustův dar: Humorismus psychologický a také poetický. Není to ani komické, ani humoristické, ani ironické: „**Šibalství, uličnictví** – jsou ta pravá slova charakterisující tuto stránku Proustova ducha!“

Z rozdílnosti časového trvání obou hlavních druhů komična, humoru a ironie plyne, že v označení „humoristický román“ tkví nedorozumění. Nelze si představit román, causerii na každé stránce nabitou humorem, směšnostmi, situacemi groteskními, burleskními, soběstačnými, ničím vážným kontrastně nepodloženými, násilně á bon a také á tout prix vynucenými, jak činí naši autoři – také nadaný a vzdělaný Jaroslav **Žák**.

Naopak ironický román může být třeba o mnoho svazcích, protože ironie není ani časově ani prostorově, ba ani látkově omezována, může se zabývat konkréty jako abstrakty, co humor je vázán na věci, osoby a jejich vztahy. Humor v románu přichází nevolán, v průběhu vážného děje, tedy sporadicky, nahodí se přirozeným způsobem, vyplývá sám ze situace, z povahy jednajících osoby, organicky – jako ve skutečném životě – tak jako vznikne náhlé spontánní veselí z výpovědi svědka v zasmušilém porotním líčení, kde obžalovanému hrozí oprátka.

Tak to odpovídá přirozenosti, skutečnému životu, v němž je také **humoru málo** a těžko snášíme jeho nepřetržitou bystřinu – zato je však v životě **tolik ironie, že si toho nejsme ani vědomi**.

Je proto oprávněné mluvit o spisovateli jako **ironickém typu**. Ne tedy humor pro svou výjimečnost, nýbrž ironie může být **principem stylotvorným**.

„Že by ironie mohla být stanoviskem primárním?“ ptá se Václav **Černý**. „Reakcí citovou? A přece je tomu tak. Ironie může býti jiným jménem láskou. Láskou, jež nestačí – jedna – na bolest tisíců. Láska, jež nemůže pomoci lidskému utrpení, nebo spíše lidské povaze. Ironie je bezmocností milostiplné vášně k člověku, jež se střetla s přírodním zákonem či, náboženskou kategorií vyjádřeno, s realitou dědičného prokletí. A právě skutečnost, kdy ironie není pojatou thesí, mimo předmět životní, kdy není zrcadlem, před kterým by autorův bič poháněl lidi a věci, nýbrž z účinku lásky, je ironie orgánem, kterým srdce vnímá svět a brání se mu – jsouc často něčím, co se od ironie zásadně nečeká: Teplem nenucenosti! Tak může být ironie stylotvorným principem. Snad je nezvyklý a podivný tento zdroj síly

slohotvorné, neboť jej moudré hlavičky nenaleznou mezi intelektuálními recepty. Ale ironie může být mocným zdrojem účinků ethických, právě pro příčinnou spojitost ironie a lásky – působí radost z člověka, dávajíc mu zajiskřit světlem dobroty.“

Fr. **Chudoba** ve své monografii takto charakterizuje Shakespearovu komičnost, vycházející z povah:“...byl mistr nepřekonatelný, tvůrce a básník odhalující směšnosti také u těch postav, jež miloval – ne proto, aby je mrskal bičem satiry... nýbrž, aby na nich ukazoval bohatství života, volnost svého ducha a moudrost i bláznovství... v králi Ldařovi jsou řeči Edgara přestrojeného za „ubohého Toma“ hojivou náplastí na utrpení jeho otce, násilně oslepeného... to je komičnost bezmála tragická... Mezi fraškou Veselých žen windsorských a dojmavým tlachem „ubohého Toma“ je dlouhá řada shakespearovských komičností – pestrá směs tisícere slasti a bolesti, obdobná směsi komedie a tragedie života, jak o ní hovoří Platonův Sokrates ve Filebovi.“

Oba druhy komična, humor z citu a ironie z intelektu, oba rostoucí z tragického životního substrátu, jak se jimi příkladně vyvíjel životní pesimismus Anglie a Ruska, jsou **distančními prostředky** k látce, znakem suverénnosti v ovládnutí, pohrávání se životní látkou.

Přehnaně vážné autorovo zaměření může svědčit, že látka ovládá autora, místo aby tomu bylo obráceně.

K lékaři přišel ztrápený muž a pravil:“Trpím léta nevyléčitelným smutkem, pomozte mi, prosím.“ – „Tento týden je snadná pomoc, je tu pařížský cirkus s clownem **Grockem**, světové pověsti, který rozesměje každého...“ – „Pane, já sám jsem Grock!“

Připomínáme tuto anekdotu, abychom připomněli, že věrnou průvodkyní humoru a ironie je sentimentalita – a je příznačné, že toto slovo jest od proslulého anglického humoristy Laurence **Sterna**. Sentimentalita je zvýšená citovost. Není proto neoprávněný názor, že humor a ironie ve vyšším literárním pojetí je **vlastní teprve století 18. a 19.** jakožto dobám **zjemnělejší citové kultury**, srovnáváme-li je s lidskou necitelností starověkou a také, prakticky, středověkou, především ve věcech sociálních. Soucit s utlačenými, ponižovanými a stejná citlivost k útlakům a strážnám vlastní osoby, jest stálý kontrapunkt tragikomična. V tom sluší se spatřovati **sociální ethos humoru a ironie**. **Thackeray** s ohledem k této vysoce morální stránce nazýval humoristy světskými kazateli a F. X. Šalda zdůrazňoval, že nejde o směšnost, nýbrž o soucit, něhu, soustrast s trpícími a nebožáky – podle Nerudových Písní kosmických: „Co na tom, že pak humorista do koutka jde a pláče?“ – podle **Shakespeara**: „Běda! Je tuze pravda, že jsem bloudil zbůhdarma a udělal ze sebe šaška, stavěl se na odiv

obecenstvu, zakrváčeje si svou duši a prodávaje lacino své nejdražší poklady... ponížen v očích lidí, oplakávám o samotě opovrženost svého osudu.“

Ironie, která bývá obvykle důsledkem přílišné sebeanalýzy – říká Otokar **Levý** (Romantická duše) – je velmi příbuzná melancholii, ba jest nezřídka pouhou její intelektuální formou. „Bývá údělem bytostí hluboce cítících, ale předpokládá zároveň velmi pronikavou inteligenci; bývá kletbou bytostí jemných nervů a silného mozku. V tom smyslu je ironie jednou z nejdůležitějších a nejbolestnějších složek moderní duše.“

Filosoficky komično, učitel lidské skromnosti, v protivě k jednostranně vášnivému megalomanií hrdinů tragična vede ke všem formám skepse a noetického relativismu.

Ke všemu, co je překonáno, stavíme se s humorem nebo ironií, tak ke svému dětství, k životům a názorům prarodičů, předků, k dějinným událostem, k bloudění vědeckému, církevním omylům, z nichž největší bylo tvrdošíjné lpění na zeměstředném názoru – dějiny lidského rodu jsou pravým pařeníštěm humoru a ironie.

Bude jím i naše doba pro budoucí generace.

Světová válka 1914 – 1918 zdá se nám dnes idylou i se svou politickou persekucí a žalářováním. S jakým rozpoložením se bude dívat náš člověk vězněný 1938-1945 na svůj domácí obraz „Havlíček loučí se se svou rodinou“? Jak bude posuzovat Krista pověšeného na kříži? Všecko překonané je komické, kdyby to byly milostné listy manželce, starý klobouk nebo vysloužilá lokomotiva.

Komichno pomíjí podstatu, zabývají se vztahy specifického druhu. Zdůrazňuje pomíjivost, přechodnost, nahodilost a poměrnou platnost relací jen pro ten, onen určitý případ, místo, čas, pro ten, onen jedinečný způsob. Je proto po výtce agnostickým subjektivismem a fenomenalismem.

Není tu místa, abychom se podrobně zabývali problematikou komična, pokud bylo, myslitelsky, předmětem zkoumání. Uvedeme však v následujících odstavcích něco z myšlenek filosofa u nás málo známého, Julia **Bahnsena**.

Tragično v umění je tragično světového dramatu. Podstata světa, jsouc rozdvojena, jsouc podstaty náhodné a nelogické, má spor za svůj nejvlastnější živel – věčný spor bez jakéhokoliv řádu. Tuto pravdu věčného sporu předvádí tragično přímo, ad oculos – komično činí totéž oklikou ve formě klamu. Humor je bolestná, trpká moudrost – cosi z podstaty veškerenstva, které jest bytostností nepodmíněnou, nezbadatelnou, sobě samé odporující – humoristickou. Je to bytí jevící se skutečným, to jest tragičným a zároveň bytí jako zdání, jevící se humorem: Oxymóron esenciálnosti a imaginárnosti, pochopitelnosti a záhadnosti, pravdy a klamu – v jednom. To není jen estetická, nýbrž přímo metafysická nutnost, že každé

Markétce musí být dán jako doplněk Mefisto, představitel onoho humoru, který je zcela prost právě toho, čím nic netušící naivita Markétčina je důvěřivě naplněna. Komično jako vrchol všeho duchovního snažení, odpoutává člověka od deptající trýzně chtění a povznáší v oblast svobodného sebeurčení, při čemž mysl, aniž ztratila cokoliv ze své intenzity cítění, nechává via abstrahendi za sebou vše, co nenáleží do soustavy tohoto výsostného duchovního rozpoložení. Naproti tomu potěšení z tragična je radost vulgární. (Srov. Karel. Svoboda: Z básnických druhů stavěl Platon na prvé místo epos, který mají nejraději zkušenější starci, kdežto komedii mají rádi starší hoši a tragedii vzdělané ženy, děti a všechn téměř lid.) Tragičkému potěšení, praví dále Bahnsen, je přístupna každá primitivní a šosácká dušička – humor však je privilegium honorum, jen pro vybrané a vyvolené a natolik schopné duchy, aby pojali tento nejjemnější destilát pocházející ze styku vůle a intelektu. Nic pro ženy! Jejich žaludek a lymfatické žlázy nejsou pro humor (Bahnsen míní tu spíše asi ironii) uzpůsobeny – ženy nestráví tento hořkosladký nápoj a ani jej nerozeznají – je to pro ně sražené kobyli mléko namísto čerstvého kravského. Drtí-li skutečnost občánkovu dušičku, zachraňuje se pohádkovým světem lidských výmyslů, mythologií, náboženskou vírou. Tak v sobě nadlehčuje osobní bolest, protože jinak, bez tohoto uvolnění, musil by padnout mrtev, nebo přijít o rozum. Toto uvolnění má člověk nadaný humorem ze svého vlastního podnětu. Ale to neznamena, že člověk se smyslem pro komično prchá před bolestí – často úmyslně stupňuje hořkou, protože dobře ví, že otupování bolesti humorem je jeho **vlastní** úsilí, vlastní, mentální kynoucí droždí – stejně jako je jeho osobním produktem pesimistické poznávání bídy světa – které pronikavějším pohledem intensivně i extensivně zmnožuje. Tak je i sarkasmus pekelný kamínek, který na vyleptaných místech vytváří příškvár, pod nímž rána bolí méně. Tragičké pathos a humor se těsně dotýkají. Tak každý nepřímý tragičké nářek už se dotýká humoru. Tvrdívá se, že v bibli není humoru, pročez zbožné duše jsou přesvědčeny, že každému svatému je humor na hony vzdálen. Ale už Jobův nářek, mířený nepřímo k Bohu, jako bytosti neznámé, nepochopitelné, je humorné povahy. Je třeba vědět, že Shift bral si Jobův nářek v den svých narozenin, rok co rok, do kostela – aby byl práv příbuzenskému svazku vážnosti a ironie, tragična a komična. Prutz má pravdu, jestliže ve svých přednáškách o Swiftovi a současnících pravil: Na jedné straně humorista jako je Goldsmith pevně věří v nezníčitelnou dobrotu lidské povahy – ale na druhé straně musí každý humorista svým svrchovaným Já mít dostatečnou sílu unésti současně nejvyšší dobrotivého Boha a současně zlého ďábla.

Bahnsen připomíná výrok psychologa Jessena, jeho trpké zkušenosti ze zkoumání lidí zdravých i choromyslných: „Zdá se, že rozum slouží přemnohým jenom k tomu, aby jednali nerozumně!“ Takový rozum, dodává Bahnsen, je už nepozorovatelně a nedobrovolně na půdě

humoru. Neboť, čím je jiným tohoto druhu humor, než hra s dialektickým trojzvukem negativity – akord v kočičí muzice tak zvané světové harmonie?

Ale ovšem, praví dále, víra v možnost vysvobození jest titanismus raného lidského mládí. Tento optimismus, který se přes bolesti života tak lehounce přenáší, se u efebů (v pubertě) zdvojuje v akci odvážně volní a naivní melancholickou intuici. Po překonání tohoto stadia zní parola: „Tento svět je zapotřebí radikálně změnit!“ Tak horlil mladý Schopenhauer, Hartmann a Philipp Mainländer – pokud nevystřízlivěli. Pak se přeměňuje bolest života cestou resignace v komično a jak člověk postupuje věkem, tím více jej přibývá. Tak byla, podle Schopenhauerova výstižného slova, pozdní díla Jeana Paula negativním pólem k pozitivnímu Goethovi – a k tomu možno dodat: Beethoven k Mozartovi.

Navazující na tato slova Schopenhauerovce Bahnsena, rádi bychom poukázali na dva úrodné záhony tragikomického paradoxu, jímž je **stoicismus** a **křesťanství**, aniž chceme směřovat resignovaný, trpný postoj obou těchto světových názorů s jinými, dynamičtějšími zdroji tragična a komična.

Naše doba radikálně korigovala přezíravý názor na sofisty stejně jako na paradoxy stoiků.

Stoická netklivost je nezranitelnost komična. Jsi-li pravý mudrc, není ti zlem ani bolest, ani chudoba a bída tohoto světa, ba ani smrt. Stavíš se k sobě samu a k světu s vědomím rozpornosti, odpovídaje na trýzeň opakem, to jest klidem, na bolest ne nářkem a slzami, nýbrž úsměvem. Vše je nám na tomto světě půjčeno. Duchovní svoboda stoického postoje povznáší se nad všechny věci tohoto světa.

Ne všem čtenářům této stati je známa truchlorozmarná legenda o zkoušce Epiktetově. Byl otrokem Epafrodita, milostníka císařského dvoru Neronova, který s ním krutě zacházel. Když pán jednou z rozmaru kroutil nohou pokorného sluhy, pravil on: „Budeš-li pokračovati, zlomíš mě nohu!“ Pán pokračoval a nohu zlomil. „Neřekl jsem ti,“ řekl Epiktet s mírnou laskavostí, „že mi nohu zlomíš?“

Stoicismus jako přezíravý, ironický, povýšený postoj ke vší honosné moci, bohatství a slávě Říma, vyvinul se v populární, praktickou životní filosofii širších vrstev. Stav se za césarských despotismů útočištěm opozičníků vládnoucích režimů, byl pronásledován až do Marca Aurelia – aby se pak rozplynul ve filosofickém a náboženském synkretismu, v němž mizí poslední zbytky antického myšlení.

Stoicismus přechází v křesťanství, v pokoru, odevzdání do vůle boží, v bratrství, odpouštění nepřátelům a v onu hrdou povznesenost myslí nad všechno světské, slávu, bohatství, utrpení.

Tak se stalo křesťanství pravou doménou tragikomického paradoxu, půdou nesčetných rozporů pramenících ze zásady: Narodil ses, žiješ tu na zemi – ale to není tvé pravé místo, nýbrž tam nahoře, po smrti, v blízkosti Boha všemocného – rozpor, který našel vyjádření v nesčetných groteskních situacích, v hrdinských zápasech mezi svody tohoto světa a žitím ve zbožné přípravě pro onen svět.

Křesťanství nemohlo dát tragikomičnu vděčnější látku jak svou nekompromisní, transcendentní a supranaturalistickou ideu, do zámezí prohlubující kontrast hmoty a ducha, dramatický zápas, rozpolcení člověka v dvě nesmiřitelné protivy, věčně spolu zápasící – jak to vidíme v tendenční formulaci legend o životě svatých, světic a mučedníků, v liturgice, apologetice, patristice, mystice i v celém problému christologickém zabývajícím se poměrem božské a lidské přirozenosti Kristovy, s jeho početím, v rozhodování synodních stejně jako v rozumové ekvilibristice scholastické, v dogmatice, theodiceji, theokracii, neomylnosti papežské – v teorii i praxi – až do těch nesčetných pamfletů, posměchů a farářských anekdot.

Položme jako protějšek, k pověsti o Epiktetově zkoušce, legendu o svatém **Arkadiolovi** podle životopisů svatých a světic božích jak je vypisuje Fr. Ekert v knize „Církev vítězná“. Svatý Arkadius nechtěje obětovat pohanským bohům, byl povalen, načež mu byly římskými žoldněři údy jeden po druhém odřezávány. On však s klidem pravil: „Bože, tobě ke cti a slávě volím rád umřít, posiluj mou křehkost, abych každým odříznutým údem mohl tobě dáti příjemnou oběť!“ I nastavoval ochotně a rád ruce a nohy. Když posléze ležel na zemi již jenom jako pouhý, krví zbrocený trup, volal: „Och, jak šťastni jste, údové mého těla, že jste se staly hodnými sloužití Bohu mému! Ještě jste mně nikdy v mém životě nebyly tak milé, pokud jste byly s mým tělem spojeny...“ A ještě potom dlouho napomínal diváky, až vypustil duši – což se stalo 12. ledna roku 312...

Don Quijot byl chudý rytíř, který se vypravil do světa, aby v něm uskutečnil nejvyšší křesťanské ideály, bratrství, lásku k bližnímu, spravedlnost pro všechny – jako ztělesněný symbol moci duchovní – co jeho zištný, selský sluha Sancho Panza je symbol moci hmotné, světské, materialistické a ne v poslední řadě střízlivého, zdravého a praktického rozumu. A hleďme, jak naříká Sancho Panza, je-li bit a s jakým vznešeným klidem, duchovní svrchovaností snáší Don Quijot nesčetné své výprasky a pokořování!

Cervantesův román je ideálně rovnovážné, reprezentační dílo křesťanského tragikomična. Komična? Zajisté! Ale podívejme se pro koho v prvé řadě! Především pro onoho studenta, kterého spatřil král v hradebním příkopu válet se smíchem. Poslali dvořana – co to má znamenat. Přinesl knihu – a ovšem, pak se válel smíchy král a celý jeho dvůr.

Světový úspěch Dona Quijota je založen na zálibě lidové masy v groteskních švandách a hlavně ve výprascích. Commedia dell'arte a také Moliere jich má vrchovatě. Ale to nic neznamená pro jedinečnou podstatu tohoto díla, jehož nejlepším kulturně-politickým vykladačem v naší době se stal **Unamuno**. Od doby co Don Quijote vyšel, bylo za všechna ta staletí nečetně těch, kteří se hlouběji zamýšleli nad tímto rozporným, nikoliv komicko-tragickým, nýbrž obráceně, **lidsky tragikomickým** románem.

Co vyznačuje novou, naši dobu není svoboda myšlení, nýbrž svoboda **projeviti** toto svobodné myšlení, upřímnost, která se bude zvát tak dlouho odvahou nebo smělostí, pokud bude nedbatí plášťkových společenských řádů, pokud bude provokovati všeliká přežitá důstojenství a pokrytecké mravy – tak dlouho, až odvaha a provokativnost pozbudou smyslu a stanou se pod jinými jmény čímsi, co se rozumí samo sebou.

Máme na mysli jméno Bernarda **Shawa**, toho socialistu fabianovce, politika, dramatika, filosofa „metabiologa“, pamfletistu, paradoxního tragikomika, který podle Chestertonova pojetí není ani humoristou, jako velkým vtipkařem, skoro tak velkým jako Voltaire – protože humor je příbuzný s agnosticizmem, který je zápornou stránkou mysticismu – čistý shawovský vtip je však příbuzný s puritanizmem: S dokonalým a bolestným poznáním konečné skutečnosti ve vesmíru. A vůbec: „Lépe je říkati moudrost bláznivě jako činí světci, než říkati bláznovství moudře jako bonzové.“ Jak by nezpůsobil Shaw pravou bouři odporu v Německu po prohrané válce 1918, kdy německá duše se proti drsným skutečnostem znovu zapouzdřila do sametu introvertního romantismu a vzníceného, expresionistického mysticismu – podle své dějinné tradice? To ovšem nepřekáželo, aby Irčan Shaw za nové války 1938-1945 nebyl propagačně použit k tupení Anglie, protože jednak ve středoevropském prostoru není známa duchovní svoboda, jednak názorně vidíme, k jakým koncům vede takové duchovní rozpoložení, které není s to citlivě odvažovat reálné možnosti života.

A je tu Luigi Pirandello, homo doctus, člen italské Akademie, ředitel divadelní společnosti, povídkář, romanopisec, mající v dramatických pracích nerozeznatelnou smíšeninu paradoxní tragikomičnosti, zaměřené na rozpory společenských konvencí a skutečného, nsvázaného žití stejně jako na dvojstránkovost skutečného života, obraznosti a snu, reality a zdání – se všemi trapnostmi lidské výrazovosti.

Friedrich **Nietzsche**! Jaký živelný průlom do akademicky rozumářských hradeb rovnočarého, neživotně abstraktního myšlení! Jaký objev dvou protikladných světů, apollinského a dionýského, v jejichž spojení, obdobně jako v slučování tragična a komična, jeví se epochální dílo řecké geniálnosti! Jaké to metafysické rozpory ducha a života!

A formálně jaké protiklady noblesní jemnosti a úhozně drsnosti! Jaká důvtipnost, jaká ironie a hutný aforistický výraz! Jaká uměleckost v oscilaci mezi vážností a komičností, jaký důraz na iracionalismus jako tvůrčí princip duchovního života, jaké protimluvy, jaké zápasy na půdě osobního pesimismu, tragikomického paradoxu živoření – osobně tělesného i duševního.

V našich výrazově ostýchavých poměrech, v nichž – a to lze tvrdit s naprostou jistotou – nikdy neupadneme do paradoxomanie – ač by bylo s užitkem pamatovat si Rousseauův výrok, že paradoxa jsou pravdy, které se stanou samozřejmými za sto let – jsme dlužníky Viktora **Dyka**, jehož satiričnost, jehož slovní a situační humor, vtipnost, paradoxy rýmové a schopnost karikatury byly v našem prostředí sety doslova na holou skálu. Z nové doby připomeňme Ladislava **Klímu**, který po této stránce není záživně zpracován a o němž František **Krátký** (Sebevražda a smích Ladislava Klímy, Akord XI, 6) praví, že byl méně Hanibalem než Grabbem, méně Wertherem a víc Goethem – ale jak rychle překonal Goethe prometheovský titanismus! Klíma se Boha bojí a své strachy zakrývá siláctvím, žije paradoxem houževnaté lidové životnosti s léčivou mocí hrubého humoru a sebevražedného pudu: Zároveň odejít i pobýti! Smích, praví, je síla, je světlo, je slunce, je vznešenost, je volnost, je božskost. Tu ludibrionista Klíma – dodává Krátký – na okamžik stane tvář v tvář Hospodinu.

Z nejmladších našich autorů budiž upozorněno na knihu Václava **Navrátila** „O smutku a lásce“.

Je třeba připomenouti, co praví **Tetauer** o komedii, jak byla, postupem věků zušlechtěna a povýšena, že dokonce moderní komedie je **velmi náročný divadelní druh, div že ne nejnáročnější typ dramatu.**

Neplatí totéž **pro povídku a román?**

Jaké to perspektivy!

O plastičnosti

Plastičnost jest **věčnost, zrakovost.**

Nemohli jsme v naší historii jinak, než se těšit slovy. Slovy! Pojem vzdělanosti dosud se kryje s pojmem slova. Farář a učitel jsou na české a slovenské dědině v první řadě slovními funkcionáři.

Civilizační a kulturní stupeň lze měřit poměrem řeči a činů. Řečný, orientální východ – málomluvný anglosaský západ. Jih je středozezemská mnohomluvnost – severní skandinávská zamlklost. Jsme ve dvojitém rozmezí. I v tom jsme ve středu kříže světových stran.

Dbáti o **zvuk**, hledět si mluvení, halasení, hlučení, gestikulace pokládá se za stav vývojově nižší. Slovo je cosi do sebe zavnutého, sebedůvěru posilujícího. Slovo anticipuje vývoj. Je možno mluvit o slovním zdobení se, po způsobu ženském a dětském, o exhibičním řečném pudu, o slovním tanci, ornamentice.

Zrak je prostorový omezenec a louda. Aktivní zrak je nepříjemný smysl. Chce vidět fakta, činy. Zrak není mluvkka, nýbrž budovatel.

Náš člověk je nevymluvený člověk. Celé generace čekaly, aby se vymluvily. Poslouchat sebe sama je radost. Já sám, hovoře tu k vám, poslouchám se s velkou libostí. A mám dojem, že jsem přispěl k „řešení ožehavých otázek“.

Úctyhodná **naše auditivní tradice** brzdí vývoj románu, dramatu a filmu. Obzvláště drama a film nelze zaplavovat povodní slov. Nadměrná verbální tvořivost odporuje **věcné, obrazově názorné představitosti**, bez níž nelze mluvit o **plastičnosti**, pokud bychom tím rozuměli **výtvarnou povahu románového díla**, které je u nás spíše v ploše, než v reliefu, nebo dokonce ve třech rozměrech.

Román je výtvarné dílo řadící se k dramatu a filmu, které jsou sochařstvím svého druhu.

Hudba, písně, básně vznikají z **podstaty zvukové**. Je třeba je **slyšet**.

V hudbě, umění absolutně nevěcném, máme světovou pověst. Hned po hudbě následuje svou vysokou úrovní naše **básnictví**.

Povídky a romány však, jsouce **podstaty výtvarné**, musí se **vidět!** Slovo jako zvukový symbol nemající ani ruce, ani nohy, jak říká Plautus, není tu účelem, nýbrž **prostředkem**, mostem k transpozici v **optickou názornost, pohybovou obrazovost a sošnost**.

Závěrem

Články v této knize, aspoň mnohé, budou se končit radami, varováním a poučováním. Těmto starým, literárním českým mravům nechceme se vyhnout.

Nuže, hled' si, čtenáři, rozporníků, dej se jimi znepokojovat, rozechvívat, přivádět z míry, mást! Opovrhuj pohodlím, lenošnou čtenářskou jistotou, v níž se nemusí myslit, nevynalézavým obsahem, kde ti je všechno předem známo, nevtipnou, k dřímotě svádějící formou, určitostmi, přímočarostmi a obvyklostmi, suchotou a vyloužeností. Nezapomínej se romány s postavami, jež jsou mátohami bez masa a krve, pamatuj, že naše písemnictví je **oblečené a učesané** písemnictví, že našim autorům schází odvaha upřímnosti, bezobalnosti, nahoty, aby řekli: **“Hle také já jsem – a tací jste vy všichni!”**

Připomeň si, že korektní slušnost, spisovná ušlechtilost na jedničku, umírněnost až do šedivosti a nudnosti stejně jako ohleduplnost na všechny strany, bývají znakem literární méněcennosti.

„Tisíckrát se utíká spisovatel k tomu, že se tváří, jako by říkal žertem, co pociťuje velmi vážně, nebo pustí na scénu nějakého blázna, aby řekl, nebo vykonal, co by velmi rád řekl a vykonal on sám, z celé duše, **kdyby žalostný pud lidské stádnosti nenutil dav udusiti toho, kdo vyjde ze stáda.**“ (Unamuno, Španělské essaye.)

Jsi-li s námi hluboce nespokojen, uvědom si, že našim povídkám a románům není více než nějakých devadesát let, což jsou dvě generace, které se nestačily vyžít a rozžít, natož, aby se mohly ve vyšším smyslu umělecky, literárně vyjádřit. Pokud jim stačil čas v jejich občanském povolání, a ve starostech o holé udržení života, mohly se jen tak trochu vypovídát.

Jsi-li milovník módních proudů, věz, že k nám přicházejí nové myšlenkové a stylové výboje s velkým a komickým zpožděním a s tím rozdílem, že francouzští symbolisti, dekadenti, unanimisti, naturisti, surrealisti nebo dadaisti, a jak se všichni jmenují, oblékají nový šat rovnou na nahé tělo, my však přes učitelský nebo profesorský šosák, přes kněžský talár, poštovní uniformu nebo klotové magistrátně úřednické klopny.

Romány a povídky nejsou prostředky k zahrnutí dlouhé chvíle, k ukrácení dlouhých zimních večerů, ani k přivolání vydatného spánku, nýbrž pro rozbušení srdce a rozpálení hlavy, pro bezděčné slzy i smích, pro znepokojení mysli, pro vzrušující vlastní myšlení, pro převrácení nitra, pro nové zření sebe, lidí a světa. Varuj se spisovatelů kolibkářů, citových rozkochanců a hroudových voňavkářů! Vol autory, s nimiž můžeš vstupovat rovnou

do žhavého pekla lidských životů – abys tu hledal řád vlastního života – paradoxní tragikomiku své vlastní lidské existence.

K vyvrání vysokých hodnot literárních, uměleckých a myslitelských zajisté nestačí sebevětší chvat, píle, snaha, vědomosti, dojmavá láska k vlasti a jiné chvályhodné ctnosti.

Potřebujeme klidné století svobodného, politicky, hospodářsky a sociálně zajištěného vývoje.

Naše světové dějinné dostiučinění tkví v jednom kouzelném slově. Zní: Budoucnost!

Slatiňany, duben 1945.

Ediční poznámka

Studie O tragikomickém paradoxu a jiném Jaromíra Johna (Bohumila Markalouse), datovaná dubnem 1945 ve Slatiňanech, nebyla nikdy publikována. Podle zmínek v korespondenci a různých vlastních životopisech ji považoval teprve za první náčrt a během svého působení na Palackého univerzitě v Olomouci se k ní nakrátko vrátil (1947) s myšlenkou ji revidovat. Vzhledem k pracovnímu vytížení, jiným rozpracovaným materiálům (román Pampovánek) a možná i nedostatku inspirace od tohoto záměru ale po několika dnech upustil. I když text skutečně vykazuje místy znaky heslovitě zhuštěného konceptu a příručkovitě pojatého úvodu do tématu, z celého materiálu je patrná bohatá erudice autora, přičemž řada odkazů nám přibližuje jména dnes již zcela nebo téměř zapomenutá. Neopomenutelným vkladem je rovněž typicky „johnovský“ ironický styl a fakt, že systematictějších a vědecky fundovanějších studií na dané téma je dodnes v českém kulturním prostředí jako šafránu.

Zde publikovaný text Paradoxu vychází ze strojopisné kopie studie, dochované ve fondu Jaromír John v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Originál čítal 42 stran po třiceti řádcích. Autor v textu určité pasáže (slova, jména a věty) podtrhával pro zdůraznění, což jsem v přepisu provedl zvýrazněním. Text jsem po stylizační stránce nijak neopravoval, minimální nutné zásahy si vyžádalo pouze odstranění evidentních překlepů a sladění pravopisu se současnými pravidly pravopisu českého jazyka. Pro zachování autenticity jsem rovněž neopravoval dobové psaní některých termínů a specifické autorovy výrazy.

Text Paradoxu je členěn na pět kapitol a závěr. První, nazvaná „Dva světy“ a zastupující jakousi prolegomenu k tématu, pojednává o umělecké tvorbě a lidském prožívání ve vztahu k jazyku a řeči; druhou („Bohatství vztažností“) tvoří de facto jediný odstavec připomínající jedinečnost lidské existence; v třetí, nazvané „Aktualisace minulosti“, autor obhajuje právo spisovatelovo psát o lidech a věcech, i když s nimi nemá bezprostřední zkušenosti. Vlastní jádro studie tvoří čtvrtá kapitola, ve které John načrtl historický vývoj vztahu tragiky a humoru v evropské literatuře a kultuře, bez jejichž vzájemného ovlivňování a paradoxního spojení se neobejde žádné umělecké tvoření osobující si ambice probádat ty nejtemnější hlubiny lidského bytí a počínání. V krátké páté kapitole, nazvané „O plastičnosti“, neopomene připojit dodatek, že psaní prózy je charakteru věcného a tudíž zrakového, což je pro „auditivní“ povahu středoevropana záležitost velmi nepříjemná a méně obvyklá.

Tragikomický paradox ukončil John v závěru, jak bylo jeho dobrým zvykem, žertovnými „radami, varováním a poučováním“, které nicméně přes veškerou skepsi končí pozitivně vírou v budoucnost. Bohužel, jeho přání klidného století „svobodného, politicky, hospodářsky a sociálně zajištěného vývoje“ pro českou kulturu a společnost nadále zůstává i po šedesáti letech otázkou neurčité budoucnosti...

Seznam literatury v textu citované a odkazované

a) beletrie, poezie, drama:

- Boccaccio, Giovanni, Dekameron, Praha 1997.
- Butler, Samuel, Cesta všelikého těla, Praha 1957.
- Bystřina, Otakar, Hanácká legenda, Brno 1923.
- Cabet, Etienne, Cesta do Ikarie, Praha 1950.
- Campanella, Tommaso, Sluneční stát, Praha 1934.
- Cervantes Saavedra, Miguel de, Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha I-II, Praha 1982.
- Čelakovský, František Ladislav, Mudrosloví národu slovanského ve příslovích, Praha 2000.
- Defoe, Daniel, Robinson Crusoe, Praha 1999.
- Fielding, Henry, Cudný lokaj (Vyprávění o dobrodružstvích Josefa Andrewse a jeho přítele Abrahama Adamse). Slavný mizera (Vyprávění o životě nebožtíka pana Jonathana Wilda Velikého), Praha 1951.
- Flajšhans, Václav, Josefa Dobrovského vydání Rady zvířat a Fenclova Radda zhovadilých zvířat a ptactva, Praha 1942.
- Flaubert, Gustave, Paní Bovaryová, Praha 2004.
- Flaubert, Gustave, Salambo, Brno 2000.
- Goethe, Johann Wolfgang, Utrpení mladého Werthera, Praha 1999.
- Gogol, Nikolaj Vasiljevič, Revizor. Komédie o 5 jednáních, Praha 1986.
- Goldsmith, Oliver, Farář wakefieldský, Praha 1954.
- Gončarov, Ivan Aleksandrovič, Oblomov, Praha 1973.
- Grabbe, Christian Dietrich, Don Juan a Faust; Žert, satira, ironie a hlubší význam, Praha 1958.
- Hašek, Jaroslav, Osudy dobrého vojáka Švejka 1.-4. díl, Praha 2000.
- Havlíček Borovský, Karel, Básně, Praha 2006.
- Herben, Jan, Bratr Jan Paleček, šašek krále Jiřího, Praha 1958.
- Huxley, Aldous, Konec civilizace, Praha 2004.
- Jan z Hvězdy, Mastičkář, Praha 1957.
- Jan z Hvězdy, Jana z Hvězdy Sebrané spisy sv.3., Praha 1876.
- John, Jaromír, Moudrý Engelbert, Praha 1990.
- Kubín, Josef Štefan, Lidové povídky z Podkrkonoší, Praha 1971.

Kyd, Thomas, Spanish Tragedy. I. Kritischer Text und Apparat, Berlin 1901.
Lesage, Alain-René, Gil Blas, Praha 1957.
Lesage, Alain-René, Turcaret. Komédie, Praha 1958.
Moudrost stoika Epikteta, Olomouc 1996.
Podkoní a žák. Staročeská satira z Hradeckého rukopisu z konce 14. století, Hranice 1948.
Quis, Ladislav, Hloupý Honza. České pohádky, Praha 1925.
Rabelais, Francois, Gargantua a Pantagruel, Praha 1968.
Rubeš, František Jaromír, Deklamovánky, Praha 1890.
Satiry o řemeslnících a konšelech nevěrných, Praha 1929.
Scarron, Paul, Komediantský román, Praha 1969.
Shakespeare, William, Komédie, Praha 1983.
Shakespeare, William, Tragédie, Praha 1983.
Sofokles, Tragédie, Praha 1975.
Sterne, Laurence, Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho, Praha 1985.
Swift, Jonathan, Gulliverovy cesty, Praha 2004.
Štěpánek, Jan Nepomuk, Eylenspiegel. Veselá bajka v šprymoverších v jednom jednání, Praha 1926.
Tůma, Karel, Z českých mlýnů. Humoresky 1.-2. díl, Praha 1991-1992.

b) periodika:

Fliegende Blätter, München 1844-1944.
Hlasatel český. Spis čtvrtletní k prospěchu a potěšení všech vlastenců vydaný od Jana Nejedlého, Praha 1806-1819.
Humoristické listy. Archiv českého rozmaru a vtipu, Praha 1858-1935.
Moderní revue, Praha 1894-1925.
Paleček, milovník žertu a pravdy, Praha 1841-1847.
Punch, London 1841-1992, 1996-2002.
Simplicissimus, München 1896-1944.

b) odborná literatura:

Bahnsen, Julius, Das Tragische als Weltgesetz und der Humor als ästhetische Gestalt des Metaphysischen, Berlin 1995.

Carrière, Eugène, Spisy a vybrané listy, Praha 1923.

Crémieux, Benjamin, Marcel Proust, Praha 1928.

Černý, Václav, Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850, Praha 1935.

Černý, Václav, Staročeská milostná lyrika a další studie ze staré české literatury, Praha 1999.

Den, Petr, Tvůrcem snadno a rychle. Essaye, Praha 1933.

Ekert, František, Církev vítězná. Životy Svatých a Světic Božích I-IV, 1892-1899.

Fischer, Otokar, Duše a slovo. Essaie, Praha 1929.

Frejka, Jiří, Smích a divadelní maska, Praha 1942.

Goadby, Edwin, Anglie za Shakespeara, Praha 1902.

Chudoba, František, Kniha o Shakespearovi. Díl I-II, Praha 1941-1943.

Jeřábek, František Věnceslav, Stará doba romantického básnictví. Příspěvek k českým studiím o poesii světové, Praha 1883.

Kopecký, Jan, Divákovy zápisky. Listy o divadle a umění, Praha 1944.

Krátký, František, Hodnota a skutečnost humoru. Příspěvek k filosofii výchovy, Praha 1947.

Krátký, František, Sebevražda a smích Ladislava Klímy, Akord XI, 1938, č. 6, s. xxx.

Levý, Otokar, Romantická duše. Pokus o nový výklad francouzského romantismu, Praha 1923.

Navrátil, Václav, O smutku, lásce a jiných věcech, Praha 2003.

Pražáková, Klára, Hostina sedmi mudrců. Antický proverb, Praha 1941.

Pražáková, Klára, Od včerejška k zítřku. Úvahy o dramate, Turnov 1940.

Prutz, Robert Eduard, Zu Theorie und Geschichte der Literatur, Berlin 1981.

Roland-Holst van der Schalk, Henriette, Molière. Na paměť 300. výročí jeho narozenin, Praha 1922.

Roland-Holst van der Schalk, Henriette, Vznik dramatického umění, Praha 1926.

Strejček, Ferdinand, Humorem a ironií k vítězství národa. Další příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského, Praha 1937.

Strejček, Ferdinand, Humorem k zdraví a síle národa. Příspěvek k dějinám novočeského života kulturního a společenského, Praha 1936.

Suares, Andre, Voici l'homme, Paris 1948.

Svoboda, Karel, Vývoj antické estetiky, Praha 1926.

Tetauer, Frank, Drama i jeho svět, Praha 1942.

Unamuno, Miguel de, Španělské essaye, Brno 1997.

Voborník, Jan, Alois Jirásek. Jeho umělecká činnost, význam a hodnota díla, Praha 1901.

Jmenný rejstřík

Bahnsen, Julius	22,	Dobrovský, Josef	14
23, 24		Dyk, Viktor	27
Bass, Eduard	11	Ekert, František	25
Balzac, Honoré de	13	Epiktétos	24, 25
Barbey d'Aureville, Jules	19	Erasmus Rotterdamský	19
Beaumarchais, Piere Augustine Caron	19	Fielding, Henry	14
Beethoven, Ludwig van	24	Fischer, Otokar	4
Beneš Třebízský, Václav	15, 17	Flaška z Pardubic a Rychmurku, Smil	12
Béranger, Pierre Jean de	19	Flaubert, Gustave	5, 13,
Bergson, Henri	6, 7	14	
Bierbaum, Otto Julius	15	Frejka, Jiří	9
Blahoslav, Jan	18	Goadby, Edwin	18
Bloy, Léon	19	Goethe, Johann Wolfgang	14,
Boccaccio, Giovanni	13	24, 27	
Butler, Samuel	14	Gogol, Nikolaj Vasiljevič	15, 16
Bystřina, Otakar	19	Goldsmith, Oliver	14, 23
Cabet, Etienne	6	Goncourt, Edmond de	14
Campanella, Tommaso	6	Gončarov, Ivan Aleksandrovič	15
Carrière, Eugéne	9	Grabbe, Christian Dietrich	27
Cervantes Saavedra, Miguel de	7, 13,	Hartmann, Eduard	24
18, 25		Hašek, Jaroslav	19
Corneille, Pierre	9	Havlíček Borovský, Karel	16, 19
Crémieux, Benjamin	20	Heine, Heinrich	15, 19
Čech, Svatopluk	17	Herben, Jan	18
Čechov, Anton Pavlovič	7	Hesse, Hermann	15
Čelakovský, František Ladislav	17	Honzl, Jindřich	7
Černý, Václav	11,	Horký, Karel	19
18, 20		Hostinský, Otakar	14
Defoe, Daniel	14	Hus, Jan	13
Den, Petr	17	Huxley, Aldous	6
Diderot, Denis	13	Chelčický, Petr	13

Chesterton, Gilbert Keith	26	More, Thomas	6
Chocholoušek, Prokop	15	Mozart, Wolfgang Amadeus	24
Chudoba, František	21	Navrátil, Václav	27
Ibsen, Henrik	2	Nejedlý, Jan	14
Jan z Hvězdy	15	Němcová, Božena	15
Jelínek, Hanuš	16	Neruda, Jan	15,
Jeřábek, František Věnceslav	8	16, 17, 21	
Jessen, Paul Wilhelm	23	Nietzsche, Friedrich	26
Jirásek, Alois	15, 16	Palacký, František	14
Jungmann, Josef	13, 14	Pascal, Blaise	14
Karásek ze Lvovic, Jiří	17	Paul, Jean	24
Keller, Gottfried	15	Pfleger-Moravský, Gustav	15
Klenovský, Jan	18	Pirandello, Luigi	26
Klíma, Ladislav	27	Platón	13,
Komenský, Jan Amos	13	21, 23	
Kopecký, Jan	10, 11	Plautus, Titus Maccius	28
Kopecký, Matěj	18	Plútarchos	13
Krátký, František	10,	Poláček, Karel	19
11, 27		Pražáková, Klára	7
Kubín, Josef Štefan	19	Procházka, Arnošt	17
Kyd, Thomas	9	Proust, Marcel	20
La Fontaine, Jean de	13	Prutz, Robert Eduard	23
Lesage, Alain-René	14	Quis, Ladislav	18
Levý, Otokar	22	Rabelais, Francois	13, 18
Mácha, Karel Hynek	10	Racine, Jean	9, 13
Mainländer, Philipp	24	Rais, Karel Václav	17
Mann, Thomas	15	Rodin, Auguste	15
Marcus Aurelius, Antoniu	24	Roland-Holst van der Schalk, Henriette	
Masaryk, Tomáš Garrigue	14	9, 18	
Maupassant, Guy de	13	Rousseau, Jean Jacques	27
May, Karel	6	Rubeš, František Jaromír	14
Molière	7, 13,	Rybička, Antonín	18
14, 18, 26		Sabina, Karel	15
Montaigne, Michel de	13	Sainte-Beuve, Charles-Augustin de	6

Saltykov-Ščedrin, Michail Jevgrafovič	15	Welzl, Jan	19
Sandová, George	15	Wells, Herbert George	6
Scarron, Paul	13	Wilde, Oscar	19
Shakespeare, William	7, 18, 21	Winter, Zikmund	15
Shaw, George Bernard	26	Zeyer, Julius	17
Schopenhauer, Arthur	24	Zola, Émile	14
Sládek, Josef Václav	17, 18	Žák, Jaroslav	20
Sofokles	7		
Suarés, André	20		
Sterne, Laurence	14, 21		
Strejček, Ferdinand	15, 17, 18		
Světlá, Karolina	15		
Svoboda, Karel	23		
Swift, Jonathan	14, 23		
Šafařík, Pavel Josef	14		
Šalda, František Xaver	3, 21		
Štěpánek, Jan Nepomuk	18		
Štítný ze Štítného, Tomáš	12		
Tetauer, Frank	27		
Thackeray, William Makepeace	15, 21		
Tůma, Karel	19		
Turgeněv, Ivan Sergejevič	15		
Tyl, Josef Kajetán	15		
Unamuno, Miguel de	26, 29		
Verne, Jules	6		
Vilímek, Josef R.	15		
Villon, Francois	13		
Voborník, Jan	17		
Voltaire	14, 16, 26		
Vrchlický, Jaroslav	17		
Wedekind, Frank	15		

Obsah

1.	Jaromír John: O tragikomickém paradoxu a jiném	s. 1
1.1	Dva světy	s. 1
1.2	Bohatství vztažností	s. 5
1.3	Aktualisace minulosti	s. 5
1.4	Tragikomický paradox	s. 7
1.5	O plastičnosti	s. 27
1.6	Závěrem	s. 29
	Ediční poznámka	s. 31
	Seznam literatury v textu citované a odkazované	s. 33
	Jmenný rejstřík	s. 37

Bibliografie vzpomínek, studií a článků k osobnosti a dílu Bohumila Markalouse – Jaromíra Johna z let 1986-2006

- Bastl, M., Stará láska v dopisech. Boský osud Jaromíra Johna - román v dopisech a jeho předloha, in: Chrudimský vlastivědný sborník Sv. 5, Chrudim 2000, s. 112-128.
- Bastl, M., Vypravěčská perspektiva románu Jaromíra Johna Moudrý Engelbert, in: Chrudimský vlastivědný sborník, Sv. 2, 1997, Chrudim 1997, s. 49-74.
- Blahynka, M., Nedobrný John, Literární měsíčník 16, 1987, č. 8, s. 123-124.
- bs, Břítý ironik, Kulturní rozvoj 3, 1987, č. 7, s. 3.
- Czmero, R., Z galerie průkopníku univerzity, Hanácké noviny. Příl. Na neděli 8, 1997, č. 47, s. 8.
- Drozd, D., Dobové kontexty Sedmi listů Melinovi Josefa Šafaříka, Estetika 42, 2006, č. 1, s. 149-187.
- Fetters, A., John patří do východních Čech, Hradecké noviny 11, 2002, č. 88, s. 9.
- Holý, J., Předobrazy Tanečních hodin, Česká literatura 47, 1999, č. 5, s. 470-473.
- Chadraba, R., Bohumil Markalous - Jaromir John, in: Kolář, B. (ed.), Z pamětí literární Olomouce, Olomouc 2004, s. 23-27.
- Chocholatý, M., Děti, sny a válečné povídaní, Ladění 7 (12), 2002, č. 2, s. 32-33.
- Jakl, J., Spisovatel a pedagog Jaromír John, Mladá fronta Dnes. Příloha Východní Čechy Dnes 8, 1997, č. 90. s. 2.
- Kolár, J., Poznámky k ironii Jaromíra Johna, in: Karel Poláček a podoby humoru v české literatuře 19. a 20. století, Boskovice 2004, s. 235-238.
- Literární kavárna, Rychnovský zpravodaj. Měsíčník města Rychnova nad Kněžnou 29, 2002, č. 4, s. 20.
- Lukeš, J., Čtvrtá kniha kratochvílí, Svobodné slovo 43, 1987, č. 134, s. 5.
- Pacek, J., Pořádkumilovný bohém, který měl rád obyčejné věci, Lidové noviny 15, 2002, č. 89 (16.4.), s. 6.
- Rodr, J., Nestačí svět vidět. Musíš do něho vkročit (významné hradecké osobnosti), Východočeský večerník 7, 1996, č. 5, s. 4.
- Slomek, J., Aktuální Jaromír John, Tvorba. Příl. Kmen, 1987, č. 23, s. 10.
- Všetička, F., Se smrtí spisovatele Jaromíra Johna skončila jedna společenská a kulturní éra, Olomoucký den 13, 2002, č. 90, s. 12.

Vychodil, Z., Sbohem, pane profesore, in: Kolář, B. (ed.), Z pamětí literární Olomouce, Olomouc 2004, s. 27-32.

Zahradníček, T., Ano, naše doba je krásná, Lidové noviny 15, 2002, č. 52, s. 15.

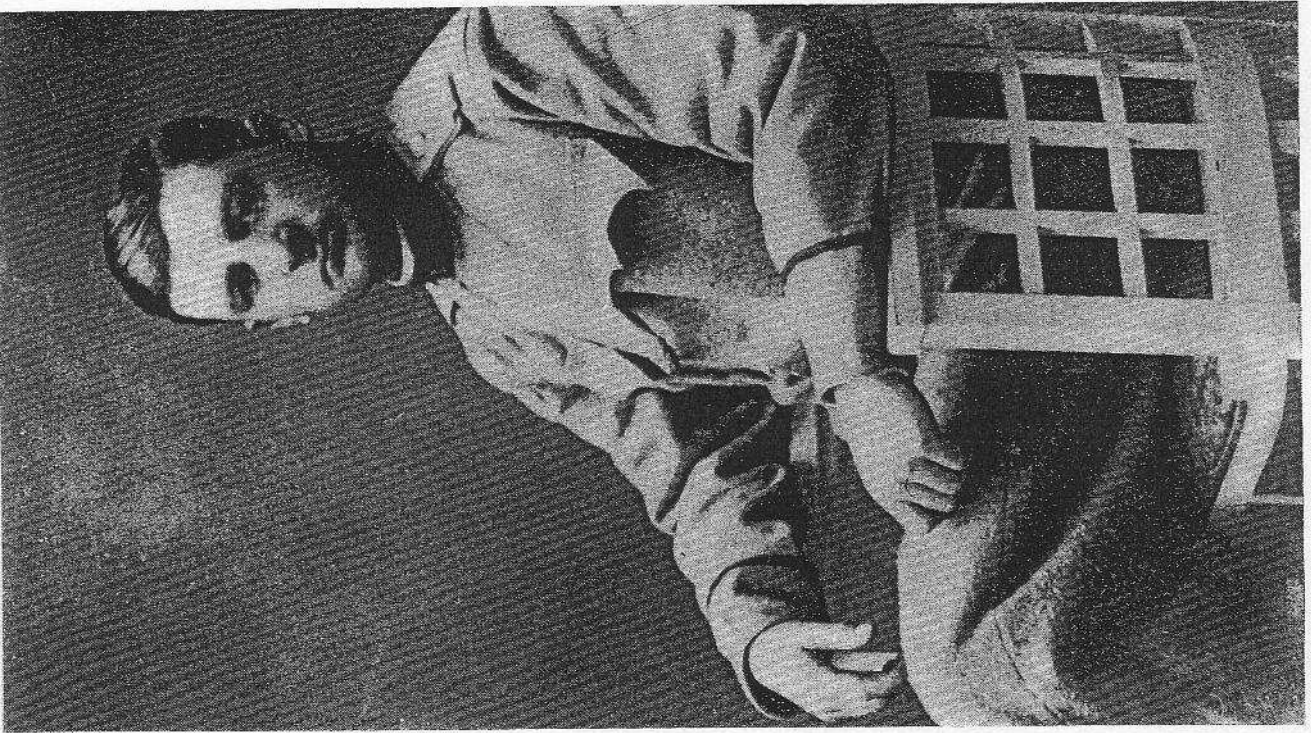
Soupis titulů edice ARS (Sbírky rozprav o umění) z nakladatelství Orbis redigované Bohumilem Markalousem v letech 1924-1948

Nejedlý, Z., Bedřich Smetana, Praha 1924.	Sv. 1
Basch, V., Hlavní problém estetiky, Praha 1924.	Sv. 2
Guyau, J.-M., Umění z hlediska sociologického, Praha 1925.	Sv. 3
Lalo, Ch., Krása a láska, Praha 1926.	Sv. 4
Taut, B., Nové bydlení. Žena jako tvůrce (moderní domácnosti), Praha 1926.	Sv. 5
Svoboda, K., Vývoj antické estetiky, Praha 1926.	Sv. 6
Tairov, A., Odpoutané divadlo, Praha 1927.	Sv. 7
Croce, B., Breviář estetiky, Praha 1927.	Sv. 8
Loos, A., Řeči do prázdna, Praha 1929.	Sv. 9
Hofman, J., Staré umění na Slovensku, Praha 1930.	Sv. 10
Vinchon, J., Umělecké projevy choromyslných, Praha 1931.	Sv. 11
Kovářna, F., Současné malířství, Praha 1932.	Sv. 12
Freud, S., Vzpomínky z dětství Leonarda da Vinci (4 obrazy), Praha 1933.	Sv. 13
Kovářna, F., Malířství ornamentální a obrazové. Příspěvek k určení výtvarné funkce předmětu, Praha 1934.	Sv. 14
Flajšhansová-Hušková, J., Moderní rumunské drama, Praha 1934.	Sv. 15
Bremond, H., Čistá poesie, Praha 1935.	Sv. 16
Stravinskij, I., Kronika mého života, Praha 1937.	Sv. 17
Černý, V., Esej o básnickém baroku, Praha 1937.	Sv. 18
Zich, O., O typech básnických, Praha 1937.	Sv. 19
Kafka, F., O umělecké tvořivosti. Studie psychologická, Praha 1938.	Sv. 20

II. řada: Literárně historické studie

O českou literární kritiku. Vůdčí zjevy kritiky let devadesátých, Praha 1940.

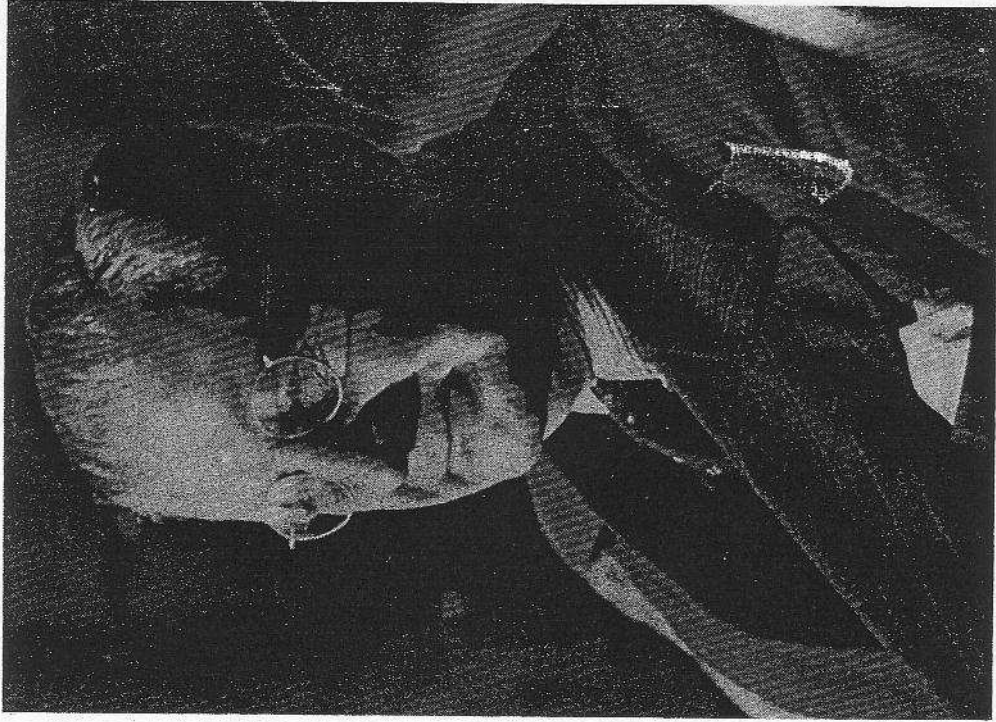
Šklovský, V. – Majakovský, V., Jak dělat prózu a verše. Technika spisovatelského řemesla, Praha 1940.

Jako voják
za 1. světové války

Dr. Bohumil Markalous — Jaromír John,
sekretář Společenského klubu
a šéfredaktor časopisu Pestrý týden

Dr. B. Markalous (J. John)
jako profesor estetiky
na univerzitě v Olomouci

J. John s V. Vančurov
v Družstevní práci
r. 1942

1910/1911.

Je mi najprije osjećivati bar na bar suadaj
 a duhapemj avois. Prouz nihu dnos nevdik
 vet a nimenid z nide phtina metis dovdizn.
 Ma zuba prurku gprto: je-li kicba otki, je
 for gene. Hra-ji piceze - ali prnje u phtem otke
 nymnmbentim omuzlu vektim na phtu ladvy.

Ladvy gemy je je jeji otkovaram potkibm a otki
 je roveii. Otki pht. je dave u phtu embveei a am dvti
 a avoji hlv klade - nomenem me otki omibvanku. Ple
 je-li or otki? elvedatadi otki phtat hrit nuzij u lasce žene jado

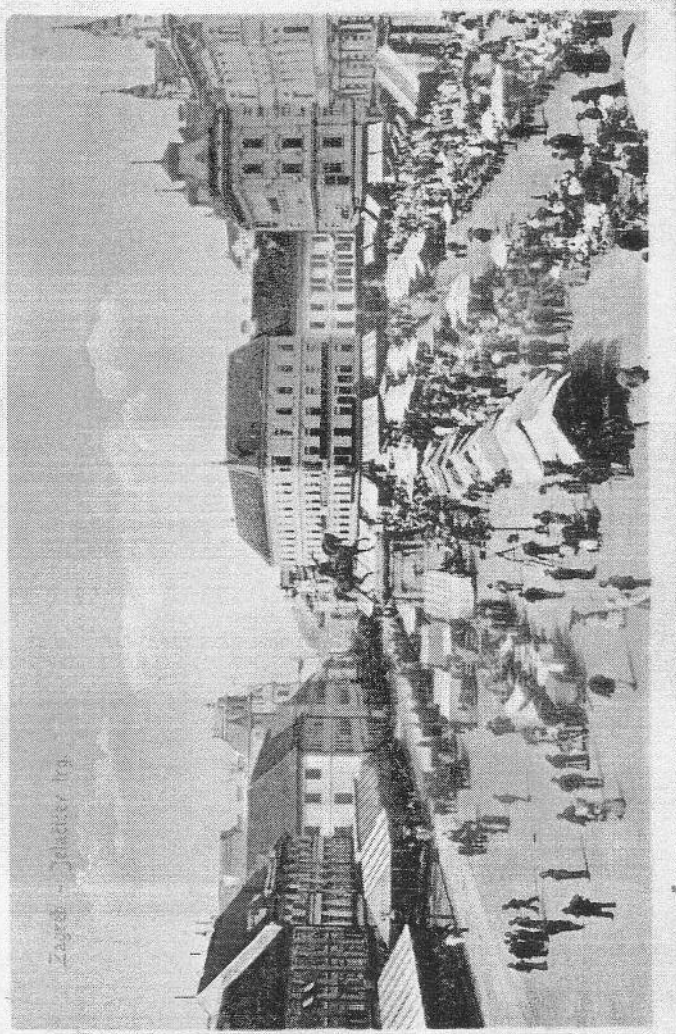
jeune pntijeri? St par o otki melum mivoli pntiunt pndrate, pntijer
 on hyle dntekine lolet, stradani a nime outelo. Ple pnti je h v
 pntiura dnta omuzlu ophzemi dntem a nate nabeldani, nuzijeni, estage,
 oen.... Lar pntim gijro pnti je dnta olastie vntem navelatni dnti omdelintio
 kumti. Patntie one pntura vntem otki otki dnta dnta a jele pntie. Knomo
 je pntie u jeju dntem jednapji o otki ladvy. Tdntem dntem pntem dntem
 gpedro je h pntem vnti jeji nuzij u nuzij omuzlu dntem dntem
 omibm. Ladvy dntem je h dntem pntem pntem a pntem a vntem
 izem hntem omibm dntem jado u labratni a pntem ladvy hntem gntem
 don dntem dntem. Ete izem pntem vntem, nuzijem a dntem jeji u pntem
 nedu dntem (je pnt) - a pntem mi mi jano pntem nuzijem
 pntem dntem gntem - pntem, bez pntem nemi nuzijem a nemi vntem
 - dntem pntem vntem ale hntem hntem matematike dntem. Pntem pntem dntem
 a matematike gntem pntem - a nuzijem jeji pntem hntem pntem
 u pntem. gntem pntem jeji dntem dntem no dntem ladvy a
 u nuzijem jeji pntem pntem jeji gntem vntem dntem dntem
 nuzijem nuzijem dntem vntem jeji vntem hntem a otkem dntem
 nuzijem dntem bez dntem a bez nuzijem. Pntem dntem me hntem. Pntem
 nuzijem dntem jeji dntem jeji dntem nuzijem dntem a pntem
 pntem hntem jeji omibm pntem nuzijem pntem dntem nuzijem.
 A pntem dntem meji dntem dntem dntem a dntem dntem.

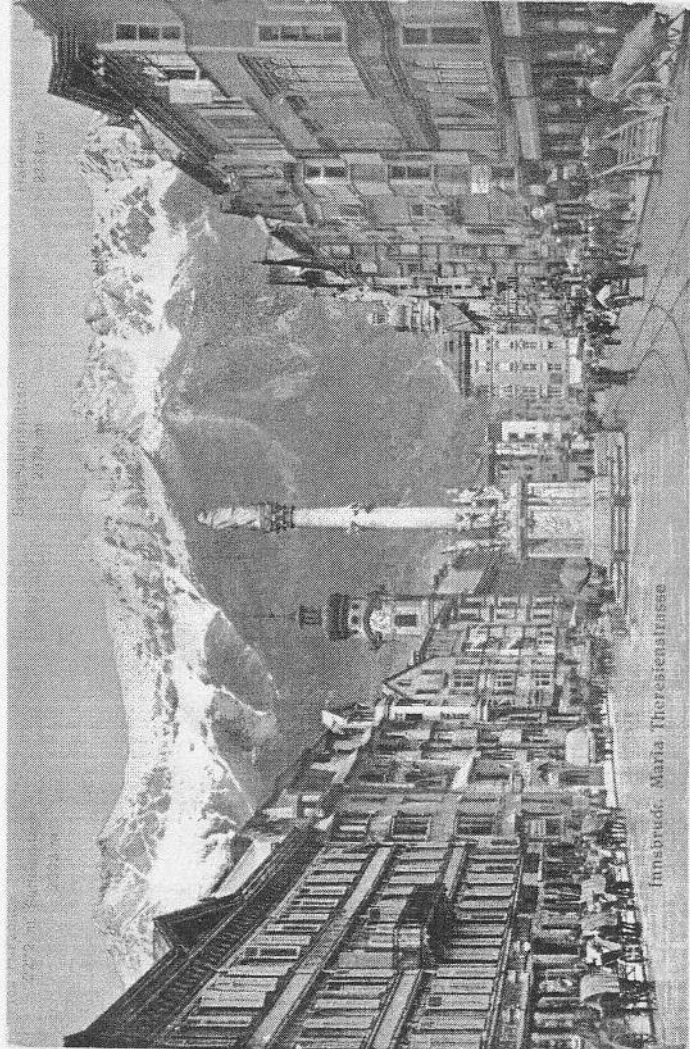
Pánu Alfredu Děti českému z Slučanova!
 Tu Vám posílám podobiznu, kterou táhnu s křížáky do
 svaté země a vědomost Vášs dávám že pacholci moji zbiti
 zpět se vrátili s rukama holiýma, než loupežníci je přepadli
 a pobrali jiss všechu prasata, maso volské i ovce a kováč a
 všechno jiss pobraly loupežné chátky. Proto znovu Váši
 ksilosti posílám padesát tučných prasat a s těmi prasaty
 urohovatých pět žur chleba i zbožč všelího správořem lidu
 ozbrojeného. Proto toto doruč urořeny pass Heustilian z
 Jádovřestě a pass Szarupán z Mudyhráli se zbrojvoši.
 S pohorským podraúšm materi Váši, urořevé pass svatrosé
 Girelívě dásici ze Strěhova vyprošují Milost Boží udatným
 vojskům Vášim a jsem vojnohorským
 přítelém Váši v Milosti
 Gidoný.

Naše svatého
 Gordia děti Páne 1017
 ze hrade Jochlavici

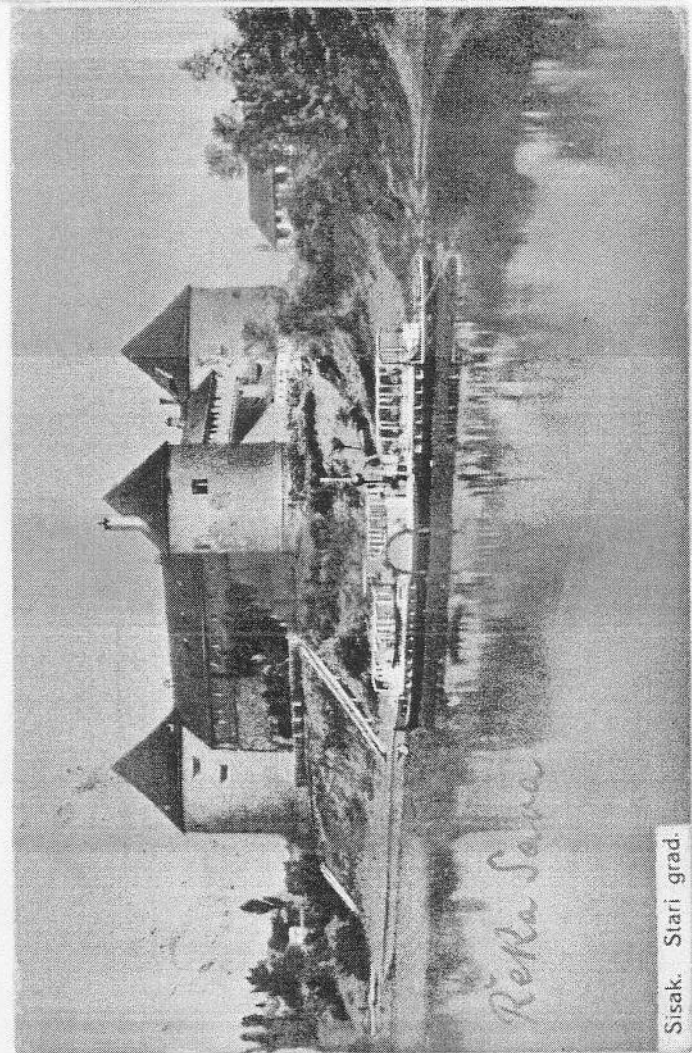
Matysš z Bohdaneč

Zagreb - Jelenceter trg

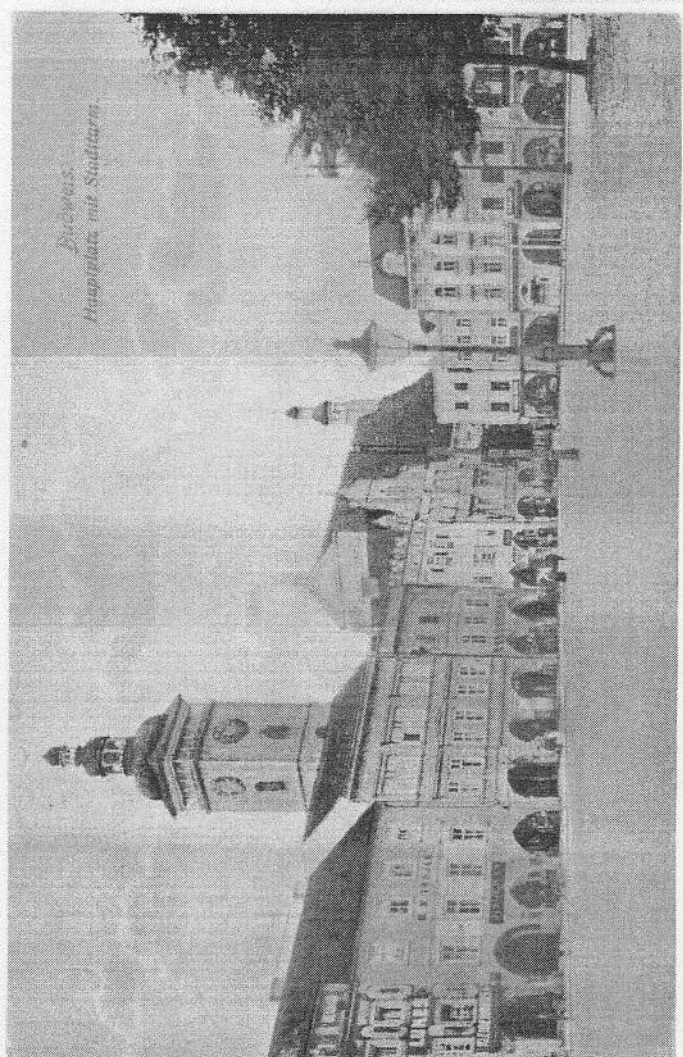

Innsbruck. Maria Theresienstrasse

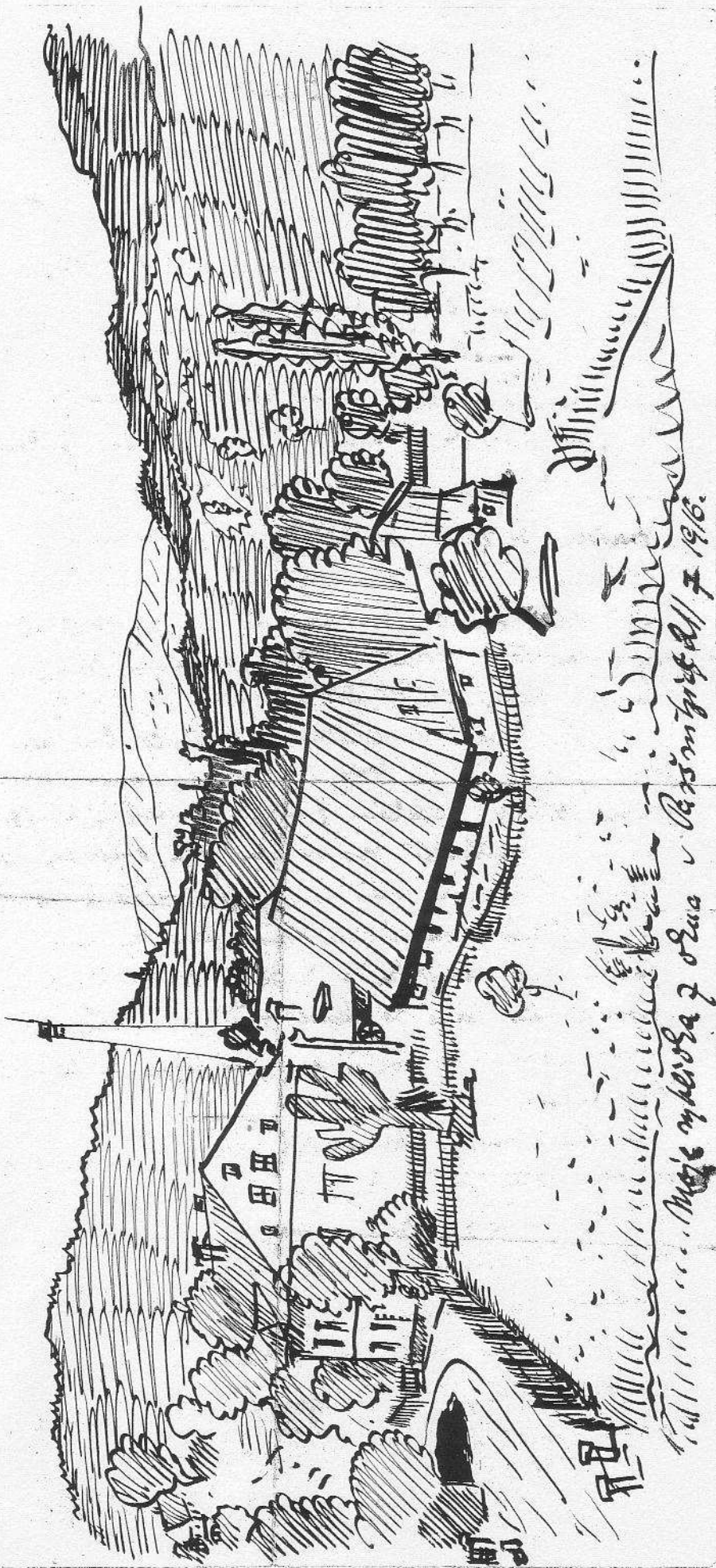
Reka Sava

Sisak. Stari grad.

Bielefeld.
Hauptplatz mit Stadtturm.

Lava Van-Seluby Aubg

...Mag'e myk'ob'a z' o'gua v' R'as'm'g'y'f'f' 7 1916.

Miliumi delidz! Vzalum vici, Nady norim a listet pem omone
obdajet. Jan ci zapimula Gualero a dedrom cepici - tu
posli mui bozo - nevit' voliz nlonicuo, ze men Schorrel
lude miti offiziersasauling. A pibal 2 nouu mi;
pen dindz semen co ze muni vorit v dievta: Uberschwung
po cedry. Jes pibalila melik, pem sad - je ladv zimo
ndrauna. - ze dno nepsal mme ladv muzi. Ale
dunfjane, najedum napsite. a lude jase ve v priedu.
Omni napsite mudo mmo vas a Fed pem sad, ze uspi
m cetre novidry moun a Kade pismo. Jadrin pem
psal, Nady Kazim, Vigeudun, Klumun, Jedidun,
Krasori, Egeun, Kavelum a tem Kledun v kapiu
bradi - aly jadv na mme napsounili. Muzje by gyle
vici pokat sem v tabarem. Di brade nplodne priedu
ag to pem tadv kochu ordonu, a blavni de volu jadv kups
javede nouy Knut diise.

Povidu v raji musleumun, mtezi, co vime pem nil
doduntaji a lude to dolie, muzni i velun dolie. Dvuni.
vzde vstati, nasekoin z mrd jeulletim - abmuelun
jeunetro mthmli jax nezady pem dhibm' gros. 10
jeulletim po 12 K maio lued 120 K - to to jase "nasroci"
jad m' d'ras. Jad d'rasum tadv penigdy lued ti p'vle
jattim jase p'vle d'ra a d'rasum d'rat od K'vle d'ra do 15.
d'rasum v'ro jase ja jeull. - Taj jase p'vle. D'rasum v
cellu, ze ti luda m'vci v'ro j'ro d'rasum 120-130 K'vle
m'rasum.

Co d'ras' nou, ze pem chudat' nari. Pelel uniel a uniel
p'vle n'vle p'vle p'vle 4 d'ry. Ja' ti cete v'ra. Trukove a
p'vle pem ze. Tadvon' inteligentni d'vle. P'vle a v'ra l'vle.
A co l'vle a d'rasum' j'vle. V'vle g'le pem v'vle
K'vle ale j'vle pem n'vle d'vle - K'vle l'vle v'vle.
Na p'vle g'le n'vle v'vle d'vle a z g'vle j'vle p'vle
ni j'vle. A p'vle Pelelony P'vle, V'vle d'vle P'vle
L'vle - lot' g'le n'vle v'vle d'vle, v'vle n'vle d'vle
m'vle d'vle. Je to l'vle co l'vle v'vle.

1. V. 1942

Ma' mila ženo,

nevej' mně za zle', že se zprožděním ti
děkuji za svůj krásný dopis k mé
šedesátce, za dopis plný vzpomínkami na
otáčku mladí od jehůž jarného, utešenejšo
a bezstarostnějšo vzadí tak neobtě se oddáží
dvešmi kmut. Víu odino, že své mladí
bylo vždy baroňm světleu, že cokoliv místo
potou, musilo žítat ve stíu. Víu vřad,
že tato bádnice' viduo dala ti velikou
dílu pro celý svůj život, že ti byla oporn
i stěkem, když život zraňoval. Já
nemě Jarovějšo mladí, byl jsem, neověřem,
vstřem do zimy světa a věř mně, že
ten kolivský domeček v Bartolomejšte'
nelici s kabelem mus' drbešm byl pro mě
proim' lepšíu lůždem, kde mně bylo tak
dobře - vřad pamatujes', že jsem odjel do Prahy

Palác hrabat Nosticů na Příkopě v Praze.
Dle návrhu K. I. Dinzenhofera. Kreslil J. Kořenský.

1036

Poštovní úřad Nové Město nad Metují

Číslo 517.

Koncese

na zřízení, udržování a provozování
radiofonní přijímací stanice

pro pana Dr. Bohumil Markalous (Jaromír John)

spisovatel

V Nové Město nad Metují ulice Graf. jávody Th. Böhma č.

Platí za podmínek, uvedených na druhé straně, pokud bude placen rozhlasový poplatek. Rozhlasový poplatek se musí platit **nejméně po 3 měsíce.**

Poplatek za měsíc(e) červen - srpen 1936. 30 Kč je zaplacen.

Další měsíční poplatky bude vybíratí a stvrzenky vydávatí dodávací poštovní úřad, jemuž nutno ihned oznámití každou změnu bytu.

Stvrzenky dlužno pečlivě uschovati.

Nové Město nad Metují dne 2. května 1936.

Jménem ministerstva pošt a telegrafů:

Místní a denní razítko

Jaroslav Pusa p. Koutník
podpis úředníka, vyhotovujícího koncesi

Ušchouvejte! Vyvěste!

Okresní osvětová beseda při JNV a Klub čtenářů při Husově městské knihovně v Olomouci

pořádají III. předvánoční cyklus debatních přednášek

K E S P U

(Kolektiv Estetického Semináře Palackého University)

**vždy v neděli o 9:15 hod. dopoledne v čítárně Husovy veřejné
městské knihovny, Benešovo náměstí.**

Režijní příspěvek 5 Kčs. Dělníci, vojáci a studenti 1 Kčs.

P O Ř A D :

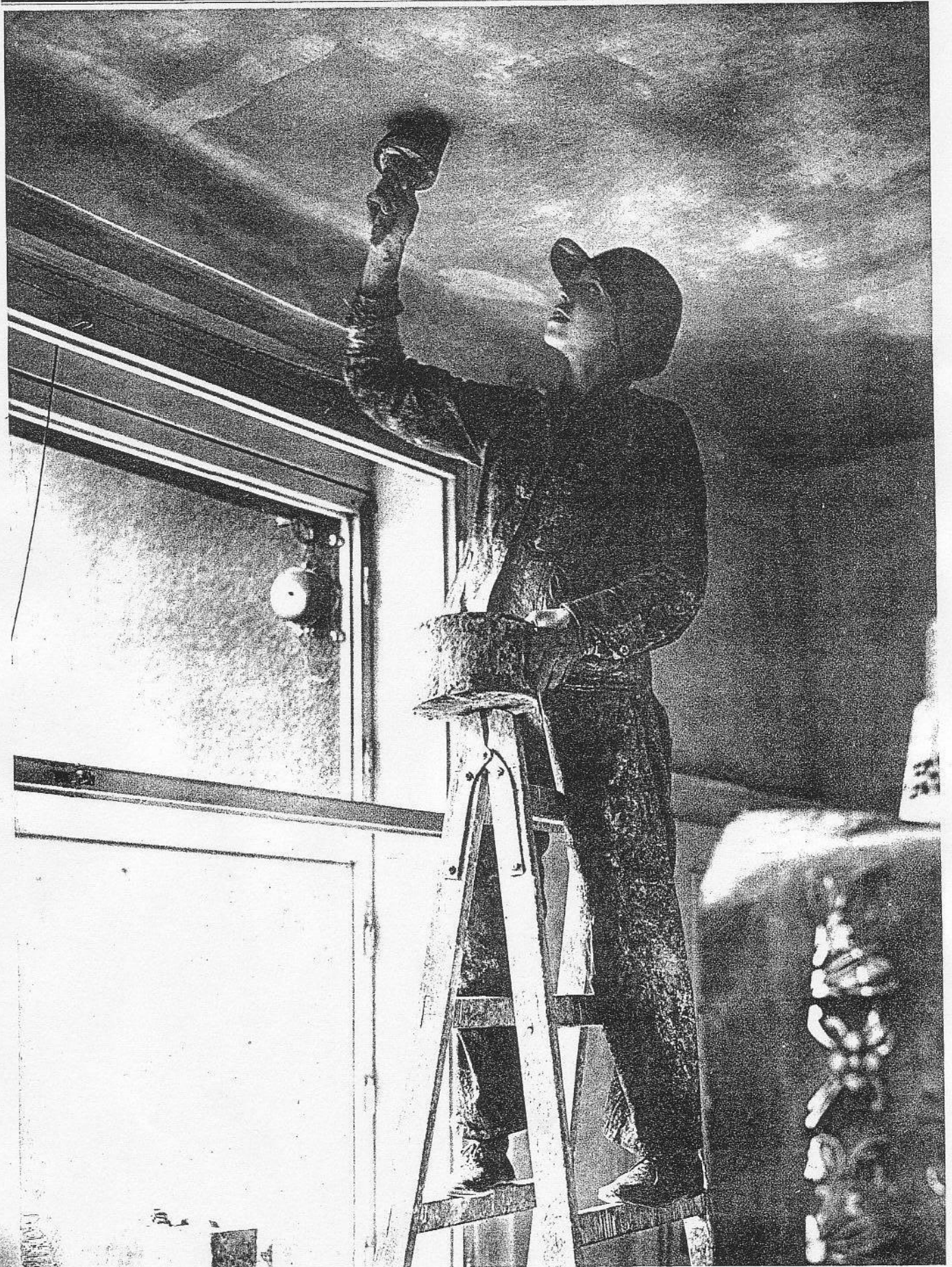
1. PhC Vojtěch Gaja	A. P. Čechov (s ukázkami)	Neděle 12. listopadu.
2. Dr B. Markalous-John
vedoucí Estetického semináře	Mužik Sancho Panza a rytíř
Don Quijote	Neděle 19. listopadu.
3. PhDr Rudolf Chadtraba
as. Estetického ústavu	Co se rozumí obsahem a co
formou um. díla (s příklady)	Neděle 26. listopadu.
4. PhC Eduard Šafařík, archivář
a správce galerie v Kromětví	Lidovýchovné poslání galerií,
zvláště kroměřížské	Neděle 3. prosince.
5. PhC Stanislav Břna
koncertní mistr KOD	Sovětská hudba a její lidové
kořeny (s ukázkami)	Neděle 10. prosince.
6. PhDr Jiří Látal	Připravovatelé fr. revoluce:
I. Denis Diderot a dnešek	Neděle 17. prosince

Čís. 3 - Kč 2:50
ROČNÍK PÁTÝ
Předplátno v Republ. čs.
v Jugoslávii, v Polsku,
a Rakousku: 1/4 r. 32 Kč,
1/2 r. 63 Kč, celý r. 125 Kč

PESTRÝ TÝDEN

V PRAZE, DNE
18. LEDNA 1930.
Řídí Jar. John, Redakce
a adm. v graf. závodech
V. Neubert a synové,
Praha-Smíchov čis. 1040

MÁNESOVY OBRAZY V ZEMSKÉ GALERII MORAVSKÉ V BRNĚ. - AZORY JAKO OPĚRNÉ MÍSTO LETŮ MEZI EVROPOU A AMERIKOU

SL. BERTY MELÍŠKOVÁ, UČEDNICE MALÍŘSTVÍ POKOJŮ ZPÍVÁ PŘI PRÁCI PODLE ZVYKU ČLENŮ TOHOTO CECHU. (FOTO PESTRÝ TÝDEN)

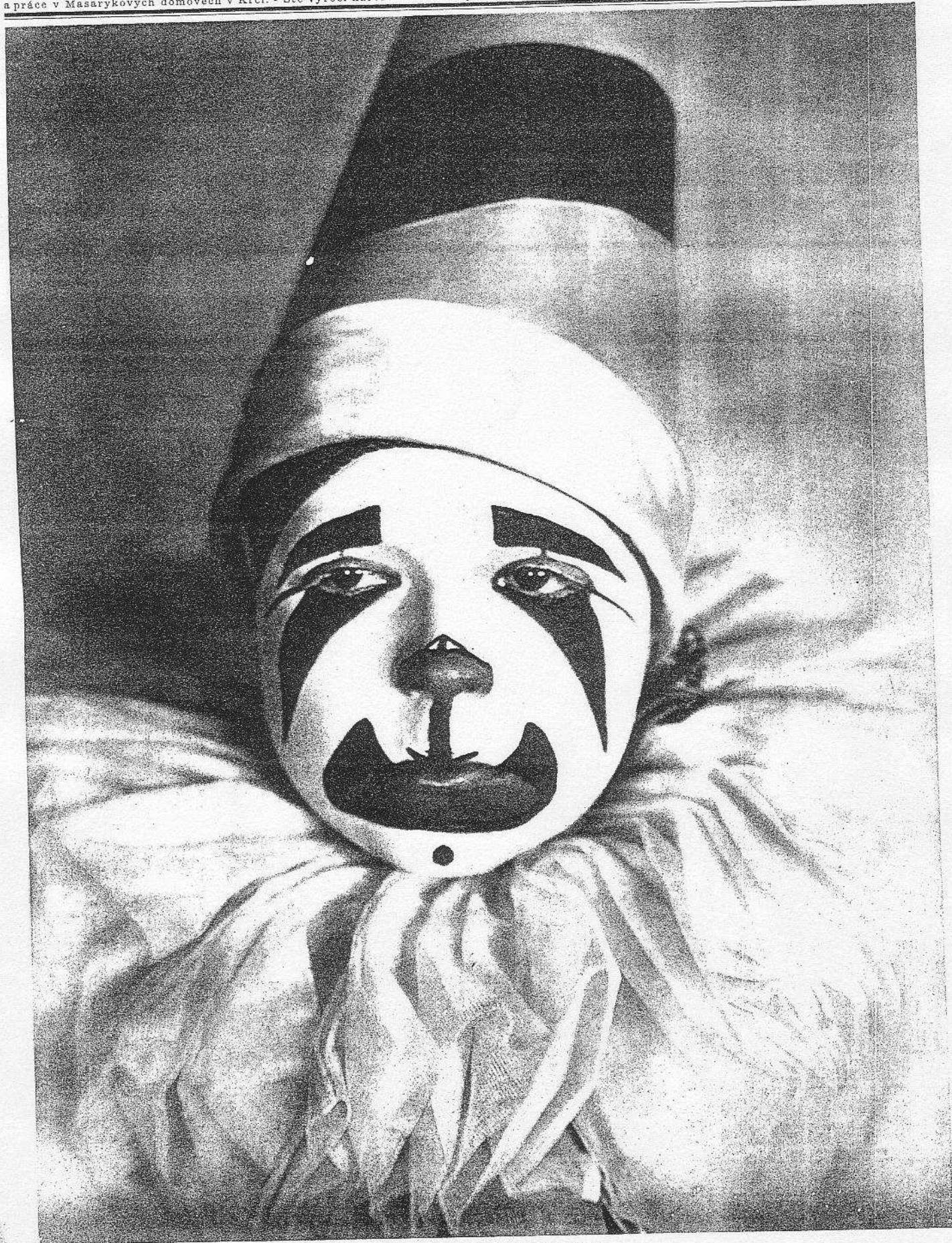
Vizte stranu uvnitř listu věnovanou ženám, jež mají neobvyklá zaměstnání

Čís. 8 - Kč 2-50
ROČNÍK PÁTÝ
Předplatné v Republ. čs.
v Jugoslávii, v Polsku,
a Rakousku: 1/4 r. 32 Kč,
1/2 r. 63 Kč, celý r. 125 Kč

PESTRÝ TÝDEN

V PRAZE, DNE
22. ÚNORA 1930.
Řídí Jar. John, Redakce
a adm. v graf. závodech
V. Neubert a synové,
Praha-Smíchov č. 1040

Br. Vincenc Stěpánek, II. náměstek starosty C. O. S. o nové organizaci Sokolstva v Jugoslávii. - Francouzské divadlo La Petite Scène v Praze. - Život a práce v Masarykových domech v Krtci. - Ste výročí narození Karoliny Světlé. - Kriminologie: tajné písmo a způsoby, jakými bývá odhaleno

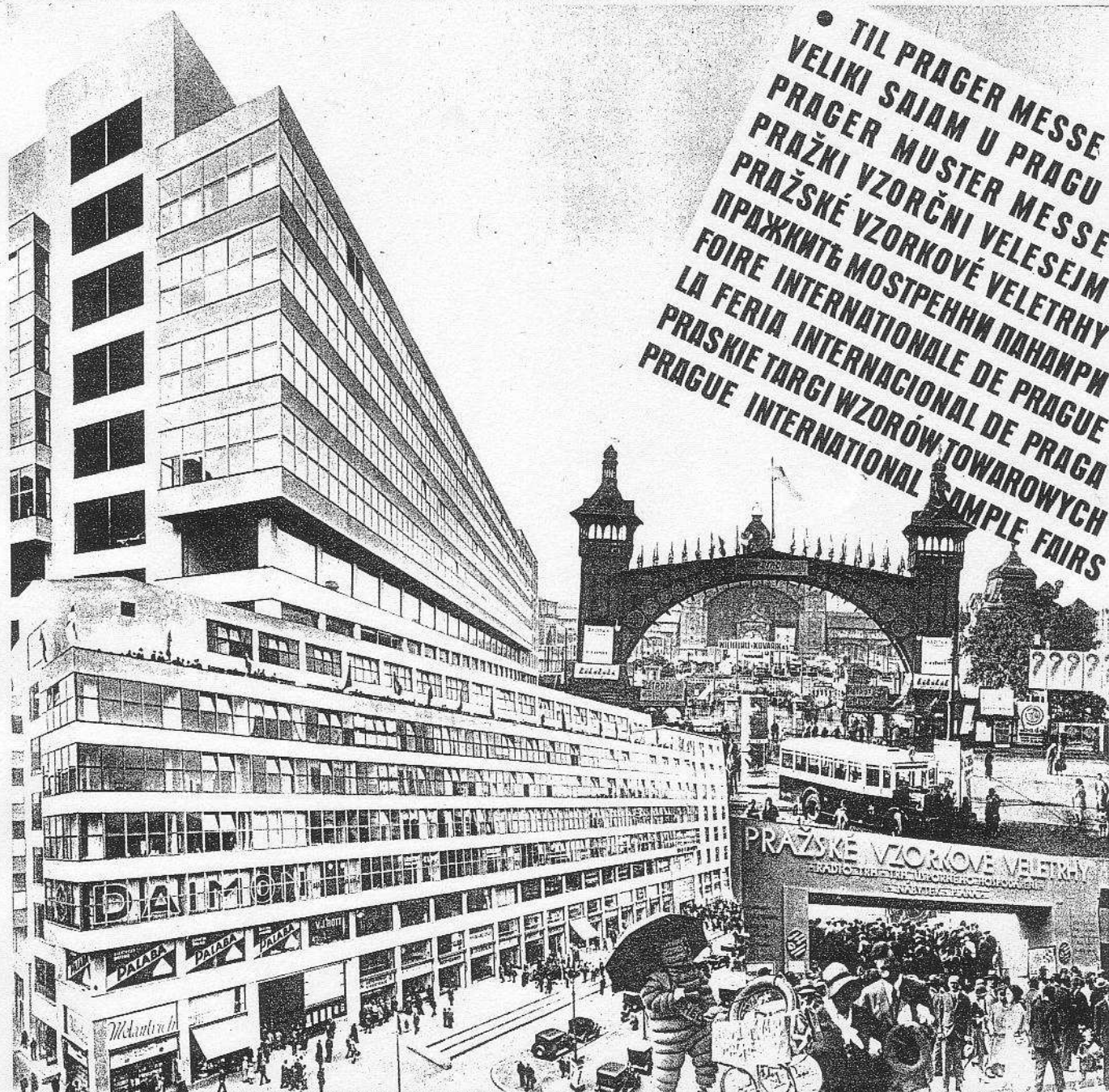
KONEC MASOPUSTU

ROČNÍK PÁTÝ
Čís. 11 - Kč 2-50
Předplatné v Republ. čs.
v Jugoslávii, v Polsku,
a Rakousku: 1/4 r. 32 Kč,
1/2 r. 63 Kč, celý r. 125 Kč

PESTRÝ TÝDEN

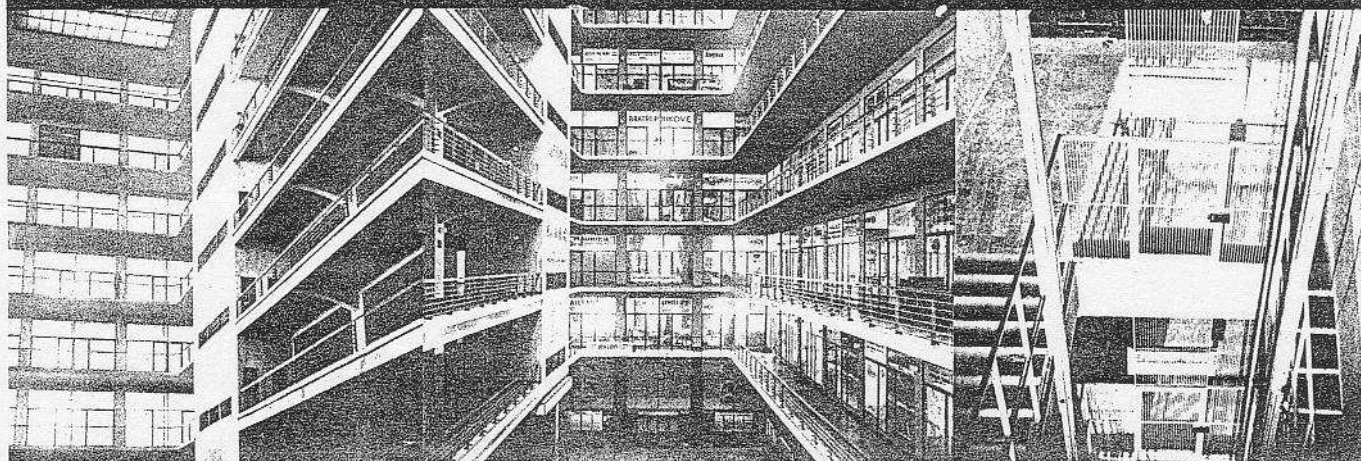
V PRAZE, DNE
15. BŘEZNA 1930
Řídí Jar. John. Redakce
a adm. v graf. závodech
V. Neuhart a synové,
Fraba-Smichov čís. 1040

Dary prezidentovi. - Snímky velkého holdovacího průvodu k oslavě 80. narozenin presidenta T. G. Masaryka. - Produkce českých začek školy Dun-
canové v Národním domě na Král. Vinohradech. - Bursa moderních hudebních skladeb v Paříži. - K úspěchu O'Neillovy hry „Podivná mezihra“

• TIL PRAGER MESSE
VELIKI SAJAM U PRAGU
PRAGER MUSTER MESSE
PRAŽKI VZORČNI VELESEJM
PRAŽSKÉ VZORKOVÉ VELETRHY
ПРАЖИТЪ МОСТРЕННИ ПАНАДРИ
FOIRE INTERNATIONALE DE PRAGUE
LA FERIA INTERNACIONAL DE PRAGA
PRASKIE TARGI WZORÓW TOWAROWYCH
PRAGUE INTERNATIONAL SAMPLE FAIRS

PRAŽSKÉ VZORKOVÉ VELETRHY

ROČNÍK PÁTÝ
Čís. 15 - Kč 2-50
Předplatné v Republ. čs.
v Jugoslávii, v Polsku,
a Rakousku: 1/2 r. 32 Kč,
1/2 r. 63 Kč, celý r. 125 Kč

PESTRÝ TÝDEN

V PRAZE, DNE
12. DUBNA 1930
Řídí Jar. John, Redakce
a adm. v graf. závodech
V. Neubert a synové,
Praha-Smichov č. 1040

Velkolepé antické slavnosti a hry v Recku slavícím jubileum stého výročí politické samostatnosti. - Mimořádný úspěch české hudby v hlavním městě Estonska, v Tallinnu. - K šedesátce prof. Dr. J. Peška. - Výstava prací sochaře Lad. Beneše v Moravské Ostravě. - Produkce družiny Niels Bugka v Praze

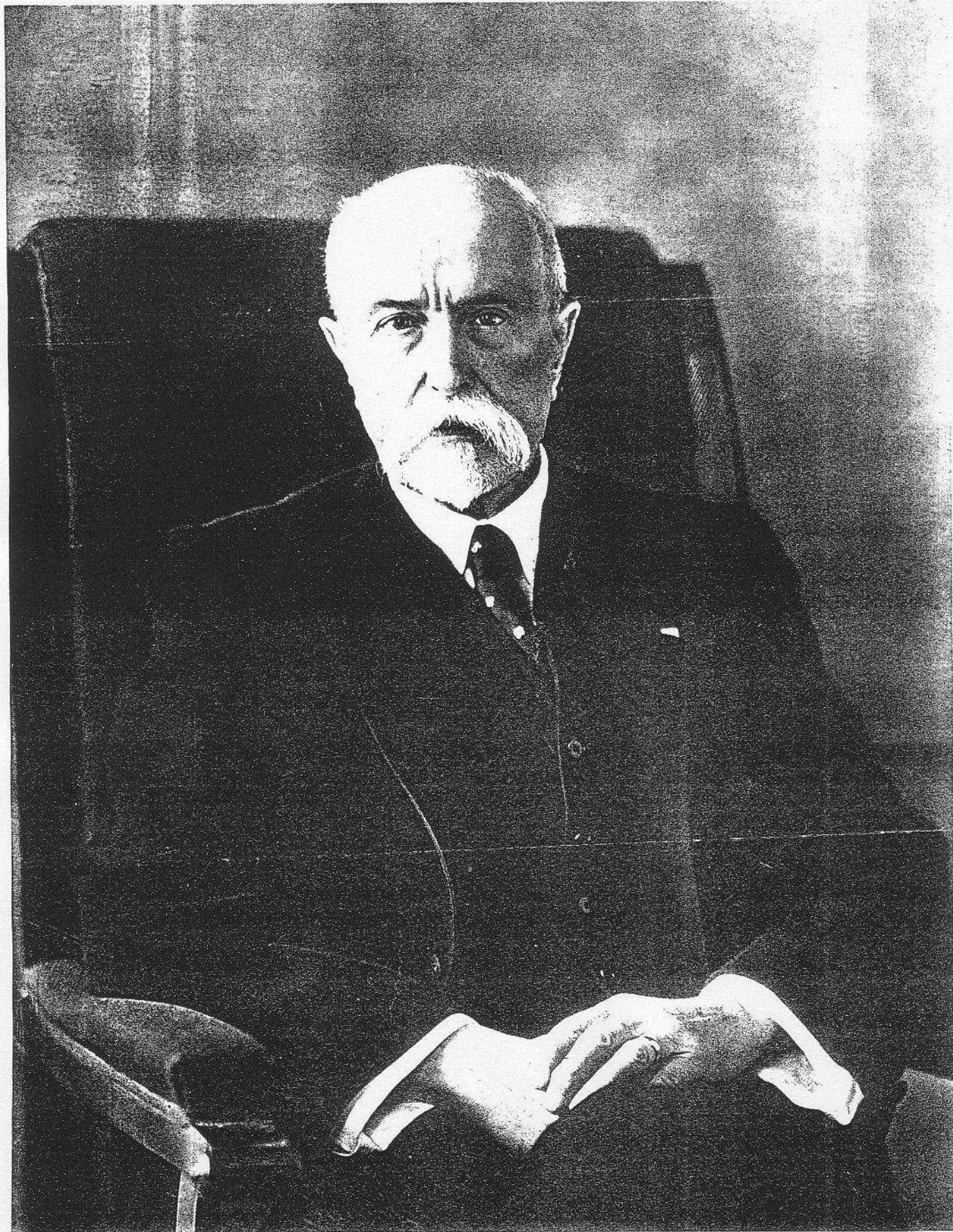

Ann. foto Ed. Fischer, Soběslav

TO JE JEN JARNÍ ŽIVOTNÍ ELÁN A VŮBEC NE TRUCHLOHRA V RADIU

PESTRÝ TYDEN

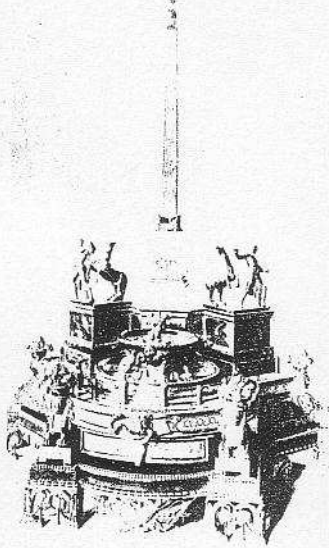
Uvniť: Dr. L. Markovič k 7. březnu, T. G. Masaryk před 20 a 60 roky, přenášení obrazů na dálku, umění, písemnictví, móda, sport, aktuality a j.

PRESIDENT-OSVOBODITEL T. G. MASARYK DOŽÍVÁ SE 7. BŘEZNA 86 LET.

(Foto Státní grafická škola, Praha.)

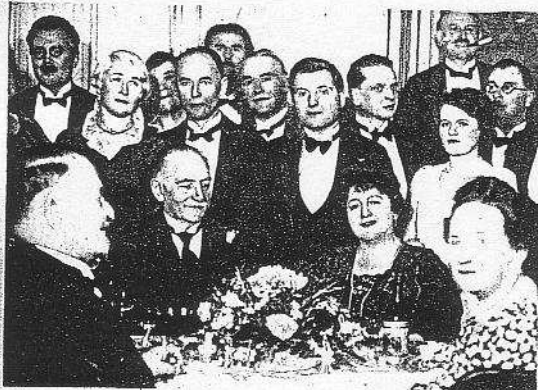
Slavné oddávky italského korunního prince Umberta s belgickou princeznou Marií José

Mezi svatební dary, jimiž byli obdarováni princ Umberto a princezna Maria José, je také stříbrný kalamář, který miniaturně napodobuje proslulou kašnu Quirinalu - dar to italského senátu

BELGICKÝ KRÁL ALBERT A ITALSKÝ KRÁL VIKTOR EMANUEL III. VE SVATEBNÍM PRŮVODU

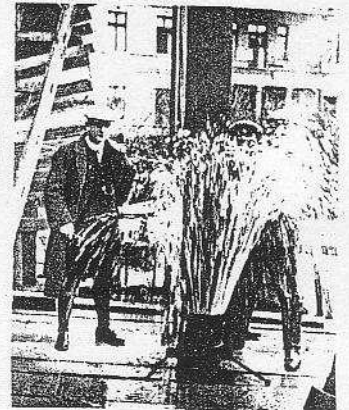

ZE SLAVNOSTÍ PRAŽSKÉ KONSERVATOŘE K POCTĚ DR. J. B. FOERSTRA: banket v Obecním domě pořádaný profesorským sborem za přítomnosti oslavence s chotí a dr. Viktora Klimy za ministerstvo školství (Foto Čámský, Praha)

KORUNNÍ PRINC ITALSKÝ UMBERTO A JEHO NEVĚSTA BELGICKÁ PRINCEZNA MARIA JOSÉ

Málokterá svatba v královských rodinách evropských, pokud své postavení zachovaly, vzbudila ve světovém tisku takový rozruch a zájem jako sňatek korunního prince s belgickou princeznou, konaný s mimořádnou okázalostí a pompou, již dosud miluje prostý italský lid

Nový mohutný létivý pramen Luhačovic tryskající jako geysir značné síly

Amer. vysl. Lewis Einstein opouští Prahu, aby se věnoval svému oboru, historii dějin umění

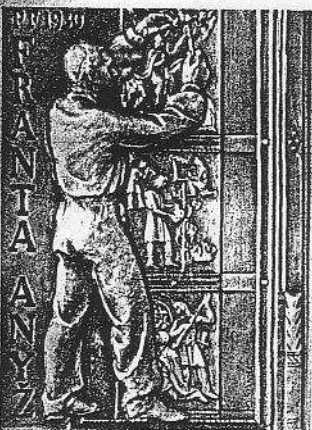
Karel Kálal, tvůrce vzájemnosti česko-slovenské, sedmdesátníkem (Foto Balzar, Praha)

Prof. MUDr. Josef Císlar, věhlasný medicínský vědec a spisovatel dožil šedesátých narozenin. (Foto Ceps)

MÍLA PAČOVÁ A KAREL VÁVRA, dva vynikající dramatictí umělci, studují hlavní úlohy v Brucknerově dramatu „Zločinci“, které bylo sensační uměleckou událostí na jevištích světových měst. Premiéra 21. ledna v Městském divadle na Vinohradech. (Foto Ströminger, Praha)

Plaketa P. F. 1930 fy. Franta Anýž v Praze

Prof. Dr. Jan Kapras z právnické fakulty pražské padesátníkem. (Kresba Josefa Bidlo)

J. V. ROSŮLEK, autor „Černožlutého mumraje“, jenž vyšel jako zahajovací svazek díla Rosůlkova v nakladatelství Sínx

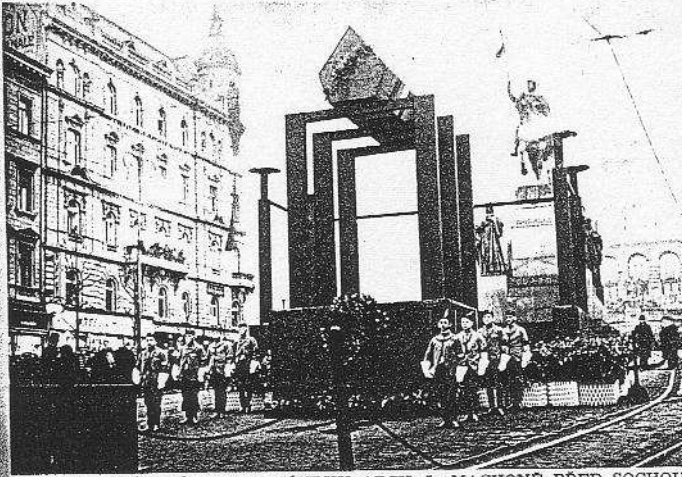

Italský král udělil Dr. Josefu Pluhařovi v Praze, tajemníku Republikánské strany, rytířský rád italské koruny

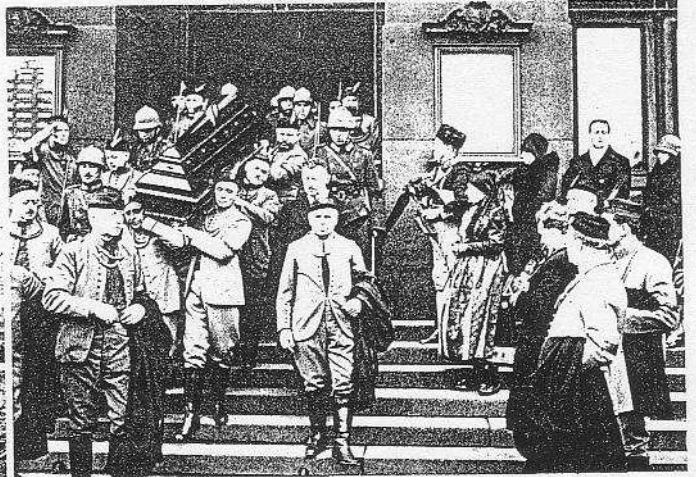

Zasloužilý zakladatel „Musea Poděbradska“ státní konservátor Ph. Mg. Jan Hellich osmdesátníkem. (Foto Vidlák, Poděbrady)

ZA ÚČASTI VŠECH VRSTEV NÁRODA BYL SLAVNĚ 16. BŘEZNA POHRBEN DRAHÝ MISTR ALOIS JIRÁSEK

KENOTAF ZRÍZENÝ PODLE NÁVRHU ARCH. L. MACHONĚ PŘED SOCHOU SV. VÁCLAVA S ČESTNOU SOKOLSKOU STRÁŽÍ (FOTOLEGIE)

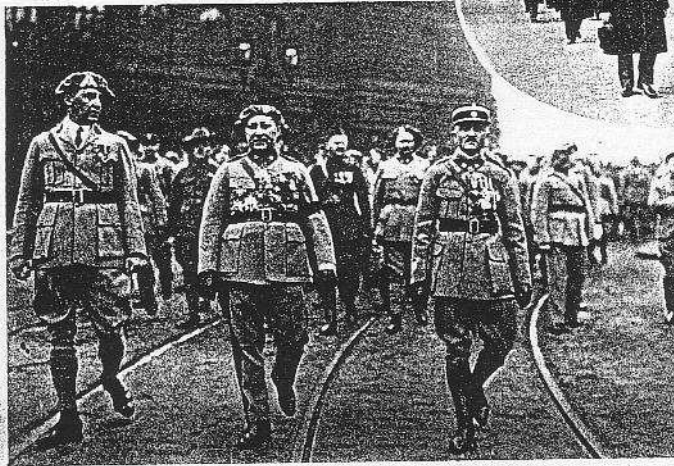
SOKOLOVÉ VYNÁŠEJÍ RAKEV Z PANTHEONU NÁRODNÍHO MUSEA (FOTOLEGIE)

POHŘEBNÍ VŮZ U NÁROD. MUSEA (FOTO IDEAL) V OVÁLU: Min. předseda Fr. Udržal s předsedou sněmovny J. Malypetrem a před. senátu Dr. Fr. Soukupem (Fotolegie)

RODINA AL. JIRÁSKA ZA POHŘEBNÍM VOZEM (FOTO IDEAL)

LEGIONÁŘI S GENERÁLEM HUSÁKEM A RYBOU (FOTOLEGIE)

U NÁRODNÍHO DIVADLA (FOTOLEGIE)

PRAŽSKÁ OZBROJENÁ JEDNOTA V PRŮVODU (FOTOLEGIE)

SPISOVATELÉ VEDLE ČESTNÉ STRÁŽE VOJENSKÉ A SOKOLSKÉ PROVÁZEJÍ RAKEV MISTRA JIRÁSKA (FOTOLEGIE)

NÁVŠTĚVOU U DR. JANA THONA, ŘEDITELE ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNY HL. MĚSTA PRAHY

Neobyčejný rozvoj knihovny v nové budově. — Čítárna pro denní tisk, pro revue naše i cizojazyčné. — Vážné revue mají u nás dosti čtenářů. — Městská knihovna má vynikající soubor literatury zeměpisné, cestopisné, umělecko-historické a hudební. Letos bude otevřena čítárna knih a čítárna knižních novinek. — Čítárna pro mládež, loutkové divadlo

zejména naučným knihám mezi obecnostvo, neboť již dnes má Městská knihovna velmi pěkný výbor i cizojazyčné literatury zeměpisné, cestopisné a umělecko-historické. Při tom ani nemluvíme o našem velikém oddělení hudebním, které systema-

ticky doplňuje již kolik let, jak jest patrné z dosud vydaných seznamů. A právě uštědné seznamy budou pro nás nejúčinnějším pomocníkem, kterým chceme pronikati do veřejnosti.

Pro letošek připravujeme otevření ještě čítárny knih (studovny), spojené s velkou příruční knihovnou, která bude návštěvníkům volně přístupna a která chce svým encyklopedickým rázem poskytovat první informace ze všech oborů vědních i ze všech oborů praktického života. Tešíme se na chvíli, až budeme moci se pochlubití na př. krásnou sbírkou naučných slovníků. Dalším úkolem bylo otevření čítárny pro mládež, obsahující 120 sedadel a vedle toho poradnu pro rodiče. Ze zkušenosti vím, že doba předvánoční, chtějí-li dětem koupit vhodnou knihu, bývá příčinou častých rozpaků. Taková poradna, neodvislá od nakladatelských zájmů, bude jistě vítána.

Pro dospělé chceme také zavést čítárnu novinek, t. j. literárních publikací posledního týdne, dřív než jsou zkatologisovány a dány do uzby. Z ciziny jest známo, jak taková příležitost k zbežnému prohlédnutí nových knih jest vítána, zejména čtenářům inteligentním. Ale k tomu dojde až na konec.

V nové budově máme také dva přednáškové sály, velký a menší a loutkové divadlo.

K obrázkům vlevo. Roku 1910: První dětská čítárna v Praze zřízená před 20 lety ve škole ve Strahovské ulici z občetavosti učitelstva a rodičů dětí bez jakékoli podpory

CHVÍLI S DR. J. THONEM
O PŮSOBNÍ ÚSTŘED. KNIHOVNY
HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

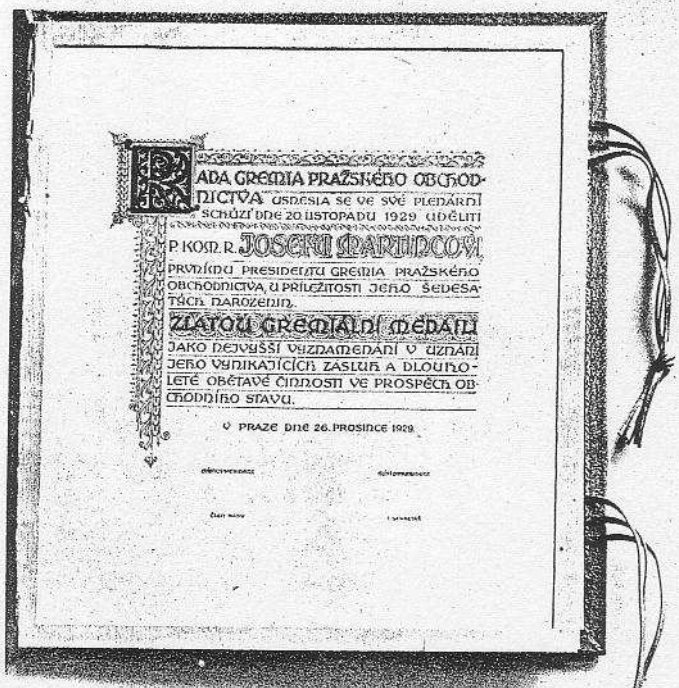
Zvolna, protože jest potřeba postupovati soustavně a podle pohotových sil, rozvíjíme organizaci Ústřední městské knihovny i celého organismu, jenž s ní souvisí. Ústřední budova, vystavěná nákladem Pražské městské pojišťovny a darovaná Obcí pražské, byla sice dokončena již roku 1928, ale oživiti jednotlivé její prostory, rozvinouti v nich zamýšlenou činnost, na to jest potřebí času. Již proto také, že k zamýšlenému plánu, třeba i do nejmenších detailů propracovanému, jest potřeba vychovávat i připravovat spolupracovníky. První, co se nám podařilo otevřítí, byly dvě čítárny pro denní tisk, a pro časopisy a revue. Obě tyto čítárny zabraly hned na plno. Ukazuje to denní frekvence, která ve večerních hodinách dosahuje maxima, takže bývají obě čítárny naprosto obsazeny. Zajímavé jest, že také nedělní frekvence jest veliká, ba největší z celého týdne. Čítárny jsou zatím otevřeny ve všední den od rána do večera a v neděli do jedné hodiny odpoledne. Ale již dnes slyšíme četné hlasy, že by bylo záhodno v neděli nechat čítárny otevřeny také až do večera. Potěšitelná je návštěva čítárny revuí, kterých jsme shromáždili přes 500 ze všech oborů všech běžných cizích jazyků. Jest vidět, že vážné revue mají u nás stále dosti čtenářů.

Na podzim spustili jsme vypůjčování knih domů. A zase: Dopolnedne i odpoledne, ovšem zde s polední pauzou. Jest to ovšem teprve počátek, rádi bychom upravili cestu

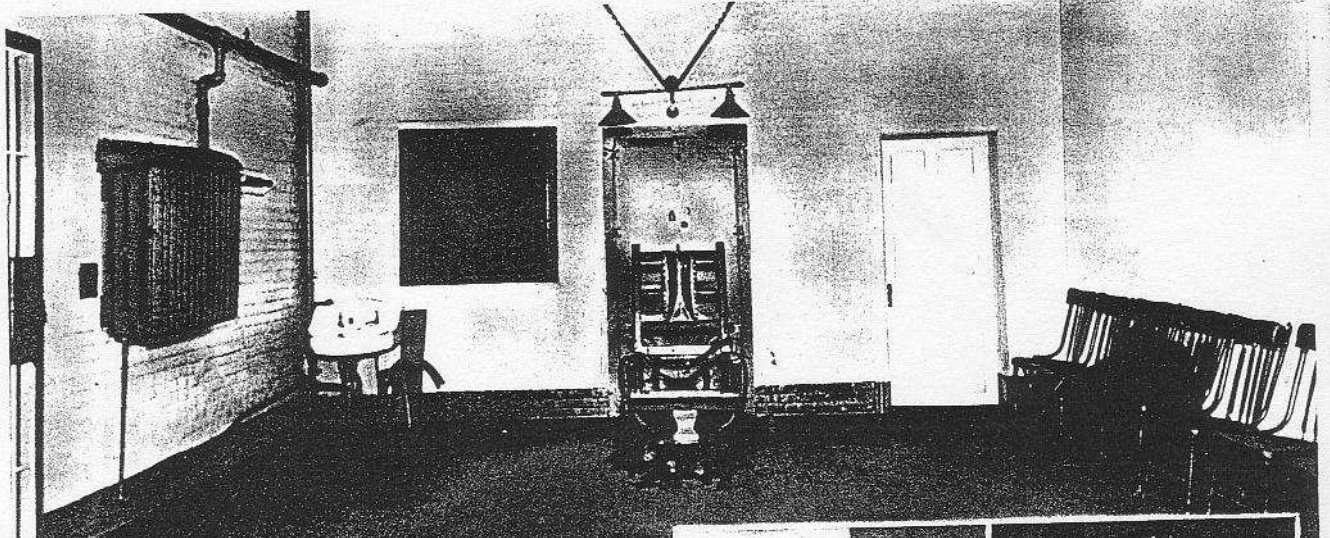
Vpravo. Roku 1930: Čítárna mládeže v Ústřední knihovně hl. města Prahy

ADRESA Z DÍLNY K. LINDAUERA VĚNOVANÁ PRESIDENTU J. MARTINCOVI GREMIEM PRAŽSKÉHO OBCHODNICTVA

PONURÁ SENSACE S POPRAVOU VRAHA HAUPTMANNNA

Elektrické křeslo v popravčí cele, v níž se má skončit, respekt. skončí život únosce Lindberghova dítěte, Hauptmanna.

Viděl jsem zemřít člověka na elektrické židli

Uvěřujeme tento článek a těchto několik snímků jen proto, abychom seznámili naši veřejnost s poměry v americkém soudnictví, které se tak výstředně projevily právě u případu Hauptmannova, při jeho souzení, odsouzení a stálých odkladech jeho popravy.

Obdržel jsem pozvání, abych se jako svědek účastnil popravy na elektrické židli. Za chladné prosincové noci seděl jsem se svým přítelem Wally Robinsonem, žurnalistou, jenž chtěl pro svůj list napsat článek o popravě notorického lupiče bank Hambyho. Měli jsme schůzku v malé kavárně, nazývané „Rasklub“. Majitel se jmenoval Owey Matten. Hamby byl jeho dobrý přítel i zákazník, a poněvadž bylo známo, že je to poslední noc Hambyova, vláda v místnosti dusná atmosféra.

Fozvánka oznamovala, že budeme vpuštěni v 10 hod. 30 min. Přesně na vteřinu zastavilo naše auto před mřížemi Sing-Singu, vězením, které otrlil obyvatele New Yorku nazývají „ozdravnou na Hudsonu“. Při jízdě do vězení vypravoval mi Wally, že Hamby byl chycen při činu, když zastřelil bankovního sluhu. Při soudním řízení se choval způsobe a byl odsouzen. Vysvětloval mi, že lidé tohoto druhu se často v poslední chvíli zhroutí.

Před vězením, podél cesty, stálo mnoho aut. Zpozoroval jsem, že v mnoha vozecích seděli flappers se svými přáteli a pili z lahvičky gin. Když jsme vystupovali po schodech, potkali jsme černé odcnou ženu: Její tvář byla zmručená a slzy jí tekly po tvářích. Ve chvíli, kdy stoupala do privoianého taxiku, zakolísala.

V bráně nás pozdravil vysoký Ir, červenooblí muž s kulatým obličejem. Mluvil Irským dialektem a na čepici měl písmena P. K.

Byl to „Principal keeper“, hlavní strážce, nazývaný krátce P. K. Znal Wallyho, stiskl mu ruku a když jsem mu byl představen i já, řekl mu: „Připouštím, že je váš přítel zvědavý, neboť jen zvědavci k nám přicházejí, aby shlédli tuto podívanou.“

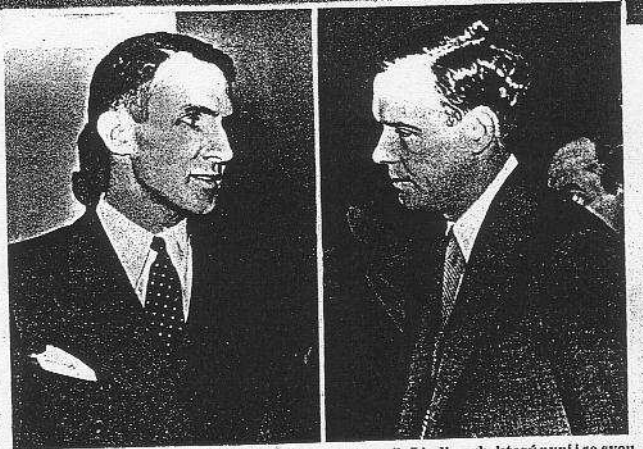
Wally se pak zeptal, kdo byla ona dáma v černém, jež šla právě kolem. Sděllil mi, že to byla matka Hambyova, která se přišla rozloučit se synem.

Nato jsme vešli po schodech do místnosti, kde čekali reportéři a svědci. Sekretář vězeňského ředitele pozdravil hosty. Místnost byla v přítmí, mluvílo se jen šeptem. Pak přišel uniformovaný hlídač a vyzval nás, abychom s ním šli do ředitelovy kanceláře, což jsme v hrobovém tichu učinili. Ředitele Lewis L. Lawese znal jsem již dříve. Ale nyní, když jsem jej viděl sedícího za psacím stolem, vypadal docela jinak. Obličej měl bledý a hubený. Jeho ruka, držící seznam svědků, se chvěla. Trásoucím se hlasem nás žádal, abychom v popravčí síni zachovali naprosté ticho a museli jsme se čestným slovem zavázat, že nebudeme fotografovat.

Nato nás p. Lawes odvedl k cihlové budově, vyhlížející zvenčí jako nemocnice. Otevřel dveře klíčem a vstoupili jsme. Pak nás opustil.

Ředitel Lawes byl vášnivý bojovník za zrušení trestu smrti. Ačkoli za jeho úřadování bylo více než sto lidí popraveno ve vězení, nikdy se žádné popravy neúčastnil. Rozhlédl jsem se. Byli jsme ve čtyřhranné velké místnosti; naproti dveřím uprostřed stála elektrická židle. Na pravé straně byla lavice, na níž jsme ušedli. Na levé straně, podél stěny, stáli mlčky strážci. Mezi nimi čekali dva lékaři se stethoskopem. V pozadí byl jakýsi výstupek, v němž stáli vysoký muž s vpadlými očima a vystoupilými lícními kostmi. Neofil helmu do nádoby s vodou. Tento muž byl popravčí.

Lehké zaskřípění klíče a malé zelené dveře se otevřely.

Richard Hauptmann, o jehož věhlas se přičinil tisk celého světa.

Plukovník Lindbergh, který nyní i se svou chotí a dítětem dlí v Evropě.

První se objevil P. K., pak duchovní, volně kráčeji, s biblí v ruce a šeptající modlitbu. Za ním šli dva strážci a uprostřed nich Hamby.

Byl to vysoký, více než 180 liber vážící muž. Byl rozouchán a oči měl hluboce zapadlé s černými kruhy. Podíval se kolem sebe. Tento muž, který měl v několika minutách zemřít, vypadal přece ještě lépe, než ti, kteří jej hlídali. Kouřil cigaretu. Ještě ho hnědý oblek činil dojem, jako by přišel právě od křečtin a bílá košile jako by byla právě vyžehlena. Limeček měl otevřený jako u sportovního košile.

Hamby se podíval na lavici a lehce se usmál:

„Mladenci, ukáži vám, jak se má umírat,“ a vypustil kouř ze rtů. Vzhledl na P. K., který přikývl. Učinil několik kroků k

židli a bez pomoci ušedl. Pak se vzpřimil a pravil opět: „Děkuji vám P. K., fekněte totéž policii.“ Kouřil dál a opřel si hlavu o židli, jako kdyby byl u hořce.

Pak zavřel oči, jako by si chtěl trochu zdřímnouti.

Nyní přiskočili čtyři strážci. Pracovali jako hodiny.

Jeden z nich povytáhl na pravé noze již dříve nastřížené kalhoty a upevnil na bílém mase slinou gumovou pásku s měděnou elektrodou. Druhý připevnil paže odsouzenec k oprádlu, zatím co mu femeny upevovali nohy.

Zaznělo ostré bzzzz-z-z, bzzzz-z-z. Tělo Hambyho hodilo sebou dopředu, hlava klesla nazad a malý oblaček kouře se objevil nad jeho hlavou. Učtili jsme zápach spáleného masa. Obličej chvěl se v agonii. V hrobovém tichu bylo slyšet hlasité vrzání řemenů a zdálo se, že se musí přetrhnout. Měl jsem dojem, jako by chtěl Hamby vyskočit ze židle. Ústa měl široce rozevřená, pěna pokrývala mu rty. Překousl si jazyk, jenž mu nyní visel z úst. Cítil jsem, jak slábnu. Pokoušela se o mne závrát a zasmělo se mi před očima. Zápach lidského masa byl nesnesitelný.

A zase bzzzz-z-z, bzzzz-z-z. Z rukou popraveného muže stoupal bílý kouř. Obličej byl nyní tmavě rudý, šje naběhla a žily vystoupily jako provazy. Praskot řemenů byl strašlivý.

Ačkoli byl Hamby již mrtve, jeho tělo se stále zmiňalo, aby se dostalo ze židle.

Proud byl vypjat. Mrtvolně bledý hlídač přistoupil a rozopal nervosně kabát a košili mrtvého. Knoflíky, jakmile se jich dotkl, uletěly, košile byla po délce roztržena, hrud Hambyho podobala se upečenému chlebu.

Nejklidnější muž z přítomných byl lékař. Přiložil stethoskop. Po několika minutách obrátil se k lavici svědků a klidně řekl: „Prohlašuji, že tento muž je mrtve!“

Ředitel Lawes otevřel vrata.

Vyskočili jsme a běželi ven. Byl jsem venku první. Jen jedno jsem chtěl: čerstvý vzduch. Musel jsem dostati ze sebe zápach spáleného masa.

Celá poprava trvala čtyři minuty avšak mně se zdálo, že trvala věčnost.

Celý týden jsem ležel nemocný. Moje touha vidět vzrušující věci byla jednou provždy ukojena.

Alan J. Ednow

Porota, která Hauptmanna přes zoufalou námahu jeho obhájce uznala vinným a odsoudila jej na smrt.

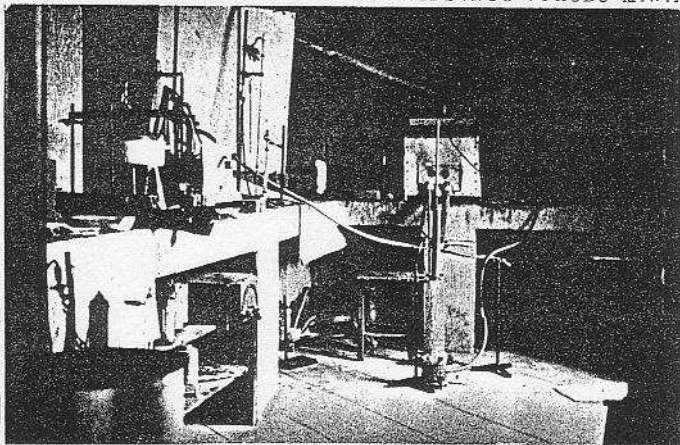
NOVÝ DOKONALEJŠÍ ZPŮSOB VÝROBY MINIA ČILI PŘÍSPĚVEK K HISTORICKÉMU UŽ OSUDU ČESKÝCH VYNÁLEZŮ

NAVŠTÍVILI JSME PROFESORA PRAŽSKÉ TECHNIKY DR. JAR. MILBAUERA, JEHOŽ PADESÁTKU OSLAVIL NEDÁVNO VĚDECKÝ SVĚT ČESKÝ A VYŽÁDALI JSME SI OD NĚHO SNÍMEK STARÉ LABORATOŘE, V NIŽ KONAL SVĚ POKUSY O ZLEPŠENOU VÝROBU MINIA

PROFESOR VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ V PRAZE DR. JAROSLAV MILBAUER VE SVĚ NEJŠÍ PRACOVNĚ. (FOTO PESTRÝ TÝDEN)

Minium čili suřík je důležitá je a vznikne minium. Pochod ten není však jednoduchý. Má-li se získat dobrá barva, nutno užít suroviny co nejjemnější a postarat se o to, aby styk její se vzduchem byl co nejdokonalejší. Výroba je neobyčejně zdlouhavá a také hygienicky velmi závažná. Prach sloučenin

Stará pracovna prof. dr. Jaroslava Milbauerá, zařízená ke studiu vzniku a rozkladu minia

olovnatých patří k nejhorším jedům průmyslovým, působí těžké vleklé otravy. Tyto nedostatky přiměly vynikajícího našeho technologa, nynějšího řádného profesora pražské techniky, Ing. Dra Jaroslava Milbaueru k studiu tohoto důležitého pochodu výrobního. Práci svou počal jako mladý docent r. 1908 za velmi obtížných podmínek. Tehdy nebylo nynějšího chemického ústavu v Trojanové ulici a celá technika tísnila se v několika tmavých, chatrně vybavených místnostech bývalého kláštera v Resslově ulici. Po zevrubném kritickém probádání zmatených a sobě odporujících dat z literatury o miniu přikročil náš badatel k fysikálně chemickému studiu přípravy a rozkladu té látky.

Tato jeho práce zůstane povždy vzorem našim technologům. Po přesídlení do nového ústavu řešena dále technická stránka problému.

Náš snímek ukazuje pohled do dílny badatelovy. V pozadí vidíme pec plynovou, v níž pochod zkoumán. V předu jsou důmyslné přístroje

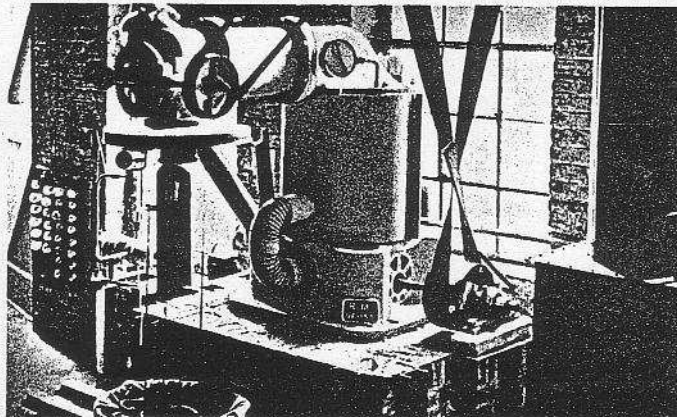
k bezpečnému ovládnání všech podniků pokusných. Zde zrodil se nový způsob výroby suříku, spočívající v oksličování pod tlakem při určité nejvýhodnější teplotě. Dosaženo urychlení výroby i hygienické nevážnosti. Žel, žádná z českých továren neměla dosti podnikavosti k převzetí výroby. Teprv Rheinische Maschinenfabrik v Neussu převzala patenty a postavila pokusnou pec, kterou vidíme na druhém a třetím obrázku. V červenci r. 1914 mělo se počítí s výstavbou velké peci provozní. Tu vznikla světová válka a rázem zmařila vše.

Vyvláštění německých patentů pak způsobilo, že výrobní myšlenka zcizena ve Francii i Americe.

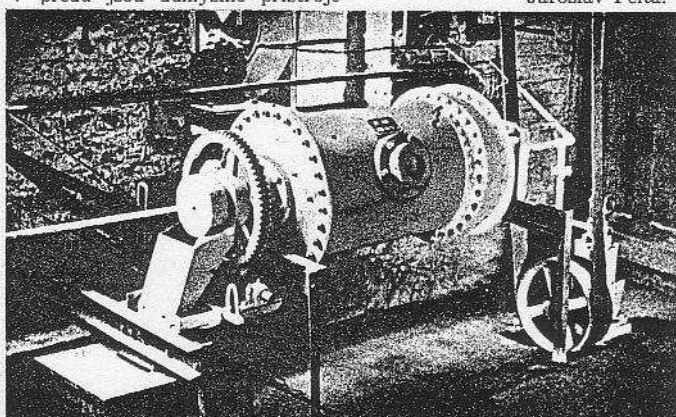
I jiný patent našeho badatele, týkající se výroby chromanu hořečnatého, přišel tak nazmar.

Nedošel tedy původce sám hmotných plodů práce, nicméně myšlenka jeho prokázala plnou životnost v praxi tovární a tvoří významný čin naší vědy technologické.

Jaroslav Pelta.

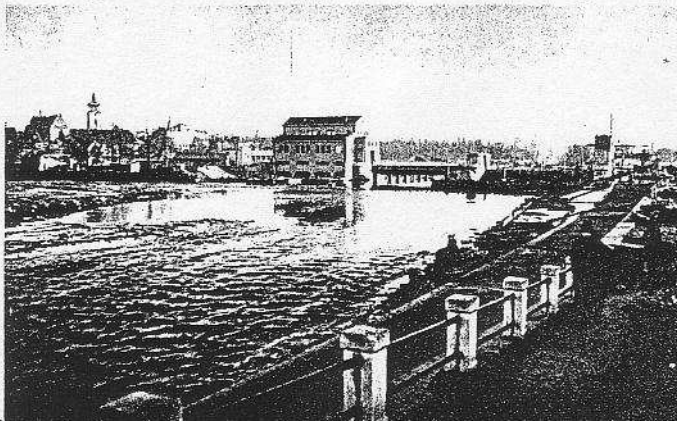
POKUSNÁ STANICE NA VÝROBU MINIA POD TLAKEM DLE PROF. DR. J. MILBAUERA

POKUSNÁ PEC POD TLAKEM U FRY RHEINISCHE MASCHINENFABRIK V NEUSSU NA RÝNE

Stav regulačních prací na Vltavě v Českých Budějovicích

V Paříži otevřen moderní badatelský ústav pro rakovinu

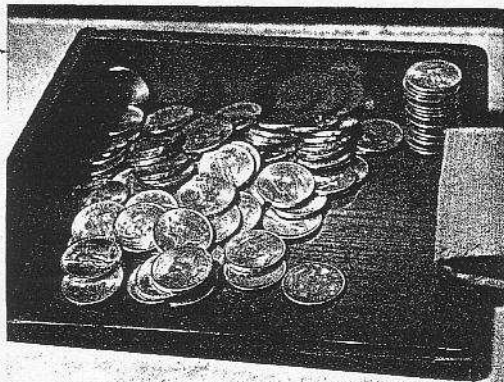

Uprostřed nová hydrocentrála Jihočeských elektráren. Vpravo pohyblivý válcový jez. V pozadí dýma rýpadlo rozšiřující rameno vltavské, kam bude po dokončení regulace přemístěna sokoláká plavárna. (Foto inž. arch. Otakar Weinzettel)

Ústřední pavilon nového, všemi moderními prostředky vybaveného ústavu pro badání o rakovině ve Villijui u Paříže, který vede profesor Gustav Brousse

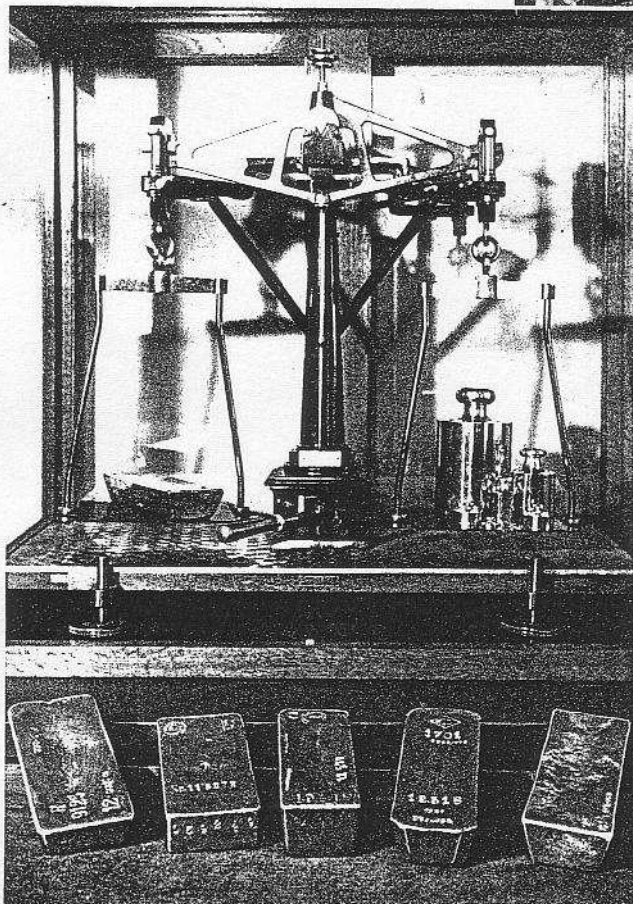
K prvnímu desetiletí Národní banky československé

Americké dolary v počitárně Národní banky československé která právě dokončuje první desetiletí své činnosti. (Viz článek na protější straně.)

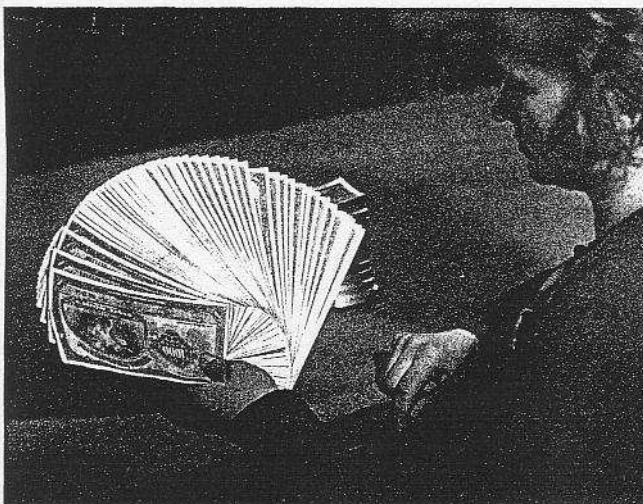
Zajímavý snímek, jak bankovky opotřebováním »snabývají«; vpravo svazky bankovek nových, vlevo svazky opotřebovaním »zvětšených« a zvláštním strojem již prodrávených bankovek, které jsou určeny ke spálení. - (Snímky Pestrého týdne.)

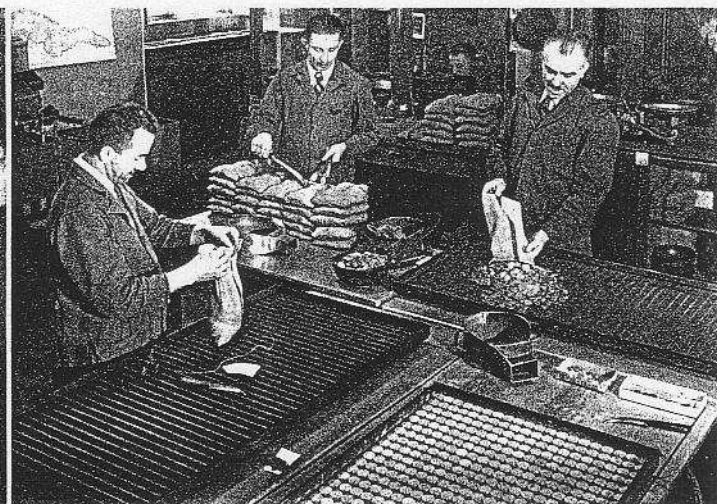
Vázení ryzího zlata; v popředí jeho odličky, na nichž je vyražena jejich naprosto přesná váha.

Přesně spočítané a k přesnému spočítání připravené mince v místnosti, v níž se pracuje za stále uzamčenými dveřmi.

Počítání bankovek manuálně neuvěřitelně zručnými zaměstnanci Národní banky československé.

V počitárně Národní banky československé, kde se k přesnému a rychlému počítání mincí užívá zvláštního zařízení.

MODA PESTRÉHO TÝDNE

RÍDÍ PÍ PAULA LINDOVÁ-GUTFREUNDOVÁ. - PŘÍSPĚVKY A DOTAZY PŘÍMO REDAKTORCE PRAHA XIII, ČÍSLO 717, TELEFON 508-26

Nové klobouky

Jsou čím dále, tím menší, pouhá kolínka. Přívyky jsme jim, když bohatý límeček kožichu rámoval obličej, ale nevím, jak bude dál, když nad límečkem kostymu bude jen takový malinký puntíček.

Vedle klobouků, jež, achi! tak nemilosrdně odhalují i každý náznak vrásky na čele, budou se hodně nosit klobouky s širokými krempami, ještě větší, než loni. Dosud se ovšem nosí posunutě hodně dozadu s čela, ale sluníčko nás brzy donutí, pohnout jimi níž. Nesmíme zapomenout, že mžouráním proti slunci se tvoří ošklivé vějířky kolem očí a že opálený nos v bílém obličejí nevypadá ani dost málo hezky.

Materiálem klobouků, jako ostatně vždycky v lednu a v únoru, je sláma. Viděla jsem hezké klobouky z velmi hrubého slameného pletiva v pestrých barvách, ale také exoty jsou stále ve cti a lásce. Z barev převládá modrá a hnědá, také červená, žlutá a zelená není vzácností. Malé kloboučky dělají se s oblibou také z jemného černého zíněného pletiva.

Skoro všechny klobouky spadají vzadu hluboko do týla, což má svoji dobrou příčinu. Všechny dívky totiž nosí teď delší vlasy, vzadu zvlněné, a ty vlny jsou hezké asi tak čtvrt hodiny po odchodu od kadeřníka. Načež vypadají strašně a nezbyvá, než je zakrýt milosrdným kloboučkem. Viděly jste někdy takové dlouhé vlasy po umytí nebo po zvlhnutí na plovárně? Ani si toho nepřejte! I to nezanedbanější krátké mikádo, ba i drdol je snesitelnější.

Ke sportu se nosí radiolka a mladé dívky ji nosí vlastně vždy. Každé se během času nashromáždily radiolky (říká se jim také „čuně“) v nejrůznějších barvách, takže může střídati podle nálady a záliby buď vlastní nebo svého chlapce. Záleží také na tom, co v které škole je právě ve floru. Pozorují na př., že skoro celý „Výrobní spolek“ se v poledne vyhrne ze školy v červených radiolkách.

Ale ať se móda mění, jak chce, standardním kloboučkem zůstává anglický klopák, který lze vzít skoro všude, vyjímajíc největší parádu. Je letos o něco širší, než byl loni, ale loňský můžete nosit docela dobře. Takový jemný, lehoučký plšáček, který dobře stíní oči a dá se smačknouti do několika forem, budeme teď patrně nosit už tak dlouho, jako páni nosí svoje klobouky. Totiž když ne zrovna do roztrhání, tedy aspoň dokud nám někdo nefekne: „Prosím tě, tenhle klobouk už nemos, vypadáš v něm nemožně!“
L. G.

PARIŽ. 22. LEDNA 1930

Poslední módní novinky

Nejužší módou jsou kostymy z imprié velouru, a to tmavomodré a hnědé. Ovšem vzorky nejsou snad barevné, nebo velké, výstřední. V hnědé pádě jsou drobné tečky nebo kostičky beige, v modré bílé. Veliké límece ze stříbrných a beige lísek ovšem nescházejí. Kabát je tříčtvrteční a sukne zvonová, rovná. Nejnovějším materiálem pro odpolední sřevičky jest jelenice a crépe-de-chine v barvách černé, hnědé a modré. Zdá se, že v příští saisoně zvítězí barva hnědá a modrá. Jeví se to i v jarních modelech klobouků. Façona sřevičků jest lodíková a zdobí se někdy sponou z velkých kamenů.

Další novinkou jsou u jelenicových kabelek skleněná držadla a také ozdoby na uzavěrkách u psaníčkových tuarů jsou ze skla. Držadla jsou z duté skleněné rourky, stočené v elipsu, čtverec neb obdélník, a ozdoby jsou obyčejně ze tří desítek různých velikostí, tvaru čtverce, neb obdélníku, položených na sebe. Pařížanky si barví nehty červeným lakem; taková ručka budí dojem, jakoby jí její majitelka byla právě ponořila do krve. Nevím, je-li to hezké. Záleží na vkusu —
M. Fahounová.

Široký klobouk z exoty přírodní pískové barvy, lemovaný modrou sametkou. Modrý kostym s bílou bluzou, beige šatek s modrými a terakotta čtverci. Filmová umělkyně ně Constance Hansenová (Foto A. Binder)

Co si připravíte na jaro?

O naši přízeň bude zase zápasit kostym s pláštěm, ale pro město sázím na výhrů kostymu. V příštím čísle si už něco povíme o nových jarních látkách.

Zprávy nákupní služby

Jdete s dobou! Chodíte do biografu, posloucháte radio, nosíte mikádo. Zmodernisujte také své prani! Jak? Vytvářejte s OMYREM! OMYR je účinný mýdlový prášek — výrobek známé továrny OTTA, Rakovník. Pere velmi důkladně, přes to, že nemá chloru a prádlo neškodí. Zkusíte OMYR! Již při příštím prani!

Zprávy nákupní služby

Uprostřed: Příbůčka ze zíněného pletiva, ozdoba z lesklé vlny. (Foto A. Binder)

Dole: Malý klobouček z velmi hrubého slameného pletiva v barvách modré, žluté a hnědé, zdobený hmédou stubou. Ruská umělkyně Nura Noviskaja (Foto A. Binder)

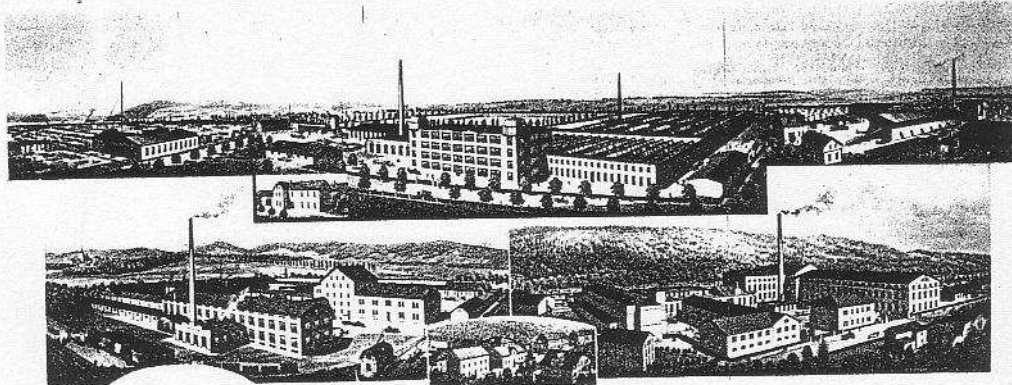
Prosím, pište mně vždy ihned po rozbalení zásilky, jak jste spokojeny. Až dosud jsem dostala samé pochvaly, ale chtěla bych vědět v každém případě, vystihla-li jsem váš vkus. Vždyť dopisnice stojí jen pa-desát haléřů!

PIANA ZDENĚK VLČEK, Praha II., Školská 34.

FEJFAR & MLÁDEK · TEXTILNÍ ZÁVODY

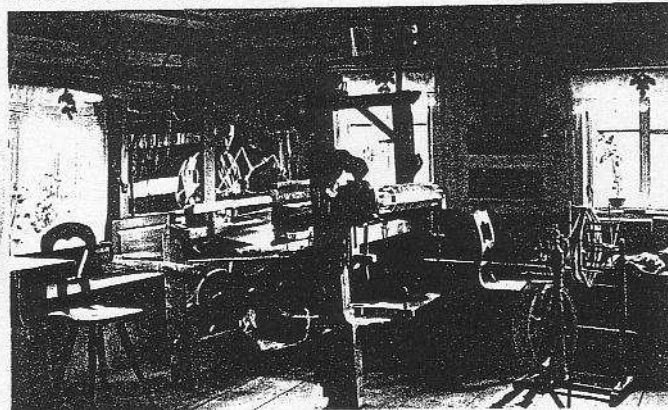
Tkalcovna: Studenec u Jilemnice, přádelna: Kalná Voda u Trutnova • Hlavní prodejna: Textilní pasáž PRAHA II, ULICE 28. ŘÍJNA, tel. 303-34

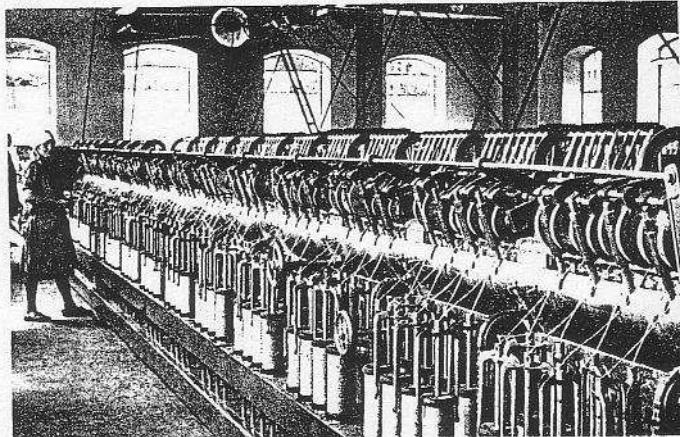
Pohled na tovární budovy.

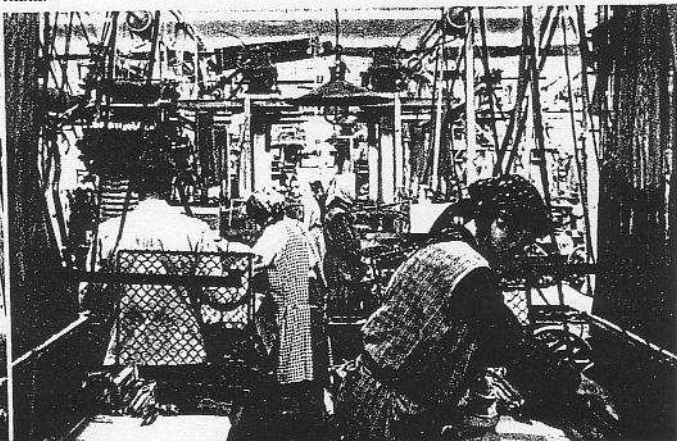
Ruční předení.

Ruční tkání.

Strojní předení.

Strojní tkání.

Pohled na prodejnu textilních továren Fejfar & Mladek.

Přinášíme vám zajímavou obrázkovou reportáž z našeho Podkrkonoší, z kraje, kde se vyrábějí známé celolnné textilní výrobky. Ještě před 60 lety předtím se len ručně, jak ukazuje náš snímek přádelny, nyní 88leté. Ruční tkání v dřevěných domcích nevymizelo do dnešního dne a ještě v mnoha obcích jest hodně rodin odkázaných jen na malý výdělek svého otce — ručního tkalce. Tehdejší výděly byly velmi malé, tak na pr. za jedno přádeno, dlouhé asi 2.700 m, jehož ruční upředění trvalo alespoň 9 hodin, platilo se včetně materiálu, tehdejších 17 krejcarů. Za utkáni 1 kopy plátna (60 loket) platil se 1 rak. zlatý a trvalo celé rodině několik dní i nocí, než takovát kopa byla zhotovena. Hlavní stravu tehdejších tkalců byly brambory, horské červené zelí, ze žitné mouky vařená polévka, zvaná „kyselo“. Zakládáním mech. tkalcoven a přádelen zvyšovala se životní úroveň horského lidu, neboť výděly v těchto továrnách, i když nebyly skvělé, znamenaly přece jenom podstatné zlepšení oproti příjmům ručního tkalce nebo přádelny.

Vybrali jsme z oboru textilního u nás neznámější firmu FEJFAR & MLÁDEK, mech. tkalcovna lnu ve Studenci u Jilemnice a přádelna v Kalné Vodě u Trutnova, z jejichž závodů jsou ostatní zde uveřejněné snímky. Obrázek první jest celkový pohled na veškeré podniky této firmy.

Závod tento založen byl ve Studenci u Jilemnice v místech, kde odbočuje silnice na Vrchlabí a Spindlerův Mlýn, v r. 1910, panem komerč. radou Janem Fejfarem a jeho společníky. Jejich zásadou zakladatelů byla a jest snaha poskytnouti spotřebitelům za jejich peníze výrobek co nejlepší, byl podnik stále rozšiřován a nepoznal téměř krise. Ještě dnes pracuje se v tkalcovně i přádelně na dvě směny.

Většina výrobků, lněné ubrusy, stolní soupravy a celolnné plátna šatová, jsou vyváženy do USA, kde jsou vyhledávány

pro svoji výbornou jakost, solidní vypracování a přijatelnou cenu, ač mají silnou konkurenci ve zboží beigickém a ruském.

Aby výrobek se dostal z továrny přímo k spotřebiteli za nejnižší cenu, zřídila firma v roce 1929 první a postupně i další prodejny, takže dnes již najdete tyto téměř po celé republice.

Pro zdejší trh vyrábějí se hlavně celolnné ručnítky, utěrky, osušky, prostěradlové plátna, damašky, povlakové věby, batisty, kapsníky, celolnné plátna šatová a košilová, stolní soupravy, ubrusy, ubrousky atd. Z přádelny bavlněného vyrábějí se krom uvedených druhů ještě sypkoviny, kasa fasy, sífony, popeliny, fianely atd. atd.

Z těchto výrobků zhotovuje se dámské pánské a dětské prádlo, ručním vyšíváním zdobené prádlo ložní a stolní.

Naše hospodyňky by měly při nákupu dávat přednost celolnnému výrobku, ne boť lně vlákno

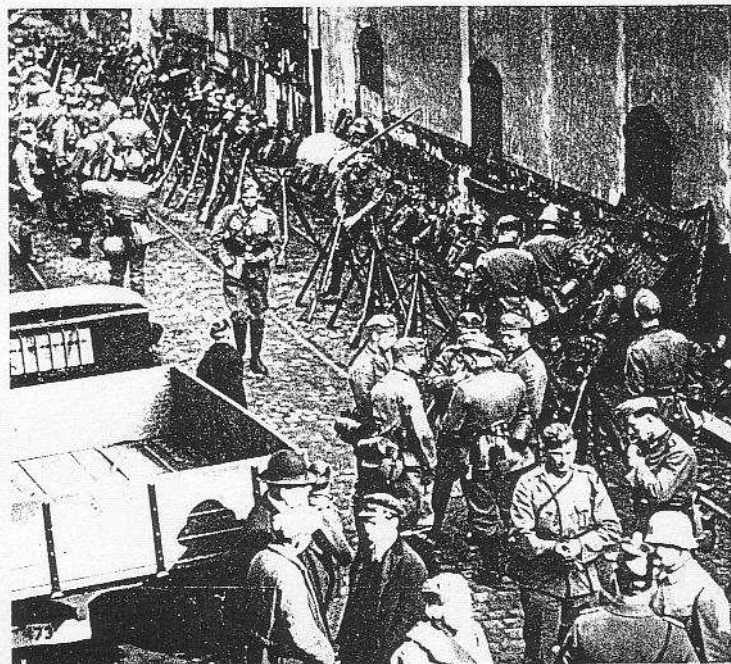
1. roste u nás,
2. má krásný lesk,
3. přijemně chladí,
4. ssaje rychle vlhkost,
5. má neobyčejnou pevnost a vydrží lets

Vzhledem k těmto přednostem jest cen lněného zboží nízká, o čemž se přesvědčíte v prodejnách textilních továren:

FEJFAR & MLÁDEK

Nákupem u této firmy dáváte práci našim hranicářům v Podkrkonoší.

UDÁLOSTI, KTERÉ ZNEKLIDNILY CELÝ SVĚT

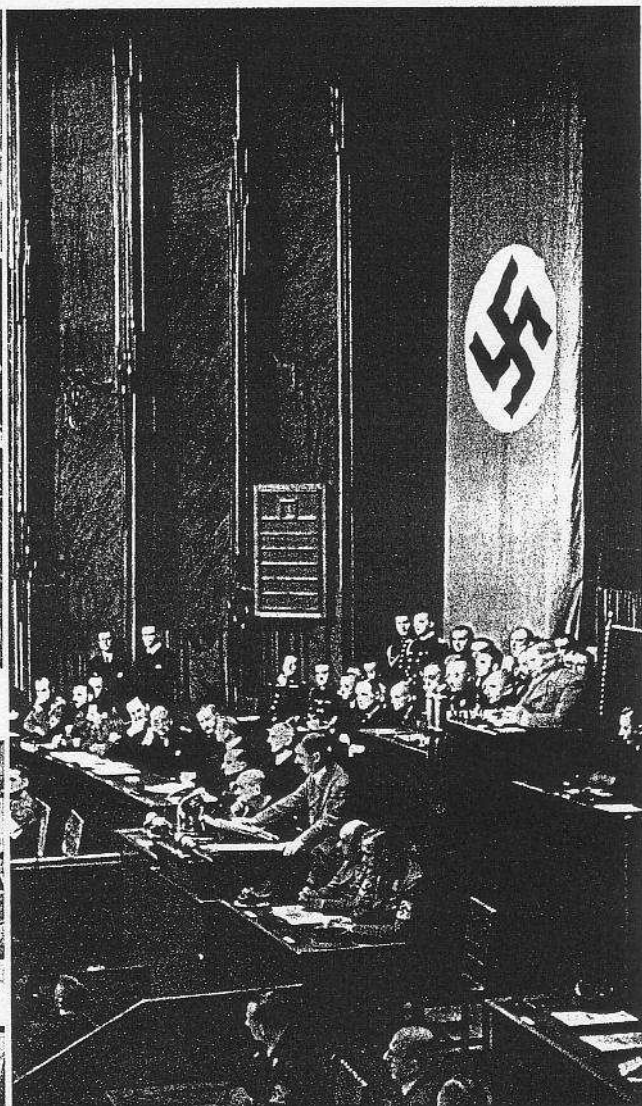
Dne 7. března přesně v poledne vtáhla německá pěchota do Koblence. Na snímku krátký oddech na nádvoří továrního traktu.

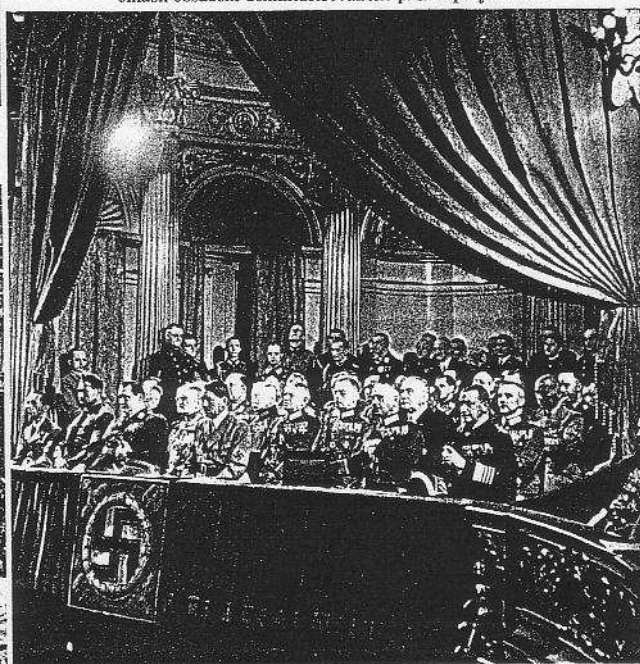
DVA SNÍMKY Z VOJENSKÉHO OBSAZENÍ PORÝNSKÉHO PÁSMÁ
Momentka z obsazení Kolína nad Rýnem pravidelným německým vojskem. V pozadí věže Kolínského dómu.
Místní děvčata ozdobují kytíčkami vojáky prvních čet, která 7. března 1936 vtáhly do Karlsruhe.

Pohled z berlínské oslavy památky mrtvých v neděli dne 8. března. - Německá armáda před říšským kancléřem Ad. Hitlerem a generalitou shromážděnou na prostranství před památníkem Neznámého vojína.

Německý říšský kancléř Adolf Hitler před náhle svolaným parlamentem pronáší dne 7. března svůj řeč, v níž vypověděl smlouvu versailskou i locarnskou a ohlásil obsazení demilitarizovaného pásma porýnského.

Pohled do lože Státní opery v Berlíně, kde v neděli dne 8. března byla zahájena oslava památky padlých a kde byla slavnostním řečníkem generálem Blombergem pronesena slova: „Německo je dnes mnohem silnější, než kdy bylo Německo dřívější.“ - Den 16. března 1935 byl dnem vojenského osvobození a založení nové německé armády.“ - Na snímku v 1. řadě zleva: ministr Dr. Goebbels, ministr It. Hess, generál H. Goering, polní maršál von Mackensen, kancléř Adolf Hitler, prázdné křeslo generála Blomberga, generál von Fritsch a admirál E. Raeder.